

У НОМЕРІ

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Жибак М.М., Христенко Г.М. Світовий ринок органічної продукції: сучасний стан та перспективи розвитку.	3
Cimpoies Liliana Agri-food trade and the E.U. market: opportunities and challenges for Moldova.....	8

ЕКОНОМІКА І УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Битов В.П., Горбач Л.М. Місце і роль підприємництва як суспільного явища в умовах ринку.....	14
Ліщук В.І., Ліщук М.Є., Московчук А.Т. Реформування ринку електроенергії в Україні: стан, ризики та перспективи....	19
Ліпич Л.Г., Савчук Л.С. Індикатори інвестиційної безпеки держави.....	26

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Бондарук Х.В. Вплив соціального підприємництва на розвиток продуктивних сил регіону.....	31
Волощук Н.Ю. Інноваційність регіонального розвитку сфери туризму.....	39
Дашук Ю.Є. Методика оцінки рівня розвитку рекреаційного потенціалу регіону: теоретичний аспект.....	44
Кондіус І.С. Модельовання інноваційної модернізації регіональної економіки.....	54
Ковальська Л.Л., Таран С.Ф. Інноваційне підприємництво регіону: сутність та характеристика	61
Ковальська Л.Л., Оксенюк К.І. Стан та тенденції інноваційного розвитку регіонів держави.....	67
Нужна О.А., Тлучкевич Н.В. Дослідження якісних характеристик економічної діяльності в аграрній сфері в структурі чинних суб'єктів господарювання Волинської області	74
Тищук І.В., Поліщук Л.М., Колісник Б.І. Туристична інфраструктура Волинської області: основні тенденції розвитку...	80

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Голячук Н.В., Голячук С.Є. Аналіз ліквідності та фінансової стійкості лісгосподарських підприємств Волинської області.....	89
Рацлав В.В. Оцінка якості з проблемами екологічного та економічного використання поверхневих вод басейну річки Сіверський Дінець.....	96
Рудь Н.Т., Гура О.С. Якісне споживання та раціональне використання водних ресурсів.....	105

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Гевко В.Л. Стратегічні імперативи управління підприємствами мережових структур: теоретична площина та практичний вимір сучасного бізнес-середовища.....	114
---	-----

Дейнега О.В. Специфіка механізму задоволення інформаційних потреб промисловими підприємствами на ринку B2B.....	120
Данилюк Т. І., Мохнюк А. М. Логістичний аутсорсинг як інструмент управління підприємством.....	128
Камінська І.М., Дорош В.Ю., Ковальчук А.Ю. Активи підприємства: морфологічний аналіз категорії, склад та класифікація..	136
Мажаренко К.П., Бражнікова Т.М. Визначення механізму антикризового управління на вітчизняних підприємствах машинобудівної галузі.....	143
Пиріг С.О. Використання зведених таблиць EXCEL для аналізу даних у професійній діяльності підприємства.....	149
Павлюк Л.В. Особливості формування інноваційної політики підприємства в сучасних умовах.....	154
Сакун Л.М., Лисич В.В. Підвищення конкурентних переваг на основі аналізу збалансованої системи показників.....	158

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Вахновська Н.А., Олексюк О.Л. Реформування податкової системи України в період євроінтеграції.....	165
Карлін М.І. Вплив токсичних активів та кредитів на стан фінансової безпеки країни.....	169
Мажаров Д.В. Дослідження причинно-наслідкових зв'язків між прибутковістю та ефективністю в банківському секторі України.....	174
Скрипник Г.О., Цюпа С.В. Трендова модель залежності розміру ВВП від надходжень до бюджету.....	180
Чиж Н.М., Мостовенко Н.А., Коробчук Т.І. Оцінка джерел формування ресурсної бази банків в Україні.....	184

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА

Дзямулич М.І., Копера К.П. Інвестиції в людський капітал.....	189
Дзямулич М. І., Урбан О.А., Гура О. С. Програмно цільовий метод як домінуючий елемент системи управління персоналом в умовах формування глобальної економіки.....	193
Кічурчак М.В. Оцінювання соціального капіталу в контексті розвитку інфраструктури освітніх суспільних благ в економіці України.....	197
Kuchyn S. The formation of priority directions of the strategy of state regulation by the economic mechanism of the sphere of culture in Ukraine.....	209
Купира М.І. Практичні аспекти фінансового забезпечення соціального захисту населення..	215
Ситник О.І., Сільвестрова О.Ю. Теоретичні засади державної соціальної політики в трансформаційній економіці.....	223

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 338.439:631.147

Жибак М.М., д.е.н., професор

Христенко Г.М., к.е.н., доцент

Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України «Бережанський агротехнічний інститут»

СВІТОВИЙ РИНОК ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У статті проаналізовано сучасний стан розвитку органічного виробництва в світі. Виявлено основні економічні, екологічні та соціальні переваги органічного виробництва. Розглянуто світовий досвід виробництва та споживання органічної продукції. Визначено передумови успішного розвитку органічного виробництва у країнах-членах ЄС. Обґрунтовано перспективи розвитку світового ринку органічної продукції.

Ключові слова: світовий ринок органічної продукції, розвиток, органічне агровиробництво, органічна продукція, попит, споживання.

Zhybak M., Khrystenko H.

WORLD MARKET OF ORGANIC PRODUCTS: CURRENT STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT

The article analyzes the current state of development of organic production in the world. The basic economic, ecological and social advantages of organic production are revealed. The world experience of production and consumption of organic products is considered. The preconditions for the successful development of organic production in the EU member states are determined. The prospects of development of the world market of organic products are substantiated.

Key words: world market of organic products, development, organic farming, organic produce, demand, consumption.

Жибак М.М., Христенко Г.М.

МИРОВОЙ РЫНОК ОРГАНИЧЕСКОЙ ПРОДУКЦИИ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

В статье проанализировано современное состояние развития органического производства в мире. Выявлены основные экономические, экологические и социальные преимущества органического производства. Рассмотрены мировой опыт производства и потребления органической продукции. Определены предпосылки успешного развития органического производства в странах-членах ЕС. Обоснованы перспективы развития мирового рынка органической продукции.

Ключевые слова: мировой рынок органической продукции, развитие, органическое агропроизводство, органическая продукция, спрос, потребление.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Загострення екологічних проблем в світі, спричинених інтенсифікацією аграрного виробництва, вимагають застосування альтернативних методів господарювання, спрямованих на забезпечення збалансованої динамічної рівноваги соціально-еколого-економічних складових агропродовольчої системи. Найпоширенішим серед альтернативних способів землеробства є органічне виробництво, яке сприяє зниженню негативної дії антропогенного впливу на довкілля,

гармонійному розвитку екосистеми, забезпеченню населення якісними продуктами харчування та вирішенню проблеми продовольчої безпеки.

У європейських країнах органічне виробництво, як важливий пріоритет Спільної аграрної політики (САП) Європейського Союзу, є сформованою галуззю, яка визначає їх роль і місце у міжнародному територіальному поділі праці.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідженню теоретичних і практичних основ формування ринку органічної продукції присвячено праці зарубіжних та вітчизняних вчених, зокрема Н. Берлач, Н. Бородачевої, О. Варченко, В. Вовк, Л. Дейнеко, Т. Дудар, Т. Зайчук, І. Іртишевої, О. Корчинської, О. Рудницької, Х. Ніберг, Ф. Офферман, С. Падель, О. Ралко, О. Томашевської, С. Фостер, Т. Чайки та ін.

Незважаючи на значну кількість вітчизняних та зарубіжних праць, питання наукового обґрунтування місця органічного сільського господарства в сучасній агроекономічній системі, умов формування ринку органічної продукції залишаються недостатньо дослідженими та потребують подальшого опрацювання.

Цілі статті. Метою статті є аналіз світового ринку органічної продукції та визначення пріоритетних напрямів його розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Зростаючі вимоги до якості продукції та безпечності доквілля стають головними рушійними силами виробництва в розвинених країнах світу. Ступінь продовольчої та екологічної безпеки значно обумовлений альтернативними технологіями в галузі сільського господарства, серед яких найбільший розвиток отримало органічне виробництво.

За визначенням Міжнародної федерації розвитку органічного землеробства (IFOAM) «органічне сільське господарство – це виробнича система, яка підтримує здоров'я ґрунтів, екосистем і людей» [3].

Світова багаторічна практика демонструє економічні, екологічні та соціальні переваги органічного виробництва, найважливішими серед яких є:

- підвищення незалежності виробника від зовнішніх джерел фінансування;
- ресурсозбереження та зменшення енергоємності сільськогосподарського виробництва;
- підвищення рівня продовольчої безпеки;
- мінімізація впливу агровиробничих процесів на доквілля;
- збереження та покращення стану природного середовища в процесі виробництва;
- сприяння збереженню та відновленню біорізноманіття в агроландшафтах;
- забезпечення екологічної рівноваги доквілля;
- забезпеченню населення якісними екологічно чистими продуктами харчування.

Ринок органічної продукції впродовж останніх десятиліть є найдинамічнішим ринком у світі і має високий потенціал розвитку. Зростання світового ринку органічної продукції відбувається головним чином завдяки збільшенню попиту в найбільш розвинених країнах світу, який забезпечується переважно пропозицією країн, що розвиваються.

У світі органічним виробництвом у 2016 р. займалися в 178 країнах близько 2,7 млн виробників. Починаючи з 1999 р. чисельність виробників органічної продукції зросла майже у 14 разів. Аналіз розподілу виробників органічної продукції за регіонами свідчить, що більшість з них представляють країни, що розвиваються. Так, в Азії зосереджено 40% світових виробників органічної продукції, Африці – 27%, Латинській Америці – 17%, Європі – 14%, Північній Америці – 1%, Австралії та Океанії – 1%.

Серед лідерів за кількістю виробників органічної продукції: Індія – (835,2 тис. од.), Уганда (210,3 тис. од.) та Мексика (210 тис. од.) [5].

Загальна площа земель, зайнятих під органічним землеробством, у світі на кінець 2016 р. становила 57,8 млн га (рис. 1). Стрімке зростання (до 10% на рік) площ сільськогосподарських угідь, зайнятих під органічним виробництвом, розпочалося з 1990 р. і тривало до 2002 р. Найбільше зростання площ органічних земель в історії спостерігаємо у 2016 р. – на 7,5 млн га, або 15% у порівнянні з 2015 р.

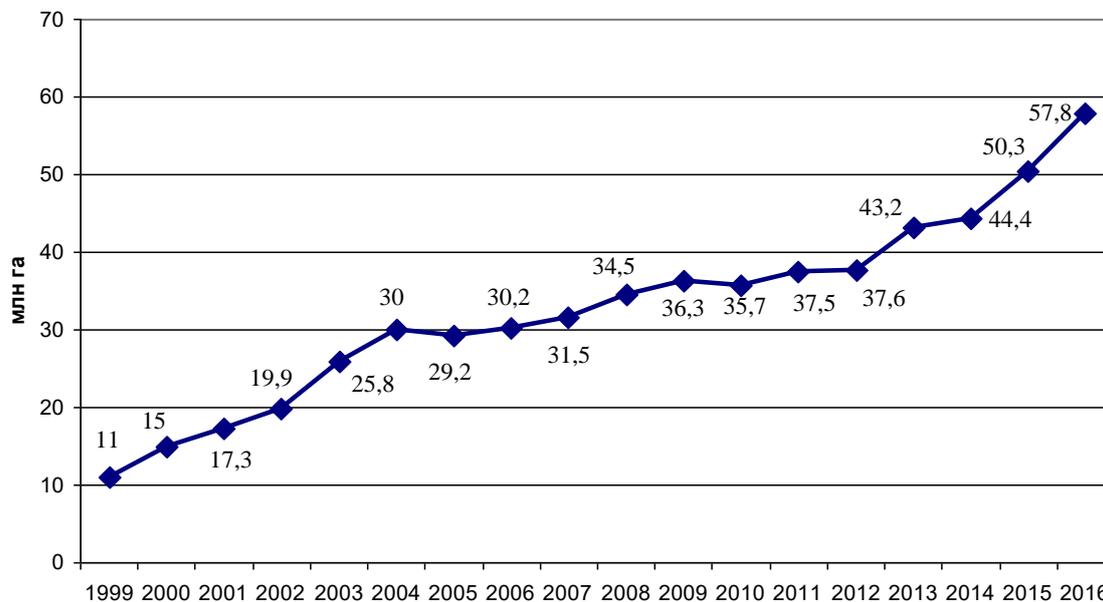

Рис. 1. Динаміка площ органічних сільськогосподарських угідь у світі, млн га. Побудовано за даними [7].

Майже половина всіх органічних сільськогосподарських земель світу зосереджена в Океанії (27,3 млн га, або 47%), в Європі – 13,5 млн га (23%), Латинській Америці – 7,1 млн га (12%), Азії – 4,9 млн га (9%), Північній Америці – 3,1 млн га (6%), Африці – 1,8 млн га (3%).

Світовими лідерами за площею органічних сільськогосподарських земель є Австралія (27,2 млн га, майже третина всіх сертифікованих органічних земель), Аргентина (3,0 млн га), Китай (2,3 млн га), США (2,0 млн га), Іспанія (2,0 млн га), Італія (1,8 млн га), Уругвай (1,7 млн га), Франція (1,5 млн га), Індія (1,5 млн га) та Німеччина (1,3 млн га) [5].

Частка сертифікованих органічних земель у загальній площі сільськогосподарських угідь за даними 2016 р. коливається у різних країнах від нуля до 37,7% (Ліхтенштейн), що є найвищим показником у світі. Слід зазначити, що в 15 країнах світу частка органічних земель складає 10 або й більше відсотків.

Ріст органічних сільгоспугідь продовжує відставати від росту попиту на органічну продукцію. Однак в останні роки площі, відведені під органічне виробництво зростають більш швидкими темпами, ніж у попередні роки.

У Європейському Союзі площа угідь, зайнятих під органічним виробництвом, становила у 2016 р. 12,1 млн га, що на 8,2%, або майже на 1 млн га більше порівняно із 2015 р. Частка органічних земель від загальної площі сільськогосподарських угідь в ЄС становила 6,7%. При цьому в розрізі країн-членів ЄС цей показник значно різниться. Найбільші площі органічних угідь мали Іспанія (2 млн га), Італія (1,8 млн га) та Франція (1,5 млн га). Країнами з великою часткою земель, сертифікованих як органічні, традиційно є Австрія (21,9%), Естонія (18,9%), Швеція (18%) [2].

В Європейському Союзі зареєстровано 295,1 тис. виробників органічної продукції, що на 7,8% більше порівняно із 2015 р. Країни-лідери за кількістю виробників органічної продукції: Італія (64,2 тис. од.), Іспанія (36,2 тис. од.) та Франція (32,3 тис. од.)

Світовий ринок органічної продукції зростає високими темпами, щороку на 10-15%, і у 2016 р. сягнув понад 80 млрд євро. Споживчий попит на органічну продукцію зосереджено, в основному, в економічно розвинутих країнах світу.

Світовим лідером за обсягом збуту органічної продукції є США з товарообігом 38,9 млрд євро (46% світової реалізації органічної продукції). Друге місце посідає Німеччина з обсягом реалізації 9,5 млрд євро (11%), третє – Франція (6,7 млрд євро, або 8%). Слід зазначити, що товарообіг більшості основних ринків у 2016 р. продовжував зростати більше, ніж на 10%.

За принципом єдиного (спільного) ринку (з єдиною грошовою одиницею) найбільшим є також сегмент США (46%). Ринок країн Європейського Союзу становить 36%. Новим сегментом став ринок Китаю (7% роздрібною торгівлі світу), практично незмінною залишається частка ринків Канади (3%) та Швейцарії (3%). На ринки інших країн і регіонів світу припадає лише 5% торгівлі органічною продукцією (рис. 2).

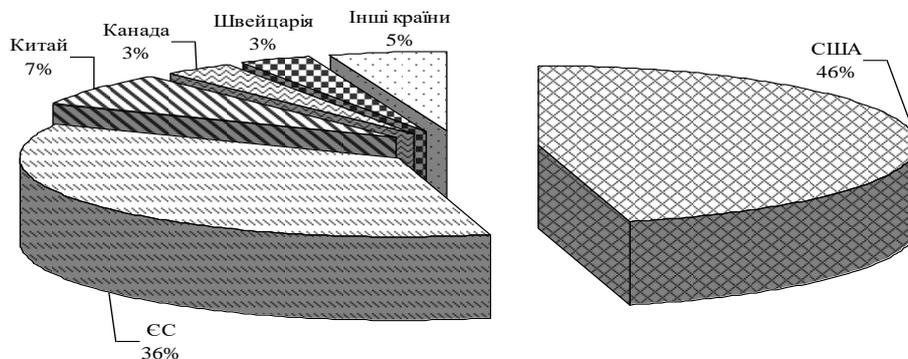

Рис. 2. Розподіл обсягів роздрібного товарообороту органічною продукцією за принципом єдиного (спільного) ринку, 2016 р., %.

Джерело: побудовано за даними [2].

Дослідження показали, що країни з найбільшими ринками органічної продукції належать до групи найбільш розвинутих країн світу. Так, лідером у світі є США, забезпечуючи 43% обсягів реалізації органічної продукції.

За місткістю ринків органічної продукції у світі виділяються 10 країн (рис. 3). В цілому за показником місткості ринку характерні значні відмінності між країнами. Ємність ринку Франції становить понад 6,7 млрд євро, Китаю – 5,9 млрд євро. Найчисленнішою є група країн з обсягом реалізації органічної продукції в межах 2,0–3,0 млрд євро, яка включає Швейцарію, Італію, Великобританію, Канаду. В Іспанії та Швеції ємність ринку сягає до 2,0 млрд євро.

Європейський ринок органічної продукції за 2016 р. зріс на 12% і досяг майже €33,5 млрд євро (зокрема, в Євросоюзі – до €30,7 млрд євро). Європейський Союз є другим найбільшим єдиним ринком органічної продукції в світі після США. Європейський ринок продемонстрував рекордне зростання на 11% (ЄС – на 12%). Це вдруге, з часів фінансової кризи, роздрібний товарообіг перевищив 10%. Серед ключових ринків найбільше зростання спостерігалось у Франції (22%) [4; 5]. Протягом останнього десятиріччя товарообіг ринків Європи та ЄС зріс майже вдвічі.

Рушійною силою розвитку світового ринку органічної продукції є стабільно зростаючий попит в розвинених країнах при одночасному формуванні пропозиції в країнах, що розвиваються. Основна частка обсягів продажу органічної продукції припадає на ринки Північної Америки і Європи. Ці два регіони, володіючи приблизно

третиною органічних сільськогосподарських земель світу, споживають близько 90% органічної харчової продукції, виробленої переважно в країнах Азії, Латинської Америки і Африки.

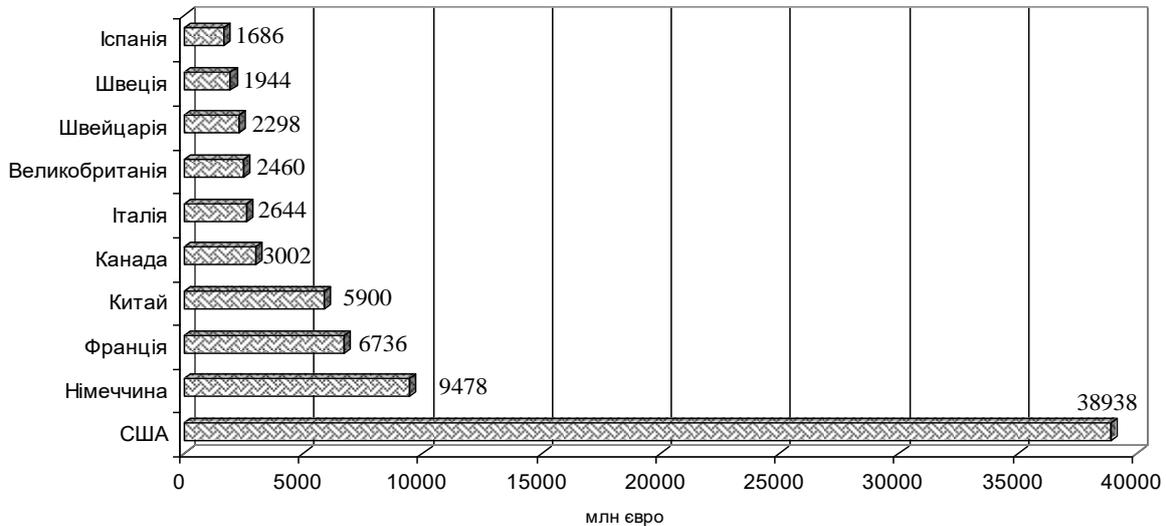

Рис. 3. Країни з найбільшими ринками органічної продукції, 2016 р. Побудовано за даними [2].

У світовому масштабі європейські країни мають найбільшу частку продажів органічних продуктів у загальному обсязі ринку продуктів харчування. Лідерство у світі належить Данії (9,7%). Досить висока частка органічного ринку в Люксембурзі (8,6%) та Швейцарії (8,4%).

Головними споживачами органічної продукції є розвинуті країни, в яких високий рівень доходів населення забезпечують високий платоспроможний попит на органічну продукцію. Країни з найвищим рівнем споживання органічної продукції продовжують демонструвати позитивну динаміку.

США є водночас одним з найбільших експортерів органічної продукції у світі.

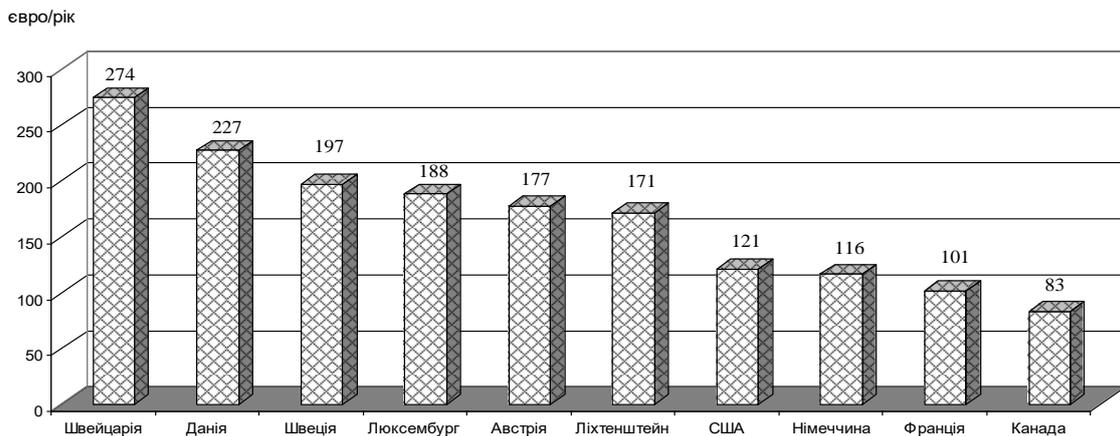

Рис. 4. Споживання органічної продукції в розрахунку на душу населення у країнах світу, євро/рік, 2016 р.

Джерело: побудовано за даними [2].

Встановлено, що мешканець планети у середньому на органічну продукцію витрачає 11 євро на рік. При цьому країнами світу з найвищими питомими показниками споживання органічної продукції з розрахунку на душу населення є Швейцарія (274

євро), Данія (227 євро), Швеція (197 євро), Люксембург (188 євро) (рис. 4). Встановлено, що середній європейець на органічні продукти витрачає 40,8 євро на рік, а мешканець ЄС – 60,5 євро.

За оцінками Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) у перспективі попит на органічну продукцію у світі зростатиме в міру розвитку економіки країн, підвищення рівня освіти та доходів населення.

Дослідження показали, що передумовами успішного розвитку органічного виробництва у країнах-членах ЄС є: міцна інституційно-правова база, фінансова допомога виробникам органічної продукції, сприяння популяризації органічного виробництва, підтримка розвитку науки і дорадництва, довіра до маркування екологічного сільського господарства, зростання попиту на екологічну продукцію за кордоном та всередині країн, адміністративна підтримка через державні замовлення та держзакупівлі, надання пільгових кредитів агровиробникам тощо.

Висновки. Ринок органічної продукції є перспективним сегментом агропродовольчого ринку розвинутих країн світу. Нині значно зріс інтерес споживачів до якісної екологічно безпечної продукції. Органічне агровиробництво, як перспективна для більшості країн світу галузь, дозволяє реалізувати концепцію сталого розвитку агросфери за рахунок соціально-економічної й природно-ресурсної збалансованості.

Список використаних джерел:

1. Артиш В.І. Виробництво та реалізація органічної продукції в світі. Економіка АПК. 2017. № 3. С. 82-86.
2. Розвиток органічного ринку – Україна та світ. Інформаційний бюлетень. Березень 2018 р. URL: www.organic-world.net/yearbook/yearbook-2018.html
3. IFOAM Basic Standards (approved by the IFOA General Assembly, Victoria, Canada, and August 2002). URL: <http://www.ifoam.org>
4. FiBL & IFOAM – Organics International (2016); The World of Organic Agriculture 2016. Frick and Boon.
5. FiBL & IFOAM. Organics International (2017). Frick and Bonn, 2017. URL: <https://shop.fibl.org/chen/mwdownloads/download/link/id>
6. <http://organicukraine.org.ua/congress/>
7. <https://superagronom.com/news/3482-predstavleno-kartu-organichnih-zemel-ukrayini>

UDC339.142:339.167

Cimpoies Liliana, Ph. D., associate professor
Academy of Economic Studies, Moldova

AGRI-FOOD TRADE AND THE E.U. MARKET: OPPORTUNITIES AND CHALLENGES FOR MOLDOVA

The aim of this paper is to assess the development on Moldova's agri-food trade flows on the E.U. market. Thus the main changes and tendencies in the agri-food trade structure and distribution markets is analyzed. The research is based on the analysis of secondary data, provided by National Bureau of Statistics. The examined time series belong to 2012-2017. Trade liberalization has as a positive outcome an increase in the volume of agri-food exports of Moldova, particularly in terms of specialization and concentration of production and diversification of the geographical distribution. Another positive result is the decrease in the dependence on traditional markets. This fact imposed the increase in both quality and variety of exported articles. Due to the DCFTA there is an increase in trade flows with E.U. The agri-food market is important for the stabilization of the national economy, because of its valuable contribution to GDP. Thus is important that the government supports the modernization of the agri-food sector and stimulates to attract investments which will run its further orientation.

Key words: agri-food products, DCFTA, trade.

АГРОПРОМИСЛОВА ТОРГОВЛЯ И Е.С. РЫНОК: ВОЗМОЖНОСТИ И ВЫЗОВЫ МОЛДОВЫ

Целью данного исследования является оценка развития потоков сельскохозяйственной и продовольственной торговли Молдовы на рынок ЕС. Таким образом, анализируются основные

изменения и тенденции в структуре агропродовольственной торговли и на рынках сбыта. Исследование основано на анализе вторичных данных, предоставленных Национальным Бюро Статистики. Рассмотренные данные относятся к 2012-2017 гг. Положительным результатом либерализации торговли стало увеличение объемов агропродовольственного экспорта Молдовы, особенно с точки зрения специализации и концентрации производства и диверсификации географического распределения. Еще один положительный результат - снижение зависимости от традиционных рынков. Этот факт обусловил увеличение как качества, так и разнообразия экспортируемых товаров. Благодаря соглашению о свободной торговле наблюдается увеличение торговых потоков с ЕСю Агропродовольственный рынок важен для стабилизации национальной экономики, поскольку он вносит ценный вклад в ВВП. Таким образом, важно, чтобы правительство поддерживало модернизацию агропродовольственного сектора и стимулировало привлечение инвестиций, что будет способствовать его дальнейшей ориентации.

Ключевые слова: агропродовольственные товары, соглашение о свободной торговле, торговля.

АГРОПРОМИСЛОВА ТОРГІВЛЯ ТА Е.С. РИНОК: МОЖЛИВОСТІ ТА ВИКЛИКИ МОЛДОВИ

Метою даного дослідження є оцінка розвитку потоків сільськогосподарської та продовольчої торгівлі Молдови на ринок ЄС. Таким чином, аналізуються основні зміни і тенденції в структурі агропродовольчої торгівлі і на ринках збуту. Дослідження засноване на аналізі вторинних даних, наданих Національним Бюро Статистики. Розглянуті дані відносяться до 2012-2017 рр. Позитивним результатом лібералізації торгівлі стало збільшення обсягів агропродовольчого експорту Молдови, особливо з точки зору спеціалізації і концентрації виробництва та диверсифікації географічного розподілу. Ще один позитивний результат - зниження залежності від традиційних ринків. Цей факт зумовив збільшення як якості, так і різноманітності товарів, що експортуються. Завдяки угоді про вільну торгівлю спостерігається збільшення торговельних потоків з ЄСю Агропродовольчий ринок важливий для стабілізації національної економіки, оскільки він вносить цінний внесок у ВВП. Таким чином, важливо, щоб уряд підтримував модернізацію агропродовольчого сектору та стимулювало залучення інвестицій, що сприятиме його подальшій орієнтації.

Ключові слова: агропродовольчі товари, угода про вільну торгівлю, торгівля.

The problem presented in general terms and its connection with important scientific and practical tasks. Major changes occurred in the international trade flows both for developed and developing countries. If developed nations are viewed on the international arena as important producers and traders, often net exporter, the role of developing countries had increased considerable during the last decades. Particularly those changes referred to the trade with agri-food products where important positions are maintained by developing nations. Given the new circumstances the competition on the markets for agri-food products is strong, which requires exporters to constantly improve products quality and offer the most advantageous price.

Analysis of the latest research in which the problem was initiated. Continuous trade liberalization and transition process imposed change in the agricultural and food trade environment. The level of reintegration in world economy for countries which passed through similar transition period was appreciated by many economists [1,2]. The integration of these countries into the world trade flows took place due to joining the World Trade Organization (WTO), or signing various Free Trade Agreements (FTA) with E.U. [2,3]. In their works the level of competitiveness of one or another branch or country are established. Other results [4, 5] examine how these achievements were achieved using the labor division advantages by branches or countries, or as result of the transition process.

Competitiveness has become a key issue on international markets since it can be considered as the major source of export development. A country that utilizes the best its resources within its agricultural sector may benefit from comparative advantage on international agricultural markets [6].

Agri-food trade plays an important role in Moldova's economy. The share of agriculture in GDP is currently 12% and about 40% of population is economically active in this sector. Agri-food products have a share of total 45% of country's total exports.

Due to the Deep and Comprehensive Free Trade Agreement (DCFTA) signed between Republic of Moldova and European Union, it is important for the agri-food products to be competitive on the EU market and to assess the potential gains of the increased demand. As result of DCFTA is expected an increase in trade flows with E.U. market.

Article targets. The aim of this paper is to assess the development on Moldova’s agri-food trade flows on the E.U. market. Thus the main changes and tendencies in the agri-food trade structure and distribution markets is analyzed. The research is based on the analysis of secondary data, provided by National Bureau of Statistics. The examined time series belong to 2012-2017. The changes in agri-food trade structure is based on the international nomenclature for the classification of products Harmonized Sections (HS 2012) in two digits (chapter 01-24 for agri-food commodities).

Presentation of the main research material with full justification of the received scientific results. Both exports and imports flows developed positively in the recent years. The amount of exported goods and services on average during 2012-2017 were 2.227,6 million USD, while the amount of imported goods were 4.810,3 million USD. The overall trade balance is still negative (2.582,4 million USD), due to large imports of energy and gas resources. For both imports and exports is obvious a decrease in 2015 followed by an immediate increase in the next period.

If overall trade balance is still negative, an opposite picture is characteristic for the agri-food products.

Table 1

Main trade dynamics (2012-2017)

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	average
Total export	2161880	2428303	2339530	1966837	2044611	2424972	2227688.765
Total import	5212928	5492393	5316959	3986820	4020357	4831335	4810132.142
Trade balance	-3051048	-3064090	-2977429	-2019983	-1975746	-2406363	-2582443.377
Total agri-food exports	878881.1	1015546	1065351	914488.7	945477.8	1130872	991769.4267
Total agri-food imports	743339.7	783795.6	719325.6	586576.3	608048.5	705206.9	691048.765
Agri-food trade balance	135541.4	231749.9	346025.4	327912.4	337429.3	425665.6	300720.6617

Source: based on National Bureau of Statistics data

Agri-food products are the main exported commodities and maintain almost half of the share in the exported goods. The changes in the overall trade tendencies are reflected also in the agri-food trade flows. On average, related to agri-food trade, Moldova exported commodities with a value of 991,7 million USD, while imported 691,0 million USD, maintaining a surplus of 300 million USD.

Since the Deep and Comprehensive Free Trade Agreement in 2014, the trade relations with E.U. countries became even closer. Earlier, Moldova was gathering already trade preferences with E.U. market through General System of Preferences (GSP), GSP plus (GSP+), and Autonomous Trade Preferences (ATP) for some agricultural and food products (alcoholic drinks, sugar). The DCFTA agreement increased even more the trade flows with European Union, reaching the greatest level in 2017. During 2012-2017 the agri-food exports to E.U. countries on average reached 472,6 million USD with a trade surplus of 212,3 million USD.

Table 2

Geographical distribution of agri-food trade flows

Groups of countries		2012	2013	2014	2015	2016	2017	average
E.U. countries	exports	339642.7	379516.1	441327.2	488314.5	537857.8	649508.7	472694.5
	imports	258716.4	267766.1	270790.7	212012	249848.6	303170.7	260384.1
	trade balance	80926.3	111750	170536.5	276302.5	288009.1	346338	212310.4
C.I.S. countries	exports	406672	396538.9	367881.1	238982.4	173891.6	220394.3	300726.7
	imports	314839.8	339730.8	283720.2	223001.7	247482.3	275583.9	280726.4
	trade balance	91832.2	56808.1	84160.9	15980.7	-73590.7	-55189.6	20000.27
rest of the world	exports	132566.4	239490.5	256142.7	187191.8	233728.5	260969.5	218348.2
	imports	169783.5	176298.7	164814.7	151562.6	110717.6	126452.3	149938.2
	trade balance	-37217.1	63191.8	91328	35629.2	123010.8	134517.2	68409.99

Source: own calculations based on National Bureau of Statistics data

An opposite situation in regard to C.I.S. countries trade flows is observed. Both agri-food exports and imports to/from C.I.S. markets decreased during 2012-2017. On average Moldova exported to C.I.S. countries agricultural and food products in value of of 300,7 million USD and imported from them a value of 280,7 million USD. Particularly decreased almost twice the share of exports to C.I.S. countries, while imports diminished with 20 percent. These decrease in exports was influenced by Russia's interdictions since 2013 on Moldavian wines and other agricultural and food products. Other important trade partners for Moldova are Ukraine and Belarus.

The main exported commodities are beverages, edible fruits and nuts and oil seeds. These three agricultural and food products have a share of 57% in agri-food exports on average during 2012-2017. Imports are more diversified. More than a half of imported agri-food products belong to eight commodities: tobacco, edible vegetables, edible fruits and nuts, beverages, dairy products, preparations of cereals, fish and meat (Table 3).

Table 3

Structure of agri-food trade flows by commodities

	average 2012-2017	
	export	import
01 Live animals	8386.618	9096.195
02 Meat and edible meat offal	17301.46	37449.35
03 Fish and crustaceans	38.68167	38155.41
04 Dairy produce	17332.65	40780.77
05 Products of animal origin	180.4833	3519.472
06 Live trees and other plants	1772.535	12366.69
07 Edible vegetables	11855.49	30713.83
08 Edible fruit and nuts; peel of citrus fruit or melons	195393.9	62928.52
09 Coffee, tea, mate and spices	968.3317	12892.6
10 Cereals	132255	14467.41
11 Products of the milling industry	1674.475	29627.32
12 Oil seeds and oleaginous fruits	174078.9	29549.57
13 Lac; gums, resins and vegetable saps and extracts	58.94833	1434.81
14 Vegetable plaiting materials	428.0467	117.1033
15 Animal or vegetable fats and oils	65214.45	25734.23
16 Preparations of meat	83.35167	12922.49

Продовж.. табл. 1

1	2	3
17 Sugars and sugar confectionery	38480.33	26860.26
18 Cocoa and cocoa preparations	6023.062	23853.4
19 Preparations of cereals	15467.08	40091.79
20 Preparations of vegetables, fruit, nuts	59481.99	21382.82
21 Miscellaneous edible preparations	8176.777	64507.32
22 Beverages, spirits and vinegar	200222.4	58208.47
23 Residues and waste from the food industry	16679.1	26745.68
24 Tobacco and manufactured tobacco substitutes	20215.36	67643.25

Source: own calculations based on National Bureau of Statistics data

The most exported agri-food commodities on E.U. market were oil seeds and oleaginous fruits, edible fruits and nuts and cereals. These three products had a share of 57% of Moldova's agri-food exports to E.U. countries. The main trade partner of Moldova's exports among E.U. countries remains Romania (28%). Other important export markets among E.U. partners are United Kingdom, Poland, Italy, France and Germany. Together they have a share of over 40% from Moldavian agri-food exports.

The top imported agricultural and food products from E.U. countries were: beverages, edible fruits and nuts, miscellaneous edible preparations, dairy products, oil seeds and oleaginous fruits, preparations of cereals, preparations of vegetables, fish. These commodities account more than 50% of total imported agri-food commodities from E.U. market. Still the main trade partners remains Romania (23%), followed by Germany, Poland, France, Italy and Spain.

Conclusions. Analyzing agri-food trade trends in Moldova is obvious that important changes happened. Both Moldova's exports and imports experienced important changes during 2012-2017.

Moldova is a landlocked country, and its geographic position imposes difficulties in terms of costs for trade collaboration with many countries. In the same time close trade relations with neighboring countries are maintained. Concerning the geographical distribution in the analyzed period important changes occurred. If recently most of agri-food export were oriented to the traditional markets (Russia and other C.I.S.), after several interdiction imposed on agri-food products (wines and other alcoholics beverages, fruits) their share decreased sharply in favor of E.U. and other countries. The DCFTA had a key role in strengthen the trade relations toward E.U. market. Romania is the main trading partner both for agri-food exports and imports among the E.U. market.

The analysis of the commodity structure in Moldova's agri-food trade flows indicate that exports are based on mainly some commodities that have a share of 80%. Among them are: beverages, edible fruits and nuts, cereals, oil seeds and oleaginous fruits, animal or vegetable fats and oils. The share of the foodstuffs had decreased in favor of agricultural products. The increasing in agri-food trade coverage ratio for the above mentioned commodities is also a positive aspect. For agri-food imports larger values are typical for commodities that are not competitive and have negative trade balance.

Trade liberalization has as a positive outcome an increase in the volume of agri-food exports of Moldova, particularly in terms of specialization and concentration of production and diversification of the geographical distribution. Another positive result is the decrease in the dependence on traditional markets. This fact imposed the increase in both quality and variety of exported articles. Due to the DCFTA there is an increase in trade flows with E.U. This will impose facing with higher demanding standards for Moldavian producers and an increased competitiveness. It is important to maintain the positions in relation with the main trading partners and to gather new market shares. The agri-food market is important for the stabilization of the national economy, because of its valuable contribution to gross domestic

product. Thus is important that the government supports the modernization of the agri-food sector and stimulates to attract investments which will run its further orientation.

References:

1. Bergschmidt, A., Hartmann, M., 1998, Agricultural Trade Policies and Trade relations in transition economies, Discussion Paper 12, Institute of Agricultural Development in Central and Eastern Europe (IAMO). Halle (Saale).
2. Bonjec S., Hartmann, M. 2004, Agricultural and Food Trade in Central and Eastern Europe: The Case of Slovenian Intra-Industry Trade and Induced Structural Adjustment Costs. IAMO Discussion Paper 65, Institute of Agricultural Development in Central and Eastern Europe (IAMO). Halle (Saale).
3. Bonjec S., Ferto I. 2007, Comparative advantages in agro-food trade of Hungary, Croatia and Slovenia with the European Union. Discussion paper 106, Institute of Agricultural Development in Central and Eastern Europe (IAMO). Halle (Saale).
4. Luka O., Levkovich I. 2004, Intra-industry trade in agricultural and food products: the case of Ukraine. Discussion paper 78, Institute of Agricultural Development in Central and Eastern Europe (IAMO). Halle (Saale).
5. Levkovich I., Hockmann H. 2007, Foreign Trade and transition process in agri-food sector of Ukraine. Discussion paper 114, Institute of Agricultural Development in Central and Eastern Europe (IAMO). Halle (Saale).
6. Yercan M., Isikli E. 2006: International competitiveness of Turkish agriculture: a case for horticultural products. EAAE seminar "Marketing dynamics within the global trading system: new perspectives", Chania, Crete, Greece.

ЕКОНОМІКА І УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК: 331.5

Битов В.П., к.е.н., доцент

Горбач Л.М., к.е.н., доцент

Волинський інститут ім. Липинського МАУП

МІСЦЕ І РОЛЬ ПІДПРИЄМНИЦТВА ЯК СУСПІЛЬНОГО ЯВИЩА В УМОВАХ РИНКУ

У публікації розглянуто роль і значення підприємництва для сучасного стану української економіки, яка дає змогу суб'єктам підприємницької діяльності формувати самостійну, ініціативну діяльність з виробництва товарів та надання послуг з метою одержання прибутку. Розглянуто розробку теорії підприємництва, а також основні мотиви підприємницької діяльності. У даній публікації виділено основні напрямки підприємницької діяльності, які передбачають здійснення нововведень при використанні власних коштів, а також самостійність у прийнятті рішень і ризик. Розглянуто також в залежності від змісту діяльності види підприємництва. Запропоновано окремі механізми щодо можливості ефективного розвитку підприємництва, як надважливого складового елементу розвитку ринку, а також соціальну та економічну значимість підприємництва для суспільства.

Ключові слова: підприємництво, підприємець, ринкова економіка, прибуток, кошти, ресурси, підприємницький ризик, бізнес, менеджмент.

Bitov V., Gorbach L.

THE PLACE AND ROLE OF ENTREPRENEURSHIP AS A SOCIAL PHENOMENON IN A MARKET ENVIRONMENT

The publication examines the role and significance of entrepreneurship for the current state of the Ukrainian economy, which enables business entities to form independent, initiative activities in the production of goods and provision of services in order to profit.

The article deals with the development of the theory of entrepreneurship, as well as the main motives of entrepreneurial activity. This publication highlights the main areas of entrepreneurial activity, which involves making innovations using own funds, as well as autonomy in decision making and risk. Considered also depending on the content of the activities of the business. Some mechanisms are proposed concerning the possibility of effective development of entrepreneurship, as an extremely important component of market development.

Key words: entrepreneurship, entrepreneur, market economy, profit, funds, resources, business risk, business, management.

Бытов В.П., Горбач Л.Н.

МЕСТО И РОЛЬ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА КАК ОБЩЕСТВЕННОГО ЯВЛЕНИЯ В УСЛОВИЯХ РЫНКА

В публикации рассмотрены роль и значение предпринимательства для современного состояния украинской экономики, что позволяет субъектам предпринимательской деятельности формировать самостоятельную, инициативную деятельность по производству товаров и услуг с целью получения прибыли. Рассмотрены разработки теории предпринимательства, а также основные мотивы предпринимательской деятельности. В данной публикации выделены основные направления предпринимательской деятельности, В данной публикации выделены основные направления предпринимательской деятельности, предусматривает осуществление нововведений при использовании собственных средств, а также самостоятельность в принятии решений и риск. Рассмотрены также в зависимости от содержания деятельности виды предпринимательства. Предложено отдельные механизмы по возможности эффективного развития предпринимательства, как важнейшего составного элемента развития рынка.

Ключевые слова: предпринимательство, предприниматель, рыночная экономика, прибыль, средства, ресурсы, предпринимательский риск, бизнес, менеджмент.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Підприємництво це самостійний суб'єкт господарювання, який має право юридичної особи і здійснює свою діяльність, яка не заборонена чинним законодавством на свій розум, страх і ризик. Підприємницька діяльність це необмежене поле прикладання своїх зусиль. Вона різноманітна, як і різноманітні людські потреби. Сьогодення вимагає все більшого кола випуску продукції і надання послуг, а цього можна досягти завдяки розвинутому підприємництву. Дослідники і науковці вивчаючи питання підприємництва говорять про те, що однією з проблем сучасної економіки України – це нестача людей, здатних і відповідним чином підготовлених до підприємницької діяльності. Бажаючих до підприємницької діяльності в період перших років незалежності України було багато, проте лише одиниці стали справжніми та успішними підприємцями. Адже сучасний ринок вимагає щоб сучасний підприємець був високоосвіченою людиною, орієнтуватися в складних ситуаціях економіки, досконало знати виробництво, володіти необхідною інформацією, дотримуватися норм високої моралі та етики в своїй діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення проблеми. Щодо аналізу останніх досліджень і публікацій то слід відмітити, що підприємництво як активний елемент бізнесу здавна привертає увагу дослідників. Зокрема у роботах, І.А. Бланка, А. Сміта, Й. Шумпетера підприємництво розглядається як у загальнотеоретичному, так і в практично-функціональному плані. Значний вклад по вивченню питань щодо формування підприємницького середовища, участь підприємництва у державних і регіональних програмах, а також впливу держави на формування підприємництва у виробничій сфері, вивчення питання теорії та історії підприємництва в Україні вносять сучасні автори – Вербова О.С. Чуткий А.І., Небрат В.В., Горін Н.О., К. Ляпіна та ін. Однак наукові суперечки щодо змісту поняття «підприємництво», його сутності не можна вважати в повному обсязі опрацьованими. Адже у визначенні підприємництва підкреслюється один незаперечний факт, який свідчить про те, що підприємець діє з метою привласнення прибутку. Вивчення даного питання схиляє нас до думки, а яка суспільна корисність від підприємницької діяльності. Вбачаємо, що не до кінця дослідженими залишаються напрями розвитку соціального підприємництва, шляхи їх залучення до соціального розвитку держави та регіонів. Адже ринкова економіка, стимулюючи розвиток підприємницької діяльності, створює умови для узгодження приватних і суспільних інтересів. А звідси вбачається, що необхідною рисою сучасного підприємництва є його участь у розв'язанні соціальних і економічних проблем суспільства.

Цілі статті. Мета статті полягає у розкритті сутності та визначенні підприємництва, а також його значення і роль в сучасному ринку. Відображення у даній публікації існуючих типів і форм підприємницької діяльності, що діють в сучасній економіці. Показати зв'язок сучасного підприємництва у розв'язанні соціальних і економічних проблем суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Підприємництвом називають самостійну, ініціативну діяльність з виробництва товарів та надання послуг з метою одержання прибутку. Підприємець – це самостійний агент ринку, котрий діє на свій страх і ризик, під особисту відповідальність за результати бізнесової діяльності. Таке розуміння підприємництва сформувалося не відразу. Різні дослідники протягом двох століть робили свої внески у визначення того, що є підприємництвом. Серед них Рене Кантільон, Макс Вебер, Вернер Зомбарт, Йозеф Шумпетер.[2.с.161]. Підприємництво є категорією бізнесу. У господарській практиці категорії «підприємництво» і «бізнес» часто ототожнюють. Водночас це нетотожні, хоча й дуже близькі за значенням поняття. Згідно із словником Даля, «Бізнес — це справа, або будь-який вид людської діяльності, з метою отримання прибутку». Отже, бізнес — поняття ширше, ніж підприємництво і

охоплює всі відносини, що виникають між усіма учасниками ринкової економіки: підприємцями, споживачами, найманими працівниками та державою. Основним теоретиком підприємництва і бізнесу вважають французького банкіра – економіста Р. Кантільйона, який ще на початку XVIII ст. ввів поняття «підприємництво». Особливу роль також у розробленні теорії підприємництва відіграв німецький соціолог М. Вебер. У його наукових працях відтворено ідеальний тип підприємця з яскраво вираженими етичними якостями. Теоретичні розробки цих і багатьох інших західних економістів є основою сучасних концепцій підприємництва. [10.с.35].

На сьогодні законодавство України про підприємництво визначає загальні правові, економічні та соціальні засади здійснення підприємницької діяльності фізичними і юридичними особами на території України, гарантії свободи підприємництва та його державної підтримки. Звідси підприємницька діяльність — це діяльність ініціативних, енергійних, творчих, кмітливих, цілеспрямованих, порядних людей, які реалізують важливі, складні, сміливі ідеї та рішення, беруть на себе ризик, що пов'язаний з реалізацією їх. Таким чином, підприємницька діяльність є поняттям багатогранним, що втілює у собі інтелектуальні здібності, потрібні в управлінні, менеджменті, бізнесі, комерційній діяльності, технології виробництва товарної продукції на рівні різних інститутів багатоукладної інфраструктури ринку.

В Україні підприємництво здійснюється за такими принципами:

- ▶ вільний вибір виду діяльності;
- ▶ залучення на добровільних засадах для здійснення підприємницької діяльності майна та коштів фізичних і юридичних осіб;
- ▶ самостійне формування програми діяльності, вибір постачальників і споживачів продукції, що виробляється, встановлення цін відповідно до законодавства;
- ▶ вільне наймання працівників;
- ▶ залучення і використання матеріально-технічних, фінансових, трудових, природних та інших ресурсів, використовувати які законодавство не забороняє і не обмежує;
- ▶ вільне розпорядження прибутком, що залишається після сплати обов'язкових платежів, установлених законодавством;
- ▶ самостійне здійснення підприємцем-юридичною особою зовнішньоекономічної діяльності, використання підприємцем належної йому частки валютної виручки на свій розсуд.

Підприємництво в Україні здійснюється в будь-яких організаційних формах на розсуд підприємця. Порядок створення, діяльності, реорганізації та ліквідації окремих організаційних форм підприємництва визначається відповідними законодавчими актами України. Якщо такий порядок спеціальним законодавством не встановлено, то підприємець керується Законом України «Про підприємництво» і своїм статутом. Цим законом регулюються також відносини, пов'язані зі здійсненням підприємницької діяльності. Для здійснення підприємницької діяльності підприємець має право укладати договори з громадянами про використання їхньої праці. При укладанні трудового договору (контракту, угоди) підприємець зобов'язаний забезпечити умови та охорону праці, оплату її не нижче встановленого в країні мінімального рівня, а також інші соціальні гарантії, у тому числі соціальне і медичне страхування та соціальне забезпечення. [3.с.47].

Вивчаючи питання підприємництва як суспільного явища в умовах ринку нами вбачається один незаперечний факт того, що підприємець діє заради привласнення прибутку. Однак для того щоб одержати прибуток підприємцю необхідно здійснити певні витрати, а це сировина, матеріали та інші необхідні ресурси в залежності від виду діяльності. Та крім того до переліку витрат, крім сировини, матеріалів входить така складова витрат як оплата праці, а як відомо підприємець завжди прагне до економії всіх ресурсів та в тому числі, як свідчать окремі випадки, намагається економити й на зарплаті найманих працівників. Тому вивчаючи дане питання нами

зосереджується особлива увага на тому, щоб головна мета підприємця до власного збагачення не суперечила суспільним інтересам, а це зокрема дотримання вимог щодо встановленої державою мінімальної заробітної плати, забезпечення необхідних умов праці працюючим, турбуючись при цьому за чисте навколишнє середовище, а також забезпечувати якість виробленої продукції чи послуг. Отже стратегією підприємництва ми бачимо таку, де програма дій яка забезпечує здійснення місії головної мети підприємницької діяльності на ринку товарів і послуг, тобто досягнення її бажаних цілей, а також втілення в життя таких заходів, де невідомою частиною діяльності підприємця в умовах ринку є його участь у розв'язанні соціальних і економічних проблем суспільства. . [10. с. 177]. Адже сьогодні є незаперечним той факт, що ринкова економіка сприяє розвитку підприємництва, створюючи при цьому рівні умови як для приватних так і суспільних інтересів, а також як відомо, що не допускається втручання державних органів у господарську діяльність підприємців, якщо вона не порушує передбачених законодавством України прав державних органів щодо здійснення контролю за діяльністю підприємців. Тобто сьогодні підприємницька діяльність має всі можливості проявляти себе для досягнення конкурентних переваг на ринку. Адже ринок поряд з тим, що дає можливість для необмеженого поля прикладання зусиль підприємницької діяльності, чекає інновацій та різноманітних дій, щоб забезпечити різноманітні людські потреби. За позитивне хочемо показати те, що сучасне підприємництво, беручи до уваги той факт, що ринкове середовище постійно змінюється, в своїй діяльності практикує застосування стратегічного планування, яке поєднує методи довгострокового та маркетингового планування, яке спрямоване на збільшення кількості нових продуктів та визначення місця того чи іншого підприємства в майбутньому. При цьому сама процедура стратегії підприємництва в практичній площині передбачає певний ряд етапів, де основним змістом яких є насамперед глибокий аналіз фінансового забезпечення, тобто бачення перспективних джерел необхідних надходжень для започаткованого підприємництва, а також пошук та формування нових можливостей, планування ризиків та організацію контролю. Сьогодні підприємництво є одним із різновидів творчої, пошукової, ризикової соціальної діяльності, що по суті формує рушійну силу суспільного прогресу. Тому підприємництво в більшості країн світу з ринковою економікою вважається одним із найпрестижніших. Адже саме цей вид діяльності у відповідних умовах найкращим чином виявляє людську суть, допомагає прояву працівника як особистості. Підприємництву властивий більш індивідуальний характер, високий ступінь стимулювання співробітників, що призводить до більш повної реалізації потенціалу кожного з них. При цьому здійснюючи самостійну підприємницьку діяльність, створюються умови для збільшення робочих місць, що є досить важливим, крім цього працівник значно зростає як людина: він росте і професійно і інтелектуально і це має цілком реальні позитивні наслідки для всього суспільства. Історія доводить, що для того щоб підняти економіку, інші сфери буття до високого рівня розвитку, можливо переважно лише через прояв членами цього суспільства їх господарської ініціативи. [9.с.87]. Адже розвиток підприємництва передбачає раціоналізацію економіки, підвищення конкурентоспроможності, позбавлення від баласту ресурсів, що не використовуються або погано експлуатуються та більш повну реалізацію основного потенціалу суспільства-людини.

У сучасній економіці підприємницька діяльність за своїми формами є досить різноманітна, де кожна з них виконує відповідно свої функції. З найбільш поширених її форм, це зокрема такі як виробниче, комерційне та посередницьке підприємництво. Функція виробничого підприємництва спрямоване головним чином на випуск товарів чи надання послуг. Щодо комерційного підприємництва то воно передбачає проведення торговельних та обмінних операцій з купівлі-продажу товарів та послуг. При цьому об'єктами продажу є гроші, валюта, цінні папери. Посередницьке ж підприємництво призначене для налагодження зв'язків між виробниками та

споживачами. Такі підприємницькі фірми надають інформаційні, консультативні та інші послуги що є необхідними атрибутами ринкової економіки. В останні роки створюються і нові суб'єкти підприємництва такі як комерційні банки, фондові біржі, інвестиційні та страхові компанії. [2.с.163].

Під час підготовки даної публікації нами вивчалися питання щодо підприємництва у Волинській області, а також їх значимість і роль для суспільства. Як відомо і свідчить практика підприємець як правило забезпечує кращі результати своєї діяльності, тому, що він є кваліфікованим спеціалістом, який добре знає свою справу. Підприємець більш мобільний у своїй справі і може краще інших працювати на споживача, а також, що є досить суттєвим, що підприємець використовує наявні ресурси з найбільшою віддачею та вміє долати труднощі. З метою покращення роботи в розвитку підприємництва у Волинській області нині діє відповідна програма під назвою «Про регіональну програму підтримки малого та середнього підприємництва у Волинській області на 2018-2020 роки». Дана програма прийнята Волинською обласною радою від 26.09.2018 № 21/5 відповідно до ст.5,9., Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого та середнього підприємництва в Україні». Згадана програма передбачає мобілізацію роботи по покращенню ефективної підтримки малого та середнього підприємництва, здійснення політики зайнятості населення, створення сприятливих умов по збільшенню робочих місць для працевлаштування, зростання заробітної плати, а також передбачається здійснення відшкодування з обласного бюджету відсоткових ставок за кредитами, залученими суб'єктами малого і середнього бізнесу для реалізації інвестиційних бізнес-планів, які реалізуються у пріоритетних галузях економіки області. Для підтримки підприємництва в області функціонують 67 об'єктів інфраструктури підприємництва, в тому числі 4 фонди підтримки підприємництва. Як свідчать статистичні дані, які нами вивчалися, що станом на 01.01.2019 на обліку в органах ДФС Волинської області перебувало 59265 юридичних та фізичних осіб – підприємців, тоді коли станом на 01.01.2018 на обліку в органах ДФС Волинської області перебувало 58124 юридичних та фізичних осіб – підприємців, такі дані свідчать про кількісне зростання зайнятих у підприємстві. Наводимо також позитивну динаміку даних щодо сплати податків суб'єктами підприємницької діяльності, де зокрема станом на 01.01.2019 на податковому обліку перебувало 1806 юридичних осіб – платників єдиного податку 3-ї групи (на 111 осіб більше, ніж на 01.01.2018), які сплатили 64 млн. грн. єдиного податку, та 25462 фізичних осіб платників єдиного податку (на 1371 осіб більше, ніж на 01.01.2018), які сплатили 343,1 млн. гривень. Узагальнюючи наші дослідження при підготовці даної публікації нами пропонується поряд з позитивним у підприємницькій діяльності, ширше застосовувати питання навчання та обміну досвідом, адже за свідченням науковців про те, що із немалої кількості бажаючих до підприємництва лише 5 – 7% населення мають власні необхідні риси для успішної підприємницької діяльності, тобто вбачається основна суть в тому щоб дати можливість початківцям, новим, молодим та амбіційним підприємцям набувати навичок і знань у досвідчених підприємців, які володіють такими здібностями, що дасть можливість значно розширити поле діяльності підприємництва і забезпечення бажаних результатів.

Висновки. В даній статті окреслено суть підприємництва та умови його існування, а саме дослідження того, що підприємництво це ініціативна діяльність, спрямована на пошук варіантів найбільш ефективного використання ресурсів з метою одержання прибутку. Охарактеризовано поняття підприємництва як економічну категорію, а також наведені приклади існуючих суб'єктів підприємництва. Відображена роль і значимість підприємництва в розвитку соціальних та економічних явищах в умовах ринку.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про підприємництво» // Галицькі контракти. - 1998. №8. - с.129-159.
2. Загальна економіка: Підручник / За ред. І.Ф. Радіонової – К.- Подільський, 2002.

3. Бойчик І. М., Харів П. С., Хопчнн М. І., Піча Ю. В. Економіка підприємства - К.: "Каравела"; Львів: "Новий світ - 2000", 2001. - 298 с.
4. Грузинов В. П., Грибов В. Д. Экономика предприятия: Учебное пособие. – М.: Финансы и статистика, 1998.
5. Економіка підприємства: Підручник / За заг. ред. С. Ф. Покропивного – Вид 2-ге. – К.: КНЕУ, 2000.
6. Економіка підприємства. Збірник практичних задач і конкретних ситуацій: Навч. Посібник. / За ред. С. Ф. Покропивного. – К.: КНЕУ, 1999.
7. Економіка підприємства: Навч. -метод. посібник для самостійного вивчення дисциплін / О. Г. Швиданенко та інші – К.: КНЕУ, 2000.
8. Економіка підприємства: Структурно-логічний навч. посібник/ За ред. С. Ф. Покропивного. - К.: КНЕУ, 2001. - 457 с.
9. Мадзігон В.В. Теорія попиту і пропозиції в підприємницькій діяльності в реаліях ринкової економіки на товари і послуги. // Молодь і ринок. – 2011. – №2(73). – С. 41 – 46.
10. Мадзігон В.М. Підприємництво: причини виникнення і форми існування, підготовка мол оді до підприємницької діяльності// Актуальні проблеми економіки. – 2010. – №7(109). – С. 3 – 12.
11. Я.О. Оришак М.І. Стебло Основи економіки. м. Тернопіль, 1998р. С – 110.

Рецензент д.е.н., професор Вахович І.М.

УДК 620.9(477):33.021.8

Ліщук В.І., к.е.н., доцент

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Ліщук М.Є., к.с.-г.н., доцент

Московчук А.Т., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

РЕФОРМУВАННЯ РИНКУ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ В УКРАЇНІ: СТАН, РИЗИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті розглянуто проблему реформування електроенергетичного ринку України та перспективи його інтегрування у європейський енергетичний простір. Здійснено аналіз етапів реформування ринків електроенергії країн Європейського Союзу з точки зору завдань і проблем, що виникали. Охарактеризовано стан реформування ринку в Україні та основні ризики. Окреслено основні заходи, що сприятимуть підвищенню ефективності реформ.

Ключові слова: оптовий ринок електроенергії, балансуючий ринок, внутрішньодобовий ринок, ринок «на добу вперед», ризик, «зелений» тариф, анбандлінг.

Lishchuk V., Lishchuk M., Moskovchuk A.

THE ELECTRICITY MARKET IN UKRAINE REFORMATION: STATE, RISKS AND PERSPECTIVES

The article deals with the reformation problem of Ukrainian electricity market and the prospects for its integration into the European energy space. The analysis of the stages of reforming the electricity markets of the European Union countries their tasks and problems that have arisen has been analyzed. The state of market reform in Ukraine and the main risks are described. The main measures that will promote the effectiveness of reforms are outlined.

Key words: wholesale electricity market, balancing market, internal market, «day ahead» market, risk, «green» tariff, unbundling.

Лищук В. И., Лищук М. Е., Московчук А. Т.

РЕФОРМИРОВАНИЕ РЫНКА ЭЛЕКТРОЭНЕРГИИ В УКРАИНЕ: СОСТОЯНИЕ, РИСКИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

В статье рассмотрена проблема реформирования электроэнергетического рынка Украины и перспективы его интегрирования в европейское энергетическое пространство. Осуществлен анализ этапов реформирования рынков электроэнергии стран Европейского Союза с точки зрения задач и проблем, которые возникали. Охарактеризовано состояние реформирования рынка в Украине и основные риски. Определены основные мероприятия, способствующие повышению эффективности реформ.

Ключевые слова: оптовый рынок электроэнергии, балансирующий рынок, внутрисуточный рынок, рынок «на сутки вперед», риск, «зеленый» тариф, анбандлинг.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Упродовж останніх п'яти років Україна поступово змінює вектор інтегрування національної економіки у напрямі посилення зв'язків з європейським економічним простором. Це потребує формування конкурентоспроможної економічної системи, що функціонує у глобальному світі, та реформування у багатьох сферах і видах діяльності.

Процес змін енергетичної галузі, зокрема електроенергетики, має відбуватися прискореними темпами, що обумовлено її вагомим впливом на соціально-економічний розвиток країни. Стратегія реформування ринку електроенергетики, який характеризується високим рівнем монополізації, передбачає створення умов і можливостей для конкурентного середовища. Це, з одного боку, сприятиме підвищенню ефективності електроенергетичного ринку, а з іншого, призведе до виникнення ризиків і загроз у стабільності й перспективах його функціонування.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідженню особливостей моделей електроенергетичного ринку, нормативному забезпеченню, реформуванню світового і національного ринків електроенергетики присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, таких як: Беляев Л., Казанський С., Кожевников А., Коссе І., Палійчук У., Пляцко С., Слупський Б., Тукенов А., Хант С., Шаттлворт Г., Щербина Л. та ін. Проте існує потреба комплексної оцінки стану трансформації національного електроенергетичного ринку, ризиків, що виникають, та визначення перспектив розвитку з позицій імплементації вимог європейського законодавства та останніх структурних змін в економіці України.

Цілі статті. Метою дослідження є оцінка стану реформування ринку електроенергії в Україні, систематизація ризиків, що виникають в процесі структурних змін та визначення перспектив його розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Україна інтегрується у європейський ринок електроенергетики, тому досвід країн ЄС у сфері реформування ринків електроенергії є найбільш важливим та необхідним.

Наприкінці вісімдесятих років ХХ ст. ЄС поставив за мету створити єдиний, конкурентний та гнучкий енергетичний ринок, який здатний швидко пристосовуватися до змін, що відбуваються у зовнішньому та внутрішньому середовищах. До початку реформування європейські країни мали різні умови функціонування енергетичних ринків, проте у більшості з них збігалися цілі: 1) підвищення ефективності діяльності на основі інновацій; 2) зниження цін на електроенергію; 3) залучення інвестицій у електроенергетику.

Процес реформування європейського ринку координувала Європейська Комісія, яка розробила організаційні, правові та технологічні засади, що створили підґрунтя для змін на внутрішніх національних енергетичних ринках щодо їх інтегрування у європейський простір. Лібералізація енергоринків ЄС передбачала створення відповідної нормативно-правової бази і здійснювалась у три етапи. На кожному етапі: 1) формувался енергетичний пакет у вигляді директив, регламентів тощо, що визначають пріоритетні засади змін і 2) узагальнювались проблеми та недоліки, що виникали в процесі перетворень (рис.1).

Шляхи трансформації електроенергетичного сектору країн відрізняються, проте спільним є те, що відбувається: 1) розмежування природних монополій (передача електроенергії, оперативно-диспетчерське управління) і потенційно конкурентних (генерація, збут) видів діяльності; 2) демонополізація сектору з одночасним антимонопольним регулюванням; 3) створення умов недискримінаційного доступу до інфраструктури для незалежних постачальників електроенергії.

Досвід країн ЄС у реформуванні енергетичної сфери створить необхідну базу для процесів лібералізації енергетичної системи України, яка за розмірами є шостою в Європі після Німеччини, Франції, Італії, Іспанії та Великобританії. До Об'єднаної енергетичної системи (ОЕС) України входять електростанції енергогенеруючих компаній (14 ТЕС, 4 АЕС, 7 ГЕС, 3 ГАЕС), а також 97 ТЕЦ, малі ГЕС, ВЕС, СЕС та інші, магістральні електромережі ДП НЕК «Укренерго», розподільчі електромережі регіональних енергопостачальних компаній.

Загальна динаміка споживання, виробництва та експорту електроенергії в Україні за 2014-2017 рр. є негативною, що обумовлено складною економіко-політичною ситуацією. Так, виробництво електроенергії скоротилось на 20%, обсяг споживання – на 29 і найбільш негативних змін зазнав експорт електроенергії, обсяги якого скоротились на 71,4% (лише у 2017 р. відбулось незначне його зростання на 0,4 млрд кВт год, тобто на 11%) [3].

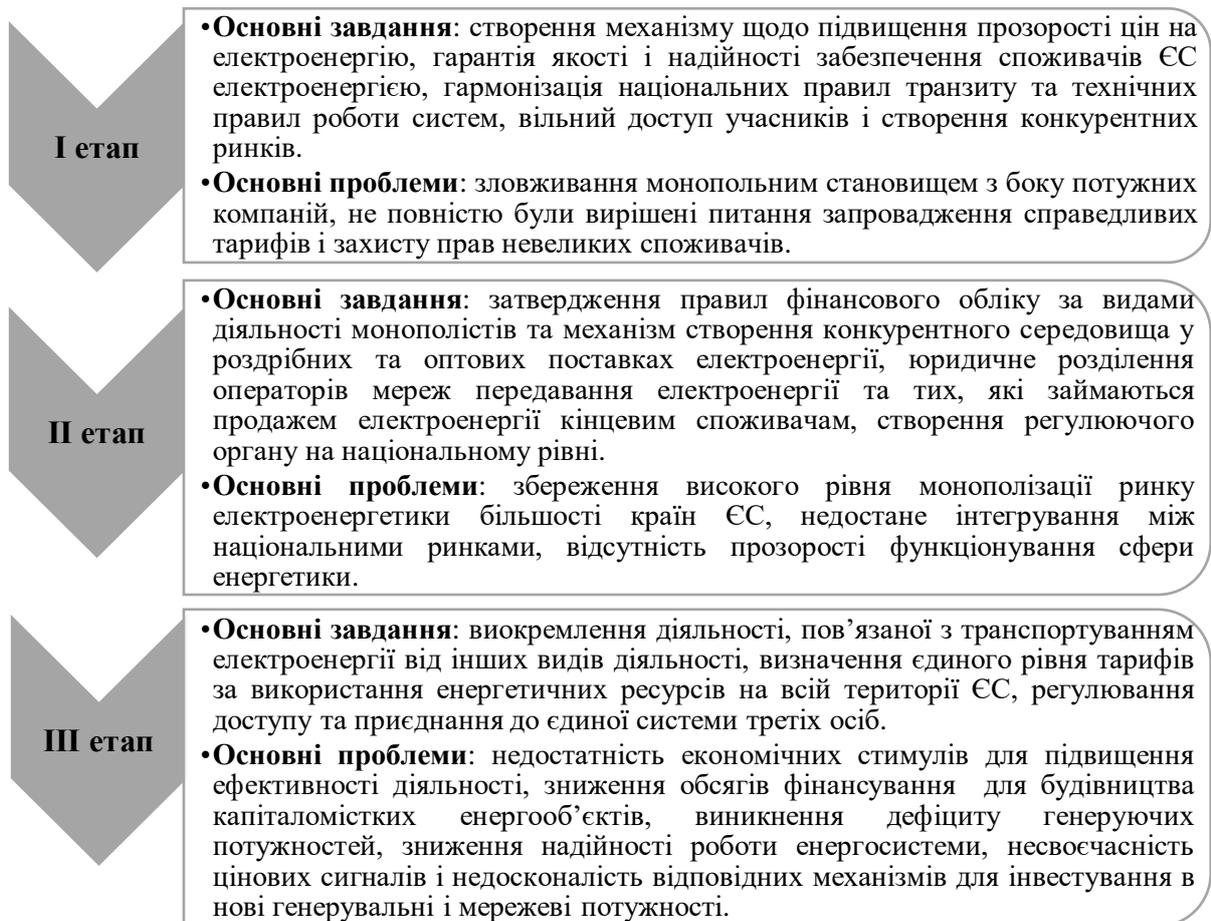

Рис. 1. Основні завдання і проблеми реформування електроенергетичних ринків ЄС

Джерело: складено за [1, 2]

Важливий вплив на динаміку електроенергетичного ринку має структура споживання: 1) найбільша питома вага у споживанні електроенергії припадає на промисловість і населення (відповідно понад 40 і 30%), частка споживання в інших видах діяльності є відносно невисокою і коливається від 0,7 (будівництво) до 13% (комунально-побутові споживачі); 2) деяке пожвавлення економіки і, зокрема промисловості, призвело до збільшення споживання електроенергії у 2017 році на 2,2%. Активізація будівельної галузі в останні кілька років була стимулятором споживання

електроенергії у будівництві на 10,5% і у виробництві будівельних матеріалів – на 7% [4].

Підвищення ефективності функціонування ринку електроенергетики України визначається сукупністю факторів. Важливим фактором, що створить передумови для позитивних зрушень є зниження рівня монополізації та лібералізація різних сегментів ринку.

Від 1996 року в Україні функціонує Оптовий ринок електричної енергії (ОРЕ), на якому здійснюються операції купівлі-продажу. Він був створений за зразком моделі пулу електроенергії Англії та Уельсу «єдиний покупець». На ринку є такі суб'єкти як природні монополії (оператор магістральних мереж – НЕК «Укренерго»). Проте у виробничій сфері та секторі постачання електроенергії деякі учасники ринку функціонують на засадах відносної конкуренції. Така форма ОРЕ в Україні, в якій зберігається високий ступень монополізму, була необхідним кроком, тому що енергетичний сектор країни характеризувався нестабільністю зі зростанням неплатежів та заборгованості за поставлену електроенергію. Так, до 1999 року переважали різні форми бартерних розрахунків, і лише близько 6% оплати здійснювалось грошима [5].

Сучасні тенденції розвитку електроенергетичної галузі, проблеми, що накопичилися, вимагали переходу від ринку «єдиного покупця» до більш ефективної і орієнтованої на потреби споживачів моделі ринку електроенергії – двосторонніх контрактів з балансуєчим ринком.

В останні роки прискорився процес кардинального реформування діяльності на ринку електроенергетики в Україні. Важливою передумовою організаційно-економічних змін є Закон України «Про ринок електричної енергії», прийнятий у 2017 р., який створює законодавче підґрунтя для реформування. Передбачено, що новий ринок почне функціонувати від 2019 р. – для промислових і від 2020 р. – для непромислових споживачів. Закон [6]: 1) визначає правові та організаційно-економічні засади функціонування ринку; 2) пропонує різні механізми купівлі-продажу електричної енергії через двосторонні договори, ринок «на добу вперед», внутрішньодобовий ринок; 3) врегульовує проблеми балансування в реальному часі обсягів виробництва, імпорту, споживання та експорту електричної енергії через балансуєчий ринок та ринок допоміжних послуг; 4) розподіляє компанії на ті, що генерують електроенергію, транспортують і продають безпосередньо споживачу. Основна функція генеруючих компаній – виробництво електроенергії, компаній із розподілу – експлуатація електричних мереж, передача електричної енергії до кінцевого споживача та приєднання нових споживачів і компаній-постачальників – безпосередня робота зі споживачами (укладання договорів, поставка електричної енергії та контроль за розрахунками).

Трансформація електроенергетичної системи України здійснюється шляхом переходу на ринкові відносини, лібералізація її сегментів, укладання прямих договорів, вдосконалення цінової політики й забезпечення надійного постачання, оплати придбаної електроенергії. Однак, створення відносно конкурентного середовища передбачає взаємодію різних суб'єктів, які приймають рішення, проте мають різні інтереси.

Збільшення кількості суб'єктів будь-якого ринку, їх взаємодія та неспівпадання інтересів є джерелом виникнення ризикових ситуацій, оскільки невиконання учасником своїх зобов'язань може призвести до форс-мажорних обставин.

Суб'єкти ринку електричної енергії, діяльність яких може спричинити ризик, відображені на рис. 2.

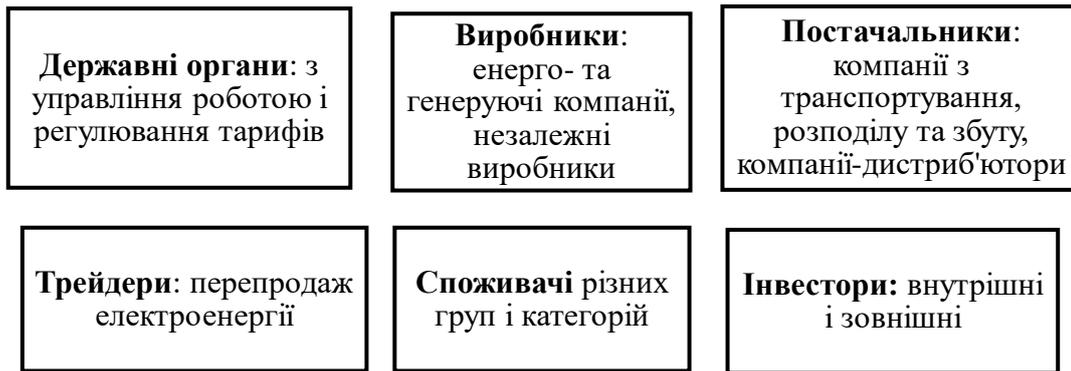

Рис. 2. Суб'єкти ринку електроенергії, що спричиняють ризик
 Джерело: складено авторами

Досвід іноземних держав та аналіз початку лібералізації національного ринку електроенергії дозволяє виокремити основні ризики, що можуть виникати в процесі взаємодії суб'єктів ринкових відносин:

- 1) викривлення ідеї конкурентної моделі ринку і неможливість послаблення впливу монополістів;
- 2) підвищення тарифів на електроенергію;
- 3) сторонній (політичний і бізнесовий) вплив на регулювання ринку;
- 4) виникнення дисбалансу в єдиній енергетичній системі;
- 5) недостатній обсяг інвестування в розвиток ринку електроенергії.

1. *Викривлення ідеї конкурентної моделі ринку і неможливість послаблення впливу монополістів.* Закон України «Про ринок електричної енергії» враховує вимоги Третього енергетичного пакета, відповідно до якого Обленерго мають відокремити свою діяльність з розподілу і постачання електричної енергії. Це означає створення двох компаній: 1) оператор системи розподілу, що забезпечує експлуатацію, технічне обслуговування й розвиток системи розподілу та здійснює розподіл електроенергії; 2) оператор системи передачі, що постачає (продає) електроенергію споживачам, користуючись мережами операторів системи розподілу.

Варто зазначити, що:

– закон безпосередньо не вирішує питання демонополізації, тому що чинне законодавство формально не вважає існуючих суб'єктів монополістами (це визнано Антимонопольним комітетом України);

– в теперішніх умовах відносно ізоляваності енергосистеми України може зберігатися контроль монополістів над ціноутворенням, тому необхідно реально інтегрувати ринок у Європейський простір. Це дасть можливість врахувати інтереси споживача (оскільки ринок передбачає відсутність пріоритетів внутрішнього виробництва перед імпортом), тому що потенційна конкуренція з боку імпортової електроенергії буде обмежувати монополістичний вплив внутрішніх виробників на ціну;

– новостворені постачальники електроенергії можуть перетворитися у «заступників» Обленерго й зберегти монополістичний вплив на споживачів та обмежувати їх вільний вибір. Так, від 2019 р. у Луцьку оператором системи розподілу електроенергії є Волиньобленерго, а постачальником – ТОВ «Волиньелектрозбут» (у статутному капіталі 100% належить Волиньобленерго). Це означає, що формально розподіл відбувся, а реально конкуренція відсутня.

2. *Підвищення тарифів на електроенергію.* НКРЕКП здійснює регулювання тарифів для всіх постачальників, крім постачальників з нерегульованими тарифами. Останні постачають електроенергію непобутовим споживачам на конкурентних засадах за договірними цінами.

Тариф на електроенергію в Україні один із найнижчих у Європі, проте середня зарплата – також найнижча: якщо в Україні споживач із тарифом 1,68 грн/кВт год

витрачає на електроенергію 3,43% місячної зарплати, то споживач Данії з тарифом 9,51 грн/кВт год витрачає удвічі менше – 1,47% від зарплати [7].

На теперішній час тарифи на електроенергію, за якими обленерго закупають її у ДП «Енергоринок», установлюються НКРЕКП за принципом «Витрати +», що не стимулює зниження неефективних витрат, оскільки обсяг прибутку за методикою «витрати плюс» фактично мало залежить від ефективності роботи підприємства.

Однією з передумов інтеграції енергетичного сектору України до енергетичних ринків ЄС є запровадження ринкових підходів до тарифного регулювання природних монополій, які базуються на застосуванні концепцій норми прибутку на інвестований капітал та регуляторної бази активів, впровадженні механізмів багаторічного стимулюючого регулювання із застосуванням методів порівняльного аналізу ефективності компаній (бенчмаркінгу) та врахуванні показників якості послуг [7].

Кабмін України підтримує метод стимулюючого тарифоутворення, проте вважає, що варіант, який був прийнятий НКРЕКП 27.07.2017 р., може призвести до необґрунтованого підвищення тарифів для промисловості. Це, як наслідок, підвищить ціни на товари та послуги, що купують споживачі.

Вважається, що у перехідний період, тарифи для населення будуть зростати. Причиною тому може бути: 1) недооцінка вартості активів ДП «НЕК «Укренерго», результатом якого має стати різке підвищення амортизаційних відрахувань, внаслідок чого має зрости тариф на передачу електроенергії; 2) НКРЕКП прийняла рішення про виключення перехресного субсидіювання, обсяг якого становить 45,8 млрд грн [8]. Це зрівняє тарифи промисловості і населення та призведе до підвищення останніх; 3) з середини 2019 р. планується створення енергобірж, що згідно оцінок потребує 500 млн євро і може бути чинником чергового підвищення цін. Аналогічна реформа в Європі призвела до зростання цін на 30-70%; 4) у низькоконкурентному середовищі через «змову» виробників ціна електроенергії може бути штучно завищена. Так, близько 54 % всього ринку – це державний Енергоатом, понад 6 % – державне Укргідроенерго та до 25 % – тепла (більш дорога) генерація приватного ДТЕК, який завдяки рішенням НКРЕКП отримує надприбутки [9].

3. *Сторонній (політичний і бізнесовий) вплив на регулювання ринку.* Важливим є те, що чинне законодавство не передбачає зміни форми власності для системного оператора (державна форма власності), процес ціноутворення на послуги якого контролюється ззовні. Так, оплата послуг з централізованого диспетчерського управління здійснюється за тарифом, який регулюється НКРЕКП. Враховуючи «вразливість» регулюючого органу до політичних та лобістських бізнесових впливів, економічна обґрунтованість встановлених тарифів може виявитися сумнівною [10].

Сама НКРЕКП є не захищеною від політичного впливу на її діяльність, тому рівень тарифів може бути необґрунтованим. Прикладом стороннього впливу на тарифоутворення можуть слугувати останні рішення прем'єр-міністра і голови «Нафтогаз» України щодо зниження тарифів на газ. Основним аргументом зниження тарифів можна вважати лише «політичну доцільність». Крім того, це призведе до підвищення ціни газу для підприємств і як наслідок зросте обсяг перехресного субсидіювання.

Крім того, НКРЕКП запроваджує інститут спеціальних рахунків для підприємств, тобто вони не зможуть керувати спецрахунками. Це може бути механізмом для зловживань з боку чиновників.

4. *Виникнення дисбалансу в єдиній енергетичній системі.* На ринку електроенергії є важливі обов'язки усіх учасників щодо балансу. Кожен виробник чи постачальник має відповідати за власний небаланс (відхилення від графіку виробництва або споживання). Укладаючи двосторонні контракти або купуючи електроенергію на ринку на добу наперед, постачальники і виробники зобов'язуються забезпечити своє споживання та виробництво в певні години на відповідному рівні.

Однак практично забезпечити стовідсоткову відповідність контрактам не реально (погіршення погодних умови може спричинити зростання попиту на електроенергію у споживачів в реальному часі; зміна фактичного обсягу генерації вітровими чи сонячними електростанціями; поламака генеруючого обладнання тощо). Тому відповідальним за баланс ОЕС України загалом в режимі реального часу буде оператор системи передачі – ДП «НЕК «Укренерго». Він повинен мати відповідні резерви, інструментом створення яких є ринок допоміжних послуг. Такі послуги здійснюються на платній основі, розмір має бути врегульованим вторинним законодавством [10].

5. Недостатній обсяг інвестування в розвиток ринку електроенергії. В Україні середній термін експлуатації розподільчих електромереж перевищує 40 років і інфраструктура зношена на 60-85%, що призводить до виникнення проблем із забезпеченням безперебійного постачання електроенергії споживачам. За останні п'ять років у вітчизняні обленерго було вкладено лише 14 млрд грн, тоді як за планом передбачалось 68 млрд грн. За оцінкою «Асоціації операторів розподільчих електромереж України» для забезпечення надійної і безперебійної поставки електроенергії на модернізацію електромереж у найближчі 10 років необхідно близько \$25 млрд [10]. Такий обсяг інвестицій можна забезпечити шляхом проведення прозорих приватизаційних конкурсів, що дозволить залучити іноземний капітал з новими технологіями, високою якістю менеджменту тощо.

Висновки. Отже, аналіз зарубіжного досвіду, стану трансформування електроенергетичного ринку України та ризиків, що можуть виникнути, дозволяє визначити перспективи його інтегрування у європейський ринок. Вони залежать від ефективності реформування ринку, для підвищення якої необхідно: 1) для здешевлення електроенергії для суспільно важливих споживачів (шкіл, лікарень тощо) стимулювати використання альтернативних джерел енергії через «зелений» тариф, який буде важелем перетворення ринку у більш конкурентний; 2) забезпечити прозорість ринку з точки зору надання відкритої та об'єктивної інформації для всіх зацікавлених суб'єктів (населення, промислових споживачів) щодо формування тарифів на електроенергію; 3) убезпечити НКРЕКП від можливого впливу на її діяльність сторонніх зацікавлених осіб; 4) з метою вільного ціноутворення синхронізувати реформування оптового та роздрібного ринків; 5) проведення неформального, ефективного анбандлінгу; 6) розвивати мікромережі, що поєднують виробництво та споживання електроенергії в декількох населених пунктах, зокрема ті, що використовують альтернативні джерела. Це дозволить забезпечити енергією віддалені райони без підтримки дорогих централізованих мереж; 7) реалізовувати послідовну політику у напрямі залучення інвестицій (зокрема іноземних) для оновлення основних засобів галузі та підвищення рівня конкуренції; 8) здійснювати якісну комунікацію зі споживачами і забезпечити активну участь громадянського суспільства в обговоренні реформ.

Список використаних джерел:

- 1.Огляд діяльності реформованих ринків електроенергії та тенденції ціноутворення на ринках електроенергії країн ОЕСР та Європейського Союзу. URL : <https://ua.energy/wp-content/uploads/2018/01/6.-Rynky-elektroenergiyi.pdf>.
- 2.Слупський Б. Основні моделі ринків електроенергетики та особливості їх державного регулювання: порівняльний аналіз. URL : [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-03\(3\)/09sbvtrpa.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-03(3)/09sbvtrpa.pdf).
- 3.Статистический ежегодник мировой энергетики 2018. URL : <https://yearbook.enerdata.ru>.
- 4.Офіційний сайт Міністерства енергетики та вугільної промисловості України. Режим доступу : <http://mre.kmu.gov.ua/>.
- 5.Модель енергоринку України. URL: <http://www.ukrenergexport.com/uk/content/>.
- 6.Закон України «Про ринок електричної енергії». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19>.
- 7.Аналіз тарифо- та ціноутворення на електроенергію в країнах ЄС та ОЕСР. Системи стимулюючого тарифоутворення. URL : https://ua.energy/wp-content/uploads/2018/10/3.-Taryfo_tsinoutv_elektroen.pdf.
- 8.Оржель О. Новий ринок електроенергії. Пересічний споживач платитиме більше. URL: <https://delo.ua/business/novij-rinok-elektroenergiji-peresichnij-spozhyvach-platitime-bilshе>.
- 9.Беззуб І. Чи запрацює в Україні ринок електричної енергії? URL: http://www.nbuvip.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3781:chi-zapratsyue-v-ukrajini-rinok-elektichnoji-energiji&catid=8&Itemid=350.
10. Ущатовський К. В. Вплив реформування ринку електроенергії України на діяльність ДП «НЕК «Укренерго» URL : <https://periodicals.karazin.ua/economy/article/view/5390>.

Рецензент д.е.н., професор Черчик Л. М.

УДК 338(477):330.322-049.5

Ліпич Л. Г., д.е.н., професор

Савчук Л. С., магістр факультету економіки та управління

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ІНДИКАТОРИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Інвестиційна складова економічної безпеки займає одне з головних місць в економічній безпеці країни. Реалізація інвестиційних можливостей, нарощення обсягів інвестування та раціональне використання інвестованих коштів – одні з найважливіших завдань в Україні, що і обумовлює актуальність даної статті. У статті розглянуто інвестиційну складову як вирішальний фактор забезпечення необхідного рівня фінансової стабільності держави, а також проаналізований стан інвестиційної безпеки на основі окремих індикаторів. Розраховано показники інвестиційної безпеки в динаміці. Здійснено аналіз значень індикаторів за останні роки та розраховано їх для кількісної та якісної оцінки інвестиційної безпеки держави. Зроблено висновки про те, що значення більшості індикаторів інвестиційної безпеки знаходяться нижче критичного значення, що, відповідно до теорії безпеки, свідчить про реалізацію загрозливих процесів в економіці. В статті подані напрями для підвищення інвестиційної привабливості. В першу чергу, це має бути гарантування прозорості приватизації, зниження податкового навантаження на інвесторів та скорочення економічних ризиків.

Ключові слова: інвестиційна безпека, індикатори інвестиційної безпеки, фінансова стабільність, критерії інвестиційної безпеки.

Lipych L., Savchuk L.

INDICATORS OF INVESTMENT SECURITY OF THE STATE

The investment component of economic security ranks high in the country's economic security. The implementation of investment opportunities, increase of investment volumes and rational use of invested funds are the most vital tasks in Ukraine, which determine the topicality of the research. The article considers the investment component as a crucial factor providing the necessary level of financial stability of the state. The state of investment security is analyzed on the basis of specific indicators. The investment security indicators are calculated in dynamics. The analysis of indicator values in recent years has been carried out. Quantitative and qualitative factors of investment security of the state have been assessed. It is concluded that the values of most investment security indicators are below the critical value, which, according to the security theory, indicates the realization of threatening processes in the economy. The article highlights the directions for increasing investment attractiveness. First of all, this should be a guarantee of privatization transparency, reducing investment tax burden and economic risks.

Keywords: investment security, indicators of investment security, financial stability, criteria of the investment security

Липыч Л. Г., Савчук Л. С.

ИНДИКАТОРЫ ИНВЕСТИЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА

Инвестиционная составляющая экономической безопасности занимает одно из главных мест в экономической безопасности страны. Реализация инвестиционных возможностей, увеличения объемов инвестирования и рациональное использование инвестированных средств - одни из важнейших задач в Украине, что и обуславливает актуальность данной статьи. В статье рассмотрены инвестиционные составляющие как решающий фактор обеспечения необходимого уровня финансовой стабильности государства, а также проанализировано состояние инвестиционной безопасности на основе отдельных индикаторов. Рассчитаны показатели инвестиционной безопасности в динамике. Осуществлен анализ значений индикаторов за последние годы. Сделаны выводы о том, что значение большинства индикаторов инвестиционной безопасности находятся ниже критического значения, что, согласно теории безопасности, свидетельствует о реализации угрожающих процессов в экономике. В статье представлены направления для повышения инвестиционной привлекательности. В первую очередь, это должно быть обеспечение прозрачности приватизации, снижение налоговой нагрузки на инвесторов и сокращения экономических рисков.

Ключевые слова: инвестиционная безопасность, индикаторы инвестиционной безопасности, финансовая стабильность, критерии инвестиционной безопасности.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Розвиток економічної системи України окреслений політико-економічними дисбалансами, він спрямований на досягнення високого рівня конкурентоздатності та стабільності економічної системи держави. Стан фінансової безпеки держави погіршується не лише макроекономічними факторами, але й галузевими чинниками, які здійснюють вагомий вплив на економічну безпеку, яка включає в себе інвестиційну безпеку та, безперечно, на діяльність, яка віддзеркалюється на її індикаторах.

На тлі загальної економічної нестабільності та розвитку глобальних інтеграційних процесів, саме інвестиційна складова може стати вирішальним фактором забезпечення необхідного рівня фінансової стабільності держави. Враховуючи нестійку кризову ситуацію в грошово-кредитній сфері функціонування економіки, інвестиційні вкладення можуть стати вирішальним фактором для покращення в діяльності реального сектора економіки та України в цілому.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблеми забезпечення інвестиційної безпеки відображені в наукових працях вітчизняних та зарубіжних учених, а саме О. Барановського, Ф. Бінько, З. Варналія, В. Гейця, Б. Губського, В. Кириленко, С. Мошенського, та ін.

Цілі статті. Метою статті є дослідження стану інвестиційної безпеки держави та їх розрахунок з метою виявлення тенденцій у інвестиційній сфері України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Проблема забезпечення інвестиційної безпеки особливо актуальна для України, так як вона має на меті подолати деформації у структурі економіки, забезпечити розбудову ринкової економіки, освоїти нові для себе види діяльності у сфері послуг, оновити продукцію та виробничий апарат у промисловості.

У загальному інвестиційну складову економічної безпеки можна визначити як сукупність соціальних, нормативно-правових і екологічних умов, які визначають тип і динаміку відтворювального процесу, що в свою чергу забезпечують надійність відшкодування та ефективність вкладеного капіталу. Головним критерієм інвестиційної безпеки є конкурентоспроможність економіки як процесу реалізації економічної безпеки у динаміці. З огляду на те, що головний критерій економічної безпеки це підтримання в адекватному стані умов життєдіяльності (економічне зростання, добробут населення), то матеріальною основою цього є певний рівень інвестування та інвестиційної безпеки [1, с. 56].

Нормативним аспектом інвестиційної безпеки є поєднанням стану і процесу розвитку, що гарантовані державою. Кінцева мета цього поєднання - конкурентоспроможність економіки, а засіб її досягнення - інструменти індикативного регулювання інвестування та механізми саморозвитку.

Важливими критеріями інвестиційної безпеки держави є індикатори, що характеризують граничне значення інвестиційної діяльності, при перевищенні яких неможливо забезпечити стабільність розвитку економіки у відповідності з цілями соціального розвитку і задачами забезпечення національної безпеки країни.

Інвестиційна безпека держави має якісні, та кількісні критерії. Які досягаються за таких умов [2, с. 15-16]:

- дотримання граничної норми інвестування, що дає можливість відтворювати науково-технічний та інтелектуальний потенціал;
- здійснення розширеного відтворення основного капіталу; підтримання конкурентоспроможності економіки;
- гарантування зростання ВВП;
- створення стратегічних резервів; відновлення природних ресурсів тощо.

Кількісні критерії безпечного стану економічної сфери не можуть перевищувати або бути меншими порогових індикаторів цієї сфери.

Основними індикаторами, що визначають інвестиційну безпеку є:

- питома вага у загальному обсязі капіталовкладень. Для ефективного функціонування економіки та відновлення основних фондів загальний обсяг інвестицій (внутрішні капітальні вкладення та іноземні інвестиції) повинен бути в межах 20-25% від ВВП;

- частка іноземних інвестицій у загальному обсязі інвестицій країни;
- співвідношення прямих і портфельних інвестицій;
- величина іноземних інвестицій на душу населення;
- ступінь покриття потреби держави в інвестиційних ресурсах грошовою масою;
- частка бюджетних коштів у вартості інвестиційного проекту. У країнах з розвинутою ринковою економікою ця частка дорівнює 35-40%;
- оцінка ризиків інвестиційних проектів [3, с. 165-172].

Інвестиційна безпека розглядається як складова економічної безпеки і як такий рівень національних та іноземних інвестицій (за умови оптимального їх співвідношення), який здатен забезпечити довгострокову позитивну економічну динаміку при належному рівні фінансування науково-технічної сфери, створення інноваційної інфраструктури та адекватних інноваційних механізмів. Для визначення стану інвестиційної безпеки потрібно брати за основу індикатори та допустимі порогові значення для них (табл. 1)

Таблиця 1

Індикатори та порогові значення інвестиційної безпеки України [4, с.145-146]

Індикатор, одиниця виміру	Порогове значення
Ступінь зносу основних засобів, %	Не більше 35
Відношення обсягу інвестицій до вартості основних засобів, %	Не менше 6
Відношення обсягу інвестицій в основний капітал до вартості основних засобів, %	Не менше 25
Відношення чистого приросту прямих іноземних інвестицій до ВВП, %	5-10
Частка прямих іноземних інвестицій у загальному обсязі інвестицій, %	Від 20 до 30

Важливим для формування інвестиційної політики є визначення рівня інвестиційної безпеки держави як складової фінансової безпеки України, який можна зробити шляхом розрахунку фінансових показників-індикаторів та їх порогових значень[5, с. 140-142].

На сьогодні прийнята нова методика щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, за якою можемо зробити короткостроковий аналіз даних показників, який поданий у таблиці 2 та їх порогових значень. Як бачимо із таблиці динаміка показників інвестиційної безпеки за останні роки знаходиться в небезпечній зоні, це зумовлено тим, що урядом країни тривалий час фактично ігнорувалися проблеми інвестиційної діяльності, насамперед інвестування реального сектора економіки.

Таблиця 2

Індикатори інвестиційної безпеки України у 2016-2018 роках

Показник	Порогові значення	2016	2017	2018	Динаміка нормалізованих значень
Ступінь зносу основних засобів, %	<35	74,9	75,1	77	Небезпечна зона
Відношення обсягу інвестицій до вартості основних фондів, %	>6	0,92	10,11	11,53	Небезпечна зона
Відношення обсягів інвестицій в основний капітал до ВВП, %	<25	17,27	16,05	17,70	Небезпечна зона
Відношення чистого приросту прямих іноземних інвестицій до ВВП, %	15-10	29,20	29,81	31,20	Небезпечна зона
Частка прямих іноземних інвестицій в загальному обсязі інвестицій, %	20-30	21,17	22,65	27,15	Небезпечна зона

*розраховано на основі даних Державної служби статистики

Основним макроекономічним індикатором інвестиційної безпеки є відношення обсягів інвестицій в основний капітал до ВВП, який має тенденцію до зниження протягом останніх років (простежується зменшення частки інвестицій в основний капітал у ВВП до 14,9% у 2018 році проти 18,09% у 2017 році). Безпосереднє відношення до незадовільного обсягу й рівня інвестицій в основний капітал мають критичні показники зносу основних фондів (74,9% у 2018 році при нормі 35%).

Індикатори інвестиційної безпеки характеризують появу відповідних загроз. Одним із найважливіших показників, що характеризує ступінь розвитку країни, є відношення обсягу інвестицій в основний капітал до ВВП. Упродовж аналізованого періоду цей показник мав «безпечне» значення лише у 2012 році – 30,7% і має тенденцію до зменшення, що свідчить про недостатність інвестицій в основний капітал і неспроможність забезпечити необхідну матеріально-технічну базу для потреб економіки [6, с. 332-334].

Відношення обсягу інвестицій в основний капітал до вартості основних фондів знизилося з 30,9% у 2012 р. до 17,7% у 2018 р., що в умовах високої зношеності основних засобів (понад 70%) свідчить про реалізацію загрози старіння матеріально-технічної бази виробництва і зниження здатності вітчизняних підприємств випускати конкурентоспроможну продукцію. Показник частки вітчизняних інвестицій в основний капітал до ВВП упродовж 2012–2018 рр. змінився неістотно і є нижчим від порогового значення, що характеризує низький рівень інвестиційної активності в країні. Поряд із недостатньою активністю вітчизняних інвесторів істотною загрозою економічній безпеці України є монополізація іноземним капіталом стратегічних галузей економіки, про що опосередковано може свідчити зростання частки прямих іноземних інвестицій у ВВП з 9,51% у 2012 р. до 27,15% у 2018 р. (що у 5 разів перевищує порогове значення).

Особливо загрозовим видається показник ступеня зносу основних засобів, що досягнув 75% у 2016 р. Для оцінки рівня інвестиційної безпеки України розрахуємо інтегральний показник як суму добутоків нормалізованих значень та їх вагових коефіцієнтів, як це пропонується у методиці розрахунку рівня економічної безпеки держави. На відміну від згаданої методики, за нормування індикаторів в якості нормувального використаємо максимальне значення показника за досліджуваний період (для показника-стимулятора безпеки) та мінімальне значення (для показника-дестимулятора) [7, с. 230-235].

Вагові коефіцієнти, що визначають ступінь внеску кожного показника в інтегральний індекс інвестиційної безпеки, розрахуємо з використанням моделі головних компонентів програми «Статистика». Проведені розрахунки дозволяють стверджувати, що за досліджуваний період рівень інвестиційної безпеки в Україні погіршився, оскільки, незважаючи на порівняно позитивну динаміку інтегрального показника упродовж 2012–2018 рр., його значення зменшилося з 0,7 у 2012 р. до 0,64 у 2018 р. Як видно з таблиці 2.5, погіршення рівня інвестиційної безпеки відбувається внаслідок невідповідності критеріям безпеки таких показників, як ступінь зносу основних засобів і відношення чистого приросту прямих іноземних інвестицій до ВВП. Також на зниження інтегрального індексу інвестиційної безпеки вплинула негативна динаміка відношення обсягу інвестицій до вартості основних фондів.

Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності у січні-вересні надходили із 76 країн світу, при цьому найбільшим інвестором став Кіпр з обсягом вкладень 464,6 млн дол., далі йдуть Нідерланди - 210,4 млн дол., замикає трійку Велика Британія - 203,6 млн дол. Найвагоміші обсяги надходжень прямих інвестицій були спрямовані до підприємств промисловості - 464,4 млн дол., установ та організацій, що здійснюють фінансову та страхову діяльність, - 248,8 млн дол.

Держстат також повідомляє, що у січні-вересні українські підприємства здійснили вкладення 10,2 млн дол. США прямих інвестицій (акціонерного капіталу) до 12 країн світу. Найбільші обсяги прямих інвестицій з України були спрямовані до Швейцарії, Латвії, Угорщини та Чехії.

Провідними сферами економічної діяльності за обсягами залучення капітальних інвестицій у 2016 р. залишаються: промисловість – 33,1%, будівництво – 13,7%, сільське, лісове та рибне господарство – 14,5%, інформація та 133 телекомунікації – 4,8%, оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів – 10,0%, транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність – 6,8%, державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування.

Головним джерелом фінансування капітальних інвестицій, як і раніше, залишаються власні кошти підприємств та організацій, за рахунок яких у 2016 р. освоєно 72,2% капіталовкладень. Частка кредитів банків та інших позик у загальних обсягах капіталовкладень становила 8,1%. За рахунок державного та місцевих бюджетів освоєно 3,9% капітальних інвестицій. Частка коштів іноземних інвесторів становила 3,7% усіх капіталовкладень, частка коштів населення на будівництво житла – 10,0%. Інші джерела фінансування становлять 2,1%.

Одним із найважливіших показників, що характеризує ступінь розвитку країни, є відношення обсягу інвестицій в основний капітал до ВВП (індикатор «Валове нагромадження основного капіталу, % ВВП»). Теорії економічного зростання та світовий практичний досвід свідчать про те, що основним рушієм стабільного економічного зростання країни є інвестиції в основний капітал (валове нагромадження основного капіталу), щорічний рівень яких повинен складати 19–25% до ВВП. Якщо найважливішим критерієм стійкого розвитку національної економіки є обсяг інвестицій, то динаміка інвестиційних вкладень є індикатором стану ефективного сукупного попиту, чинником, що впливає на обсяг національного виробництва, рівень зайнятості і споживання населення [8, с. 46].

Висновки. Отже, аналіз індикаторів інвестиційної безпеки держави та їх порогових значень за останні роки свідчить про те, що динаміка показників інвестиційної безпеки знаходиться в небезпечній зоні. На підставі представлених розрахунків бачимо, що їхній рівень є критичним для України і потребує додаткової уваги, оскільки призводить до загроз економічній безпеці країни. Без забезпечення належного рівня інвестиційної безпеки не можливо проводити ефективну інвестиційну політику в державі, оскільки розраховувати на вкладення інвестиційних ресурсів за такого рівня гарантій для інвесторів не варто. Збільшення фінансових потоків та покращення показників інвестиційної безпеки можливе за рахунок залучення прямих іноземних інвестицій, лібералізації законодавства та розвитку фінансового ринку України.

Список використаних джерел:

1. Кириленко В. І. Інвестиційна складова економічної безпеки: монографія. Київ: КНЕУ, 2015. 232 с.
2. Кузьменко В. В. Економічна безпека та сталий розвиток: взаємодія на регіональному рівні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук. Донецьк, 2016., 20 с.
3. Л.Г.Ліпич, О.А.Івашко Фінансові доміанти інвестиційної безпеки держави. Моделювання регіональної економіки. Івано-Франківськ. 2011. № 2 (18). С. 165-172.
4. Крупка М.І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України: монографія. Львів. 2011. С. 145–146.
5. Грідасов В. М. Інвестування: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2014. 163, с.
6. Матюшенко І. Ю. Іноземні інвестиції: навчальний посібник. Київ: ВД "Професіонал, 2015. 334 с.
7. Мельник В.В. Міжнародна інвестиційна діяльність: навчальний посібник. Тернопіль: Карт-бланш, 2013. 249 с.
8. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України. За ред. А. Сухорукова. – Київ: Національний інститут проблем міжнародної безпеки. 2014. 32 с.

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 338.22.021.1:332.13: 334.021.1

Бондарук Х.В., асистент

Луцький національний технічний університет

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА НА РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

У статті проаналізовано сутність соціального підприємництва та ефекти впливу від такої діяльності на регіональну економіку. Обґрунтовано поняття соціального підприємництва, здійснено порівняльну оцінку кругообігу продуктивних сил соціального підприємства, благодійної організації, некомерційної господарської діяльності та підприємництва, виокремлені ефекти від діяльності соціального підприємства та його вплив на регіональний розвиток.

Ключові слова: соціальне підприємництво, соціальний ефект, цілі соціального підприємництва, економічний ефект, екологічний ефект, регіональна економіка.

Bondaruk K.

THE INFLUENCE OF SOCIAL ENTERPRISE ON THE DEVELOPMENT OF PRODUCTION FORCES OF THE REGION

The article analyzes the essence of social entrepreneurship and the effects of such activity on the regional economy. The concept of social entrepreneurship is substantiated, a comparative estimation of the cycle of productive forces of a social enterprise, charitable organization, non-commercial economic activity and entrepreneurship is made, the effects of social enterprise activity and its influence on regional development are distinguished.

Key words: social entrepreneurship, aims of social enterprise, social effect, economic effect, ecological effect, regional economy.

Бондарук К.В.

ВЛИЯНИЕ СОЦИАЛЬНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА НА РАЗВИТИЕ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНЫХ СИЛ РЕГИОНА

В статье проанализированы сущность социального предпринимательства и эффекты воздействия от такой деятельности на региональную экономику. Обосновано понятие социального предпринимательства, осуществлена сравнительная оценка кругооборота производительных сил социального предприятия, благотворительной организации, некоммерческой хозяйственной деятельности и предпринимательства, выделены эффекты от деятельности социального предприятия и его влияние на региональное развитие.

Ключевые слова: социальное предпринимательство, социальный эффект, цели социального предпринимательства, экономический эффект, экологический эффект, региональная экономика.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Стратегічною перспективою і основною тенденцією сталого і динамічного соціально-економічного розвитку регіонів та держави загалом стає соціально орієнтований розвиток, одним із головних генераторів якого можуть стати соціальні інновації.

В умовах розвитку децентралізації територіальні громади стають самостійними суб'єктами господарювання із відповідними повноваженнями щодо фінансової спроможності вирішення проблем соціально-економічного розвитку. Ускладнення розвитку продуктивних сил, що зумовлено економічною кризою, військовими, соціально-політичними конфліктами, посилення відмінностей в рівнях розвитку регіонів країни потребує значних обсягів фінансування з державних та місцевих

бюджетів України на розв'язання зазначених проблем. Соціальне підприємництво дозволить зосередити увагу на розв'язанні важливих соціальних проблем, які виникають в громаді, регіоні та реалізовувати механізми досягнення соціально-економічної безпеки країни.

Розгляд питання про формування та реалізацію соціального підприємництва слід розпочати із виявлення проблем безпечного соціально-економічного розвитку, які виникають на рівні регіонів. Це обґрунтовується тим, що регіон є цілісним соціально-економічним утворенням і в той же час елементом соціально-економічної системи країни. Соціальне підприємництво націлене на вирішення соціальних проблем в економіці регіону, підвищення продуктивної зайнятості населення, послаблення соціальної напруженості. Основними особливостями є цільова спрямованість та інноваційний підхід до їх виявлення та вирішення, втілення підходів до покращення соціальної взаємодії на регіональному рівні.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. В економічній літературі існує багато підходів до тлумачення поняття «соціальне підприємництво». Проблеми соціального підприємництва відображені в наукових працях багатьох вчених, таких як: Г. Діс, Ч. Лідбітер, Ю. Бондар, Д. Борнштайн, Дж. Томпсон, Дж. Елві, Е. Лі, С. Захра, С. Брінкерхофф, С. Петер, Б. Дрейтон, Дж. Майр та І. Марті, Кім Алтер, А. Передо, М. Маклін, С. Алворд, Л. Браун, К. Леттс та ін.

Проте більшість авторів, розглядаючи соціальне підприємництво, не звертають увагу на ефекти, які досягаються від його реалізації на рівні населеного пункту, громади та впливають на рівень соціально-економічної безпеки регіону.

Цілі статті дослідити поняття соціального підприємництва, обґрунтувати відмінності від підприємницької діяльності, визначити ефекти впливу соціального підприємництва на соціально-економічну безпеку регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Як показує світова практика, незважаючи на суттєве зростання витрат у суспільних фондах споживання переважної більшості країн, підвищення рівня соціальної відповідальності бізнесу, активізацію діяльності організацій третього сектору економіки, багато гострих соціальних проблем так і залишаються нерозв'язаними. Це свідчить про недостатню ефективність традиційних способів, які використовують державні, приватні та не-прибуткові організації для подолання бідності, безробіття, інших проблем уразливих категорій населення, і обумовлює пошук нових форм організації надання соціальних послуг. Однією з них і стало виникнення феномену «соціальне підприємництво».

В результаті аналізу літературних джерел розглянемо трактування соціального підприємництва та виокремимо, на наш погляд, відповідні визначальні характеристики соціального підприємництва, на яких зосередимо увагу у дослідженні цієї проблеми на регіональному рівні.

Поняття соціального підприємництва подано у дослідженнях вчених Гарвардського університету, які розглядали соціальне підприємництво як спосіб прийняття інноваційних рішень для подолання соціальних проблем, який мобілізує ідеї, можливості, ресурси та соціальні механізми, необхідні для сталого розвитку та соціальних трансформацій.

Отже, соціальне підприємництво в регіоні спрямоване на вирішення існуючих соціальних проблем через втілення інноваційно нових унікальних підходів, що дозволять якісно покращити соціальну дію та взаємодію всередині громади. Діяльність соціального підприємництва надає можливість вирішенню соціальних проблем за рахунок доходів, що отримуються від власної діяльності, які потребує місто, регіон чи країна в цілому.

Соціальне рішення формується під впливом багатьох факторів. Саме тому, Г. Діс надає визначенню соціального підприємництва через порівняння п'яти факторів:

прийняття на себе місії створення і підтримки соціальної цінності (блага); використання нових можливостей для реалізації вибраної місії; безперервного процесу інновацій, адаптації та навчання; рішучість дій, що не обмежена наявними ресурсами; соціальної відповідальності за результати діяльності [1].

Погоджуємось із визначенням Г. Дісом п'яти факторів на формування і реалізацію соціального підприємництва. Водночас слід зазначити, що прийняття рішення про реалізацію соціального підприємництва залежатиме і від територіального факту: вибору місця розташування об'єкта соціального підприємництва. Соціальне підприємництво, яке реалізовується на території певного регіону, спрямоване на пом'якшення або вирішення соціальних проблем. Реалізація соціального підприємництва здійснюватиме такі впливи на економіку регіону: створення робочих місць; нових форм підприємництва; мінімізацію соціальної ізоляції фізичних осіб; активізації соціального партнерства, залучення до участі, зміцнюючи, таким чином, єдність громади, міста; удосконалення процесу створення та надання соціальних послуг; зниження навантаження на місцеві бюджети за рахунок використання інших джерел у вирішенні соціальних проблем; збільшення резервів фінансування соціальних програм регіону; дифузії ефектів соціальної дії з регіонального на національний та міжнародний рівні.

Погоджуємось, що соціальна місія є основою для соціального підприємництва, оскільки вона визначає можливості розвитку продуктивних сил на певній території та вирішення локальних проблем. Головною соціальною місією є не максимізація прибутку, а досягнення певних соціальних цілей, через інноваційні рішення таких проблем, як соціальне відчуження та безробіття у населеному пункті, громаді, регіоні, країні.

Під соціальним підприємництвом А. Арапетян та О. Архипчук розуміють поєднання організацій із соціальними місіями та комерційного підходу до самофінансування їх соціальних заходів [2].

Погоджуємось, що соціальне підприємництво дає можливість проведення соціальних заходів у регіонах, проте визначення авторів більше нагадує існуючий бізнес, який самофінансує соціальні події, тобто соціально-відповідальний бізнес, не йдеться про основну ціль соціального підприємництва.

Важливо зазначити, що в практиці фінансування заходів тих організацій, які займаються соціальним підприємництвом не обмежується, оскільки це не лише соціальні заходи самих суб'єктів, а кошти, які спрямовані на розвиток регіону загалом.

С. Захра вважав, що соціальне підприємництво об'єднує в себе застосування інноваційних інструментів задля визначення та використання можливостей створення нових підприємств чи управління існуючими організаціями для покращення соціального розвитку регіону [3].

Погоджуємось із вченим, що задоволення суспільних благ сприяє соціально-економічному розвитку регіонів, а вирішення соціальних проблем потребує проведення відповідних управлінських заходів щодо вибору організаційно-правових форм господарювання суб'єктами управління.

Про важливість вибору організаційно-правової форми соціального підприємництва зазначали Хау та Кітсона (2007), які стверджували, що соціальне підприємництво реалізується через благодійні фонди, житлові асоціації та громадські об'єднання; невеликі утворення, організовані на місцевому рівні, а також групи підтримки та асоціації громад та околиць; сектор соціальних підприємств: організації з соціальними цілями, такі як кредитні спілки та суспільні інтереси.

Соціальні проекти дозволяють вирішити окремі локальні проблеми на певних територіях, де вони виникають. Соціальне підприємництво сприяє розв'язанню складних соціальних проблем, які не спроможні на певний проміжок часу забезпечити державні та територіальні органи управління.

Дж. Майр і І. Марті узагальнили визначення соціального підприємництва як процес створення вартості через поєднання ресурсів для реалізації можливостей, що стимулюють створення соціальної цінності, причиняють соціальні зміни або виявляють соціальні потреби [4].

Соціальне підприємництво це підхід до управління бізнесами, який має схожості з підприємництвом, але має відмінності у формулюванні місії та мети діяльності, спрямовані на отримання соціального ефекту. Погоджуємось, що між соціальним та традиційним підприємництвом є певні схожості, проте відмінностей більше, ніж зазначали Дж. Майр і І. Марті. Адже для соціального підприємництва важливим є не отримання прибутку, а досягнення соціально-економічних ефектів. Водночас для підприємницького бізнесу головним є отримання максимально можливого прибутку. Відповідно, соціальне підприємництво через реалізацію основної місії сприятиме соціальному розвитку міста, регіону та країни в цілому.

Соціальне підприємництво має значний вплив на соціальний розвиток регіону, проте здійснюється вплив і на його економічний розвиток. Це проявляється через збільшення рівня соціальної відповідальності, конкурентоспроможності бізнесу, оскільки діяльність соціального підприємництва приносить більший соціальний внесок для певної території, ніж інші форми підприємництва, які налаштовані на отримання суто економічного ефекту. Соціальне підприємництво сприятиме забезпеченню безпеки внаслідок нейтралізації дії внутрішніх і зовнішніх соціально-економічних загроз.

Як вважають А. Передо і М. Маклін, соціальне підприємництво здійснюється задля створення соціальної цінності, а не економічної (створюються іншими формами підприємництва) новим або відомим способом [5]. Вчені стверджують, що у соціальному підприємстві використовують інновації із сприйняттям наявного ризику, при інноваційному підході до створення соціальної цінності та соціального капіталу.

Основним об'єктом соціального підприємництва в регіоні є розвиток соціального капіталу через реалізацію соціальних інновацій через співпрацю та участь у громаді. Соціальний капітал у соціальному підприємстві в регіоні формує довгострокові соціальні ресурси, вартість яких у забезпеченні соціально-економічної безпеки регіону є вищими, аніж вартість поточної створеної доданої вартості. Формування соціального капіталу через реалізацію соціального підприємництва базується на довірі, спільних цінностях та нормах спільноти, які проживають на певній території та посилюють інституційну спроможність та співпрацю в громаді чи регіоні.

Отже, сутність соціального підприємництва та його значення для розвитку економіки регіону визначатиметься у створенні та пропонуванні ціннісної соціальної пропозиції суб'єктами господарювання, які потребують фінансових, матеріальних та трудових ресурсів, але з певних причин не підтримані територіальними та державними органами влади для його успішної реалізації.

О. Сотула стверджує, що соціальне підприємництво – це самоокупна господарська діяльність із виробництва соціально значущого продукту або послуги із застосуванням інноваційних рішень, які перетворюють на користь суспільства саму послугу та/або механізми її економічної реалізації [6].

Отже, із визначення О. Сотула можна зробити висновок, що соціальне підприємництво виробляє продукт та послугу із застосуванням інноваційних рішень із користю для створення робочих місць, залучення до праці інвалідів, соціально незахищених осіб в країні та регіоні в цілому.

Ю. Бондар ототожнює поняття «соціальне підприємництво» із поняттям «соціальний бізнес», вважаючи, що це намагання приватного бізнесу прийняти відповідальність за суспільний розвиток, спрямовуючи ресурси на вирішення певних проблем у регіоні [7].

В супереч даного бачення, соціальним підприємництвом займаються також громадські організації, які прагнуть впровадження первинних заходів для економіки регіону, Ю. Бондар робить акцент на приватному бізнесі, хоча витoki соціального підприємництва здебільшого – це громадські організації.

В. Коваленко зазначає, що соціальне підприємництво створюється для вирішення соціальної проблеми, але базується на загальних засадах ведення бізнесу та використовує бізнесовий підхід для здійснення своєї діяльності [8].

Отже, соціальне підприємництво вирішує економічні, демографічні, екологічні та інші проблеми на рівні регіону, а відповідно і країни, і досить часто шляхом прийняття інноваційних рішень, про що автор не зазначає.

Погоджуємось з С. Алворд, Л. Браун та К. Леттс, які стверджують, що соціальне підприємництво є каталізатором соціальних перетворень і є мобілізатором суб'єктів управління щодо втілення спільних цілей [9].

Відповідно, соціальна трансформація за вченими складається з трьох типів змін, з якими пов'язане соціальне підприємництво: культурні, економічні та суспільні. Соціальне підприємництво сприятиме і зменшенню відмінностей в рівнях економічного розвитку регіонів країни через втілення культурних, економічних змін, підвищуючи ефективність процесу забезпечення соціально-економічної безпеки.

Отже, соціальне підприємництво є важливою складовою розвитку продуктивних сил, його реалізація на певній території призведе до посилення соціальних процесів, взаємодія яких створюватиме синергійний соціально-економічний ефект у створенні, розподілі, обміні та споживанні створеного ВРП.

Соціальне підприємництво важливо розглядати як один із найбільш пріоритетних напрямів діяльності територіальних органів влади щодо забезпечення соціально-економічного розвитку регіону. Така соціальна підприємницька діяльність, яка потребує залучення різних факторів і характеризується періодом від зародження бізнес-ідеї до реалізації виробленої продукції та отримання економічного, соціального, екологічного ефекту.

Розглянемо основні спільні та відмінні риси між підприємництвом, благодійництвом, соціальним підприємництвом та некомерційною господарською діяльністю і ефекти їх соціальної дії від локального до регіонального рівнів.

Об'єктом діяльності підприємництва є процес господарювання з наступним кругообігом продуктивних сил: виробничі ресурси – виробництво – готова продукція (роботи, послуги) – товар – продаж – валовий дохід – фінансовий результат – виплата дивідендів в акціонерних товариствах / виробничо-технічний розвиток підприємства/ матеріальне заохочення.

Об'єктом діяльності благодійництва є процес господарювання з наступним кругообігом продуктивних сил: роботи, послуги – товар – продаж – валовий дохід, який спрямовується на фінансування видатків такої організації.

Відповідно до законодавства благодійні організації не розраховують податок на прибуток, не подають декларацію за ним і відповідно не сплачують його, але водночас статус неприбутковості не звільняє від подання звітності. Проте у разі недотримання відповідних вимог, така організація зобов'язана зазначити і сплатити суму самостійно нарахованого податкового зобов'язання з податку на прибуток. Податкове зобов'язання розраховується виходячи із суми операції (операцій) нецільового використання активів.

Об'єктом діяльності соціального підприємництва є процес господарювання з наступним кругообігом продуктивних сил: виробничі ресурси – виробництво – готова продукція (роботи, послуги) – товар – продаж – валовий дохід – прибуток – реінвестування прибутку на соціальні цілі.

При цьому зазначеною нормою передбачено певні умови, за яких прибуток таких підприємств не підлягає оподаткуванню, а саме:

– підприємства та організації, засновані громадськими організаціями інвалідів, є їх повною власністю (під повною власністю мають на увазі те, що власність таких підприємств має стовідсотково належати громадським організаціям інвалідів, без інших співвласників);

– кількість інвалідів, які мають там основне місце роботи, протягом попереднього звітного (податкового) періоду становить не менш як 50% середньооблікової чисельності штатних працівників облікового складу за рік;

– фонд оплати праці таких інвалідів протягом звітного періоду становить не менше ніж 25% суми загальних витрат на оплату праці.

Особливостями соціального підприємництва є підтримка певних груп населення; сприяння економічному розвитку, підтримки підприємництва; альтернативний державному механізм вирішення соціальних проблем.

Об'єктом діяльності некомерційної господарської діяльності є процес господарювання з наступним кругообігом продуктивних сил: виробничі ресурси – виробництво – готова продукція (роботи, послуги) – товар – продаж – валовий дохід.

Варто звернути увагу, що критерієм поділу суб'єктів господарювання на комерційні й некомерційні є мета одержання прибутку, яка чітко визначена в установчих документах при створенні суб'єкта господарювання. Тому суб'єкти некомерційного господарювання можуть отримувати прибуток (дохід), однак при цьому вони не можуть вільно розпоряджатися ним, а повинні розподіляти чистий прибуток між засновниками та спрямовувати прибуток на забезпечення статутних цілей діяльності такої організації.

Некомерційне господарювання як вид господарської діяльності має спільні ознаки з підприємництвом, соціальним підприємництвом, благодійництвом: некомерційне господарювання також спрямоване на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, тобто має цінову визначеність.

Із соціальним підприємництвом та благодійною організацією спільною рисою є мета діяльності, а саме: некомерційне господарювання спрямоване на отримання соціальних цілей, як, наприклад, задоволення потреб власних членів у сфері культури, спорту, дозвілля, залучення уваги громадськості до різних проблемних питань функціонування суспільства й держави, що характерно також для громадських організацій або допомога нужденним категоріям населення за рахунок внесків, безповоротної фінансової допомоги, пожертвувань.

Отже, діяльність громадських організацій, благодійних фондів, професійних організацій належить до некомерційної господарської діяльності.

Через обмін виробничих, трудових, фінансових, інформаційних ресурсів, формується система розвитку продуктивних сил в економіці регіону. Усі ці елементи діяльності підприємництва, соціального підприємництва та благодійництва, некомерційного господарювання перебувають у взаємозв'язку і взаємодії, а їх постійне повторення означає процес відтворення розвитку економіки регіону.

Важливими питаннями залишаються формування механізмів задоволення інтересів суб'єктів господарювання, що здійснюють підприємницьку та благодійну діяльність на території регіону із загальнонаціональними інтересами, використання методів регулювання, які б забезпечили соціально-економічну безпеку держави.

Отже, соціальне підприємництво в економіці регіону здійснюється як з характеристиками підприємництва так і благодійності, основні характеристики яких за кругообігом продуктивних сил в економіці регіону представимо у таблиці 1.

Соціальне підприємництво від благодійності отримує схожість за соціальною спрямованістю діяльності, а від бізнесу – підприємницький підхід та можливість розподілу

прибутку на соціальні цілі. А вибір конкретної сфери соціальної підприємницької діяльності пов'язане з потребою регіональної економіки, а також з потребами держави щодо певних видів діяльності.

Таблиця 1

Кругообіг продуктивних сил соціального підприємництва, благодійної діяльності, підприємництва в економіці регіону

Ознаки	Соціальне підприємництво	Підприємництво	Благодійна діяльність	Некомерційна господарська діяльність
Тип діяльності	Соціальний	Комерційний	Соціальний	Некомерційний
Мета діяльності	Дохід від власної діяльності, спрямовується на подальше вирішення соціальних проблем	Дохід від власної діяльності, максимізація прибутку	Гранти та пожертви, які спрямовуються на благодійну діяльність	Досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку
Вид діяльності	Виробниче підприємництво, соціальні роботи та послуг	Виробниче підприємництво комерційне; фінансове	Не здійснює підприємницьку діяльність	Виготовлення та реалізація продукції, робіт та послуг
Продуктивні сили	Виробничі, фінансові, трудові			
Виробництво	Здійснює виробництво		Не здійснює виробництво	Здійснює виробництво
Валовий дохід	Отримує валовий дохід від власної діяльності, метою якої є покращення або розв'язання певних проблем	Розподіл доходу на фонди споживання і фонди нагромадження	Використання виключно для фінансування витрат на утримання такої організації, реалізації мети та напрямів діяльності, визначених її установчими документами.	Отримує валовий дохід від власної діяльності, метою якої задоволення соціальних потреб чи потреб власника майна підприємства
Отримання прибутку	Отримання та реінвестування прибутку або фінансування певних соціальних проектів	Отримання і розподіл прибутку між акціонерами	Не має прибутку	
Сплата Податку та розмір податкових надходжень до місцевих бюджетів	Є платником податку на загальних підставах. Соціальні підприємства засновані громадськими організаціями інвалідів мають пільги на податок за умови, якщо на них працюють не менше ніж 50% людей з інвалідністю та фонд оплати праці таких інвалідів становить протягом звітного періоду не менш як 25 % суми загальних витрат праці		Не є платником податку на прибуток та включається до реєстру неприбуткових установ та організацій з ознакою неприбутковості	

Основна відмінність між підприємництвом та соціальним підприємництвом лежить не в площині мотивації, а у сфері характеристик цінності, що виробляється. У разі звичайного підприємництва це ринкова цінність, яка може бути виражена в категорії доходу і прибутку. У разі соціального підприємництва це цінність, що виражається в перевазі, яку одержує значна частина суспільства або суспільство в цілому від виробленої соціальним підприємцем «великомасштабної трансформації». При цьому цільовими групами, яким призначена «цінність», служать найменше захищені і найменш благополучні верстви населення, що не мають фінансових ресурсів або політичних важелів для досягнення «одержуваної в результаті трансформації цінності» власними силами

Благодійні організації та соціальні підприємства мають спільні цілі діяльності, проте головною відмінністю є відсутність прибутку, неможливість здійснення процесу

виробництва благодійними організаціями та звільнення від сплати податку на прибуток соціальних підприємств.

Статутні документи неприбуткових організацій повинні містити вичерпний перелік видів їх діяльності, які не передбачають одержання прибутку згідно з нормами законів, що регулюють їх діяльність. Це свідчить про відмінність від соціального підприємництва, яке передбачає отримання прибутку та його перерозподіл.

Висновки. Отже, економіка регіону відображає здатність різних економічних суб'єктів ефективно здійснювати підприємницьку діяльність на внутрішньо регіональному рівні. Основна відмінність між підприємництвом та соціальним підприємництвом не в мотивації, а у характері цінності, що отримується та розподіляється. Разом з тим особливість регіонального розвитку є основою для міжрегіональної взаємодії, тобто створені ефекту соціальної дії на локальному та регіональному рівнях, забезпечення соціально-економічної безпеки країни в цілому.

Отож, соціальне підприємництво в регіоні – це процес організації підприємницької діяльності з виробництва і реалізації благ на певній території з метою досягнення ефекту соціальної дії на регіональному та його поширення на національному рівнях, що сприятиме підвищенню рівня соціально-економічної безпеки.

Домінуючою метою соціального підприємництва є вирішення соціальних проблем, які виникають в громаді, місті, регіоні. Соціальна місія є основою для соціального підприємництва, оскільки вона визначає можливості розвитку продуктивних сил на певній території та вирішення локальних проблем. Головною соціальною місією є не максимізація прибутку, а досягнення певних соціальних цілей, через інноваційні рішення таких проблем, як соціальне відчуження та безробіття у населеному пункті, громаді, регіоні, країні. Прибутки соціального підприємства спрямовуються на його подальший розвиток та на соціальні цілі відтворення економіки регіону. Таке соціальне підприємство буде здійснювати свою діяльність відповідно до закону попиту та пропозиції, з метою отримання прибутку, який реінвестуватиметься в розвиток продуктивних сил на території регіону.

Соціальне підприємництво покликане вирішувати багато суспільних проблем, використовуючи при цьому, інструменти бізнесу. Ключовими перевагами соціального підприємництва є: застосування інноваційних технологій, застосування ефективних рішень, залучення різних верств населення, здатність вирішувати проблеми за рахунок власних доходів, сприяє розвитку громадянського суспільства.

Соціальне підприємництво повинно реалізуватись не лише через традиційні джерела – благодійні фонди, житлові асоціації та громадські об'єднання; невеликі утворення, організовані на місцевому рівні, а також групи підтримки та асоціації громад та околиць; сектор соціальних підприємств: організації з соціальними цілями, такі як кредитні спілки та суспільні інтереси.

Список використаних джерел:

1. Діс Г. Дж. Лабораторія знань. Фінанси і розвиток, ежеквартальний журнал Міжнародного валютного фонду. 2012. Вип. 49.
2. Арапетян А., Архипчук О. Соціально-відповідальний бізнес: переваги та обмеження. Практика управління. 2008. № 7. С. 12–18.
3. Shaker A. Zahra, Hans N. Rawhouser, Nachiket Bhawe, Donald O. Neubaum, James C. Hayton (2008) Globalization of social entrepreneurship opportunities. Vol. 2, 117–131.
4. Mair J., Marti I. (2006) Social entrepreneurship research: A source of explanation, prediction, and delight. No41(1). 37–41.
5. Peredo A.M. (2006) Social entrepreneurship: A critical review of the concept. Journal of World Business. No 41(1). 56–65.
6. Сотула О.В. Соціальне підприємництво як інноваційна модель розвитку економіки. Ефективна економіка. 2013. № 4.
7. Бондар Ю. Власними силами: найкращі проекти соціального бізнесу в Україні. <http://zeitgeist.platforma.ua>.
8. Коваленко, О.В. Соціальна відповідальність бізнесу як наслідок державного регулювання економіки. <http://www.icp-ua.com/ru/node/1155>.
9. Sarah H. Alford, L. David Brown, Christine W. Letts. (2004) Social Entrepreneurship and Societal Transformation: An Exploratory Study. The Journal of Applied Behavioral Science. <https://doi.org/10.1177/0021886304266847>

Рецензент д.е.н., професор Ковальська Л.Л.

УДК 332

Волощук Н.Ю., к.е.н., доцент

Карпатського інституту підприємництва

ІННОВАЦІЙНІСТЬ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ СФЕРИ ТУРИЗМУ

У статті розглянуто особливості забезпечення регіонального розвитку сфери туризму на інноваційній основі. З'ясовано унікальність географічного розташування Закарпатської області, що безпосередньо впливає на розвиток туристичної індустрії краю, оскільки регіон межує з чотирма країнами-членами Євросоюзу. Дослідженням виявлено, що вагомим складовим розв'язком розвитку туризму на території Хустського району є розроблені програми сімейного відпочинку, що нині набувають особливої актуальності, оскільки дають можливість відпочинку з дітьми. Окреслено інноваційність спрямування розвитку сфери туризму як на національному, так і регіональному рівнях, що передусім зумовлюється: впровадженням сучасних інформаційних технологій для підтримки інноваційної діяльності та новітніх методів ведення бізнесу, розробленням особливих систем роботи готельно-ресторанних об'єктів, які сприяють розширенню їх функціональних послуг, зокрема задіяння мультимедійних технологій у вигляді різноаспектних довідників, рекламних буклетів, електронних каталогів інноваційних пропозицій, в тому числі й в мережі Інтернет.

Ключові слова: інноваційні підходи, сфера туризму, регіональний розвиток, інформаційні технології, туристичні програми, зелений туризм, організаційно-управлінська діяльність.

Волощук Н.Ю.

ИННОВАЦИОННОСТЬ РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ СФЕРЫ ТУРИЗМА

В статье рассмотрены особенности обеспечения регионального развития сферы туризма на инновационной основе. Выяснено уникальность географического положения Закарпатской области, непосредственно влияет на развитие туристической индустрии края, поскольку регион граничит с четырьмя странами-членами Евросоюза. Исследованием установлено, что важной составляющей развития туризма на территории Хустского района являются разработанные программы семейного отдыха, сейчас приобретают особую актуальность, поскольку дают возможность отдыха с детьми. Определены инновационность направления развития сферы туризма как на национальном, так и региональном уровнях, прежде всего обусловлено: внедрением современных информационных технологий для поддержки инновационной деятельности и новационных методов ведения бизнеса, разработкой особых систем работы гостинично-ресторанных объектов, которые способствуют расширению их функциональных услуг, в частности задействования мультимедийных технологий в виде разноаспектных справочников, рекламных буклетов, электронных каталогов инновационных предложений, в том числе и в сети Интернет.

Ключевые слова: инновационные подходы, сфера туризма, региональное развитие, информационные технологии, туристические программы, зеленый туризм, организационно-управленческая деятельность.

Voloshchuk N.Yu.

THE INNOVATIVENESS OF REGIONAL DEVELOPMENT OF TOURISM

The article discusses the features of regional tourism development based on innovation. Clarified the uniqueness of the geographical location of Transcarpathian region, which directly affects the development of the tourism industry of the region, as the region borders on four member countries of the European Union. The study identified that an important component of tourism development on the territory of Khust district developed program family holiday at present are of particular relevance, as they enable families with children. Outlined the innovative directions of development of tourism at both national and regional levels, first due to: the introduction of modern information technologies to support innovative activities and innovative methods of doing business, development of special systems for hotel and restaurant facilities that enhance their functional features, in particular the utilization of multimedia technologies in the form of multidimensional guides, promotional brochures, electronic catalogues of innovative proposals, including on the Internet.

Key words: innovation, tourism, regional development, information technologies, tourism programs, ecotourism, organizational and managerial activities. Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.

Багатоаспектність розвитку сфери туризму у сучасному світовому вимірі набуває вагомого значення, оскільки виступає пріоритетною галуззю рекреаційно-туристичної індустрії. Поєднання інтересів різновидів рекреаційної діяльності, формує синергійний, мультиплікаційний ефект у досягненні результатів, передусім задоволенні потреб суспільства в організації відпочинку і дозвілля. Зазначений процес супроводжується перманентністю впровадження інноваційних підходів, що сприяє перспективам розвитку туристичної сфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідженню регіональних особливостей розвитку сфери туризму, формування інноваційного середовища в межах функціонування туристичної індустрії, в тому числі у напрямі виявлення природно-ресурсного і туристично-рекреаційного потенціалу місцевості, формування рекреаційної політики, розроблення туристичних проектів і програм присвячено наукові праці відомих українських вчених, серед яких Б. Данилишин, С. Дорогунцов, В. Міщенко, Я. Коваль, О. Новоторов, М. Паламарчук [1], В. Кравців, В. Євдокименко, М. Габрель [2], О. Любіцева [3] та ін. Зважаючи на значний науково-теоретичний і практичний доробок в дослідженні сфери туризму, окремих розвідок потребують регіональні перспективи його зростання.

Метою статті є виокремлення пріоритетів розвитку сфери туризму в межах окремого рекреаційно-туристичного району, зокрема Хустського.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Вагомою складовою забезпечення збалансованого регіонального розвитку є ефективне функціонування пріоритетних сфер і видів економічної діяльності. До зазначених пріоритетів відноситься сфера рекреації і туризму в межах Закарпатської області, давно відомого курортного і рекреаційно-туристичного центру України.

Регіон є унікальною екологічною системою Заходу України з різноманітним рельєфом та кліматичними умовами. Його територія на півночі захищена Карпатським хребтом, з північного заходу – Татрами, з півдня – західними Румунськими горами і Мараморошським масивом. Від інших регіонів країни регіон відділяють Яблонецький, Вишківський, Ужоцький, Верецький та Воловецький перевали висотою від 931 м до 1614 м над рівнем моря. Близько 80% території краю займають гори, серед яких найвища точка України – гора Говерла (2061 м). Територія області перерізана густою мережею рік. Середня густина річкової сітки – 1,7 км/км². Усього територією області протікає 9426 рік, сумарною довжиною 19723 км. Загальна довжина 155-ти рік, кожна з яких довша 10-ти км, становить 3,43 тис. км. З них, ріки Тиса, Боржава, Латориця та Уж мають довжину більше 100 км кожна. Загальна протяжність річки Тиса 967 км, з них в межах України – 262 км. На території області вона приймає праві притоки: річки Косовська, Тересва, Теремля, Ріка, Боржава. На території області наявні 698 водних об'єктів в т.ч. 9 водосховищ комплексного призначення, 645 ставків, 44 озера. Найбільшим є Синевирське озеро з площею близько 7 га, середньою глибиною 15–16 м. Воно розташоване на висоті 989 м над рівнем моря [3, с. 9]. Водночас розвитку туризму і рекреації сприяє м'який помірно-континентальний клімат, мальовничі ландшафтні краєвиди, наявність термальних і мінеральних вод, культурні багатотисячолітні традиції краю формуючи унікальність туристичного середовища і приваблюючи як вітчизняних, так і зарубіжних туристів. Крім цього, потрібно відмітити унікальність геостратегічного розміщення регіону, який знаходиться на перетині європейських транспортних магістралей, близькістю кордонів з країнами-членами Євросоюзу.

Відмічена багатоаспектність факторів впливу на забезпечення розвитку сфери туризму дає можливість його результативного зростання.

В регіональному вимір перспективи розвитку отримали як туристичні об'єкти, так і багатогранні види рекреаційного туризму. Так, мережа туристично-рекреаційних об'єктів регіону поєднує понад 170 од., з них 60 санаторно-курортних закладів та 44 турбаз, 14 баз відпочинку, які готові до одночасного прийому понад 15 тис. відпочиваючих. У 2017 р. суб'єктами туристичної діяльності (туристичними організаціями) обслужено 31,3 тис. осіб, ними надано 100,8 тис. туроднів, операційні витрати на надання туристичних послуг становили 11380,9 тис. грн., майже удвічі більше, ніж у 2015 р. (6586,2 тис. грн.), дохід від наданих туристичних послуг становив 16701,3 тис. грн. (а в 2015 р. – 9441,4 тис. грн.) [8, с. 174, 185].

Вагоме значення для розвитку туристичної сфери має Хустщина. Вона є перлиною і центром української Мараморощини на Закарпатті. На території району розташовано 30 об'єктів туристично-рекреаційного, санаторно-курортного, оздоровчого призначення та готельних господарств (з них 20 працюючих), що дозволяє одночасно розмістити до 2 тисяч осіб. Близько 100 садиб у сфері сільського зеленого туризму, що дозволяє розмістити близько 300 осіб.

Активізація просування місцевих туристичних і курортних послуг на туристичних ринках області і Хустського району відбувається за сприяння суб'єктів туристичної діяльності, які беруть безпосередню участь у міжнародних туристичних виставках і ярмарках. Нещодавно підписано угоду про співпрацю з містом Сату-маре, Румунія, щодо обміну фольклорними колективами, колективами народної творчості, туристами. Щорічно проводиться Міжнародний фестиваль "Пинтя-фест - фатьовий фестиваль для всіх варятів", с. Велятино (серпень місяць). На базі туристичного комплексу "Теплі води" (термальні басейни), с. Велятино, створений та діє турінфоцентр, якому, за сприяння обласної програми з туризму, передано техніку та інвентар, сувенірну і презентаційну продукцію. Аналогічний ТІЦ планується для відкриття в курортній зоні с. Шаян. Розглядається можливість, з допомогою департаменту економічного розвитку і торгівлі Закарпатської облдержадміністрації, облаштування туристично-інформаційного центру в фойє адмінбудинку Хустської райради, як комунальне підприємство Хустської райради, або підрозділ сектору туризму Хустської РДА. Виготовлений туристичний промо-ролик "Туристична Хустщина запрошує" та відеоматеріал про туристичні можливості Хустщини [7].

Доцільно відмітити, що за кошти програми розвитку туризму та курортів в Закарпатській області виготовлено та передано селищній та сільським бібліотекам 32 вивіски - міжнародної позначки туристично-інформаційних центрів - літери „i" та 435 книг про туристичні можливості області для облаштування туристичних інформаційних офісів при бібліотеках; паспортизовано та промарковано туристичний маршрут „Шлях Пинті"; виготовлені рекламні буклети про туристичні можливості району; виготовлено 5 туристичних придорожніх знаків типу 5.53 [6]. У процесі функціонування сфери туризму здійснено інвентаризацію суб'єктів туристичної індустрії краю, здійснено аудиторське оцінювання можливих туристичних територій, що дадуть змогу розширити привабливі території для зацікавлення туристів і рекреантів. При цьому, узагальнено туристичні атракції та можливі місця відпочинку з виявленням туристичних принад населених пунктів Хустщини.

З метою поповнення низки організаційно-інноваційних підходів до забезпечення розвитку сфери туризму ДП „Хустське лісодослідне господарство" [2], облаштовано рекреаційні стоянки на березі Вільшанського водосховища та на правій стороні автодороги Р-21 Долина-Хуст, між населеними пунктами Противень та Н. Бистрий, нижче ТРГЕС та місця відпочинку в с. Монастирець, Медвежий, Н. Бистрий на землях лісового господарства. З цією ж метою встановлено туристичні придорожні знаки типу

5.53 та надано пропозиції департаменту економічного розвитку і торгівлі Закарпатської облдержадміністрації щодо необхідності встановлення інших інформаційно-вказівних знаків типу 5.53, що вказують на місце знаходження історико-культурних та туристичних об'єктів. Також встановлено близько 20 інформаційних знаків до об'єктів туристичної інфраструктури силами власників цих об'єктів.

Дослідженням виявлено, що вагомою складовою розвитку туризму на території Хустського району є розроблені програми сімейного відпочинку, що нині набувають особливої актуальності, оскільки дають можливість відпочинку з дітьми. З цією метою було розроблено низка різноспрямованих екскурсійних туристичних програм, зокрема „Найцікавіші місця Хустського району”, „Найсмачніші місця Хустського району” тощо. Водночас, в межах досліджуваного району успішно функціонують паспортизовані туристичні маршрути „Шлях Пинті”, три 3 туристичні маршрути в с. Широкий, зокрема присілок Гонцош - г. Кичера – пол. Фріяль – г. Водиця – пол. Палений – г. Скала – Нижній Бистрий, промарковані FORZA, а також сплав на надувних плотах, човнах, катамаранах і байдарках „По гірській Тисі”, походи до гірських вершин і ознайомлення з мальовничими ландшафтними територіями. Крім цього, нещодавно розроблено туристичний бренд Хустщини, який було затверджено на районному рівні.

З метою реалізації, співфінансування міжнародних та національних проектів, програм, грантів за сприяння сектору підготовлено проекти до Державного фонду регіонального розвитку, який може реалізуватися за рахунок коштів державного бюджету, отриманих від Європейського Союзу [7]:

- „Ресурсний центр розвитку туризму” – Центр мережі сталого і всебічного розвитку сільських громад в транскордонному просторі»;
- „Облаштування зони відпочинку на березі водосховища Теремле-Ріцької ГЕС” в с. Вільшани Хустського району”;
- Туристичний комплекс для сімейного відпочинку з форелевим господарством „Ізаліс”.

Доцільно відмітити, що для розвитку туристичного комплексу у напрямі сімейного відпочинку в межах форелевого господарства „Ізаліс”, районною радою було профінансовано зазначений проект в сумі 4 300 тис. грн. із залученням 500 тис. грн. співфінансування за рахунок місцевого бюджету Ізи та 150 тис. грн. для виготовлення проектно-кошторисної документації комплексу.

В цілому, розвиток туризму відіграє важливу роль у підвищенні рівня добробуту і благополуччя мешканців краю, оскільки сприяє само зайнятості населення, зниженню рівня безробіття, формуванню нових робочих місць і отримання додаткових заробітків. Керівництво району постійно впроваджують пілотні туристичні проекти, зокрема у 2018 р. було реалізовано проект „Про пілотний проект з розвитку сільського туризму Хустського району у 2018 році”, що дало успішні результати.

Таким чином, інноваційні підходи до забезпечення розвитку туристичної сфери Хустського району Закарпатської області, передусім стосуються [9]: створення інформаційно-туристичного центру, туристичної ради рішення якої є обов'язковим для розгляду владою, підготовка п'ятнадцяти туристичних гідів, приєднання до програми транскордонного співробітництва, залучення до управління розвитком туристичної галузі творчих і креативних фахівців, що вміють працювати в умовах змінності ситуацій, і необхідності прийняття виважених управлінських рішень на інноваційній основі. Водночас, систематичним є проведення різного роду інноваційно спрямованих семінарів з навчанням щодо популяризації розвитку агро-, екологічного і сільського зеленого туризму. В межах зазначених семінарів обговорюються реальні кроки та шляхи зміцнення відмічених видів туризму.

Особлива увага в Закарпатті й Хустському районі приділяється саме розвитку зеленого туризму як найбільш доступного для більшості споживачів туристичних послуг. Різноманітність зазначеного туризму може стосуватися як пізнавальних аспектів сприйняття різноманітності видів, зокрема вивчення і збирання лікарських трав, грибів, ягід, риболовлі, так і лікарських з наданням послуг масажу, фіто- і ароматерапії тощо.

Інноваційність спрямування розвитку сфери туризму як на національному, так і регіональному рівнях зумовлюється:

- впровадженням сучасних інформаційних технологій для підтримки інноваційної діяльності та новітніх методів ведення бізнесу, розробленням особливих систем роботи готельно-ресторанних об'єктів, які сприяють розширенню їх функціональних послуг, зокрема задіяння мультимедійних технологій у вигляді різноаспектних довідників, рекламних буклетів, електронних каталогів інноваційних пропозицій, в тому числі й в мережі Інтернет. Зазначений інноваційний підхід дає можливість споживачам туристичних послуг швидко і якісно орієнтуватися у багатогранній туристичній інформаційній системі і вибору найбільш прийнятної споживачу;

- освоєнням нових туристичних ресурсів пов'язаних з природно-ландшафтними особливостями територій, сприятливою екологічною ситуацією, дотриманням постулатів суспільного розвитку на основі інноваційної складової;

- застосуванням сучасних видів організаційно-управлінської діяльності із врахуванням управлінських технологій, як низки управлінських засобів впливу з метою досягнення результативності окреслених цілей функціонування туристичних об'єктів, до яких передусім відносяться достовірність інформаційних даних про забезпечення ефективної діяльності туристичної організації чи фірми, формування системи контролю з метою виявлення проблемних питань розвитку тощо;

- пошуку нових ринків з метою просування послуг і товарів у сфері туризму тощо.

Висновки. Отже, узагальнення інформаційних даних дає можливість стверджувати, що в сучасних складних умовах господарювання і ведення бізнесу зумовлюється необхідність впровадження інноваційних підходів до забезпечення розвитку сфери туризму, доцільним є застосування прийому дифузії інновацій як вагомої складової розвитку досліджуваної сфери, саме в умовах мінливості вибагливих вимог споживачів туристичних послуг і туристичного продуктів. Подальші дослідження стосуватимуться реалізації інноваційних проектів у сфері еко-, агро- і зеленого туризму.

Список використаних джерел:

1. Данилишин Б.М., Дорогунцов С.І., Міщенко В.С., Коваль Я.В., Новоторов О.С., Паламарчук М. М. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України. Київ : РВПС, 1999. 716 с.
2. ДП „Хустське лісодослідне господарство”/Офіційний сайт. URL: <https://zakarpatlis.gov.ua/portfolio-item/dp-hustskelisove-doslidne-hospodarstvo/>
3. Закарпаття – санаторії та туризм : статист. зб./ Головне управління статистики у Закарпатській області; за ред. Г.Д.Гринник. Ужгород, 2018. 15 с.
4. Кравців В. С., Євдокименко В. К., Габрель М.М. Рекреаційна політика Карпатського регіону. Чернівці : Прут, 1995. 68 с.
5. Любіцева О.О. Методика розробки турів : поняття про туристичний продукт URL: http://tourlib.net/books_ukr/lubiceva_mrt1.htm
6. Офіційний сайт Хустської районної державної адміністрації. URL: <https://khust-rda.gov.ua>
7. Сайт туристичної Хустщини. URL: <https://tourinform.org.ua/tag/hustskiy-rajon-uk/>
8. Статистичний щорічник Закарпаття за 2017 рік/ Головне управління статистики у Закарпатській області; за ред. Г. Д. Гринник. Ужгород, 2013. 511 с.
9. Туристичні перспективи Хустського району Закарпаття. URL: http://www.zakarpatyatourism.info/product_info.php?l

Рецензент д.е.н., професор Ковальська Л.Л.

УДК 332.122:379.84

Дащук Ю.Є., к.е.н., старший викладач
Луцький національний технічний університет

МЕТОДИКА ОЦІНКИ РІВНЯ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті проведено огляд існуючих методик оцінки рекреаційного потенціалу, проаналізовано їх переваги та недоліки. Запропоновано власну методику, яка базується на розрахунку інтегрального показника рівня розвитку рекреаційного потенціалу регіону. Представлено систему показників та індексів для здійснення обрахунків по кожній із структурних компонент рекреаційного потенціалу.

Ключові слова: рекреаційний потенціал, регіон, туризм, методика оцінки, туристичні ресурси, рекреація.

Дащук Ю.Е

МЕТОДИКА ОЦЕНКИ УРОВНЯ РАЗВИТИЯ РЕКРЕАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА РЕГИОНА: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В статье проведен обзор существующих методик оценки рекреационного потенциала, проанализированы их преимущества и недостатки. Предложено собственную методику, которая базируется на расчете интегрального показателя уровня развития рекреационного потенциала региона. Представлена система показателей и индексов для осуществления вычислений по каждой из структурных компонентов рекреационного потенциала.

Ключевые слова: рекреационный потенциал, регион, туризм, методика оценки, туристические ресурсы, рекреация.

Dashchuk Yu.

METHOD OF EVALUATION OF THE LEVEL OF REGION RECREATION POTENTIAL DEVELOPMENT: THEORETICAL ASPECTS

The article reviews the existing methods of estimating recreational potential, analyzes their advantages and disadvantages. Proposed own methodology, which is based on the calculation of the integral indicator of the level of recreational potential development in the region. The system of indicators and indices for the calculation of each of the structural components of the recreational potential is presented.

Key words: recreational potential, region, tourism, estimation methodology, tourist resources, recreation.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В сучасних умовах посилення конкуренції між територіальними об'єднаннями, містами і регіонами все більшої уваги і значення набуває можливість аналітичного обґрунтування їх потенціалу у різних сферах господарював. Не виключенням є й рекреаційна сфера регіону, оцінка потенціалу якої є важливою для різних суб'єктів господарювання, зокрема:

- для інвесторів – з точки зору виявлення основних передумов ведення рекреаційного бізнесу в регіоні, зацікавленості органів влади у здійсненні рекреаційної діяльності;

- для різноманітних фондів, об'єднань – слугує базисом для обґрунтування необхідності надання фінансової допомоги регіону, його пріоритетності щодо участі в певних програмах тощо;

- для органів влади різних рівнів – дає змогу визначити ключові напрямки розвитку рекреаційної сфери регіону і шляхи їх нарощення;

- для рекреантів – виступає джерелом інформації про цікаві та атрактивні рекреаційні продукти регіону.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Сучасна наукова думка характеризується численними теоретичними, методичними та практичними дослідженнями, щодо рекреаційної сфери та особливостей використання її потенціалу. Науковцями, які присвятили свої роботи питанню оцінки рекреаційного потенціалу (РП) регіону, є: Бейдик О. О., Бендзюк В. Д., Бережна І. В., Герасимчук З. В., Глядіна М. В., Гудзь М. В., Давиденко І. В., Зелінський І., Кифяк В. Ф., Коленда Н. В., Мацола В. І., Самко О. О., Стеченко Д. М., Черчик Л. М., Шабардіна Ю. В. та інші. Поряд з цим, питанню формування комплексного підходу до оцінки РП регіону та розробки методичного інструментарію, щодо його забезпечення приділено недостатньо уваги.

Цілі статті. Метою статті є огляд найбільш суттєвих положень існуючих наукових праць, що стосуються рекреаційної сфери й формування на цій основі авторської методики оцінки рівня розвитку РП регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів

Комплексне дослідження рівня розвитку РП здійснюється для прогнозування майбутніх тенденцій його становлення та пошуку механізмів управління на регіональному рівні, які б відповідали засадам стійкості. Основними завданнями аналітичного дослідження є:

- розгляд існуючих методик оцінки рівня розвитку РП та суміжних до нього видів потенціалу на регіональному рівні, проведення критичного аналізу щодо них;
- формування авторської методики оцінки рівня розвитку РП регіону з врахуванням результатів теоретичного блоку досліджень та найбільш суттєвих положень існуючих наукових праць в рамках зазначеної проблематики;
- доведення методики до широкого кола суб'єктів, з обґрунтуванням її практичного застосування.

В межах даного дослідження особливий інтерес становлять роботи, які стосуються розгляду РП саме на регіональному рівні. Так, Шабардіна Ю. В. інтегральну оцінку рекреаційного потенціалу пропонує проводити через призму двох складових, а саме [1, с. 39]:

- рекреаційну активність, зокрема з позиції показників активності щодо задоволення рекреаційних потреб в оздоровленні й відпочинку, в послугах закладів культури, в туристичних послугах;
- власне рекреаційний потенціал, зокрема шляхом оцінки історико-культурної спадщини, природно-рекреаційних, інфраструктурних, інноваційно-інвестиційних ресурсів, стану навколишнього природного середовища.

При цьому автором не виокремлюються фінансові ресурси як джерело формування РП регіону. Щодо розрахунку рекреаційної активності, який за методикою автора повинен здійснюватися відносно наявного населення, то, на наш погляд, це не зовсім вірно, адже задоволення рекреаційних потреб має враховувати й рекреантів, які відвідують регіон.

Досить цікавим та принципово новим є науковий підхід Бережної І. В, згідно з яким потенціал оцінюється як з позиції споживача рекреаційних ресурсів, так і з позиції виробника рекреаційних послуг при максимальному врахуванні інтересів всіх зацікавлених сторін [2, с. 115]. Підтримуємо позицію автора стосовно врахування інтересів усіх зацікавлених сторін, проте вважаємо за необхідне дещо її доповнити. Зокрема, доцільним, на наш погляд, в процесі оцінки РП регіону є розгляд результативності діяльності територіальної та галузевої груп стейкхолдерів. Це дозволить виявити недоліки у їх роботі, розробити механізми для її активізації шляхом

врегулювання інтересів зацікавлених сторін, а також слугуватиме аналітичним базисом для налагодження взаємозв'язків між ними в рамках розвитку РП регіону.

Черчик Л. М., Коленда Н. В. [3, с. 65], досліджуючи стратегічний потенціал рекреаційної системи регіону, пропонують для його оцінки використовувати п'ять груп показників, які характеризують природно-рекреаційну, фінансову, інфраструктурну, трудову та екологічну компоненти. На основі отриманих результатів авторами здійснено прогнозування потенціалу за допомогою графоаналітичної моделі, зокрема «шестигранника». В цілому, даний підхід може бути використаний і в рамках оцінки РП регіону, проте представлені авторами в рамках методики групи показників характеризують у значній мірі лише ресурсну складову потенціалу, що є дещо спрощеним підходом до його оцінки. На нашу думку, визначення рівня розвитку РП регіону має охоплювати дещо ширше коло показників, серед яких: результативність діяльності зацікавлених сторін, рівень конкурентних переваг регіону та його рекреаційної галузі. Запропоновані напрями дослідження РП регіону поряд із ресурсним забезпеченням посідають, на наш погляд, не менш важливе значення в процесі його оцінки на регіональному рівні.

Гудзь М. В., досліджуючи потенціал курортно-рекреаційних територій, використовувала для оцінки кваліметричний підхід, який дозволив встановити реальну ринкову вагу складових потенціалу курортно-рекреаційної території у створенні рекреаційного продукту, визначити елементів-лідерів та аутсайдерів, ефективно розвивати рекреаційну діяльність з випередження купівельних уподобань та запитів [4]. З позиції нашого дослідження такий підхід може застосовуватися в рамках виокремлення етапів нарощення структурних компонентів РП регіону, оскільки дозволить сформувати якісний рекреаційний продукт та забезпечить ефективний розвиток РП регіону.

У дослідженнях Давиденка І. В. [5, с. 48] рекреаційно-туристичний потенціал визначається як потенціал усіх ресурсів, що не тільки задовольняють біологічні (психофізіологічні) і соціальні (духовно-інтелектуальні) потреби людей, але й представляють собою ресурсний потенціал відповідної економічної діяльності регіону. Це свідчить про те, що автор є прихильником ресурсного підходу до дослідження потенціалу. погоджуємося з необхідністю врахування ресурсів в процесі оцінки РП регіону, проте в сучасних умовах інформатизації суспільства РП визначається також промоактивністю регіону стосовно представлення своїх рекреаційних переваг. Обґрунтована та правильно побудована регіональна маркетингова політика слугує вагомим джерелом нарощення РП регіону, а тому має враховуватися в процесі його оцінки.

Стеченко Д. М. пропонує рекреаційний потенціал вивчати у два етапи. На першому етапі пропонує виділити рекреаційний потенціал території (РПТ) як єдине ціле і визначити його територіальні межі. В план такого дослідження вводяться лише ті компоненти природи і культурно-історичні об'єкти, які використовуються або можуть використатися в рекреаційних цілях. На другому етапі пропонує аналізувати компонентну структуру РПТ, зокрема природні і культурно-історичні рекреаційні ресурси з погляду розвитку різних видів рекреації та їх ролі в структурі господарства регіону [6, с. 70]. Такий підхід, на наш погляд, є достатньо ґрунтовним, проте він не передбачає оцінки іміджу регіону, результативності діяльності стейкхолдерів як вагомих напрямків формування РП регіону.

Один з варіантів методики оцінки природного рекреаційно-ресурсного потенціалу навів Бейдик О. О. [7, с. 47–79]. Дослідження зводяться до оцінки широкого спектру ресурсів та подані у розрізі областей і АР Крим.

Самко О. О. пропонує здійснювати оцінку туристичного потенціалу за допомогою інтегрального методу через оцінку інфраструктурної, інформаційної, інтелектуальної, культурно-історичної, інформаційної складових [8, с. 130]. Погоджуємося із можливістю застосування інтегрального методу для оцінки туристичного потенціалу, але вихідні дані, які застосовуються автором для оцінки, на наш погляд, потребують подальшого обґрунтування та вдосконалення.

Кифяк В. Ф. [9], вивчаючи розвиток територіальних рекреаційних систем, виділяє ряд показників, серед яких: обсяг наданих послуг, кількість осіб, яким надавались характерні та супутні послуги, експорт та імпорт рекреаційних послуг, зайнятість у рекреаційній сфері, надходження до бюджетів усіх рівнів тощо. Вважаємо, що ряд із представлених показників можуть бути використані у процесі оцінки структурних компонентів РП регіону.

Загалом, більшість публікацій, представлених у науковій літературі, щодо визначення рівня розвитку РП, мають сегментарний характер, тобто зосереджують увагу лише на окремих компонентах потенціалу, найчастіше на ресурсній. Поряд з цим, розгляду результативності стейкхолдерів, а також дослідженню іміджу регіону, його промоактивності в рамках оцінки РП регіону приділено недостатньо уваги. Цікавим для нас є дослідження конкурентних переваг регіону та його рекреаційної галузі, як основи формування РП регіону. Враховуючи проведений аналіз існуючих наукових підходів до оцінки рівня розвитку РП регіону, а також базуючись на результатах власних досліджень, ключовими напрямками методики оцінки рівня розвитку РП регіону, будуть:

- оцінка рекреаційних ресурсів регіону, які використовуються в процесі рекреаційної діяльності;
- оцінка конкурентних переваг регіону та його рекреаційної галузі задля ідентифікації унікальних їх характеристик, які слугуватимуть базисом для розвитку РП;
- оцінка результативності територіальної та галузевої груп стейкхолдерів, діяльність яких визначає напрями та темпи розвитку РП регіону;
- оцінка промоактивності регіону та сформованості його рекреаційного іміджу, які слугують інструментом залучення рекреантів у регіоні, а отже формують його РП.

Структурну схему авторського методичного підходу до визначення рівня розвитку РП регіону наведено на рис. 1.1.

Так, на початковому етапі визначаємо мету, об'єкт, завдання оцінки, методи, які будуть застосовуватися в рамках дослідження. Зокрема, метою оцінки є дослідження рівня розвитку РП регіону, об'єктом аналітичного дослідження – регіон на предмет рівня розвитку його рекреаційного потенціалу.

В рамках попередніх досліджень нами виокремлено чотири структурні компоненти РП регіону. Інтерпретація їх на площину аналітичних досліджень дозволить оцінити рівень розвитку РП регіону. Так, залежно від змісту, який вкладається у тлумачення кожної із структурних компонент РП регіону, буде залежати вибір часткових показників для їх оцінки.

Згідно з першим підходом, РП розглядається з точки зору сукупності ресурсів та узагальнюється в рамках структурної компоненти «маю». В даному випадку мова йде про забезпеченість регіону ресурсами рекреаційного призначення, які можуть застосовуватися для виробництва рекреаційних продуктів та задоволення потреб рекреантів у оздоровленні та відпочинку. Так, основними групами ресурсів, які в рамках структурної компоненти «маю», на наш погляд, є: природні рекреаційні, матеріально-технічні, історико-культурні, трудові та фінансові ресурси.

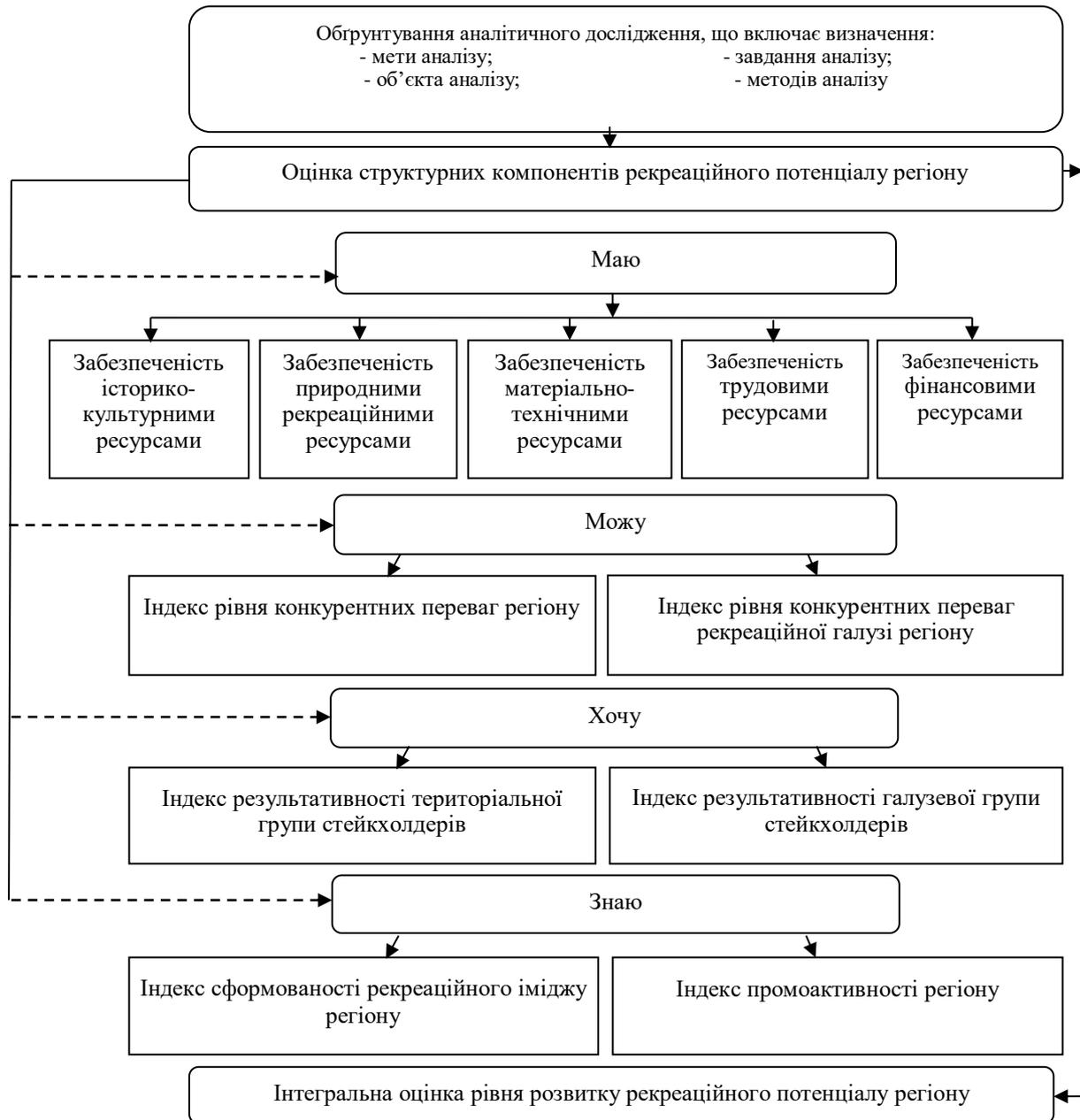

Рис. 1.1. Алгоритм методики оцінки рівня розвитку рекреаційного потенціалу регіону*

* сформовано автором

Для здійснення комплексної оцінки структурної компоненти «маю» пропонується розрахувати п'ять групових індексів, кожен з яких характеризує забезпеченість регіону певним видом ресурсів. Розрахунок кожного із вищевказаних індексів вважаємо за необхідне здійснювати за допомогою системи часткових показників, які представлені у табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Система показників для розрахунку рівня розвитку структурної компоненти «маю»*

Груповий індекс	Часткові показники
1	2
Індекс забезпеченості природними рекреаційними ресурсами	- забезпеченість регіону лісовими ресурсами, %;
	- забезпеченість землями природно-заповідного фонду, %;
	- забезпеченість регіону гідроресурсами, %;
	- забезпеченість регіону мінеральними водами, куб.м/добу/люд.;
	- забезпеченість регіону лікувальними грязями, куб.м/люд.;
	- забезпеченість землями рекреаційного призначення, %;
Індекс забезпеченості історико-культурними ресурсами	- кількість пам'яток археології, історії, монументального мистецтва, од.;
	- кількість пам'яток архітектури та містобудування, садово-паркового мистецтва, науки і техніки, ландшафтів, од.;
	- кількість закладів культури та мистецтва (клубних закладів, музеїв, театрів, бібліотек, демонстраторів фільмів), од./10 тис. населення;
	- кількість сакральних споруд у регіоні, од.;
	- місткість закладів культури та мистецтва (театрів, клубних закладів, демонстраторів фільмів), місць/10 тис. населення;
	- частка рекреаційної площі у загальній структурі музейної території, %;
Індекс забезпеченості матеріально-технічними ресурсами	- кількість готелів та аналогічних засобів розміщення, од.;
	- місткість готелів та аналогічних засобів розміщення, місць / 10 тис. населення;
	- кількість спеціалізованих засобів розміщення, од.;
	- місткість спеціалізованих засобів розміщення, місць /10 тис. населення;
	- кількість об'єктів ресторанного господарства, од.;
	- місткість об'єктів ресторанного господарства, місць/10 тис. населення;
	- щільність залізничних колій загального користування, км/ 1000 км ² ;
	- щільність автомобільних доріг загального користування з твердим покриттям, км/1000 км ² ;
	- кількість аеропортів, морських та річкових портів, од.;
	- доступність користування мобільним зв'язком, %;
- доступність користування мережею Інтернет, %;	
Індекс забезпеченості трудовими ресурсами	- кількість працівників зайнятих у культурно-мистецькій сфері (театри, клубні заклади, музеї, виставкові заклади), осіб/10 тис. населення;
	- кількість зайнятого населення у суб'єктів туристичної діяльності (туроператори, турагенти, екскурсоводи), осіб /10 тис. населення;
	- кількість працівників готелів та аналогічних засобів розміщення, осіб /10 тис. населення;
	- кількість працівників у спеціалізованих засобах розміщення, осіб /10 тис. населення;
	- частка працівників рекреації у загальній чисельності працівників ПЗФ, %;
Індекс забезпеченості фінансовими ресурсами	- інвестиції в основний капітал діяльності готелів та ресторанів, тис. грн.;
	- інвестиції в основний капітал діяльності у сфері культури і спорту, тис. грн.

* сформовано автором

Враховуючи ситуацію, за якої часткові показники мають різну систему вимірників, необхідним є здійснення їх стандартизації, елімінування одиниць виміру, що дозволить згрупувати й систематизувати їх для розрахунку значення групових індексів. Зазначимо, що усі показники повинні бути приведені у діапазоні [0;1]. Стандартизацію часткових показників пропонуємо здійснювати на основі варіаційного розмаху за формулою:

$$X_{ij} = \frac{a_{ij}}{a_{ij\max}}, \quad (1.1)$$

де X_{ij} – стандартизований j-ий показник i-го регіону;

a_{ij} – фактичне значення j-того показника для i-го регіону;

$a_{ij\max}$ – максимальне значення j-того показника для i-го регіону.

Групові індекси забезпеченості регіону певним видом ресурсів пропонуємо розраховувати за формулою:

$$I_{ij} = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n X_{ij}, \quad i = \overline{1, m}, \quad (1.2)$$

де X_{ij} – стандартизований j-ий показник i-го регіону;

I_{ij} – груповий індекс забезпеченості j-тим видом ресурсів i-го регіону.

Здійснивши вищевикладені математичні перетворення, обчислимо рівень розвитку структурної компоненти «маю» РП регіону за формулою:

$$I_{маю} = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n I_{ij}, \quad i = \overline{1, m}, \quad (1.3)$$

де $I_{маю}$ – індекс рівня розвитку структурної компоненти «маю»;

I_{ij} – груповий індекс j-го виду, який формує структурну компоненту «маю» i-го регіону.

Зазначимо, що запропонований підхід до стандартизації часткових показників, розрахунку групових індексів та обчислення рівня розвитку структурних компонентів пропонуємо застосовувати й в подальших розрахунках в рамках даної статті.

Наступним підходом до розгляду РП регіону є його представлення з позиції можливостей, що систематизовано в рамках структурної компоненти «можу». Її оцінку здійснимо через розрахунок рівня конкурентних переваг регіону та рекреаційної галузі, яка в ньому функціонує. Систему показників для оцінки структурної компоненти «можу» РП регіону представлено у табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Система показників для розрахунку рівня розвитку структурної компоненти «можу»*

Групові індекси	Часткові показники
Індекс рівня конкурентних переваг рекреаційної галузі регіону	- частка регіону в загальній структурі забезпеченості держави природними рекреаційними ресурсами, %;
	- частка регіону в загальній структурі забезпеченості держави історико-культурними ресурсами, %;
	- частка регіону в загальній структурі забезпеченості держави матеріально-технічними ресурсами, %;
	- частка регіону в загальній структурі забезпеченості держави трудовими ресурсами, %;
	- частка регіону в загальній структурі забезпеченості держави фінансовими ресурсами, %;
	- скидання забруднених вод у природні поверхневі водні об'єкти, млн. м ³ ;
	- викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних та пересувних джерел забруднення, тис. т.;
	- утворення відходів I-III класів небезпеки, тис. т./км ² ;
Індекс рівня конкурентних переваг регіону	- оцінка конкурентних переваг регіону за соціально-економічними показниками, балів

* сформовано автором

Стандартизація часткових показників здійснюємо з використанням формули (1.1). Для розрахунку групових індексів, як і в попередніх розрахунках, застосовуємо

формули (1.2). Рівень розвитку структурної компоненти «хочу» пропонуємо обчислювати за формулою (1.3).

Ще одним підходом до розуміння РП регіону є його представлення через синергетичний ефект від взаємодії стейкхолдерів. В даному випадку мова йде про структурну компоненту «хочу». Оцінку рівня її розвитку пропонуємо здійснювати через аналіз результативності діяльності територіальної та галузевої груп стейкхолдерів. Так, від ефективності їх роботи та досягнення домовленостей у процесі реалізації цілей рекреаційної діяльності залежать задоволення потреб рекреантів, формування нових рекреаційних продуктів й загалом конструктивний розвиток РП регіону. Вихідні дані для розрахунку структурної компоненти «хочу» РП регіону представлено в табл. 1.3.

Таблиця 1.3

Система показників для розрахунку рівня розвитку структурної компоненти «хочу»*

Групові індекси	Часткові показники
Індекс результативності територіальної групи стейкхолдерів	- обсяг фінансових асигнувань для реалізації програм розвитку рекреаційної сфери у регіоні, тис. грн.;
	- витрати на утримання об'єктів ПЗФ, тис. грн.;
	- кількість функціонуючих туристичних маршрутів на об'єктах ПЗФ, од.;
	- рівень середньомісячної заробітної плати у регіоні, грн.;
	- навантаження на одне робоче місце у регіоні, осіб;
	- кількість громадських організацій в сфері розвитку туризму та курортів, що діють в регіоні, од.;
Індекс результативності галузевої групи стейкхолдерів	- кількість суб'єктів туристичної діяльності, од.;
	- кількість організаторів виставок та виставкових центрів, од.;
	- кількість обслугованих у готелях та інших засобах розміщення, осіб;
	- кількість обслугованих у спеціалізованих засобах розміщення, осіб;
	- кількість туристів та екскурсантів, обслугованих туроператорами та турагентами, осіб;
	- коефіцієнт використання місткості готелів та інших засобів розміщення, %;
	- коефіцієнт використання місткості спеціалізованих засобів розміщення, %;
	- доходи від діяльності готелів та інших засобів розміщення, тис. грн.;
	- доходи від діяльності спеціалізованих засобів розміщення, тис. грн.;
	- доходи від діяльності суб'єктів туристичної діяльності, тис. грн.

* сформовано автором

Стандартизація часткових показників здійснюємо з використанням формули (1.1). Для розрахунку групових індексів, як і в попередніх розрахунках, застосовуємо формули (1.2). Рівень розвитку структурної компоненти «хочу» пропонуємо обчислювати за формулою (1.3).

І заключним підходом до розгляду РП регіону є його ідентифікація як певного нематеріального активу, що узагальнюється в рамках структурної компоненти «знаю». З позиції РП мова йде про імідж регіону та засоби, які сприяють поширенню позитивної суспільної думки про його рекреаційні можливості.

Для оцінки структурної компоненти «знаю» пропонується використовувати два показники: індекс сформованості рекреаційного іміджу регіону та індекс промоактивності регіону. Система показників для розрахунку останнього представлена в табл. 1.4.

Система показників для розрахунку індексу промоактивності регіону *

Групові індекси	Часткові показники
Індекс промоактивності регіону	- частка туристичних агенцій, що мають власні сайти, од.;
	- кількість туристичних інформаційних центрів та пунктів у регіоні, од.;
	- кількість виставок, проведених в регіоні, од.;
	- кількість ярмарок, проведених в регіоні, од.;
	- кількість івент-заходів у сфері туризму та курортів, запланованих у регіоні, од.

* сформовано автором

Механізм стандартизації часткових показників, а також розрахунок групового індексу здійснюються відповідно за формулами (1.1) та (1.2).

Зупинимось більш детально на визначенні та обчисленні індексу сформованості іміджу регіону. Зауважимо, що в рамках дослідження імідж регіону розглядається з позиції визнання суспільством рекреаційної привабливості території. Мова йде не про загальний імідж регіону, а саме про позиціонування його з точки зору нематеріальних переваг для здійснення рекреаційної діяльності, а також про мотиви його відвідання з боку рекреантів, тобто про рекреаційний імідж регіону. Останній, на наш погляд, формується на основі певних напрямів, з врахуванням яких у людини формується певне ставлення до регіону та розуміння його рекреаційних можливостей.

Так, Кирюніним А. Е. з метою визначення основних елементів іміджу регіону було проведено опитування людей більш ніж у 50 державах і містах світу [10]. Отримані результати свідчать, що регіони найчастіше асоціюються у людей з географічним положенням, культурою, народом, природою й історією. Виходячи з цього, науковцем було сформовано складові іміджу регіону, серед яких: географічна, культурна, етнічна, історична. На наш погляд, такий підхід може бути застосованим і до оцінки сформованості рекреаційного іміджу регіону. Спираючись на сформовані Кирюніним А. Е. складові іміджу регіону, а також на дослідження Саймона Анхольта щодо іміджевого індексу, беручи до уваги авторське бачення вирішення вказаної проблеми, пропонуємо наступні напрями формування рекреаційного іміджу регіону:

1. Історико-культурна привабливість
2. Івент-активність
3. Географічна доступність
4. Природна автентичність
5. Інфраструктурна зручність

Оцінка кожного із представлених напрямків дозволить виявити загальне бачення сформованості рекреаційного іміджу регіону. Найбільш доцільним методом оцінки рекреаційного іміджу регіону є проведення анкетування. Розрахувавши суму балів по кожному із представлених напрямів його формування, поділену на кількість респондентів, зможемо отримати показник сформованості рекреаційного іміджу регіону. З цією метою розробимо шкалу оцінки рекреаційного іміджу регіону (табл. 1.5).

Для проведення оцінки розроблено анкети стосовно кожного із запропонованих напрямів формування рекреаційного іміджу регіону із системою запитань, кожне з яких оцінюється балом – від 1 до 5. Так, опитування запропоновано здійснювати серед широкого кола фахівців рекреаційного бізнесу, органів місцевого самоврядування та населення у різних регіонах. В подальшому залежно від кількості набраних балів в рамках анкетування здійснимо ранжування регіонів за рівнем сформованості рекреаційного іміджу.

Шкала оцінки рекреаційного іміджу регіону*

Характеристика іміджу	Бали
Стійкий сформований імідж	(4-5]
Сформований імідж	(3-4]
Нестійкий імідж	(2-3]
Слабовиражений імідж	(1-2]
Відсутній імідж	(0-1]

* сформовано автором на основі даних джерела: [11]

Таким чином, на основі розрахунку індексів промоактивності регіону та сформованості рекреаційного іміджу регіону, обчислимо рівень розвитку структурної компоненти «знаю» за формулою (1.3).

Виходячи з вищенаведеного, рівень розвитку РП регіону слід обчислювати на основі структурних компонентів, які його формують. Таким чином, інтегральний індекс рівня розвитку РП регіону пропонуємо розраховувати за формулою:

$$I_p = \sqrt[m]{I_{маю} * I_{можу} * I_{хочу} * I_{знаю}}, \quad (1.4)$$

де I_p – інтегральний індекс рівня розвитку РП і-го регіону;

$I_{маю}$ – індекс рівня розвитку структурної компоненти «маю» і-го регіону;

$I_{можу}$ – індекс рівня розвитку структурної компоненти «можу» і-го регіону;

$I_{хочу}$ – індекс рівня розвитку структурної компоненти «хочу» і-го регіону;

$I_{знаю}$ – індекс рівня розвитку структурної компоненти «знаю» і-го регіону;

Висновки. Таким чином, запропонований методичний підхід до визначення рівня розвитку РП дозволяє комплексно підійти до його оцінки шляхом аналізу рівня розвитку кожної із структурних компонентів РП регіону. При цьому застосування інтегрального оцінювання дозволяє розрахувати загальний рівень розвитку РП регіону, слугує передумовою для вибору шляхів ефективного використання та нарощення РП, що в підсумку сприяє інтенсифікації соціально-економічних процесів у регіоні.

Список використаних джерел:

1. Шабардіна Ю. В. Рекреаційний потенціал як складова продуктивних сил регіонального економічного простору : дис. канд. екон. наук : 08.00.05. / Ю. В. Шабардіна. – Чернівці, 2011. – 204 с.
2. Бережна І. В. Національні пріоритети та регіональні детермінанти соціально-економічного зростання (на матеріалах АР Крим) / І. В. Бережна; НАН України. Ін-т регіон. дослідж., 2004. – 640 с.
3. Черчик Л. М. Стратегічний потенціал рекреаційної системи регіону : теорія, методологія, оцінка : монографія / Л. М. Черчик, Н. В. Коленда. – Луцьк: ЛНТУ, 2008. – 235 с
4. Гудзь М. В. Потенціал приморської курортно-рекреаційної території: стан та перспективи використання : монографія / М. В. Гудзь. – Донецьк: Ін-т економіко-правових дослідж. НАН України : Юго-Восток, 2010. – 352 с.
5. Давиденко І. В. Організаційно-економічний механізм регулювання розвитку рекреаційної системи регіону : дис. канд. екон. наук: 08.02.03 / І. В. Давиденко. – Одеса : Одес. держ. екон. ун-т., 2006.
6. Стеченко Д. М. Теоретичні аспекти дослідження природно-рекреаційного потенціалу / Д. М. Стеченко, І. В. Безуглий // Науковий вісник ЧДДЕУ. – 2009. – № 2 (3). – С. 65–76.
7. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України : методика та методологія аналізу, термінологія, районування / О. О. Бейдик. – К. : Вид.-поліграф. центр «Київський університет», 2001. – 395 с.
8. Самко О. О. Оцінка туристичного потенціалу регіону та рівня його використання / О. О. Самко // Економічні науки. – Серія «Регіональна економіка»: зб. наук. пр. – Вип. 7 (27). – Ч. 4. – Луцьк, 2010. – С. 129–134.
9. Кифяк В. Ф. Стратегія розвитку територіально рекреаційної системи : теорія, методологія, практика : монографія / В. Ф. Кифяк. – Київ; Чернівці : Книги–XXI, 2010. – 432 с.
10. Кирюнин А. Е. Имидж региона как интериоризация культуры / А. Е. Кирюнин. – М. : Книж. дом «Университет», 2000. – 267 с.
11. Драченко О. В. Формування системи маркетингу міста : дис. канд. екон. наук : 08.00.05 / О. В. Драченко. – Луцьк, 2011. – 193 с.

Рецензент д.е.н., професор Матвійчук Л.Ю.

УДК 332.14

Кондіус І.С., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

МОДЕЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті розглянуто підґрунтя для розроблення теоретико-методологічних підходів до ідентифікації факторів інноваційної модернізації економіки для виявлення їх інтегрального впливу на економічне зростання на основі застосування імітаційного моделювання. Встановлено фактори, які необхідно враховувати, визначаючи модель інноваційної модернізації економіки регіону. Виокремлено та охарактеризовано основні групи цих факторів, виходячи з розуміння інноваційної модернізації економіки, а саме: господарська діяльність, фінансове забезпечення, інвестиційна активність, науково-технічний розвиток та зовнішньоекономічна діяльність, які становитимуть базу для порівняння рівня інноваційної модернізації регіональної економіки. Побудовано та перевірено на адекватність модель інноваційної модернізації економіки держави.

Ключові слова: інновація, трансформація, інвестиції, модель, система, регіональний розвиток.

Kondius I.

MODELING INNOVATIVE MODERNIZATION OF REGIONAL ECONOMY

The article considers the basis for the development of theoretical and methodological approaches to identifying the factors of innovative modernization of the economy for revealing their integral influence on economic growth on the basis of application of simulation modeling. The factors that need to be taken into account when determining the model of innovation modernization of the region's economy are established. The main groups of these factors are distinguished and characterized, based on the understanding of innovative modernization of the economy, namely, economic activity, financial support, investment activity, scientific and technical development and foreign economic activity, which will form the basis for comparing the level of innovation modernization of the regional economy. Constructed and tested for the adequacy of the model of innovation modernization of the state economy.

Keywords: innovation, transformation, investment, model, system, regional development.

Кондиус И.С.

МОДЕЛИРОВАНИЕ ИННОВАЦИОННОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ РЕГИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

В статье рассмотрены основы для разработки теоретико-методологических подходов к идентификации факторов инновационной модернизации экономики для выявления их интегрального влияния на экономический рост на основе применения имитационного моделирования. Установлены факторы, которые необходимо учитывать, определяя модель инновационной модернизации экономики региона. Выделены и охарактеризованы основные группы этих факторов, исходя из понимания инновационной модернизации экономики, а именно: хозяйственная деятельность, финансовое обеспечение, инвестиционная активность, научно-техническое развитие и внешнеэкономическая деятельность, которые составят базу для сравнения уровня инновационной модернизации региональной экономики. Построено и проверено на адекватность модели инновационной модернизации экономики страны.

Ключевые слова: инновация, трансформация, инвестиции, модель, система, региональное развитие.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В умовах посилення міжнародної конкуренції, світогосподарських диспропорцій та дефіциту ресурсів для будь-якої країни особливої актуальності набувають економічні зміни, які відбуваються у тісному взаємозв'язку зі змінами в інституційному середовищі, новими науково-технічними досягненнями, змінами інтересів окремих суспільних груп, критичної просторової та часової оцінки використання ресурсного потенціалу. Однак недостатньо дослідженими залишаються наслідки раціонального взаємодоповнення (комплементарності) таких

факторів через переконання ряду вчених про недоцільність розглядати їх інтегральний вплив на результати модернізації економіки, що призводить до обмеження або гальмування модернізаційних процесів, поступово нівелюючи їхній зміст, який, власне, і означає модернізацію економіки як вихід на новий рівень її розвитку.

Цілі статті. Обґрунтування необхідності запровадження інноваційної модернізації економіки, аналіз існуючих підходів розуміння поняття «модернізація регіональної економіки» та застосування цифрових інструментів для побудови моделей рівня інноваційної модернізації регіональної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

У наукових працях вітчизняних та зарубіжних дослідників сформовано різні підходи до визначень сутності модернізаційних процесів та перетворень у економіці; параметрів, які їх характеризують; доцільності, масштабності та напрямів модернізації залежно від стадій розвитку економіки на конкретній території.

Більшість науковців наголошують і розглядають модернізацію регіональної економіки як структурну складову модернізації країни. Як засвідчують наукові напрацювання, дослідження яких представлені в таблиці 1, зазвичай основною сферою розгляду структурної модернізації регіональної економіки є регіональна економічна політика, регіональна економіка, регіональне управління чи регулювання.

Таблиця 1

Наукові підходи до трактування поняття «модернізація регіональної економіки»*

Автор	Зміст	Джерело
Миленький В. Н.	«структурна модернізація економіки регіону – це умова конкурентоспроможності регіону та підвищення рівня життя його населення»	[1, с. 323]
Пашута М. Т., Шкільнюк О. М.	«процес часткового оновлення, зміни застарілого устаткування, технології виробництва, технічне й технологічне переоснащення промислових і сільськогосподарських підприємств, як одне з найважливіших напрямів підвищення техніко-економічних показників, посилення інтенсивного розвитку та зростання ефективності виробництва регіону»	[2, с. 46]
Петрович Й.	«модернізація економіки – це стан сталого і ефективного розвитку, який ґрунтується на впровадженні у виробництво досягнень науково-технічного прогресу, спрямованих на оновлення матеріально-технічної бази усіх секторів національного господарства та їх підприємств з метою домогтися виготовлення продукції з інноваційним наповненням та конкурентоспроможної на зовнішньому і внутрішньому ринках»	[3]
Дунаєв І. В.	«модернізація регіональної економічної політики – це якісні керовані соціальні перетворення складних управлінсько-господарських відносин на регіональному і міжрегіональному рівнях з різними проявами у відповідності до системи цінностей і пріоритетів в конкретно-історичних умовах»	[4, с. 19]
Федулова Л. І.	«модернізація – це технологічне оновлення наявного промислового потенціалу та прискорений розвиток високотехнологічних видів діяльності, що покликана перетворити технологічні та організаційні нововведення на головний чинник розвитку економіки»	[5, с. 128]
Штефан С. І., Коротєєва Г. С.	«модернізація економіки регіону представляє собою багатогранний процес кількісних змін та якісних перетворень економічної системи»	[6, с. 224]
Мамалуй О.	«модернізація – процес покращення, оновлення, який веде до прогресивних змін, перетворень засобів виробництва, продукції та умов економічного розвитку»	[7, с. 28]
Пашкевич М. С., Лисунець К. П.	«модернізація економіки регіонів являє собою зміни інноваційного характеру, а децентралізація регулювання регіональної економіки відкриває можливості для регіонів самостійно обирати стратегію інноваційного розвитку та модернізації»	[8]
Салун М.	«модернізація має охоплювати всі елементи виробничої сфери: продукцію, що виробляється і роботи, що виконуються, техніку і технологію виробництва, систему управління трудовими, матеріально-технічними, фінансовими та інформаційними ресурсами»	[9, с. 49]

Продовж.. табл. 1

1	2	3
Лаврентьев В. А.	«модернізація – розробка високотехнологічних продуктів, впровадження новітніх технологій та перехід на більш високий технологічний уклад, удосконалення системи управління якістю інноваційної продукції, модернізацію системи підготовки кадрів в форматі нового підходу до модернізаційного навчання»	[10, с. 96]
Балджи М. Д., Бойко О.С.	процес комплексної трансформації діючої моделі виробництва шляхом технічного та технологічного їх удосконалення з одночасним удосконаленням організаційної системи підприємства з ціллю підвищення ефективності виробництва, технологічного укладу підприємства та його конкурентоспроможності	[11, с.66].
Бужимська К.	«модернізація це сукупність різного роду економічних, політичних, державно-правових, психологічних, культурологічних зрушень та перетворень конкретної соціально-економічної системи у напрямі її осучаснення і постійного вдосконалення; наближення соціально-економічних систем та їхніх фрагментів до максимально можливого рівня розвиненості»	[12, с. 219]
Аберкромбі Н.	«економічна модернізація, відмінна від індустріалізації, пов'язана з глибокими економічними змінами – все більш значним поділом праці, використанням методів менеджменту та вдосконаленням технології, а також розвитком сприятливих умов для комерції»	[13]
Михальченко М.	«модернізація орієнтує суспільство і його структури, сфери на вдосконалювання, просування вперед, на розробку й реалізацію нових цілей, задач, пріоритетів, стратегій. Модернізація – це творчо-перетворююча функція розвитку»	[14]
Коліушко І., Бураковський І., Сушко О., Бистрицький Є., Захаров Є.	«модернізації – це комплексний процес реформування існуючих та створення нових політичних, правових, економічних та суспільних інституцій, а також запозичення тих культурних норм, які відповідають кращим стандартам і цінностям розвинутих демократичних країн»	[15]
Полякова А. Г.	в основі модернізації економіки регіонів має лежати сталий розвиток, тому що ідея цілісності життя в її різноманітті, на яку спирається теорія сталого розвитку та сучасні загальнонаукові методи дослідження і підходи, відкриває можливості для осмислення еволюції живого	[16, с. 278]
Ісянбаєв М. Н.	«структурна модернізація спрямована на забезпечення структурної перебудови економіки регіону на основі науково-технічних і технологічних інновацій в виробничий потенціал, на підвищення ефективності регіональних соціально-економічних підсистем, забезпечення їх високої конкурентоспроможності в глобальній економіці з метою досягнення стійкого соціально-економічного розвитку регіону»	[16, с. 3]

*Складено автором

Проведене дослідження показало, що модернізація регіональної економіки виступає основним підґрунтям для розвитку регіонів внаслідок синтезу соціологічних, економічних, управлінських та політологічних ідей і методів їх практичної реалізації у певний період часу.

Щораз більшої популярності набуває інноваційний підхід, за яким структурна модернізація регіональної економіки можлива через перехід регіонів на інноваційну модель розвитку, яка забезпечить підвищення конкурентоспроможності економіки регіонів, її інноваційного розвитку та модернізації за рахунок інноваційні структури. Даний підхід заслуговує уваги, адже інновації і суб'єкти, які їх реалізують, здатні в достатньо короткі терміни формувати та модернізувати економіку як регіону, так і країни в цілому. Прихильники даної теорії пропонують запровадити: регіональну підтримку науки, розробку та впровадження сучасних технологій, створення сприятливих умов для технологічного відтворення виробничої бази суб'єктів підприємництва, що є ключовими галузями регіональної економіки, та посилення їхньої активної інноваційної діяльності.

України пов'язана із проведенням системної структурно-інвестиційної та інноваційної політики, яку повинна активно та послідовно впроваджувати держава та її власні інститути в господарське життя на всіх його рівнях, шляхом підвищення ролі державної виконавчої влади, її антимонопольного, антикорупційного законодавства, реалізації стратегії інноваційно-інвестиційного розвитку, пріоритетного розвитку галузей науки, освіти, культури, охорони здоров'я та ін.

Досягти поставлених цілей можна маючи адекватні та науково обґрунтовані прогнози перспектив розвитку інноваційної системи в регіонах.

Невизначеність прогнозування результатів інноваційної діяльності пояснюється динамічними змінами зовнішнього оточення аналізованих об'єктів. Управлінські рішення приходиться приймати в умовах невизначеності та ризику, що може привести до ряду побічних незапланованих негативних ефектів. Проблема прийняття рішень в умовах невизначеності пов'язані з тим, що неможливо однозначно передбачити їх наслідки і результати, що розвиток в умовах невизначеності проявляється у вигляді непрямих стохастичних змін у структурі впливу навколишнього середовища на виробничі процеси, тому розвиток інноваційних систем суспільно необхідний. В таких умовах зростає важливість формування теоретичних засад та науково-практичних рекомендацій у побудові прогнозів інноваційної модернізації економіки.

Методологічна складність прогнозування інноваційної модернізації економіки країни пов'язана з врахуванням інвестиційної діяльності, зростання доходності наукоємної продукції та послуг, фундаментальних досліджень, прикладних розробок та апробацій, науководослідних, конструкторських розробок і проектних досліджень та появою нових явищ і процесів, які важко описуються кількісними методами, що вимагає зміни технології прогнозування є недостатня теоретико-методологічна та інструментальна база для побудови прогностичних моделей інноваційного регіонального розвитку.

Методологічна складність побудови моделі полягає в тому, що нові процеси в соціальній сфері, які невід'ємно пов'язані з економічними процесами, навіть якщо вони досить чітко з'ясовані на змістовному рівні, завжди буває важко описати кількісними методами.

Розрахунки модельних значень показників інноваційного розвитку регіону можна одержати за допомогою методів екстраполяції на основі аналітичних показників заданих часових рядів, зокрема:

- а) на основі середнього коефіцієнта росту;
- б) на основі середнього абсолютного приросту;
- в) на основі екстраполяції трендів.

Зміни відповідних показників інноваційної модернізації економіки в часі можуть бути описані рядом залежностей – лінійною, квадратичною, степеневою експотенційною, гіперболічною, і будуються на основі часового статистичного ряду «передісторії». При умові збереження тенденції розвитку та балансів, які склалися в соціальній та економічній сферах за аналізований період, розрахунок прогнозу можна здійснити на основі екстраполяції тренда. При побудові адекватної моделі функціонування регіону доцільно застосовувати статистичні методи класифікації, регресійний аналіз, методи самоорганізації для встановлення кореляційних зв'язків і залежностей між складовими регіональної системи. Така модель відображає динамічні властивості і потребує відповідного математичного вираження – системи диференціальних та (або) різницевих рівнянь. Динамічні співвідношення, що характеризують взаємодію елементів системи й зовнішнього середовища, можна записувати апіорно.

Знайдена в такий спосіб модель відповідає принципів імітаційного моделювання.

У разі достатньо повних спостережень функціональна структура окремих блоків і зв'язків між ними ідентифікується за принципами самоорганізації. Модель використовується для одержання нових знань про економічні процеси в країні: прогнозування змін критеріїв і структури інноваційної регіональної системи; встановлення рівноважних станів, вивчення критичних (порогових) режимів функціонування; оптимізації прогнозних (проектних) варіантів.

Для визначення залежностей між показниками соціального та економічного розвитку використовуються факторний та регресійний аналіз, при якому кореляційні методи дають можливість на основі аналізу поведінки досліджуваних параметрів в минулому, визначити математичну модель за допомогою якої провести прогнозування найбільш ймовірного значення показників функцій в залежності від показників факторів [17].

Пропонуємо провести аналіз показників, що відображають рівень регіональної інноваційної системи, який в свою чергу має значний вплив на рівень економічного розвитку, через галузеву та територіальну структуру економічної діяльності, її інтенсивність.

При аналізі показників економічної діяльності та розрахунку інтегрального індексу рівня інноваційного розвитку, необхідного для подальшого проведення перспективного прогнозування розвитку регіональної інноваційної системи, на нашу думку, необхідно розглядати в п'яти напрямках: рівень господарської діяльності, фінансове забезпечення регіону, інвестиційна активність, науково-технічний розвиток та зовнішньоекономічна діяльність [17, с. 75].

Інтегральну оцінку рівня розвитку регіональної інноваційної системи, в основу якої беруться розрахунки часткових індексів, пропонуємо здійснити на основі комплексної оцінки функціонування економічної підсистеми регіону.

Дана методологія, яка дає можливість комплексного оцінювання ефективності використання економічного та фінансового забезпечення регіону за різними сферами діяльності, показує об'єктивні результати діяльності вибраних регіонів.

Для співставлення та порівняння регіональної інноваційної системи необхідно на основі найбільш репрезентативних показників кожного блоку розрахувати певні узагальнюючі індекси з кожної із складових: індекс господарської діяльності (I_{g_d}), індекс фінансового забезпечення (I_{f_z}), індекс інвестиційної активності (I_{i_a}), індекс науково-технічного розвитку ($I_{n\_t\_r}$) та індекс зовнішньоекономічної діяльності ($I_{z\_e\_d}$), які становитимуть базу для порівняння рівня інноваційного розвитку регіональної нашої держави. Тобто, на основі даного методу ми розрахуємо синтетичні величини – таксономічний показник індекс розвитку регіональної інноваційної системи ($I_{r\_i\_s}$).

Наступним етапом при побудові прогнозу рівня регіональної інноваційної системи є вибір математичних та прикладних інструментів, які забезпечать проведення ефективного аналізу та адекватну оцінку досліджуваного об'єкту.

Одним з найважливіших завдань економічного аналізу, що є першим етапом при побудові прогностичної моделі регіональної інноваційної системи є вивчення взаємозв'язку між різними підсистемами: господарською, фінансовою, інвестиційною, науково-технічною та зовнішньоекономічною. Серед багатьох інструментів, які забезпечують вирішення поставлених економетричних задач, найчастіше використовують табличний процесор Excel, що входить до стандартного набору прикладних програм MS Office, статистичні пакети STADIA, STATGRAPHICS, SPSS, SYSTAT, Евреста, Мезозавр, Статистик-Консультант, системи Minitab, Statistica, Gretl та ін.

У пакеті програм GRETL параметри економетричної моделі можна оцінити із

застосуванням методу найменших квадратів, зокрема, однокрокового ІМНК (Ordinary Least Squares - OLS) для оцінки лінійних регресійних моделей для зрізів даних (time series). За даними спостережень була побудована модель (1).

$$I_{r\_i\_s} = 0,017 + 0,387 I_{g\_d} + 0,142 I_{f\_z} + 0,245 I_{i\_a} + 0,021 I_{n\_t\_r} + 0,166 I_{z\_e\_d} + u, \quad (1)$$

Розглядаючи значення параметрів моделі α_i для даної окремої вибірки, можна наголосити на істотності залежності змінної $I_{r\_i\_s}$ від всіх інших аналізованих змінних, які мають позитивний вплив на результуючу ознаку. Необхідно встановити наскільки вірогідно, що залежність, подібна знайдений, підтвердиться на даних іншої вибірки, взятої з тієї ж самої генеральної сукупності, тобто чи можна властивості даної вибірки перенести на всю генеральну сукупність.

Для забезпечення точності прогнозування розраховану модель слід перевірити на об'єктивність. Тому наступним етапом при побудові регресійної моделі є перевірка її на адекватність.

1. Оцінимо істотність впливу кожної пояснюючої змінної (I_{g_d} , I_{f_z} , I_{i_a} , $I_{n\_t\_r}$ та $I_{z\_e\_d}$ згідно (1), на залежну змінну $I_{r\_i\_s}$, для цього необхідно оцінити значущість одержаних параметрів α_i , використовуючи t- критерій Стюдента.

Сформулюємо нульову гіпотезу H_0 : про не значущість коефіцієнта ($\alpha_i=0$, і лише через випадкові обставини виявився рівним величині, що перевіряється) і альтернативну H_1 :– про значущість ($\alpha_i \neq 0$), а також виберемо рівень значущість (1%, 5%, або 10% - максимально допустима вірогідність помилкового прийняття альтернативної гіпотези).

В розглянутому варіанті найслабкішою є змінна $I_{n\_t\_r}$ - вірогідність помилки при ухваленні гіпотези про її значущість 89,6%, на яку також указує повідомлення в останньому рядку вікна.

Значення стовпця T- статистика, що є відношенням відповідних величин в стовпцях Коефіцієнт та Ст. ошибка, показують розрахункові значення t- критерія Стюдента. Згідно методу відбору пояснюючих змінних а posteriori передбачається виключення змінних з мінімальними (по модулю) значенням t-критерію, в даному випадку - змінних $I_{n\_t\_r}$.

2. Оцінимо значущість (придатність) моделі (1) в цілому, використовуючи показники: F-критерій Фішера, коефіцієнт детермінації R^2 (Unadjusted R2 і Adjusted R2), сума квадратів залишків (RSS, Sum squared residuals), стандартна похибка регресії (Standard error residuals), інформаційні критерії (Akaike information criterion, Schwarz Bayesian criterion, Hannan-Quinn criterion).

В даному випадку F-критерій Фішера $F\text{-statistic}(5, 1) = 176,4$ для $p\text{-значення} < 0,057$. Оскільки $p\text{-значення}$ менше вибраного рівня значущості ($p=5\%$) приймається рішення про ухвалення альтернативної гіпотези, тобто про адекватність моделі в цілому. Проте $R^2 = 99,9\%$, що свідчить про високий рівень пояснення моделлю фактичних даних.

Таким чином в результаті аналізу даної моделі на адекватність можна зробити висновок: модель по F-критерію Фішера адекватна, але коефіцієнт регресії при змінній $I_{n\_t\_r}$ незначущий. В цьому випадку модель придатна для ухвалення деяких рішень щодо залежності змінної $I_{r\_i\_s}$ від змінної $I_{n\_t\_r}$, але не для виробництва прогнозів.

Згідно вищевикладеним рекомендаціям виключимо з одержаної моделі, формула (1), змінну $I_{n\_t\_r}$ і повторимо розглянуту послідовність дій для отримання лінійної

регресійної моделі, що встановлює залежність змінної $Ir\_r\_i\_s$ від інших змінних. Одержимо скоректовану модель (2), в якій всі змінні істотні і модель в цілому придатна для практичного використання (згідно розглянутим вище критеріям) для ухвалення рішень і складання прогнозів.

$$Ir\_r\_i\_s = 0,0197 + 0,407 Ig\_d + 0,1138 If\_z + 0,253 Ii\_a + 0,151 Iz\_e\_d + u, \quad (2)$$

Наступним етапом є аналіз виконання передумов 1МНК. Перевіримо умови Гауса-Маркова за допомогою інструментарію для побудованої моделі (2):

1. Нульова середня величина (математичне очікування) залишків, $M(u_i)=0$.
2. Перевірка умови гомоскедастичності залишків: Значення Р-значення = 0,5156 більше рівня значущості 0,05 свідчить про те, що нульову гіпотезу слід прийняти і умова гомоскедастичності залишків виконується.
3. Відсутність систематичного зв'язку між значеннями випадкової складової u_i в будь-яких двох спостереженнях (відсутність автокореляції залишків).

Визначимо наявність автокореляції залишків даної моделі. Розрахуємо коефіцієнт кореляції між даними змінними. Одержимо коефіцієнт -0,4473, що свідчить про неістотну кореляцію (кореляція вважається сильною, якщо її коефіцієнт вище |0,6|).

4. Випадкова складова має бути розподілена незалежно від змінних.

З вищесказаного можна встановити, що виконуються всі передумови для застосування 1МНК для визначення параметрів даної моделі (2). Побудована модель $Ir\_r\_i\_s = 0,0197 + 0,407 Ig\_d + 0,1138 If\_z + 0,253 Ii\_a + 0,151 Iz\_e\_d + u$ на основі її перевірки по F-критерію Фішера в цілому адекватна, і всі коефіцієнти регресії значущі (в результаті перевірки по t-критерію Стьюдента). Така модель може бути використана для ухвалення рішень і здійснення прогнозів.

Для того, щоб зменшити очікувані помилки, доведеться вносити зміни у вже існуючу модель. Такі зміни вносяться протягом всього часу, коли модель застосовується в реальному житті. І, безумовно, модель необхідно уточнювати при зміні обставин. Зміну можна вносити безперервно в тому, що торкається тренда, сезонних і циклічних коливань, а також будь-якого причинно-наслідкового співвідношення, що використовується.

Висновки: Всі перераховані прийоми і методи дозволяють виробити моделі прогнозування засновані головним чином на історичних даних. Таким чином, всі значущі фактори або враховані в моделі прогнозування, або, імовірно, незмінні в перебігу всього часу, коли нею користуються. На практиці ж точність прогнозних значень залежить від ряду зовнішніх факторів і непередбачених обставин.

Агрегована модель зорієнтована на прогноз інноваційної модернізації економіки країни при збереженні головних макроекономічних пропорцій та узгоджені основних показників всіх сфер. Великого значення в умовах пошуку потенційних можливостей розвитку країни набула розробка адекватної моделі інноваційної модернізації економіки, що вимагає знань не тільки основ економічної теорії, економічної статистики і економетрики, володіння основами математичного аналізу та комп'ютерними технологіями.

Список використаних джерел:

1. Миленький В. М. Теоретичні підходи до модернізації регіональної економіки. URL: <http://eir.pstu.edu/bitstream/handle/123456789/5791/C.%20322.pdf?sequence=1>. (дата звернення: 17.03.2019).
2. Пашуга М. Т., Шкільнюк О. М. Інновації: понятійно-термінологічний апарат, економічна сутність та шляхи стимулювання: навч. посіб. К.: Центр навчальної літератури, 2005. 118 с.
3. Петрович Й. М. Модернізація промислових підприємств як передумова їх ефективного розвитку. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/16326/1/138_Petrovich_249_250_Modern_Problems.pdf. (дата звернення: 21.04.2019).
4. Дунаєв І. В. Модернізація регіональної економічної політики: ідентифікація і семантичний аналіз понятійного апарату. *Актуальні проблеми державного управління*. Одеса : Вид-во ОРІ НАДУ, 2015. № 4 (64). С. 16–20.

5. Федулова Л. І. Технологічна модернізація промисловості України. К.: Ін-т екон. та прогноз., 2008. 472 с.
6. Штефан С. І., Коротєєва Г. С. Фінансові інститути і інструменти модернізації економіки регіонів України. *Комунальне господарство міст*. 2014. №113. С.223-228.
7. Мамалуй О. О. Про зміст механізму модернізації української економіки. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*, 2010. – № 3. – С. 27-35.
8. Пашкевич М. С., Лисунець К. П. Принципи модернізації економіки регіонів України в аспекті сучасної регіональної політики. *Ефективна економіка*. 2014. № 10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_10_7. (дата звернення: 3.02.2019)
9. Салун М. М. Фактори модернізації ресурсного потенціалу промислового підприємства. *Інноваційна економіка, Всеукраїнський науково-виробничий журнал*, 2012. – № 4(30). – С. 49-51.
10. Лаврентьев В. А. Управление технологической модернизацией на основе многоуровневой оптимизации производства. Н. Новгород: ВГИПУ. 2010. – 327 с.
11. Балджи М. Д., Бойко О. С. Сутність модернізації в контексті сучасної економічної категорії. *Науковий вісник Херсонського державного університету* 2015. Випуск 11. Частина 1. С. 64-67.
12. Бужимська К. О. Теорія модернізації: виникнення, розвиток, сучасний стан. *Вісник ЖДТУ*, 2008. – № 2(44). – С. 216-227.
13. Михальченко М. Політична реальність в Україні: трансформація, модернізація, революція? URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/59635/6-Mikhalchenko.pdf?sequence=1>. (дата звернення: 18.04.2019).
14. Михальченко М. Політична реальність в Україні: трансформація, модернізація, революція URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/59635/6-Mikhalchenko.pdf?sequence=1>. (дата звернення: 20.04.2019).
15. Коліушко І., Бураковський І., Сушко О., Бистрицький Є., Захаров Є. Модернізація України: визначення пріоритетів реформ: Проект до обговорення. URL: <http://parlament.org.ua/upload/docs/Modernization.pdf>. (дата звернення: 3.05.2019).
16. Кавтиш О. П. Модернізація економіки України: теорія і практика здійснення реформ. *Ефективна економіка*. 2013. №1. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_10_7. (дата звернення: 4.04.2019).
17. Герасимчук З. В., Кондіус І.С. Теоретичні та прикладні засади прогнозування стійкого розвитку регіону. Луцьк: Надстир'я, 2010. 412 с.

Рецензент д.е.н., професор Вахович І.М.

УДК 332.341.1

Ковальська Л.Л., д.е.н., професор

Таран С.Ф.

Луцького національного технічного університету

ІННОВАЦІЙНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО РЕГІОНУ: СУТНІСТЬ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА

У статті проведено дослідження сутнісної характеристики інноваційного підприємництва регіону. Виділено три підходи до трактування поняття «інноваційне підприємство»: процес створення «нового», творча діяльність створення «нового», форма створення «нового» (інтеграції науки і виробництва).

Подано авторський підхід до розгляду основних аспектів інноваційного підприємництва регіону.

Ключові слова: регіон, підприємство, інноваційне підприємство, інновації, наука, виробництво.

Kovalska L., Taran S.

INNOVATIVE ENTERPRISE OF THE REGION: SITUATION AND CHARACTERISTICS

The article analyzes the essential characteristic of innovative entrepreneurship in the region. There are three approaches to the interpretation of the concept of "innovative entrepreneurship": the process of creating a "new", the creative activity of creating a "new", the form of creating a "new" (the integration of science and production).

The author's approach to the consideration of the main aspects of innovation entrepreneurship of the region is presented.

Key words: region, entrepreneurship, innovation entrepreneurship, innovation, science, production.

Ковальская Л.Л., Таран С.Ф.

ИННОВАЦИОННОЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО РЕГИОНА: СУЩНОСТЬ И ХАРАКТЕРИСТИКА

В статье проведено исследование сущностной характеристики инновационного предпринимательства региона. Выделены три подхода к трактовке понятия «инновационное предпринимательство»: процесс создания «нового», творческая деятельность создания «нового», форма создания «нового» (интеграции науки и производства).

Подано авторский подход к рассмотрению основных аспектов инновационного предпринимательства региона.

Ключевые слова: регион, предпринимательство, инновационное предпринимательство, инновации, наука, производство.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Конкуреноспроможність економіки України та її регіонів визначається інноваційним типом розвитку, рівнем інноваційної активності суб'єктів господарювання та комерціалізації винаходів, технологічним укладом економіки, інтелектуальним капіталом тощо. Вагоме місце у забезпеченні цих процесів належить інноваційному підприємництву як інструменту переходу національної та регіональної економіки на інноваційну модель розвитку. Проте, протягом останніх 5 років можемо спостерігати присутність дезінтегруючих чинників в інноваційній сфері, що не сприяє розвитку інноваційному підприємництву на регіональному рівні. Підтвердженням цього є зниження індексу глобальної конкурентоспроможності України з 84 позиції у 2013 році до 81 позиції у 2018 році, причому значного зниження зазнала саме інноваційна складова індексу із 81 місця до 61 місця (мінус 20 пунктів), що включає такі складові як здатність до інновацій, якість науково-дослідних інститутів, витрати компаній на дослідження і розробку, співпраця університетів та промисловості у дослідженнях та розробці, державні закупівлі високо технологічної продукції, наявність вчених та інженерів [1]; зменшення частки підприємств, що займалися інноваціями із 17,4% у 2012 році до 16,2% у 2017 році; зменшення кількості впроваджених інноваційних видів продукції із 3403 од. у 2012 році до 2387 од. у 2017 році [2]. Все це є наслідком відсутності виваженої державної та регіональної політики розвитку інноваційного підприємництва, відсутності стимулів суб'єктів господарської діяльності займатися інноваційним підприємництвом.

Вирішенню проблем розвитку інноваційного підприємництва на національному та регіональному рівнях сприятиме формування інноваційної свідомості суспільства, створення інноваційної бізнес-освіти, формування інноваційної інфраструктури, яка б відповідала реаліям та викликам сучасності. У зв'язку із цим, актуалізуються питання дослідження інноваційного підприємництва, його значення у регіональному розвитку та впливу на економіку регіону та країни в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. В теоретичному аспекті дослідження інноваційного підприємництва знайшли своє відображення у працях Варналія З.С. [3], Зянька В.В. [11], Горфинкеля В.Я. [4], Нежиборець В. [10], Рудь Н.Т. [8], Сизоненка В.О. [3], Смоленюка А.П. [7], Ткаченко Т. П. [12] та ін. Проте, і досі не сформувалось єдине бачення щодо змістового наповнення поняття «інноваційне підприємство».

Цілі статті. Тому, проведемо теоретичні дослідження поняття «інноваційне підприємство» задля визначення його характерних особливостей та значення у регіональному розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Огляд літератури змістового наповнення поняття «інноваційне підприємство» наведено у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1.

Огляд літератури змістового наповнення поняття «інноваційне підприємництво»

Зміст поняття	Автор (автори), джерело
<i>1 підхід: як процес створення «нового»</i>	
«...особливий новаторський процес створення нового, це вид господарювання, спрямований на пошук нових можливостей, на комерційне використання нововведень; суспільний техніко-економічний процес, який сприяє створенню кращих за своїми властивостями товарів, послуг чи технологій завдяки комерційному використанню нововведень»	Варналій З.С., Сизоненко В.О. [3]
«...економічний процес, що приводить до створення кращих за своїми властивостями товарів (продукції, послуг) і технологій шляхом практичного використання інновацій (нововведень)»	Горфинкель В. Я. [4]
«...процес створення та комерційного використання техніко-технологічних нововведень; особливий новаторський процес створення чогось нового, процес господарювання, в основі якого лежить постійний пошук нових можливостей, орієнтація на інновації»	Мішенін Е.О., Балацький Є.О., Дутченко О.М., Шамота Г.М., Гузь М.М., Дутченко О.О. [5]
«...особливий новаторський процес створення чогось нового, процес господарювання, в основі якого лежить постійний пошук нових можливостей, орієнтація на інновації»	[6]
«...особливий процес організації господарювання, що ґрунтується на постійному пошуку нових можливостей покращання техніко-технологічних факторів і результатів виробництва»	Смоленюк А.П. [7]
«...перетворення науково-технологічних розробок в інноваційну продукцію, привабливу для інвестора, виробника і покупця, рутинізація упровадження інновацій у виробничому середовищі»	Рудь Н.Т. [8]
<i>2 підхід: як творча діяльність створення «нового»</i>	
«...ініціативна, систематична, здійснювана на власний ризик господарська діяльність, яка охоплює економічні відносини щодо розробки новацій, їх апробації та перевірки, відтворення, а також впровадження у виробництво, та є визначальним фактором розвитку за рахунок більш раціонального використання ресурсів, підвищення ефективності і забезпечення конкурентних переваг»	Сіренко Н.М., Мельник О.І. [9]
«...діяльність, яка дозволяє перетворити підприємницький дохід у результаті створення виробництва, використання чи дифузії інноваційного продукту»	Нежиборець В. [10]
«...один з видів творчої діяльності, спрямованої на створення нового або вдосконаленого продукту, технологічного процесу, чи то на вироблення нового підходу до надання соціальних послуг; динамічна система дій і взаємодії різних учасників інноваційного процесу: вчених; винахідників; підприємців-новаторів; експертів; інвесторів – що займаються інноваційними дослідженнями і створенням інновацій, вдосконалюють технологічний процес, обладнання, застосовуючи в процесі виробництва різного роду нововведення, новітні науково-технічні досягнення; економічна діяльність зі створення та управління інноваційним підприємством з метою розробки, впровадження і комерційного використання різного роду інновацій»	Зянько В.В. [11]
«...економічна діяльність зі створення та управління інноваційним підприємством з метою розробки, впровадження і комерційного використання різного роду інновацій»	
<i>3 підхід: як форма створення «нового», інтеграції науки і виробництва</i>	
«...форма прояву інноваційної моделі розвитку»	Ткаченко Т. П. [12]
«...спеціалізована форма підприємницької діяльності, мотивована бажанням привласнення інноваційної квазіренти, що полягає у цілеспрямованому пошуку неусвідомлених потреб та створенні, виробництві і реалізації нової, у т.ч. наукоємної, продукції інвестиційного та кінцевого споживання, або задоволенні існуючих потреб шляхом створення кращих за своїми властивостями продуктів чи поліпшення процесів»	Черваньов Д.М., Жилінська О.І. [13]

Проведений огляд літератури дозволив виділити три підходи до змістового наповнення дефініції «інноваційне підприємництво»:

- за першим підходом інноваційне підприємництво представляє собою процес створення «нового». Прихильниками такого підходу є Варналій З.С. Сизоненко В.О., Горфинкель В. Я., Попадюк Т. Г., Мішенін Е.О., Балацький Є.О., Дутченко О.М., Шамота Г.М., Гузь М.М., Дутченко О.О., Смоленюк А.П. Процес створення «нового» послідовно проходить такі стадії трансформації як фундаментальні дослідження, в основі яких лежить зародження ідеї; комерціалізація ідеї в процесі здійснення підприємницької діяльності та прикладна розробка у вигляді готового інноваційного продукту. Інноваційне підприємництво як процес представляє собою складний ланцюг дій від пошуку (зародження) підприємницької ідеї до її втілення в реальну практику.

Як показує іноземний досвід, досліджуючи стадії здійснення інноваційного процесу, досить складним серед них є стадія трансформації бізнес-ідеї в успішний інноваційний продукт, який буде конкурентоспроможним на ринку, та реалізація якого дозволить суб'єкту господарювання отримати підприємницький дохід. Водночас, цей процес трансформації є досить тривалим, оскільки потребує додаткового часу для

запуску у виробництво. Як влучно зазначено у [14]: «між науковими ідеями і технологіями існує великий розрив, для подолання якого потрібен досить специфічний набір знань і компетенцій. До 85 відсотків технологій, розроблених у світі, не комерціалізуються, тому що вони не виходять із зони цього, так званого, інноваційного пробілу, який найчастіше розділяє прикладні дослідження й демонстрацію технології».

- згідно другого підходу (представниками якого є Сіренко Н.М., Мельник О.І., Нежиборець В.І., Зянько В.В.) визначальною характеристикою інноваційного підприємництва є творча діяльність створення «нового». Носієм творчої діяльності є соціум із його інтелектуальними характеристиками, який виступає генератором створення «нового». Інноваційне підприємництво нерозривно пов'язане із інтелектуальним капіталом, як визначальним чинником забезпечення конкурентоспроможності регіонів держави. Як показують спеціальні дослідження й оцінки західних експертів, світове економічне зростання вже більш як на $\frac{3}{4}$ ґрунтується на досягненнях науково-технічного прогресу, понад половина отриманих інноваційними підприємствами прибутків формується в результаті просування на ринок нових товарів і послуг, а частка нематеріальних активів у вартості довгострокових активів підприємств Західної Європи наближається до 50% (у США до 70%), зберігаючи досить високі темпи росту, що значно перевищують темпи росту інших активів [10].

- в рамках третього підходу науковцями (Ткаченко Т.П., Тульчинський Р.В., Черваньов Д.М., Жилінська О.І.) інноваційне підприємництво трактується з позиції форми створення «нового», інтеграції науки та виробництва.

Проаналізувавши підходи вчених до розкриття змістових характеристик інноваційного підприємництва, нами запропоновано використовувати підхід до його трактування із врахуванням основних стадій інноваційного процесу (фундаментальні дослідження, комерціалізація ідеї, прикладна розробка, інноваційний продукт, споживання), складових інноваційного підприємництва (наука, виробництво) та критеріїв його оцінки (кількість та якість) (рис.1).

Виходячи із цього, під інноваційним підприємництвом регіону будемо розуміти трьохвекторний простір, який поєднує в собі такі *основні стадії* як фундаментальні дослідження, комерціалізація, прикладна розробка, створення інноваційного продукту, споживання, кожна із яких реалізується за допомогою різних *форм інтеграції* науки та виробництва та відображає кількісні та якісні характеристики регіонального розвитку як *критерії* оцінки отриманого підприємницького доходу.

Розглядаючи стадії інноваційного підприємництва, слід зауважити, що висхідною точкою до отримання підприємницького доходу є зародження ідеї, проте лише шляхом комерціалізації вона трансформується в інновацію. В свою чергу, прикладні розробки спрямовані на розробку проектів створення інноваційних продуктів, визначення оптимальних параметрів їх споживання та сфер їх застосування у регіональній чи національній економіці [15, с.11-12], в результаті чого створюється дослідне виробництво. На наступній стадії відбувається матеріалізація нових ідей, в результаті чого освоюються інновації та здійснюється виробництво інноваційних продуктів.

Такі інноваційні продукти переходять у стадію споживання та задовольняють потреби населення регіону у високотехнологічних продуктах та послугах. Слід зауважити, що на кожній стадії інноваційного підприємництва виникає потреба у оцінці якісних та кількісних характеристик інноваційного продукту як критеріїв визначення рівня регіонального розвитку за рахунок отриманого підприємницького доходу. З іншої сторони, ці критерії виступають мірилом технологічного укладу економіки регіону.

Досліджуючи третю складову інноваційного підприємництва, якими є наука та виробництво, то важливим постає завдання побудови ефективної їх взаємодії за допомогою різних організаційних форм інтеграції. Такими формами інтеграції можуть бути технопарки, технополіси, бізнес-інкубатори, регіональні інноваційні центри тощо.

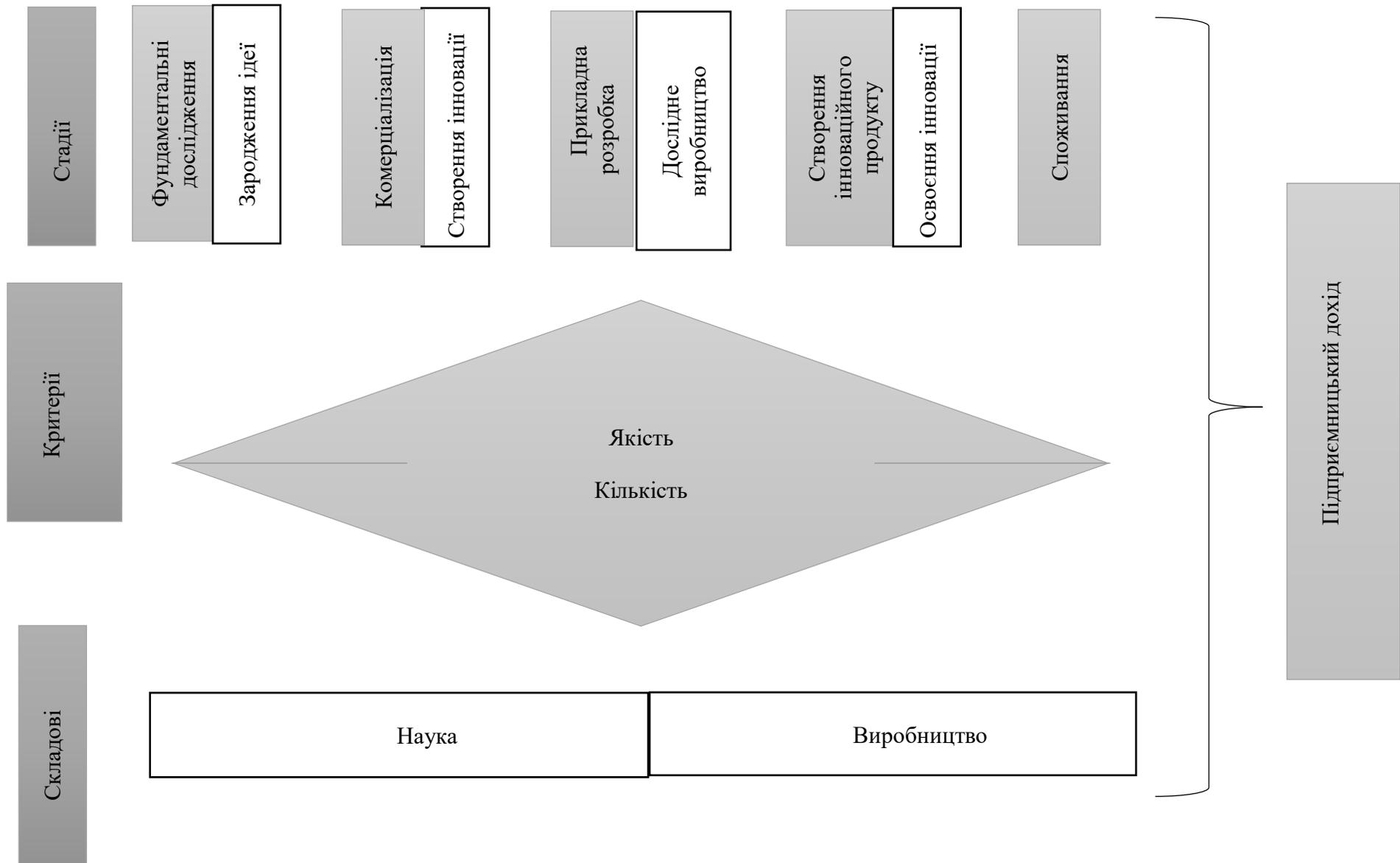

Рис.1. Авторський підхід до розгляду основних аспектів інноваційного підприємництва

Інтеграція науки та виробництва дозволить утворити організаційну основу ведення інноваційного підприємництва, відіграти важливу роль у перенесенні високих технологій зі сфери фундаментальних розробок у виробництво і сприяти комерціалізації науки у реальну практику виробництва інноваційного продукту (послуги) [16; 17]. Слід створити стійкі економічні зв'язки в системі «наука – виробництво», де будуть переплітатися бізнес-інтереси суб'єктів інноваційного підприємництва, сформується ланцюг створення вартості інноваційного продукту та ефективно використовуватиметься наявний інноваційний потенціал.

Висновки. Успішна реалізація цілей та завдань інноваційного підприємництва дозволить забезпечити досягнення основного результату – отримання підприємницького доходу, який відобразатиме рівень розвитку регіональної економіки та позитивні впливові ефекти на національну економіку та рівень її глобальної конкурентоспроможності в цілому.

Список використаних джерел:

1. Позиція України в рейтингу країн світу за індексом глобальної конкурентоспроможності у 2017-2018 <http://edclub.com.ua/analityka/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-2>.
2. Україна у цифрах 2017. Статистичний збірник. К. – 2018 р. – С.240.
3. Основи Підприємницької Діяльності/-Варналій З.С. Сизоненко В.О. / 10-11 класи. Київ, Знання України 2003 р. https://pidruchniki.com/17910819/ekonomika/innovatsiyne_pidpriyemnitstvo_venchurniy_biznes
4. Горфинкель В. Я. Инновационное предпринимательство: учебник и практикум для бакалаврата и магистратуры / В. Я. Горфинкель, Т. Г. Попадюк; под ред. В. Я. Горфинкеля, Т. Г. Попадюк. – М.: Издательство Юрайт, 2016. – 523 с.
5. Економіка підприємства: навчальний посібник. / уклад. Мішенін Э.О., Балацький Є.О., Дутченко О.М., Шамота Г.М., Гузь М.М., Дутченко О.О. // Харків : «Диса Плюс», – 2015, - 336 с.
6. <https://studopedia.org/14-10445.html>.
7. Смоленюк А.П. Розвиток інноваційного підприємництва в агропромисловому виробництві. Автореф. Дис.на зд.наук.ступеня канд.екон.наук за спец 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – К., 2010. 20 с.
8. Рудь Н.Т., Роль інноваційних стратегій у підвищенні інноваційного потенціалу регіону. Економіка. Управління. Інновації. - 2010. - №2. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2010_2_37.
9. Сіренко Н.М., Мельник О.І. «Інноваційне підприємництво як складова стратегії розвитку аграрного сектора економіки» Миколаївський національний аграрний університет; <https://www.sworld.com.ua/simpoz2/105.pdf>.
10. Право та інновації «Інноваційне підприємництво як складова економічного зростання» Володимир Нежиборець, вчений секретар НДІ інтелектуальної власності НАПрН України, кандидат економічних наук. http://www.ndiiv.org.ua/Files2/2014_1/9.pdf.
11. Зянько В.В. Інноваційне підприємництво: сутність, механізми і форми розвитку. Монографія. – Вінниця: УНІВЕРСУМ – Вінниця, 2008. – 397 с. С.60-62.
12. Ткаченко Т. П. Розвиток інноваційного підприємництва в Україні / Т. П. Ткаченко, Р. В. Тульчинський // Економічний вісник НТУУ "КПІ". – 2010. – №7. – С.223–229 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://economy.kpi.ua/files/files/40_kpi_2010_7.pdf.
13. Міждисциплінарний словник з менеджменту / За ред. Д.М. Черваньова, О.І. Жилінської. — К.: Нічлава, 2011. — 624 с.; Прилуцька І.А. Розвиток інноваційного підприємництва як чинник забезпечення конкурентоспроможності економіки України // Інвестиції: практика та досвід. - №9. – 2013. – С.117-120.
14. Ляшенко В.І., Тульку Я.І. Мале інноваційне підприємництво як об'єкт державної інноваційної політики // Економічні інновації. Вип.59. – 2015. – С.219-227.
15. Управління інноваційними процесами в регіонах: Монографія / Інститут регіональних досліджень НАН України; Львівський банківський інститут НБУ; За наук. ред. д-ра екон. наук, проф. М.А.Козоріз, д-ра екон. наук, проф. Т.С.Смовженко. – Львів: ЛБІ НБУ, 2006. – 263 с.
16. Ковальська Л.Л. Виробничий потенціал регіону: методика оцінки та механізми нарощення: [Монографія] / Герасимчук З.В., Ковальська Л.Л. – Луцьк.: ЛДТУ, 2003. – 242 с.
17. Ковальська Л.Л. Оцінка конкурентоспроможності регіону та механізми її підвищення: [Монографія] / Ковальська Л.Л. – Луцьк.: ЛДТУ, 2007. – 385с.

УДК 332.341.1

Ковальська Л.Л., д.е.н., професор

Оксенюк К.І., к.е.н., доцент

Луцького національного технічного університету

СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ ДЕРЖАВИ

У статті проведено дослідження стану та тенденцій інноваційного розвитку регіонів держави. Проаналізовано передумови та результати інноваційного розвитку регіону. Здійснено оцінку тенденцій розвитку передумов за такими напрямками: кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень, чисельність організацій, які здійснювали наукові розробки і дослідження, обсяг фінансування внутрішніх витрат на виконання наукових досліджень, кількість аспірантів та докторантів. Проведено оцінку результатів інноваційного розвитку за системою показників: кількість підприємств, що займаються інноваційною діяльністю, кількість впроваджених нових технологічних процесів на промислових підприємствах, обсяг реалізованої інноваційної продукції, кількість впроваджених інновацій. Виявлено позитивні та негативні темпи росту передумов та результатів інноваційного розвитку регіонів держави.

Ключові слова: регіон, інноваційний розвиток, передумови інноваційного розвитку, результати інноваційного розвитку, інновація, стан, тенденції, інноваційний продукт, інноваційна діяльність.

Kovalska L., Okseniuk K.

STATE AND TRENDS OF INNOVATIONAL DEVELOPMENT OF REGIONS OF THE STATE

The article analyzes the state and trends of innovation development of the regions of the state. The preconditions and results of innovative development of the region are analyzed. The estimation of trends in the development of preconditions for the following areas: the number of employees involved in the implementation of research and development, the number of organizations that carried out research and development, the amount of funding for internal spending on research, the number of postgraduate students and doctoral students. An evaluation of the results of innovation development in the system of indicators was made: the number of enterprises engaged in innovation activity, the number of new technological processes implemented at industrial enterprises, the volume of implemented innovative products, the number of innovations introduced. Positive and negative growth rates of the preconditions and results of innovative development of the regions of the state are revealed.

Key words: region, innovation development, preconditions of innovative development, results of innovation development, innovation, state, trends, innovation product, innovation activity.

Ковальская Л.Л., Оксенюк К.И.

СОСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ ГОСУДАРСТВА

В статье проведено исследование состояния и тенденций инновационного развития регионов страны. Проанализированы предпосылки и результаты инновационного развития региона. Осуществлена оценка тенденций развития предпосылок по следующим направлениям: количество работников, задействованных в выполнении научных исследований и разработок, численность организаций, осуществляющих научные разработки и исследования, объем финансирования внутренних затрат на выполнение научных исследований, количество аспирантов и докторантов. Проведена оценка результатов инновационного развития по системе показателей: количество предприятий, занимающихся инновационной деятельностью, количество внедренных новых технологических процессов на промышленных предприятиях, объем реализованной инновационной продукции, количество внедренных инноваций. Вывявлены положительные и отрицательные темпы роста предпосылок и результатов инновационного развития регионов страны.

Ключевые слова: регион, инновационное развитие, предпосылки инновационного развития, результаты инновационного развития, инновация, состояние, тенденции, инновационный продукт, инновационная деятельность.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах посилення процесів інтеграції регіонів України у міжнародний економічний простір, актуалізуються питання формування інноваційної моделі розвитку економіки держави, де головною рушійною силою економічного зростання виступають інновації. Регіони держави повинні прагнути до забезпечення інноваційної активності через формування нових технологічних укладів економіки, формування та ефективного використання інтелектуального капіталу регіону, ефективного здійснення інноваційного підприємництва, забезпечення синергії в системі «наука-виробництво» тощо. Все це потребує детального дослідження стану та тенденцій інноваційного розвитку регіонів задля виявлення проблем та можливостей забезпечення інноваційного зростання регіонів держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблемам інноваційного розвитку регіонів держави приділяється досить багато уваги, в тому числі не залишаються осторонь й питання щодо оцінки стану та тенденцій інноваційного розвитку. Серед таких публікацій доцільно виділити роботи З.Варналія [1], В.Воротіна [2], Т.Васильців [2], В.Волошин [2], В.Денисюка [3], Т.Мілевської [4], Н.Рудь [5], Л.Федулової [6, 7, 8], інших. Проте, проблематика інноваційного розвитку регіону і надалі залишається актуальною, що потребує подальших поглиблених досліджень.

Цілі статті. Проведемо оцінку стану та тенденцій інноваційного розвитку регіонів держави.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Оцінювати стан та тенденції інноваційного розвитку регіону пропонується за такими напрямками: оцінка передумов інноваційного розвитку регіону та оцінка результатів інноваційного розвитку регіону. Система показників оцінки за даними напрямками наведена у таблиці 1.

Таблиця 1.

Показники оцінки стану та тенденцій інноваційного розвитку регіону

Напрями оцінки	Показники
Оцінка передумов інноваційного розвитку регіону	Кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок, чисельність організацій, які здійснювали наукові розробки і дослідження, фінансування внутрішніх витрат на виконання наукових досліджень, кількість аспірантів, що виконують науково-дослідні роботи, кількість докторантів, що виконують науково-дослідні роботи
Оцінка результатів інноваційного розвитку регіону	Кількість підприємств, що займаються інноваційною діяльністю, кількість впроваджених нових технологічних процесів на промислових підприємствах, обсяг реалізованої інноваційної продукції, кількість впроваджених інновацій

За наведеною системою показників проведемо оцінку стану та тенденцій інноваційного розвитку регіону. Аналіз та оцінка передумов інноваційного розвитку регіонів держави наведена у таблиці 2. Отож, можемо спостерігати нестійку динаміку показників, що характеризують передумови інноваційного розвитку регіону.

Таблиця 2.

Аналіз та оцінка передумов інноваційного розвитку регіонів держави

Регіони	Кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок			Чисельність організацій, які здійснювали наукові розробки і дослідження			Фінансування внутрішніх витрат на виконання наукових досліджень			Кількість аспірантів, що виконують науково-дослідні роботи			Кількість докторантів, що виконують науково-дослідні роботи		
	2015	2016	2017	2015	2016	2017	2015	2016	2017	2015	2016	2017	2015	2016	2017
Автономна республіка Крим															
Вінницька	484	704	627	19	20	22	26912,9	39473,3	44803,0	679	683	599	29	26	22
Волинська	188	258	314	10	10	9	13838,9	13604,1	18414,9	388	330	279	17	15	11
Дніпропетровська	9604	9675	8954	58	58	54	1366037,9	1843750,8	2261934,6	1380	1313	1299	76	64	66
Донецька	2134	217	238	20	15	18	165773,6	18902,8	13244,9	339	274	254	24	18	19
Житомирська	266	368	410	9	9	9	16085,4	21360,5	28098,6	287	244	224	21	17	18
Закарпатська	617	678	562	10	9	8	38851,1	46430,0	55241,8	314	359	425	9	17	20
Запорізька	4194	4203	4216	26	30	31	500291,5	712401,9	914062,4	890	848	909	77	100	81
Івано-Франківська	402	524	580	18	17	17	16746,7	20325,8	28051,2	549	505	488	25	35	39
Київська	2199	1833	1805	26	28	30	194165,8	274177,9	299219,3	388	347	356	22	24	25
Кіровоградська	441	480	503	15	15	15	57286,7	74614,5	75619,7	176	169	126	10	10	10
Луганська	319	369	350	17	14	15	27323,9	23577,7	29332,4	381	290	243	32	29	25
Львівська	4274	4648	4680	68	73	75	272127,6	264845,5	365997,1	2445	2182	2041	133	151	133
Миколаївська	2212	2150	2268	25	25	26	299326,7	392583,5	349345,2	236	205	174	20	25	21
Одеська	3066	3384	3003	49	47	48	201741,9	237456,8	270263	2035	1738	1674	92	79	83
Полтавська	951	1302	1181	20	21	22	42574,5	55845,0	65967,7	561	498	497	24	30	28
Рівненська	190	327	378	12	11	11	9317,2	9327,1	13723,8	281	274	269	8	6	7
Сумська	1801	2857	2081	15	16	16	121238,0	129682,3	160696,5	592	524	596	32	32	30
Тернопільська	221	383	361	11	13	13	10680,2	14052,4	19200,1	439	392	455	24	27	31
Харківська	17127	16474	14851	166	160	149	1920618,1	2063160,8	2399423,8	3420	3198	3168	225	220	212
Херсонська	574	683	732	16	20	21	33610,4	48804,6	73601,9	324	391	364	25	29	30
Хмельницька	175	321	380	8	8	8	15564,1	12959,2	17510,0	394	390	411	26	27	24
Черкаська	871	780	705	20	20	20	99478,3	118405,2	97350,6	403	360	346	37	34	29
Чернівецька	545	837	809	20	19	18	45436,6	61275,9	68333,9	268	224	205	29	26	18
Чернігівська	665	723	699	15	15	14	50885,2	41902,0	44296,3	208	196	203	7	15	20
м.Київ	48078	43734	43587	305	299	294	5455976,3	4991777,9	5665559,7	11110	10029	9181	797	736	644
м.Севастополь															

Примітка: * - дані відсутні
Складено за даними [9, 10]

Перш за все, проведемо оцінку кількості організацій, що здійснювали наукові розробки та дослідження, а також кадрового потенціалу підприємств, тобто працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок, оскільки саме від них залежить подальший поступ науки і техніки, що дозволяє забезпечити конкурентоспроможність регіонів України та сформувати інноваційну модель їх розвитку [11, 12]. Найбільша кількість організацій, що здійснювали наукові розробки та дослідження протягом аналізованого періоду була зосереджена у Дніпропетровській, Львівській, Одеській, Харківській областях та м.Києві. Відповідно тут і зосереджена найбільша кількість фахівців, що виконують наукові дослідження і розробки та фахівці вищої кваліфікації. М.Київ, Дніпропетровська, Харківська та Львівська області виступають лідерами за кількістю таких фахівців. Найменше їх було у Волинській, Луганській, Рівненській, Тернопільській областях. Слід відмітити, що різними є і темпи росту даних показників. Так, лише у Вінницькій, Запорізькій, Київській, Львівській, Тернопільській, Херсонській області були позитивні темпи росту кількості організацій, що здійснювали наукові розробки та дослідження; в решта регіонах держави їх кількість зменшується, що негативно впливає на наявні потенційні можливості регіонів щодо продукування інновацій та забезпечення їх інноваційної активності. Натомість дещо кращою є динаміка кількості працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок. Така позитивна динаміка характерна для Вінницької, Волинської, Житомирської, Івано-Франківської, Кіровоградської, Полтавської, Рівненської, Тернопільської, Хмельницької та Чернівецької областей.

Фінансування внутрішніх витрат на виконання наукових досліджень з року в рік зростають в усіх регіонах держави за винятком Донецької (темп росту 0,08), Черкаської (темпи росту 0,98) та Чернігівської (темпи росту 0,87) областей. Проте, досить низьким рівень фінансування наукових досліджень був у Волинській, Донецькій, Житомирській, Івано-Франківській, Луганській, Рівненській, Тернопільській та Хмельницькій областях, що не дозволяє їм в повній мірі здійснювати фундаментальні та прикладні дослідження, освоювати нові технології та виробництва, випускати інноваційну продукцію тощо. Слід також відмітити, що протягом 2015-2017 років практично у всіх регіонах держави спостерігається негативна тенденція щодо кількості аспірантів та докторатів, що свідчить про зниження кадрового потенціалу фахівців вищої кваліфікації. Виняток складають такі регіони як Закарпатська, Івано-Франківська (лише докторантів), Київська (лише докторантів), Полтавська (лише докторантів), Тернопільська та Херсонська області. Таким чином, бачимо, що регіони держави мають різні потенційні можливості щодо забезпечення інноваційного розвитку. Ці можливості диференціюються залежно від обсягів фінансування інноваційної діяльності, кількості наукових кадрів, кількості організацій, що займаються науковими розробками, кількості аспірантів та докторантів тощо. Водночас, володіючи такими можливостями не кожен регіон держави ефективно їх використовує, що дає змогу отримати різні результати інноваційного розвитку. Аналіз та оцінка результатів інноваційного розвитку регіонів держави наведена у таблиці 3.

Розглядаючи результати, слід відмітити негативну тенденцію, пов'язану із зменшенням обсягів реалізованої інноваційної продукції практично по усіх регіонах держави. Лише, у Вінницькій, Запорізькій, Київській, Кіровоградській, Миколаївській, Херсонській, Черкаській та Чернігівській областях позитивні темпи росту обсягів реалізованої інноваційної продукції. Причому, досить високі темпи росту спостерігаються у Миколаївській (5,86) та Чернігівській (3,6) областях, що свідчить про значне підвищення рівня їх інноваційного потенціалу.

Найбільша кількість впроваджених нових технологічних процесів та інноваційних видів продукції спостерігалася на підприємствах Дніпропетровської (107 та 84 од.), Запорізької (142 та 319 од.), Сумської (225 та 217 од.), Харківської (230 та 396 од.) областей та м.Києва (549 та 199 од.).

Таблиця 3.

Аналіз та оцінка результатів інноваційного розвитку регіонів держави

Регіони	Кількість підприємств, що займаються інноваційною діяльністю			Кількість впроваджених нових технологічних процесів			Обсяг реалізованої інноваційної продукції		Кількість впроваджених інноваційних видів продукції			Патенти на винаходи		
	2015	2016	2017	2015	2016	2017	2015	2017	2015	2016	2017	2015	2016	2017
Автономна республіка Крим*														
Вінницька	22	23	24	26	22	15	192387,0	454738,6	69	63	52	25	34	30
Волинська	11	14	17	13	12	8	383598,6	66820,5	8	8	7	4	9	8
Дніпропетровська	43	47	51	77	89	107	1145528,3	297806,2	150	110	84	161	135	132
Донецька	17	19	22	20	45	69	4591841,2	3301952,6	153	134	101	72	30	40
Житомирська	27	25	23	20	17	13	372263,7	155944,9	13	16	20	13	14	8
Закарпатська	11	12	12	7	7	7	583169,7	358075,8	9	9	8	33	25	14
Запорізька	45	44	42	124	134	142	3162297,1	4041214,5	397	365	319	42	38	45
Івано-Франківська	23	25	28	50	45	23	241973,4	105412,0	117	115	109	24	19	30
Київська	43	41	37	39	39	38	618814,9	770553,1	97	110	116	38	42	42
Кіровоградська	22	23	24	19	17	16	354667,9	405582,7	51	44	36	9	5	5
Луганська	7	7	7	21	18	4	373174,1	13130,9	14	13	11	24	9	7
Львівська	61	55	48	49	45	41	1193855,9	763079,4	251	225	247	71	68	53
Миколаївська	22	24	25	13	18	29	71192,7	417342,6	28	22	19	31	28	18
Одеська	32	34	36	26	35	50	544420,2	157570,2	58	55	53	98	88	88
Полтавська	27	27	27	34	33	31	1938551,4	243180,2	96	91	86	13	12	14
Рівненська	12	10	8	9	9	8	67324,7	9266,5	7	7	6	4	5	5
Сумська	22	23	24	185	221	225	1751880,2	601874,6	177	201	217	13	10	9
Тернопільська	16	19	25	32	56	78	249303,3	126930,5	580	135	39	6	11	9
Харківська	97	105	111	212	220	230	2742424,4	2515861,7	208	279	396	211	222	203
Херсонська	19	17	15	25	25	24	175410,2	287619,7	41	56	80	12	12	10
Хмельницька	18	15	8	9	8	7	127076,3	27769,1	24	18	7	4	2	1
Черкаська	25	29	32	15	25	30	289705,7	583087,7	50	52	53	9	5	8
Чернівецька	9	9	8	15	14	12	99981,9	46313,1	31	28	25	8	2	6
Чернігівська	14	14	10	35	55	75	95927,5	345378,5	56	65	97	4	4	5
м.Київ	78	80	95	152	550	549	1683322,6	1617739,3	451	350	199	569	437	425
м.Севастополь*												9	2	3

Примітка: * - дані відсутні
Складено за даними [9, 10]

Таблиця 4.

Групування регіонів держави за темпами росту передумов та результатів інноваційного розвитку

		Темпи росту	
		позитивні	негативні
передумови	Кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок	Вінницька, Волинська, Житомирська, Запорізька, Івано-Франківська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Чернівецька, Чернігівська	Донецька, Дніпропетровська, Закарпатська, Київська, Одеська, Харківська, Черкаська, м.Київ
	Чисельність організацій, які здійснювали наукові розробки і дослідження	Вінницька, Житомирська, Запорізька, Київська, Кіровоградська, Львівська, Миколаївська, Полтавська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська,	Волинська, Донецька, Дніпропетровська, Закарпатська, Івано-Франківська, Луганська, Одеська, Рівненська, Харківська, Чернівецька, Чернігівська, м.Київ
	Фінансування внутрішніх витрат на виконання наукових досліджень	Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, м.Київ	Донецька, Черкаська, Чернігівська,
	Кількість аспірантів, що виконують науково-дослідні роботи	Закарпатська, Запорізька, Сумська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька	Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Харківська, Херсонська, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська, м.Київ
	Кількість докторантів, що виконують науково-дослідні роботи	Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Львівська, Миколаївська, Полтавська, Тернопільська, Чернігівська,	Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Луганська, Одеська, Рівненська, Сумська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, м.Київ
результати	Кількість підприємств, що займаються інноваційною діяльністю	Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Закарпатська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Черкаська, м.Київ	Житомирська, Запорізька, Київська, Львівська, Рівненська, Херсонська, Хмельницька, Чернівецька, Чернігівська
	Кількість впроваджених нових технологічних процесів	Дніпропетровська, Донецька, Закарпатська, Запорізька, Миколаївська, Одеська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Черкаська, Чернігівська, м.Київ	Вінницька, Волинська, Житомирська, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Полтавська, Рівненська, Херсонська, Хмельницька, Чернівецька,
	Обсяг реалізованої інноваційної продукції	Вінницька, Запорізька, Київська, Кіровоградська, Миколаївська, Херсонська, Черкаська, Чернігівська	Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Луганська, Львівська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Хмельницька, Чернівецька, м.Київ
	Кількість впроваджених інноваційних видів продукції	Житомирська, Київська, Сумська, Харківська, Херсонська, Черкаська, Чернігівська	Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Тернопільська, м.Київ
	Патенти на винаходи	Вінницька, Волинська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Полтавська, Рівненська, Тернопільська, Чернігівська	Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Сумська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, м.Київ

Також, практично у всіх спостерігається позитивна динаміка темпів росту кількості впроваджених нових технологічних процесів та інноваційних видів продукції. Що стосується патентів на винаходи, то лідерами у 2017 році є такі регіони як Дніпропетровська (132 од.), Одеська (88 од.), Харківська (203 од.) області та м.Київ (425 од.). Проте, аналізуючи темпи росту цього показника, можна відмітити негативну тенденцію росту кількості патентів на винаходи майже по усіх регіонах держави.

Висновки. Оцінюючи стан інноваційного розвитку регіонів держави слід зауважити, що по більшості із них спостерігаються негативні темпи росту передумов та результатів розвитку інноваційної діяльності (табл.4). Окремі регіони держави неефективно використовують наявні передумови, знижуючи цим самим результати інноваційного розвитку (наприклад, Житомирська, Запорізька, Івано-Франківська, Полтавська, Одеська області). Інші регіони держави, навпаки, маючи незначні потенційні можливості забезпечують високі результати розвитку інноваційної діяльності (Черкаська, Чернігівська, Тернопільська) Водночас, для Дніпропетровської, Львівської, Харківської областей та м.Києва характерно наявність передумов та високих результатів інноваційного розвитку регіону. Отже, така ситуація вимагає застосування диференційованого підходу до вибору напрямів забезпечення інноваційного розвитку регіону залежно від наявних передумов та його результатів.

Список використаних джерел:

1. Варналій З. Регіональна інноваційна політика України: проблеми та стратегічні пріоритети // Економіст. – 2007. – № 9. – с. 36-39.
2. Воротін В., Васильців Т., Волошин В. Інноваційний розвиток регіонів як чинник підвищення конкурентоспроможності // Економіст. – 2008. – № 2. – с. 39-40.
3. Денисюк В. Методологія оцінки та аналізу динаміки інноваційної активності промисловості регіону // Економіст. – 2006. – № 3. – с. 40-43.
4. Мілевська Т.С. Оцінка інноваційної активності регіону. Бізнесінформ, №4, 2012, С.104-107.
5. Рудь Н.Т. Інноваційний потенціал регіону: нові підходи до оцінки. Регіональна економіка, 2011, №4. С.140-150.
6. Федулова, Л. І. Інноваційна економіка [Текст] : підручник / Любов Іванівна Федулова.–К.: Либідь, 2006. –480 с.– (Навчальне видання).
7. Федулова Л.І. Тенденції розвитку інноваційної політики та її вплив на економічне зростання / Л. І. Федулова // [Економіка і прогнозування](#). - 2011. - № 2. - С. 63-81.
8. Концептуальні засади формування інноваційної системи підприємств / Л. І. Федулова // [Актуальні проблеми економіки](#). - 2014. - № 10. - С. 195-205.
9. Статистичний збірник. Наукова та інноваційна діяльність України. К, 2018, 178 с.
10. Статистичний збірник. Наукова та інноваційна діяльність України. К, 2016, 257 с
11. Ковальська Л.Л. Конкурентоспроможність регіону: теорія, методологія, практика / Герасимчук З.В., Ковальська Л.Л. // Монографія. – Луцьк.: ЛНТУ, 2008. – 280 с.
12. Ковальська Л.Л. Оцінка конкурентоспроможності регіону та механізми її підвищення: Монографія. – Луцьк: Надстиря, 2007. – 420 с.

УДК 631.1

Нужна О.А., к.е.н., доцент

Тлучкевич Н.В., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

ДОСЛІДЖЕННЯ ЯКІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АГРАРНІЙ СФЕРІ В СТРУКТУРІ ЧИННИХ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті розглянуто актуальні питання, пов'язані із дослідженням проблем забезпечення ефективності ведення аграрного виробництва. Проведено дослідження в динаміці ефективності роботи підприємств Волинської області загалом і з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства за таким показником виробничої діяльності, як обсяг реалізованої продукції на 1 зайнятого. Визначено, що найбільший обсяг реалізованої продукції на 1 зайнятого на підприємствах Волинської області протягом досліджуваного періоду спостерігався на великих підприємствах (за винятком 2017 року, коли цей показник був найбільшим на середніх підприємствах), а на підприємствах сільського, лісового і рибного господарства – на середніх підприємствах. Встановлено, що обсяг реалізованої продукції на 1 зайнятого на підприємствах сільського, лісового і рибного господарства Волинської області протягом досліджуваного періоду поступається відповідним показникам по підприємствах області всіх видів економічної діяльності як загалом, так і для підприємств відповідного розміру.

Ключові слова: великі підприємства, ефективність діяльності, малі підприємства, мікропідприємства, обсяг реалізованої продукції, середні підприємства, сільське господарство.

Nuzhna O., Tluchkevych N.

RESEARCH OF QUALITY CHARACTERISTICS OF ECONOMIC ACTIVITY IN THE AGRICULTURAL SPHERE IN THE STRUCTURE OF ANOTHER SUBJECTS OF ECONOMIC ACTIVITY

The article deals with topical issues related to research on the problems of ensuring the efficiency of agricultural production. The research was carried out in the dynamics of the efficiency of the enterprises of the Volyn region in general and with the distribution of large, medium, small and micro enterprises for such indicator of production activity as the volume of sales of goods per one occupied. It was determined that the largest volume of sold products per 1 employed in enterprises of the Volyn region during the investigated period was observed at large enterprises (except in 2017, when this indicator was the largest in medium enterprises), and at enterprises of rural, forest and fish farming - in medium-sized enterprises. It is established that the volume of sold products per 1 employed in the enterprises of agriculture, forestry and fishing of the Volyn region during the investigated period inferior to the corresponding indicators for enterprises of the oblast of all types of economic activity as a whole, and for enterprises of the appropriate size.

Keywords: large enterprises, efficiency of activity, small enterprises, micro enterprises, volume of sold products, medium-sized enterprises, agriculture.

Нужная О.А., Тлучкевич Н.В.

ИССЛЕДОВАНИЕ КАЧЕСТВЕННЫХ ХАРАКТЕРИСТИК ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В АГРАРНОЙ СФЕРЕ В СТРУКТУРЕ ДЕЙСТВУЮЩИХ СУБЪЕКТОВ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ

В статье рассмотрены актуальные вопросы, связанные с исследованием проблем обеспечения эффективности ведения аграрного производства. Проведено исследование в динамике эффективности работы предприятий Волинской области в целом и с распределением на большие, средние, малые и микропредприятия по такому показателю производственной деятельности, как объем реализованной продукции на 1 занятого. Определено, что наибольший объем реализованной продукции на 1 занятого на предприятиях Волинской области в течение исследуемого периода наблюдался на крупных предприятиях (за исключением 2017 года, когда этот показатель был самым большим на средних предприятиях), а на предприятиях сельского, лесного и рыбного хозяйства - на средних предприятиях. Установлено, что объем реализованной продукции на 1 занятого на предприятиях сельского, лесного и

рибного господарства Волинської області в течение исследуемого периода уступает соответствующим показателям по предприятиям области всех видов экономической деятельности как в целом, так и для предприятий соответствующего размера.

Ключевые слова: крупные предприятия, эффективность деятельности, малые предприятия, микропредприятия, объем реализованной продукции, средние предприятия, сельское хозяйство.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сільське господарство є важливою галуззю у складі народного господарства, адже воно забезпечує продовольчу безпеку країни шляхом виробництва продуктів харчування для населення, постачає сировину для виробництва для багатьох галузей промисловості, а також виробляє продукцію для експорту. Здатність виробляти конкурентоспроможну за ціною та якістю продукцію залежить від ефективності виробничої діяльності сільськогосподарських товаровиробників. Від цього також залежать результати господарської діяльності, фінансовий стан аграрних підприємств та їх місце на ринку виробників сільськогосподарської продукції.

Таким чином, проблема підвищення ефективності виробничої діяльності у сільському господарстві України є однією з найбільш важливих на сьогоднішній день. Тому вважаємо за доцільне дослідити питання ефективності виробничої діяльності аграрних підприємств загалом і з розподілом їх за розмірами.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідженням та вирішенням проблем забезпечення ефективності ведення аграрного виробництва займалися економісти-аграрники Андрійчук В.Г. [1], Дієсперов В.С. [2], Зубець М.В. [3], Кернасюк Ю.В. [4], Ключко В.М. [5], Лупенко Ю.О. [6], Макаренко П.М. [7], Малік М.Й. [8], Мельник Л.Л. [7], Месель-Веселяк В.Я. [6], Присяжнюк М.В. [3], Саблук П.Т. [3; 6], Супрун О.М. [8], Федоров М.М. [6], Шпикуляк О.Г. [8] та інші.

У своїй дослідженнях вчені виділяють теоретичні, методичні та аналітичні аспекти виміру рівня ефективності діяльності аграрних підприємств [1], розглядають методику оцінки діяльності сільськогосподарських підприємств за статистичними формами звітності [2], досліджують стан і перспективи розвитку аграрного сектора економіки України [3], подають сучасний вимір агросектору через кількісні характеристики економічної діяльності в аграрній сфері в структурі чинних суб'єктів господарювання [4], обґрунтовують шляхи підвищення ефективності АПК України [5], оцінюють результати і проблеми реформування сільського господарства України [6] і економічний потенціал різних форм аграрних підприємств [7], аналізують розвиток підприємницької діяльності в аграрному секторі в макроекономічному аспекті [8]. Однак, на нашу думку, подальшого дослідження потребують якісні характеристики економічної діяльності в аграрній сфері, зокрема, ефективність господарювання сільськогосподарських підприємств різних розмірів.

Цілі статті. Метою даного дослідження є вивчення в динаміці ефективності роботи підприємств Волинської області загалом і з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства за показником обсягу реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) на 1 зайнятого.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Під ефективністю розуміють відношення величини результату до витрат ресурсів, спрямованих на отримання цього результату. Дослідимо ефективність роботи підприємств Волинської області за таким показником ефективності виробничої діяльності як обсяг реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) на 1 зайнятого. Аналіз проведемо для підприємств всіх видів економічної діяльності і для підприємств сільського, лісового і рибного господарства як загалом, так і з розподілом їх на великі, середні, малі та мікропідприємства.

В Україні класифікація підприємств за розміром (крім бюджетних установ) та відповідно їх віднесення до мікропідприємств, малих, середніх або великих підприємств до 1 січня 2018 року здійснювалась відповідно до Господарського кодексу України (ГКУ) [9], а з 1 січня 2018 року здійснюється відповідно до Закону України від 05.10.2017 р. №2164-VIII «Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» (щодо удосконалення деяких положень) [10].

Аналіз проводився на основі статистичних даних за 2010 і 2015-2017 роки, тому ми користувались критеріями поділу підприємств за розміром відповідно до ГКУ [9].

Дані про обсяг реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) на 1 зайнятого на підприємствах Волинської області за 2010 рік і 2015-2017 роки подано в таблиці 1.

Таблиця 1.

Динаміка обсягу реалізованої продукції на 1 зайнятого на підприємствах Волинської області з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства

Вид економічної діяльності	Рік	Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) на 1 зайнятого, тис. грн.				
		всього	у тому числі			
			великі підприємства	середні підприємства	малі підприємства	з них мікропідприємства
Всього	2010	321,2	1065,4	257,6	146,1	145,6
	2015	843,6	4068,7	550,2	456,9	374,3
	2016	1052,3	2742,7	1012,4	560,9	464,4
	2017	1483,9	1772,7	1810,1	698,1	572,6
Сільське, лісове та рибне господарство	2010	81,3	-	97,4	49,2	58,3
	2015	431,2	-	472,6	343,4	181,6
	2016	480,1	-	501,5	434,3	288,0
	2017	664,9	-	684,1	624,3	377,2

* Джерело: розрахунки автора за даними Волинського обласного управління статистики [11]

За даними таблиці 1, обсяг реалізованої продукції на 1 зайнятого на підприємствах Волинської області протягом досліджуваного періоду зростає. Зокрема, обсяг реалізованої продукції на 1 зайнятого на підприємствах за всіма видами економічної діяльності протягом досліджуваного періоду збільшився з 321,2 тис. грн. у 2010 році до 1483,9 тис. грн. у 2017 році, тобто на 1162,7 тис. грн. або у 4,6 рази.

Найбільший обсяг реалізованої продукції на 1 зайнятого на підприємствах Волинської області протягом досліджуваного періоду спостерігався на великих підприємствах (за винятком 2017 року, коли цей показник був найбільшим на середніх підприємствах) (рис. 1).

Так, у 2010 році на 1 зайнятого на великих підприємствах області припадало в 4,1 рази більше реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) порівняно середніми підприємствами і в 7,3 рази більше порівняно з малими та мікропідприємствами.

На 1 зайнятого на великих підприємствах області у 2015 році припадало в 7,4 рази більше реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) порівняно середніми підприємствами, в 8,9 рази більше порівняно з малими підприємствами і в 10,9 раз порівняно з мікропідприємствами.

У 2016-2017 роках цей відрив дещо скоротився. Так, у 2016 році на 1 зайнятого на великих підприємствах області припадало в 2,7 рази більше реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) порівняно середніми підприємствами, в 4,9 рази більше порівняно з малими підприємствами і в 5,9 раз порівняно з мікропідприємствами.

На 1 зайнятого на великих і середніх підприємствах області у 2017 році припадало приблизно стільки ж реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг), що у 2,6 рази більше порівняно малими підприємствами і у 3,2 рази більше порівняно з мікропідприємствами.

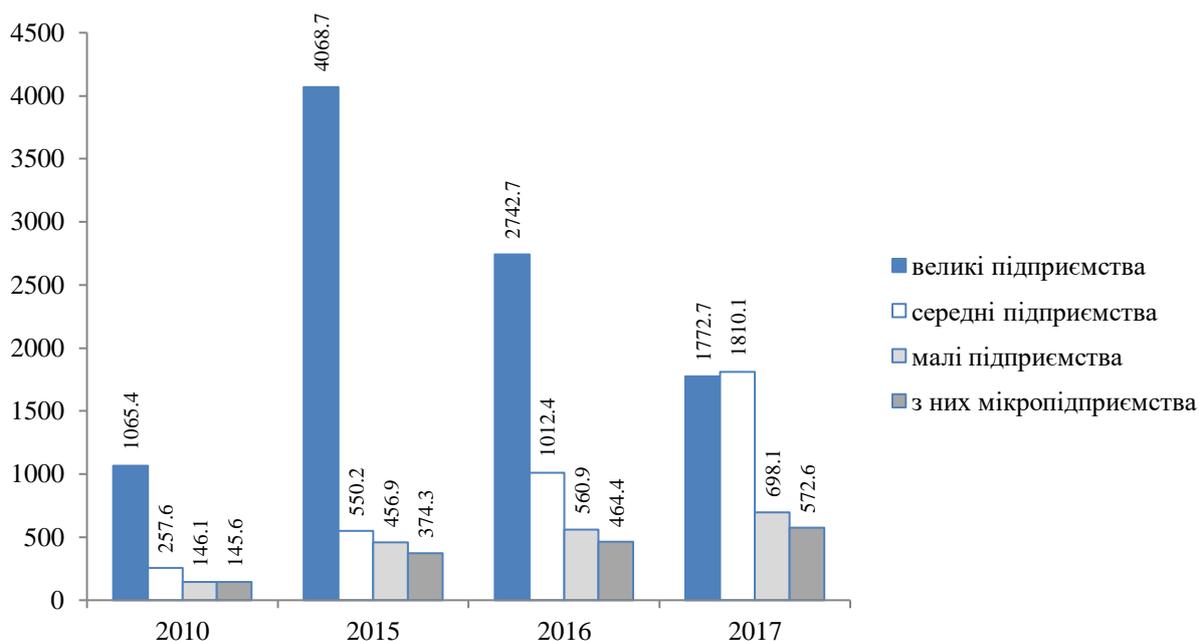

Рис. 1. Обсяг реалізованої продукції на 1 зайнятого на підприємствах Волинської області з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства, тис. грн.

Зростання обсягу реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) на 1 зайнятого на підприємствах Волинської області протягом досліджуваного періоду стосується як загалом підприємств всіх видів економічної діяльності, так і підприємств сільського, лісового і рибного господарства. Так, обсяг реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) на 1 зайнятого на підприємствах сільського, лісового і рибного господарства Волинської області збільшився з 81,3 тис. грн. у 2010 році до 664,9 тис. грн. у 2017 році, тобто на 583,6 тис. грн. або у 8,2 рази.

Найбільший обсяг реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) на 1 зайнятого на підприємствах сільського, лісового і рибного господарства Волинської області протягом досліджуваного періоду спостерігався на середніх підприємствах (рис. 2).

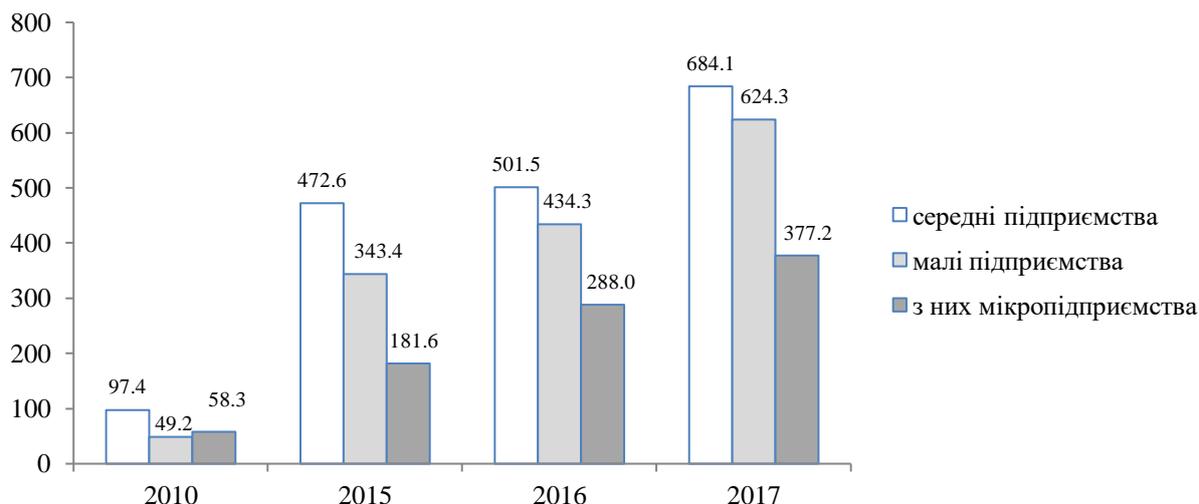

Рис. 2. Обсяг реалізованої продукції на 1 зайнятого на підприємствах сільського, лісового і рибного господарства Волинської області з розподілом на середні, малі та мікропідприємства у 2010 році і 2015-2017 роках, тис. грн.

Так, у 2010 році на 1 зайнятого на середніх підприємствах області припадало в 2 рази більше реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) порівняно малими підприємствами і в 1,7 рази більше порівняно з мікропідприємствами. На 1 зайнятого на середніх підприємствах області у 2015 році припадало в 1,4 рази більше реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) порівняно малими підприємствами і в 2,6 рази більше порівняно з мікропідприємствами. У 2016 році на 1 зайнятого на середніх підприємствах області припадало в 1,2 рази більше реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) порівняно малими підприємствами і в 1,7 рази більше порівняно з мікропідприємствами. На 1 зайнятого на середніх підприємствах області у 2017 році припадало в 1,1 рази більше реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) порівняно малими підприємствами і в 1,8 рази більше порівняно з мікропідприємствами.

Зазначимо, що обсяг реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) на 1 зайнятого на підприємствах сільського, лісового і рибного господарства Волинської області протягом досліджуваного періоду поступається відповідним показникам загалом по підприємствах області (рис. 3), і по підприємствах відповідного розміру (рис. 4).

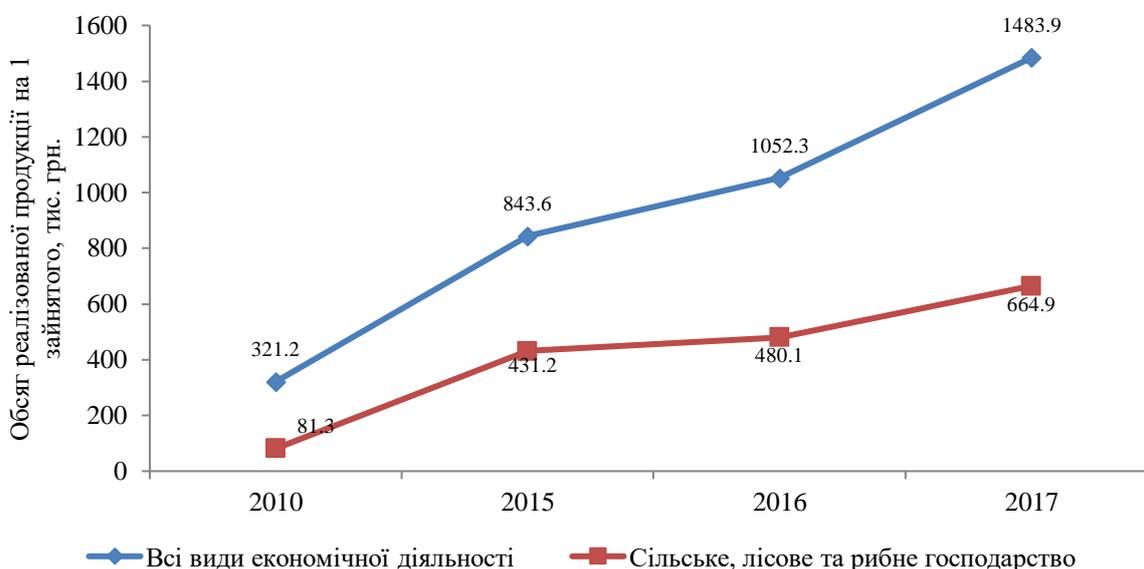

Рис. 3. Динаміка обсягу реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) на 1 зайнятого на підприємствах Волинської області у 2010 році і 2015-2017 роках, тис. грн.

Так, на 1 зайнятого на підприємствах сільського, лісового і рибного господарства Волинської області у 2010 році припадає в 4 рази менше реалізованої продукції, у 2015 році в 2 рази менше, у 2016-2017 роках у 2,2 рази менше. На середніх підприємствах сільського, лісового і рибного господарства Волинської області порівняно з середніми підприємствами всіх видів економічної діяльності на 1 зайнятого у 2010 році припадає реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) менше в 2,6 рази, у 2015 році в 1,2 рази, у 2016 році в 2 рази і у 2017 році у 2,6 рази (рис. 4а).

На малих підприємствах сільського, лісового і рибного господарства Волинської області порівняно з малими підприємствами всіх видів економічної діяльності на 1 зайнятого у 2010 році припадає реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) менше в 3 рази, у 2015-2016 роках в 1,3 рази, у 2017 році у 1,1 рази (рис. 4б).

На мікропідприємствах сільського, лісового і рибного господарства Волинської області порівняно з мікропідприємствами всіх видів економічної діяльності на 1 зайнятого у 2010 році припадає реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) менше в 2,5 рази, у 2015 році в 2,1 рази, у 2016 році в 1,6 рази і у 2017 році у 1,5 рази (рис. 4в).

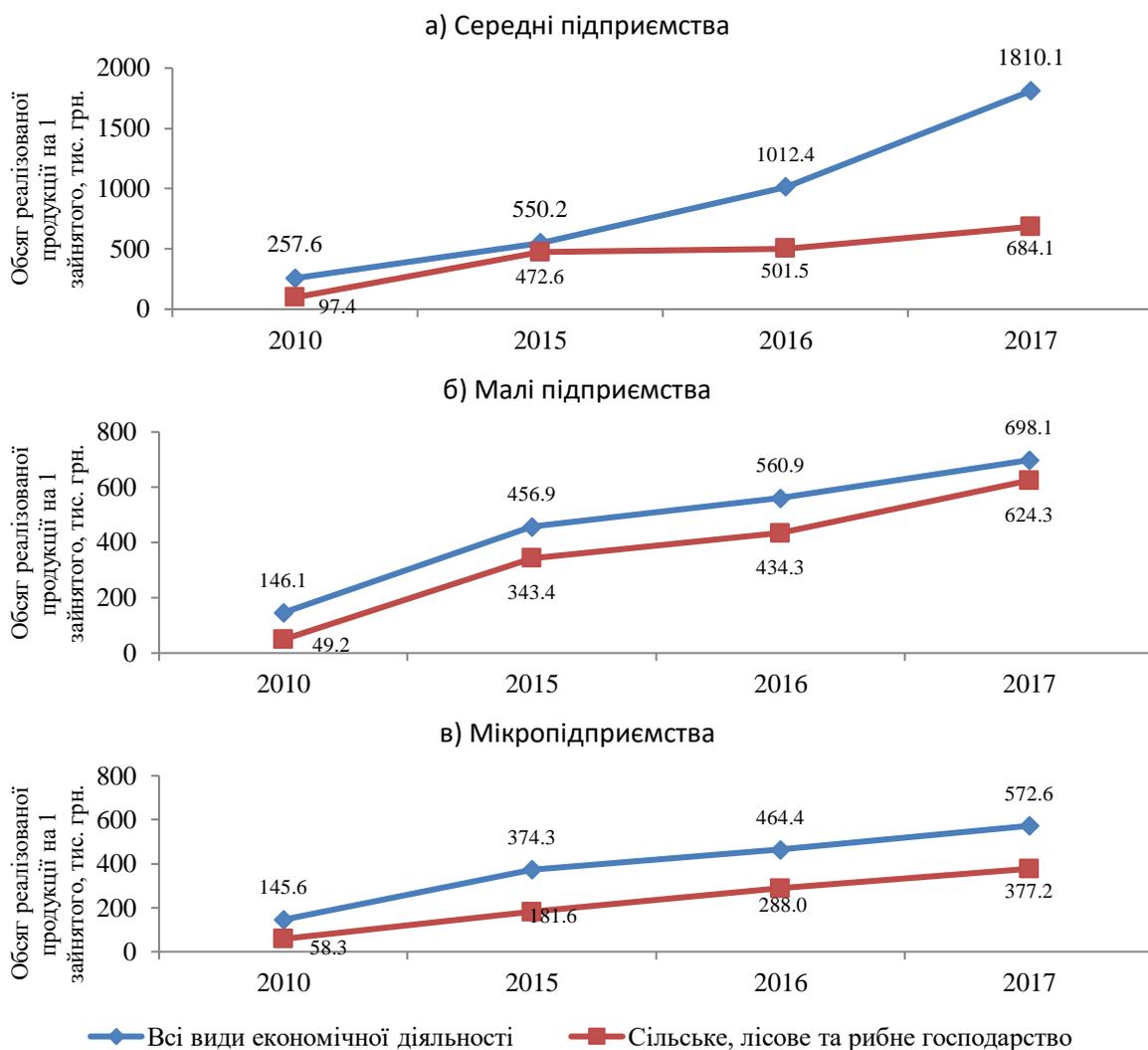

Рис. 4. Динаміка обсягу реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) на 1 зайнятого на середніх, малих і мікропідприємствах Волинської області у 2010 році і 2015-2017 роках, тис. грн.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дозволило зробити наступні висновки. З 1 січня 2018 року відповідно до Закону України від 05.10.2017 р. №2164-VIII «Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» (щодо удосконалення деяких положень) змінились класифікаційні критерії щодо віднесення підприємств до великих, середніх, малих і мікропідприємств.

У сільському, лісовому і рибному господарстві Волинської області протягом досліджуваного періоду функціонують лише середні та малі підприємства.

Найбільший обсяг реалізованої продукції на 1 зайнятого на підприємствах Волинської області протягом досліджуваного періоду спостерігався на великих підприємствах (за винятком 2017 року, коли цей показник був найбільшим на середніх підприємствах), а на підприємствах сільського, лісового і рибного господарства – на середніх підприємствах.

Встановлено, що обсяг реалізованої продукції на 1 зайнятого на підприємствах сільського, лісового і рибного господарства Волинської області протягом досліджуваного періоду поступає відповідним показникам по підприємствах області всіх видів економічної діяльності як загалом, так і по підприємствах відповідного розміру.

Список використаних джерел:

1. Андрійчук В.Г. *Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз*: монографія. Київ, 2005. 292 с.
2. Дієсперв В.С. Оцінка діяльності сільськогосподарських підприємств за статистичними формами звітності. *Економіка АПК*. 2009. №9. С. 68-73.
3. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / за ред. М.В. Присяжнюка, М.В. Зубця, П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка, М.М. Федорова. – Київ, 2011. 1008 с.
4. Кернасюк Ю.В. Сучасний вимір агросектору. Режим доступу: <http://agro-business.com.ua/agro/item/7942-suchasnyi-vumir-ahrosektoru.html>.
5. Ключко В.М. Шляхи підвищення ефективності АПК України. *Економіка АПК*. 2013. №1. С. 45-48.
6. Лупенко Ю.О., Саблук П.Т., Месель-Веселяк В.Я., Федоров М.М. Результати і проблеми реформування сільського господарства України. *Економіка АПК*. 2014. №7. С. 26-38.
7. Макаренко П.М., Мельник Л.Л. Економічний потенціал різних форм аграрних підприємств. *Економіка АПК*. 2011. №7. С. 89-97.
8. Малік М.Й., Шпикуляк О.Г., Супрун О.М. Розвиток підприємницької діяльності в аграрному секторі: макроекономічний аспект. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія Економіка. 2017. Вип. 1(49). Т. 2. С. 32-37.
9. Господарський Кодекс України: Закон України від 16.01.2003 №436-IV із змінами та доповненнями №1070-VI(1070-17) від 05.03.2009. Київ: Верховна Рада України. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws>.
10. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» (щодо удосконалення деяких положень) від 05.10.2017 р. №2164-VIII. Київ: Верховна Рада України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2164-19>.
11. Офіційний веб-сайт Головного управління статистики у Волинській області. Режим доступу: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua>.

Рецензент д.е.н., професор Голян В.А.

УДК 338.48: 911 (477.82)

Тищук І.В. , к.е.н., викладач

Поліщук Л.М. , к.т.н., викладач

Колісник Б.І., к. е.н., викладач

Луцький національний технічний університет

ТУРИСТИЧНА ІНФРАСТРУКТУРА ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

У статті проаналізовано сучасний стан та основні тенденції розвитку туристичної інфраструктури Волинської області, яка слугує основою для подальшого розвитку туризму в даному регіоні.

Ключові слова: туризм, туристична інфраструктура, Волинська область.

Tyshchuk I., Polishchuk L., Kolisnyk B.

TOURIST INFRASTRUCTURE OF THE VOLYN REGION: MAJOR TRENDS OF DEVELOPMENT

The modern state and basic progress of tourist infrastructure of the Volyn area, that serves as the background of further development of tourism in this region, trends are analysed in the article.

Keywords: tourism, tourist infrastructure, Volyn region.

Тыщук И.В., Полищук Л.М., Колиснык Б.И.

ТУРИСТИЧЕСКАЯ ИНФРАСТРУКТУРА ВОЛЫНСКОЙ ОБЛАСТИ: ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ

В статье проанализировано современное состояние и основные тенденции развития туристической инфраструктуры Волинской области, которая служит основой для дальнейшего развития туризма в данном регионе.

Ключевые слова: туризм, туристическая инфраструктура, Волинская область.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Ефективно діюча сучасна туристична інфраструктура є важливим чинником формування конкурентоспроможної вітчизняної туристичної галузі у світовому розподілу праці, оскільки туристичний бізнес стимулює розвиток таких галузей господарства, як будівництво, транспорт, торгівля, сільське господарство, виробництво товарів народного споживання, зв'язок тощо. Туристичні ресурси туристи сприймають через об'єкти туристичних інтересів, тобто визначні пам'ятки, природні об'єкти і природно-кліматичні умови, соціокультурні об'єкти показу тощо, які здатні задовольняти потреби туриста під час туристичної поїздки або подорожі. Проте для того, щоб ці об'єкти повністю використовувалися в цілях туризму, необхідна належна інфраструктура. Україна, маючи усі передумови для розвитку туризму, не приділяє належної уваги розвитку цієї сфери господарства. Саме тому, дослідження інфраструктури туризму є надзвичайно актуальною.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Значний внесок у дослідження туристичної інфраструктури зробили українські вчені, серед яких: І.М. Школа, Г.І. Єлистратова, А.Б. Гайдук, Ю.О. Коваленко, Д.А. Корнева, І.В. Кулькова, О.О. Любіцева, В.К. Кіптенко, А.П. Румянцев, К.О. Соколова, В.Ф. Буйленко та ін. Незважаючи на наявність великої кількості праць, присвячених дослідженню туристичної інфраструктури, на сьогоднішній день це питання потребує більш детального розгляду.

Цілі статті. Метою даної статті є обґрунтування та визначення передумов і здійснення аналізу основних тенденцій розвитку туристичної інфраструктури Волинської області.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Фахівці вважають, що в основу розвитку туризму покладено саме туристичну інфраструктуру, її організація та функціонування, правові та методологічні аспекти. Згідно Закону України «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про туризм» туристична інфраструктура – сукупність різних суб'єктів туристичної діяльності (готелі, туристичні комплекси, кемпінги, мотелі, пансіонати, підприємства харчування, транспорту, заклади культури, спорту тощо), які забезпечують прийом, обслуговування та перевезення туристів [1]. Тобто, це будівлі і споруди, засоби комунікації, транспортна система, які задіяні в наданні туристичних послуг. В нормативно-правових актах використовується також поняття «туристичні ресурси України», яке тлумачиться як «пропоновані або такі, що можуть пропонуватися, туристичні пропозиції на основі та з використанням об'єктів державної, комунальної чи приватної власності» [2].

Туристичні ресурси туристичної інфраструктури будь-якого регіону лежать в основі розвитку туристичної галузі в цілому. До таких ресурсів відносять як природні, так і штучно створені людиною об'єкти, які залучені до створення відповідних туристичних продуктів. Саме їх наявність та кількість у регіоні і формує його туристичний бізнес [3].

Туристична інфраструктура – це сукупність штучно створених рекреаційних закладів (санаторії, бази відпочинку, готелі, ресторани та ін.) та супутніх об'єктів, побудованих для загального користування за рахунок державного інвестування (автомобільні та залізничні дороги (шляхи), пункти пропуску, аеропорти, лікарні, школи тощо). Послуги інфраструктури відіграють свого роду роль, яка зв'язує різні сектори туристичної галузі, включаючи кінцевого споживача та початкове визначені процесом становлення індустріального, а згодом – постіндустріального суспільства, адже таке суспільство не може обходитись без них [4].

Зазначимо, що інфраструктуру туризму можна розглядати як комплекс видів діяльності щодо створення умов для реалізації туристських послуг. Слушним є і розуміння туристичної інфраструктури як сукупності різноманітних об'єктів, що використовуються для задоволення потреб туристів. Якщо в першому випадку акцент

ставився на діяльнісному, динамічному аспекті, то в другому випадку наголошується на матеріально-технічному, статичному прояві туристичної інфраструктури. Близьким за змістом є і понятійна конструкція «туристична індустрія», яку слід тлумачити як сукупність суб'єктів туристичної діяльності, підприємств харчування, транспорту, торгівлі, закладів культури, освіти, спорту тощо, які забезпечують надання послуг, виробництво та реалізацію товарів для задоволення потреб туристів. Туристична інфраструктура сприяє виробництву туристичного продукту – попередньо розробленому комплексу туристичних послуг, який поєднує не менше, ніж дві такі послуги, що реалізується або пропонується для реалізації за визначеною ціною, до складу якого входять послуги перевезення, послуги розміщення та інші туристичні послуги, не пов'язані з перевезенням і розміщенням, наприклад, послуги з організації відвідувань об'єктів культури, відпочинку та розваг, реалізації сувенірної продукції тощо.

Під інфраструктурою туристичного бізнесу розуміють також сукупність організаційних структур і нормативно оформлених процедур, що забезпечують функціонування та взаємодію суб'єктів туристичної діяльності і регулюють рух матеріальних, фінансових, інформаційних потоків між ними та зовнішнім (соціальним і природним) середовищем. На думку А.Гайдук, структуру туристичної ринкової інфраструктури можна представити у вигляді трьох складових: інституційної, інформаційної, регламентуючої [5, с.16].

Інституційну складову становлять загальні інституції (транспорт, готелі, банки, страхові компанії, митниця, інвестиційні фонди тощо) і спеціалізовані інституції (туристичні фірми, рекламні підприємства, спеціалізовані страхові компанії, служби маркетингу тощо). Інформаційна складова містить такі елементи як:

- розповсюдження інформації (Інтернет, засоби масової інформації); - інформаційний та рекламний бізнес;
- інформаційно-туристичний ресурс (необхідність створення образу романтичної подорожі, який би приваблював туристів, стимулював туристичну активність і ефективне використання туристичного потенціалу регіону). Регламентуюча складова туристичної інфраструктури містить в собі нормативно правові акти, що регулюють відносини в цій сфері життєдіяльності суспільства. Правова регламентація розвитку туристичної інфраструктури здійснюється: на державному рівні – Верховною Радою, Кабінетом Міністрів, Міністерством економіки та торгівлі, на регіональному рівні – місцевими органами влади та самоврядування.

За даними Світового економічного форуму, Україна наразі використовує менш ніж третину від наявного туристичного та рекреаційного потенціалу. За експертними оцінками, у разі повноцінного розкриття українського туристичного потенціалу надходження до бюджетів усіх рівнів можуть становити до 10 млрд дол. США на рік, саме такі надходження отримують країни, спів вимірні з Україною за туристично-рекреаційним потенціалом [6, с. 27].

Волинська область є однією з найбільш привабливих у туристично-рекреаційному плані територій України яка має унікальні умови для просування на ринок туристичного продукту та відзначається унікальністю природного середовища з високо цінними мальовничими водно-болотними та лісовими ландшафтами. Волинь є одним із найбільш заліснених регіонів України. Загальна площа земель лісового фонду області становить 697,7 тис. га, в тому числі земель, вкритих лісовою рослинністю, – 646,4 тис. га. Це становить третину території області і 6 відсотків площі лісів України. Найбільш залісненими є Маневицький, Камінь–Каширський, Шацький райони, де площа лісів займає 58–48 % території.

На території регіону під охороною держави перебуває 1534 об'єкти культурної спадщини, налічується 20 історичних населених місць, діють два історико-культурні заповідники. Область багата на озера. серед західних областей України вона має їх найбільше. Загальна їх кількість становить – 267, в тому числі: в басейні річки

Прип'ять – 198, а в басейні річки Західний Буг - 69. У басейні р. Прип'ять протікає 111 річок загальною протяжністю 2812,7 км. найбільші з них - Прип'ять, Стир, Стохід, Турія. також, на території регіону знаходиться, 231 рекреаційна зона та три Національні природні парки (Цуманська пуща, Припять-Стокід, Шацький), достатньо розвинена мережа туристично-рекреаційних закладів [7].

Тому, існує необхідність проведення аналізу та оцінки основних тенденцій розвитку туристичної інфраструктури Волинської області, адже саме такий аналіз є підставою для висновків стосовно кола проблем, які існують, і вимагають ухвалення регулювальних рішень.

Ключовими факторами, які сприяють активному розвитку туризму в регіоні, постають:

- активізація попиту на туристичні послуги з боку вітчизняних та зарубіжних споживачів;
- унікальні природно-рекреаційні ресурси регіону;
- багатогранна історико-культурна та етнографічна спадщина регіону;
- колоритне різноманіття традицій, національних цінностей, народних звичаїв та промислів різних етногруп сільського населення регіону;
- проведення великої кількості фестивалів та інших розважальних подій у Луцьку та на території області;
- вигідне географічне розташування;
- екологічна чистота сільських територій, відсутність екологічно небезпечних та шкідливих для навколишнього середовища і здоров'я людей виробництв;
- наявність потужного житлового фонду у сільській місцевості;
- значні можливості надання спеціалізованих туристичних послуг у сфері рибальства, полювання, проведення екскурсій тощо [6].

За останні п'ять років розвиток туризму у Волинській області відзначився незначним збільшенням кількості туристичних фірм, які працюють над створенням власного туристичного продукту, інвестують кошти у розвиток власної матеріально-технічної бази.

На даний час працює 66 об'єктів туристичної діяльності (табл. 1). Мережа санаторно-курортних і відпочинкових закладів області нараховує понад 200 установ, більше 300 садиб сільського зеленого туризму, 226 з яких у Шацькому районі.

Протягом попередніх років значні кошти державного та місцевого бюджетів було спрямовано на ремонтно-реставраційні роботи на пам'ятках історії та культури – об'єктах туристичного показу. А саме відремонтовано та відреставровано: меморіальний музей В'ячеслава Липинського у с. Затурці Локачинського району, Шляхетський будинок у Луцькому замку, будинок Ігоря Стравінського в Устилузі та Покровської церкви в с. Піддубці Луцького району. З метою розвитку туристичної та рекреаційної інфраструктури Шацького району за рахунок коштів державного бюджету здійснено будівництво дороги навколо оз. Світязь та каналізаційного колектора санаторію «Лісова Пісня» [9].

Таблиця 1.

Кількість об'єктів туристичної діяльності у Волинській області станом на 2017 рік

Усього	Туристичних операторів	Туристичних агентів	Що здійснюють екскурсійну діяльність	Задіяних штатних працівників
66	4	53	9	110

Джерело: складено автором на основі [9]

У Волинській області знаходяться своєрідні історичні населені пункти та унікальні пам'ятки містобудування і архітектури, функціонує два історико-культурних заповідники: у м. Луцьку – «Старе Місто» та м. Володимирі-Волинському – «Стародавній Володимир». В селі Рокині є скарбниця історичних пам'яток - Народний

музей історії сільського господарства Волині, який налічує понад 200 експонатів, діюча експозиція просто неба - Волинський скансен.

Яскраві регіональні особливості Волинської області, поряд з багатим природно-ресурсним та історико-архітектурним потенціалом, створюють всі передумови для організації сучасної туристичної інфраструктури і розвитку вітчизняного та міжнародного туризму на її території.

Кількість пам'яток культури, що охороняються державою, на території Волинської області становить понад тисячу двісті об'єктів. Багато з них розташовані в обласному центрі - місті Луцьку.

До найцінніших пам'ятників культури цього міста належить Верхній замок Луцька (т. зв. Замок Любарта) XIII-XIV ст., Церква Покрови Пресвятої Богородиці XIII - XV ст., Кафедральний собор Святих Апостолів Петра і Павла XVII ст., Церква Воздвиження Хреста Господнього XVII в., синагога XVII ст., Собор Святої Трійці XVIII ст., а також Євангельсько-Аугсбургська церква початку XX ст. Унікальний характер має єдиний на території України Музей волинської ікони, у фондах якого знаходиться чудотворна Холмська ікона Божої Матері XI ст.

Багато цінних пам'яток культури знаходиться у Володимирі-Волинському, одному з колишніх градів червенських, який у середні віка був столицею Володимир-Волинського князівства. До найбільш важливих відноситься Собор Успіння Пресвятої Богородиці XII ст., Церква Святого Василя XIII-XIV ст., а також залишки середньовічного городища. Неподалік Володимира-Волинського, у селі Зимне, знаходиться Святогірський Успенський монастир, побудований наприкінці X - на початку XI ст., який є одним з найстаріших об'єктів такого типу в Україні.

Велике туристичне значення має також селище Олика - колишня резиденція магнатського роду Радзивіллів, в якому зберігся замок кінця XVI - початку XVII ст., костел Св. Петра і Павла XVI ст., а також костел-колегіата Святої трійці XVII століття.

Також, розвинена мережа торгівельних закладів, представлена відомими марками, яка представлена в таблиці 2 [7].

Таблиця 2.

Торгівля, споживчий ринок		
Кількість (станом 01.01.2017)		
Об'єктів в торгівлі, в т.ч.: торгові павільйони (стаціонарні об'єкти та тимчасові споруди), магазини, супермаркети та мінімаркети)	1083	одиниць
продовольчих	456	одиниць
непродовольчих	627	одиниць
Торгові центри	12	одиниць
Тимчасові споруди, в тому числі	392	одиниць
Торгові павільйони	183	одиниць
кіоски	209	одиниць
Закладів ресторанного господарства в тому числі	298	одиниць
бари	63	одиниць
ресторани	33	одиниць
кафе	201	одиниць
Ринків, всього	18	одиниць

Джерело: складено автором на основі [10]

Щодо кількості готелів, то ситуація залишається стабільною. Перспективний потенціал щодо поселення людей складають гуртожитки, які можуть працювати в літній час у форматі недорогих готелів чи хостелів.

Велику роль в розвитку туризму відіграють маленькі готелі, мотелі та приватні садиби, які здійснюють свою роботу на околицях або за межами міста. Кількість таких

об'єктів постійно збільшується. Перевагою їх є гарне співвідношення ціна/якість та набір додаткових послуг, цікавих туристам.

Позитивним є широкий ціновий діапазон готельних послуг, що може задовольнити потреби вибагливих туристів (таблиця 3).

Упродовж 2013-2017 рр. послугами колективних засобів розміщення скористалися 117939 тис. осіб, у тому числі у готелях та аналогічних засобах розміщення зупинилися 85182 тис. приїжджих (таблиця 3).

Таблиця 3

Кількість колективних засобів розміщування у Волинській області

	2013	2014	2015	2016	2017
Кількість колективних засобів розміщування	150	138	139	137	131
Кількість розміщених	117939	108129	112480	117455	124937
Кількість готелів та аналогічних засобів розміщування	67	64	66	61	58
Кількість розміщених	85182	76067	83657	89021	94701

Джерело: складено автором на основі [8]

На рис. 1 графічно зображено динаміку кількості колективних засобів розміщування Волинської області з 2013 по 2017 рр.

Як бачимо з діаграми кількість розміщуваних в готелях та аналогічних засобах розміщування з кожним роком збільшується, не зважаючи на зменшення кількості КЗР і уже в 2017 році сягає 94701, що на 5680 тис. осіб більше ніж у 2016 році.

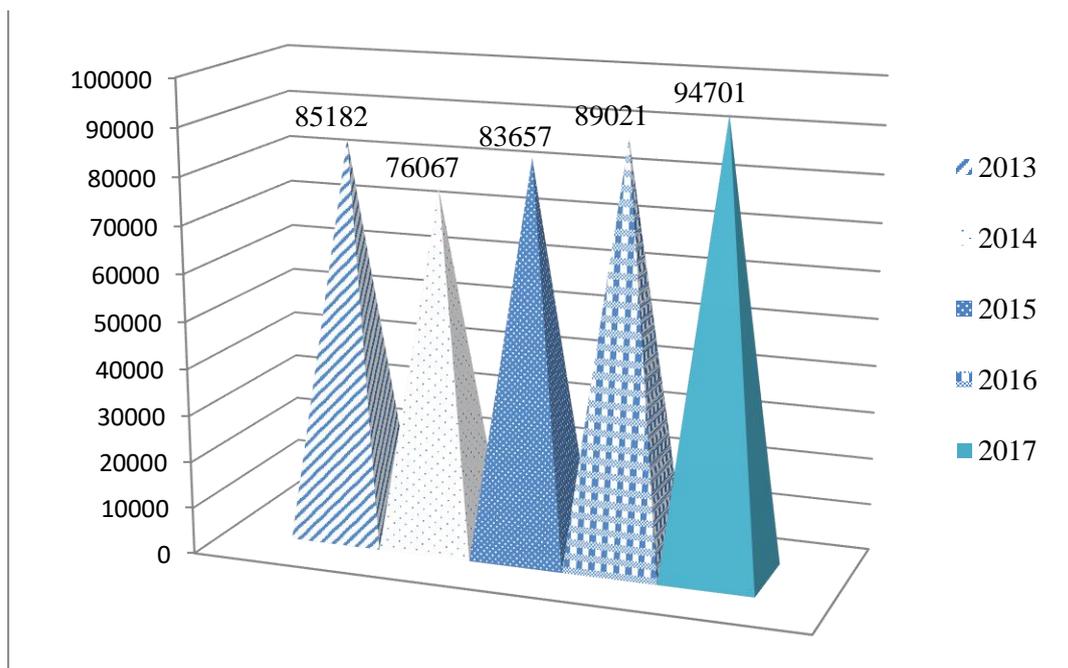

Рис.1. Кількість розміщуваних готелів та в аналогічних засобах розміщення

У сучасних умовах розвитку готельне господарство є однією з головних складових туристичної галузі України. Готельне господарство є складовою туристичної індустрії та в її структурі виконує ключові функції, пропонуючи відвідувачам комплекс послуг, у формуванні та реалізації яких беруть участь усі сектори й елементи індустрії гостинності. Матеріальна база закладів розміщення туристів виступає одним з визначальних чинників якості туристичного сервісу загалом. Однак сучасна українська інфраструктура закладів розміщення недостатньо відповідає міжнародним нормам проживання та відпочинку. Волинська область є однією з перспективних для розвитку туризму територій України. Її туристична привабливість характеризується вдалим географічним розташуванням, багатим історико-культурним та природно-ресурсним

потенціалом.

Волинська область має потужний туристичний потенціал, що в свою чергу дозволить приймати велику кількість туристів (таблиця 4).

Таблиця 4.

Туристичний потенціал Волинської області

2	Центри туристичної інформації	17	Музейних закладів
3	Національні парки	1534	Об'єкти культурної спадщини
231	Рекреаційна зона	20	Історичних населених місць
113	Рекреаційних пунктів	49	Народних умільців
256	Озер	11	Фестивалів (понад 1000 туристів)
285	Агросадиб	1	Туристичний кластер
152	Заклади розміщення	8	Маркованих туристичних шляхів
7	Санаторіїв	5	Активних туристичних клубів
2	Екопарки	48	Суб'єктів туристичної діяльності

Джерело: складено автором на основі [10]

Культурно-дозвіллева туристична інфраструктура області складається із закладів різних типів: театрів і кінотеатрів, клубів і диско- тек, бібліотек і музеїв. Здебільшого ці заклади використовує місцеве населення (табл.5) [11, с. 97].

Таблиця 5.

Основні заклади культури та мистецтва у Волинській області

№ п/п	Назва	Кількість
1.	Обласні академічні театри (музично-драматичний та театр ляльок)	2
2.	Обласна філармонія	1
3.	Обласний науково-методичний центр культури	1
4.	Школи естетичного виховання, з них:	37
	музичних	27
	художніх	3
	шкіл мистецтва	7
5.	Вищі мистецькі навчальні заклади I-II рівнів акредитації	1
6.	Заклади культури клубного типу	670
7.	Бібліотеки	557
8.	Музеї, з них:	106
	державні музеї – 17	17
	музеї на громадських засадах – 89;	89
9.	Державний історико-культурний заповідник	2
10.	Парки культури і відпочинку	3
11.	Зоопарк	1
12.	Кінотеатри	8

Найбільшу кількість культурних закладів мають міста: Луцьк, Ковель, Нововолинськ та Володимир-Волинський [8].

Заклади культурно-дозвіллевої інфраструктури впливають на формування туристичної привабливості області. Створення якомога більшої кількості таких закладів сприяє збільшенню грошових витрат туристів, а отже – надходжень до місцевого бюджету [11, с. 99].

Волинська область входить в число найбільш привабливих у туристично-рекреаційному плані територій України та характеризується достатнім економічним та соціальним потенціалом про що свідчить кількість туристів (рис. 1). Підтвердженням цього слугує статистика за період від березня 2016 року по квітень 2017 року згідно даних мобільних операторів:

- Кількість осіб, які виїжджали до інших областей України – 802 881;

- Кількість внутрішніх туристів Волинської області – 1 015 035;
- Кількість іноземців, які перебували на території області – 51 906;
- Кількість мешканців Волинської області, які виїжджали в інші країни світу – 1 104 539 (рис. 2) [9].

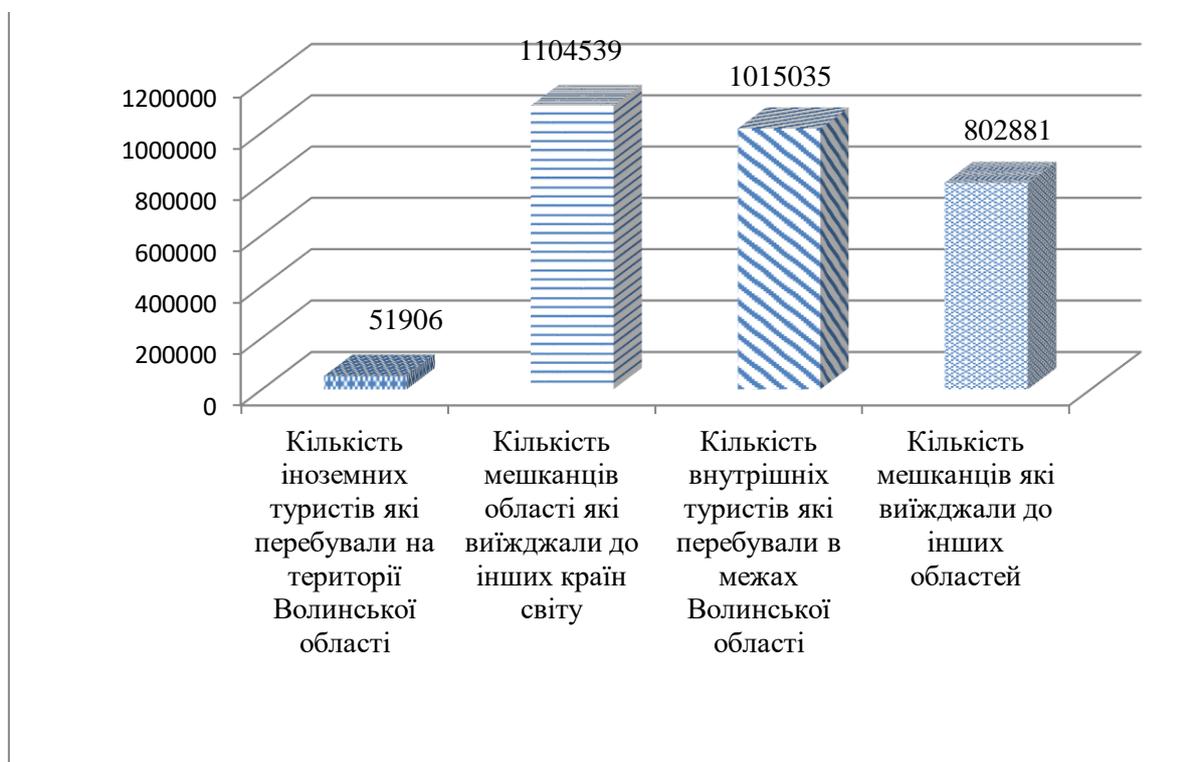

Рис. 2. Динаміка туристичного потоку у Волинській області

Волинь – єдиний регіон України, що має кордон з країнами Європейського та Митного союзів та знаходиться на невеликій відстані від столиць і більшості головних міст Центральної і Західної Європи на інтенсивно зростаючих світогосподарських зв'язках в напрямках Захід-Схід та Північ-Південь, тобто, транспортні магістралі перетворюються на міжнародні транзитно-туристичні коридори з розгалуженою туристичною інфраструктурою.

На півночі Волинська область межує з Брестською областю Республіки Білорусь, на півдні – з Львівською областю, на заході – з Холмським і Замостським воєводствами Республіки Польща. Отже, географічне розташування Волинської області є вигідним з позиції туристично-ресурсного чинника розміщення, залучення інвесторів у розвиток туризму та туристів.

Щодо кількості обслуговуваних іноземних туристів, то Волинська область посідає третє місце серед усіх областей України (таблиця 6).

Але, як показують дослідження сектору туризму, Департаменту інфраструктури та туризму, кількість іноземних туристів які перебували на території Волинської області значно більше і їх кількість сягає 51906 тис.

Згідно маркетингового дослідження витрати туристів на 1 особу на добу складають:

- внутрішні туристи – 983 грн;
- іноземні туристи – 1545 грн.

Таблиця 6.

	Обслуговано в ізмних (іноземних) туристів усього	У тому числі за метою поїздки					
		службова, ділова, навчання	дозвілля, відпочин-ок	лікування	Спортивний туризм	Спеціалізований туризм	інші
Україна	1042	24	409	609	–	–	–
Волинська	108	–	108	–	–	–	–
Івано-Франківська	4	2	2	–	–	–	–
Київська	3	–	3	–	–	–	–
Львівська	612	–	3	609	–	–	–
Миколаївська	9	–	9	–	–	–	–
Одеська	50	–	50	–	–	–	–
Полтавська	174	22	152	–	–	–	–
Харківська	14	–	14	–	–	–	–
Хмельницька	30	–	30	–	–	–	–
м. Київ	38	–	38	–	–	–	–

Джерело: складено автором на основі [8]

Висновки. Отже, як показують дослідження Волинська область входить в число найбільш привабливих у туристично-рекреаційному плані територій України та характеризується достатнім економічним та соціальним потенціалом про що свідчить кількість туристів, яка постійно зростає. Але, залишається велика кількість пам'яток історії та культури – об'єктів туристичного показу, що потребують проведення ремонтно-реставраційних робіт, встановлення туристичних знаків-вказівників до них та облаштування їх засобами для доступу людей з обмеженими фізичними можливостями, туристично-рекреаційні та лікувальні ресурси використовуються не в повній мірі.

Тому, відповідним органам державної виконавчої влади, місцевого самоврядування, необхідно приділяти більше увагу питанню розвитку туристичної інфраструктури, оскільки ефективність розвитку туризму в регіоні цілком залежить від туристичної інфраструктури, що в свою чергу може принести значні наповнення до місцевого бюджету.

Список використаних джерел:

1. Туристична діяльність. Нормативна база / упор. О. М. Роїна. – К.: КНТ, 2005. – 448 с.
2. Закон України Про внесення змін до Закону України "Про туризм" // Відомості Верховної Ради. – 2004. – № 13. – С.180.
3. Єрко А. Сучасний стан розвитку туристичної інфраструктури Волинської області / А. Єрко, К. Савич // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія. – 2016. – № 1. – С. 163–170.
4. Енциклопедичний словник-довідник з туризму / упоряд. В. А. Смолій, В. К. Федорченко, В. І. Цибух. – К.: Слово, 2006. – 372 с.
5. Мініч І.М. Соціальні чинники і функції інфраструктури туризму: соціологічний аналіз: Автореф. дис. канд. соц. наук. // 22.00.04 – економічна соціологія. – Інститут соціології НАН України. – Київ, 2002. – 173
6. Тишук І. В. Оцінка основних тенденцій розвитку сільського зеленого туризму в Україні. Науковий журнал «Економічний форум». Луцьк: РВВ Луцький НТУ, 2018. № 4. С. 79–86.
7. Стратегія розвитку Волинської області до 2020 року. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://voladm.gov.ua/proekt-strategi%D1%97-rozvitku-volinsko%D1%97-oblasti-na-period-do-2020-roku/>
8. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
9. Туристична діяльність в Україні. Статистичний бюлетень 2017 року. Державна служба статистики України. Київ, 2018. 76 с.
10. Офіційний сайт Департаменту інфраструктури та туризму Волинської облдержадміністрації. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://volynrada.gov.ua/news/yak-rozvivali-turizm-na-volini-v-ramkakh-regionalnoyi-programi>
11. Олійник Я. Б. Суспільно-географічне дослідження туристичної інфраструктури Волинської області: монографія / Я. Б. Олійник, І. В. Єрко. – Луцьк : Волинська обласна друкарня», 2014. – 164 с.

Рецензент д.е.н., професор Ковальська Л.Л.

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

УДК: 657

Голячук Н.В., к.е.н, доцент

Голячук С.Є., к.с.-г.н, доцент

Луцький національний технічний університет

АНАЛІЗ ЛІКВІДНОСТІ ТА ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ЛІСОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Наведено методику аналізу коефіцієнтів ліквідності та фінансової стійкості підприємства на основі форми 1 «Баланс», подано їх коротку характеристику та нормативні значення. Розраховано показники ліквідності та фінансової стійкості лісогосподарських підприємств Волинської області.

Ключові слова: фінансовий стан підприємства, лісогосподарське підприємства, коефіцієнти ліквідності, коефіцієнти фінансової стійкості.

Holyachuk N., Holyachuk S.

ANALYSIS OF LIQUIDITY AND FINANCIAL SUSTAINABILITY OF FORESTRY ENTERPRISES OF THE VOLYN REGION

The method of analysis of liquidity and financial stability coefficients of the enterprise on the basis of Form 1 "Balance" is given, their brief description and normative values are given. The indicators of liquidity and financial stability of forest enterprises of the Volyn region are calculated.

Key words: financial state of the enterprise, forest enterprise, liquidity coefficients, coefficients of financial stability.

Голячук Н.В., Голячук С.Е.

АНАЛИЗ ЛИКВИДНОСТИ И ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ЛЕСОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ ВОЛЫНСКОЙ ОБЛАСТИ

Приведена методика анализа коэффициентов ликвидности и финансовой устойчивости предприятия на основе формы 1 «Баланс», представлены их краткие характеристики и нормативные значения. Рассчитаны показатели ликвидности и финансовой устойчивости лесохозяйственных предприятий Волинской области.

Ключевые слова: финансовое состояние предприятия, лесохозяйственное предприятие, коэффициенты ликвидности, коэффициенты финансовой устойчивости.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Волинь належить до багатой ліси території України. Лісогосподарську діяльність на Волині здійснюють: Волинське обласне управління лісового та мисливського господарства (Волинське ОУЛМГ) до складу якого входять 26 підприємств: лісогосподарських, спеціалізованих, мисливських (90,4%) та інші користувачі (9,6%) [1].

Пріоритетними напрямками розвитку лісової галузі Волині є насамперед проведення лісовідновлення, охорона та захист лісу, проведення рубок, пов'язаних з веденням лісового господарства, рубок головного користування, збереження та відтворення мисливської фауни, переробка деревини.

Діяльність лісгосподарського підприємства в значній мірі залежить від здатності зібрати і проаналізувати потрібну інформацію, а також від своєчасності прийняття управлінських рішень. Тому важливого значення набуває здійснення фінансового аналізу роботи кожного підприємства лісового господарства. Для дослідження фінансового стану візьмемо 12 саме лісгосподарських підприємств і проаналізуємо показники їх ліквідності та фінансової стійкості. Для проведення аналізу використана фінансова звітність лісгосподарських підприємств за 2014-2017 роки [2].

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми.

Вагомий внесок в розробку теоретичних та методологічних аспектів аналізу фінансового стану підприємств в цілому, та аналізу ліквідності і фінансової стійкості підприємств, зокрема, внесли відомі науковці: Г.В. Савицька, Г.Г. Кірейцев, М.Г. Чумаченко, А.Д. Шермет, Є.В. Мних.

Цілі статті. Дослідити практичні аспекти аналізу ліквідності та фінансової стійкості лісгосподарських підприємств Волинської обл. та сформулювати висновки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Функціонуючи в ринковій економіці як суб'єкт підприємницької діяльності, кожне підприємство має забезпечувати такий стан своїх фінансових ресурсів, за якого воно стабільно зберігало б здатність безперебійно виконувати свої фінансові зобов'язання перед своїми діловими партнерами, державою, власниками, найманими працівниками. Набуваючи в ринкових умовах не уявної, а справжньої фінансової незалежності, несучи реальну економічну відповідальність за ефективність господарювання і за своєчасне виконання фінансових зобов'язань, підприємства здатні досягти стабільності своїх фінансів лише при суворому додержанні принципів комерційного розрахунку, головним серед яких є зіставлення витрат і результатів, одержання максимального прибутку за мінімальних витрат. Саме ця умова є визначальною для формування фінансового стану підприємства [3].

Фінансовий стан підприємства - забезпеченість підприємства необхідними фінансовими ресурсами і ступінь раціональності їх розміщення для здійснення ефективної господарської діяльності та своєчасного проведення грошових розрахунків за своїми зобов'язаннями. Фінансовий стан підприємств можна оцінити з погляду його короткострокової та довгострокової перспектив. Критерієм оцінки фінансового стану підприємства є його ліквідність і платоспроможність, тобто здатність своєчасно і в повному обсязі розрахуватися за короткостроковими зобов'язаннями.

Коефіцієнт загальної ліквідності (K_n) дає загальну оцінку платоспроможності підприємства та показує, скільки гривень поточних активів підприємства припадає на одну гривню поточних зобов'язань.

$$K_n = \frac{\phi.1p.1195}{\phi.1p.1695}; \quad (1)$$

Якщо поточні активи підприємства перевищують його поточні зобов'язання, то підприємство є ліквідним. Якщо $K_n < 1$ то це низька ліквідність, якщо $1 < K_n < 2$, то це ознака нормальної ліквідності, коли цей показник вище 2 – це висока ліквідність.

Визначимо коефіцієнт загальної ліквідності для лісгоспів Волинської області (рис.1). В 2014 році більшість лісгосподарських підприємств мали низький коефіцієнт загальної ліквідності. Три підприємства Ковельське ЛГ, Любешіське та Маневицьке ЛГ мали нормальну ліквідність, оскільки їх показники були більше 1.

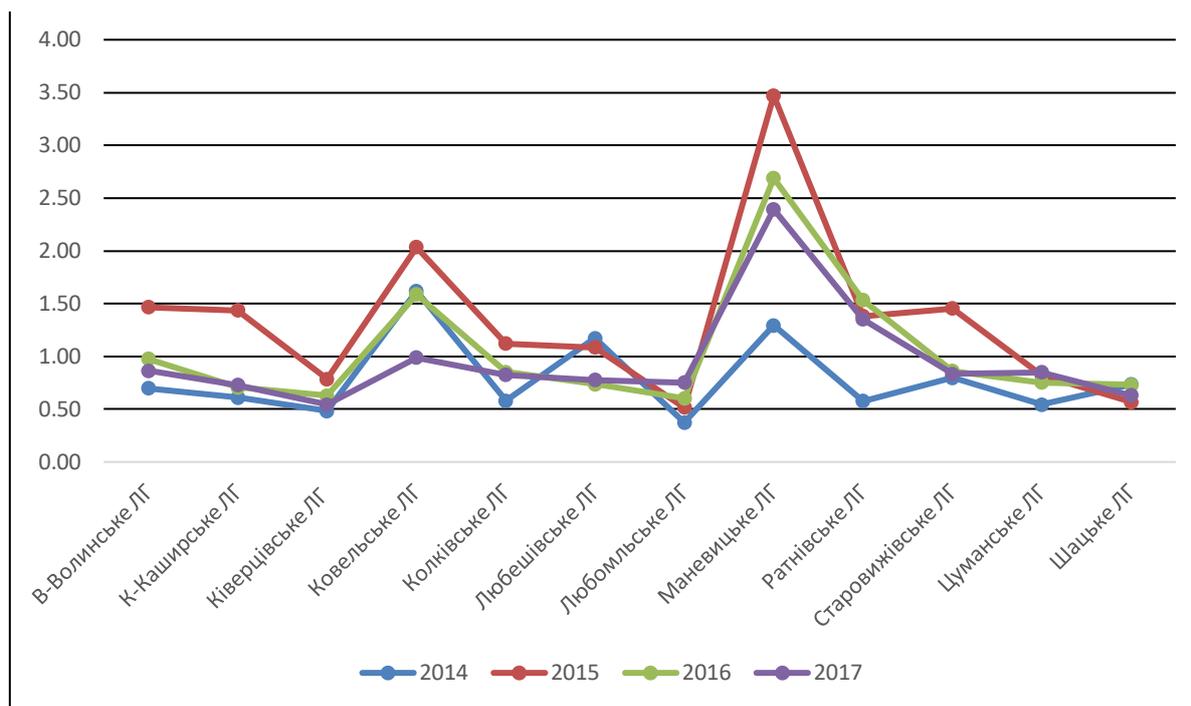

Рис. 1. Коефіцієнт загальної ліквідності лісгосподарських підприємств Волинського ОУЛМГ

Джерело: власні розрахунки

В 2015 році коефіцієнт загальної ліквідності мав нормативне значення уже в п'яти державних лісгосподарських підприємства, що свідчило, що підприємства можуть розраховуватися зі своїми боргами. А два підприємства Маневицьке ЛГ та Ковельське ЛГ перевищили нормативний показник 2 та мали високу ліквідність. Показник загальної ліквідності Маневицького ЛГ становив 3,47, а це означало, що на 1 грн. поточних зобов'язань підприємства в 2015 році припадало 3,47 грн. активів підприємства.

В 2016 році всі досліджувані підприємства погіршили показники загальної ліквідності в порівнянні з попереднім роком, але при цьому Маневицьке ЛГ мало високу ліквідність – 2,69.

В 2017 році показники загальної ліквідності лісгосподарських підприємств впали до низького рівня. І лише ліквідність Ратнівського ЛГ була нормальною з показником 1,35, та Маневицького ЛГ – високою, з показником 2,39.

Такі зміни показників загальної ліквідності підприємств лісгосподарського комплексу викликані як зростанням оборотних активів так і значним ростом поточних зобов'язань.

Далі проаналізуємо коефіцієнт поточної ліквідності.

Коефіцієнт поточної (швидкої) ліквідності враховує якість активів і є точнішим показником ліквідності, оскільки для його розрахунку враховуються найбільш ліквідні поточні активи (запаси не враховуються) [13].

$$K_{\text{шл}} = \frac{\phi.1p.(1125+1135+1130+1145+1155+1160+1165+1190)}{\phi.1p.1695}; \quad (2)$$

Цей показник показує платіжні можливості підприємства щодо погашення поточних зобов'язань за умови своєчасного здійснення розрахунків з дебіторами. Теоретично значення коефіцієнта вважається достатнім, якщо воно перевищує 0,6.

Розраховані показники коефіцієнта поточної ліквідності подані на рис. 2.

В 2014 році тільки три підприємства: Ковельське ЛГ, Любешівське ЛГ та Маневицьке ЛГ мало достатнє значення коефіцієнта поточної ліквідності. В 2015 році фінансовий стан підприємств показав, що вже 7 лісгоспів мали нормативне значення показника швидкої ліквідності.

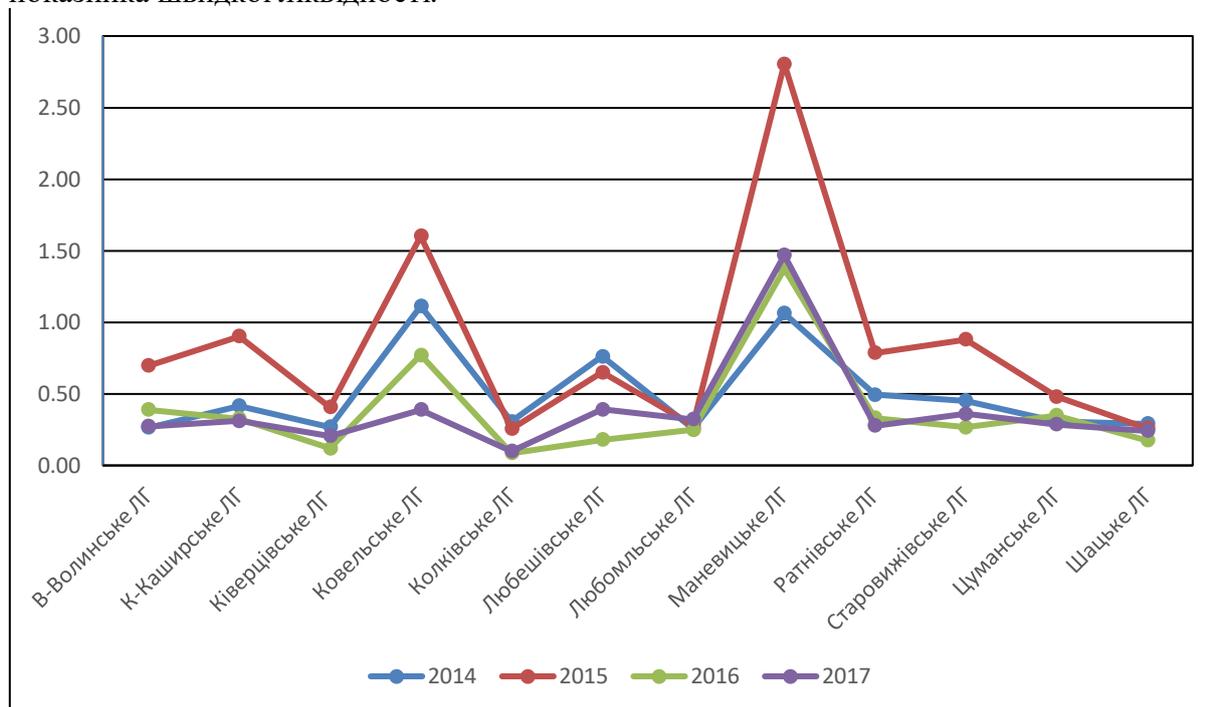

Рис. 2. Коефіцієнт поточної (швидкої) ліквідності лісгосподарських підприємств Волинського ОУЛМГ

Джерело: власні розрахунки

З діаграми бачимо, що за 2016 та 2017 роки майже всі лісгосподарські підприємства погіршили свої показники в порівнянні з 2015 роком. Тільки в двох підприємствах в 2016 році: Ковельському ЛГ та Маневицькому ЛГ коефіцієнт поточної ліквідності був більшим 0,6. В 2017 році тільки Маневицьке ЛГ мало можливість своєчасно погасити свої борги по зобов'язаннях, оскільки коефіцієнт поточної ліквідності становив 1,47.

Переходимо до аналізу коефіцієнта абсолютної ліквідності.

Коефіцієнт абсолютної ліквідності ($K_{ал}$) характеризує ту частину короткострокової заборгованості, яку підприємство має можливість погасити негайно.

$$K_{ал} = \frac{\phi.p.(1160+1165)}{\phi.p.1695}; \quad (3)$$

Теоретично значення коефіцієнта вважається достатнім, якщо воно перевищує 0,2...0,3. На практиці ж значення бувають значно нижчі, і за цим показником не можна відразу робити негативні висновки про можливість підприємства негайно погасити свої борги, тому що мало ймовірно, щоб всі кредитори підприємства одночасно пред'явили б йому свої вимоги. У той же час, занадто високе значення показника абсолютної ліквідності свідчить про нераціональне використання фінансових ресурсів.

Розглянемо динаміку коефіцієнта абсолютної ліквідності на лісгосподарських підприємствах Волинської обл. (рис. 3)

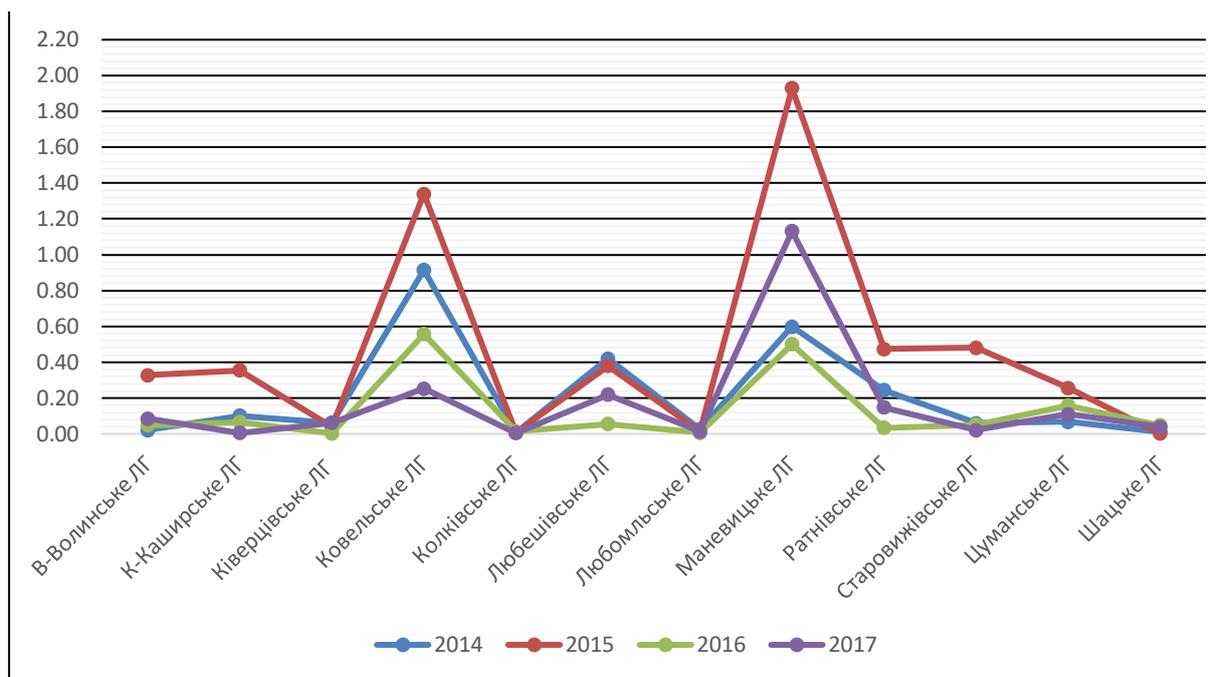

Рис. 3. Коефіцієнт абсолютної ліквідності лісгосподарських підприємств Волинського ОУЛМГ

Джерело: власні розрахунки

В 2014 році показник абсолютної ліквідності відповідав нормативному показнику тільки на чотирьох підприємствах. В 2015 році ситуація змінилась в сторону збільшення підприємств, які змогли б моментально погасити свої борги. Таких підприємств стало вісім із дванадцяти.

В 2016 році ситуація знову кардинально змінилась. Достатній коефіцієнт абсолютної ліквідності мали лише два підприємства; Ковельське ЛГ та Маневицьке ЛГ.

В 2017 році лише Маневицьке ЛГ мало достатньо грошових коштів, щоб негайно погасити свої зобов'язання. Але при цьому існує ще один важливий нюанс: ДП Маневицьке ЛГ має досить високий рівень коефіцієнта абсолютної ліквідності, що може свідчити про не зовсім ефективне використання грошових коштів підприємства.

Переходимо до аналізу фінансової стійкості підприємств Волинського ОУЛМГ.

Фінансова стійкість підприємства є важливою характеристикою фінансового стану підприємства. Вона пов'язана зі ступенем залежності від кредиторів і інвесторів і характеризується співвідношенням власних і залучених коштів.

Першим показником фінансової стійкості підприємства, який обираємо для аналізу є коефіцієнт концентрації власного капіталу ($K_{квк}$). Цей коефіцієнт характеризує частку власників підприємства в загальній сумі коштів, авансованих у його діяльність. Чим вище значення цього показника, тим більш фінансово стабільне підприємство і незалежне від зовнішніх кредиторів. Нормативне значення коефіцієнта концентрації власного капіталу більше 0,6.

$$K_{\text{фс}} = \frac{\text{ф. 1р. 1495}}{\text{ф. 1р. 1900}}; \quad (4)$$

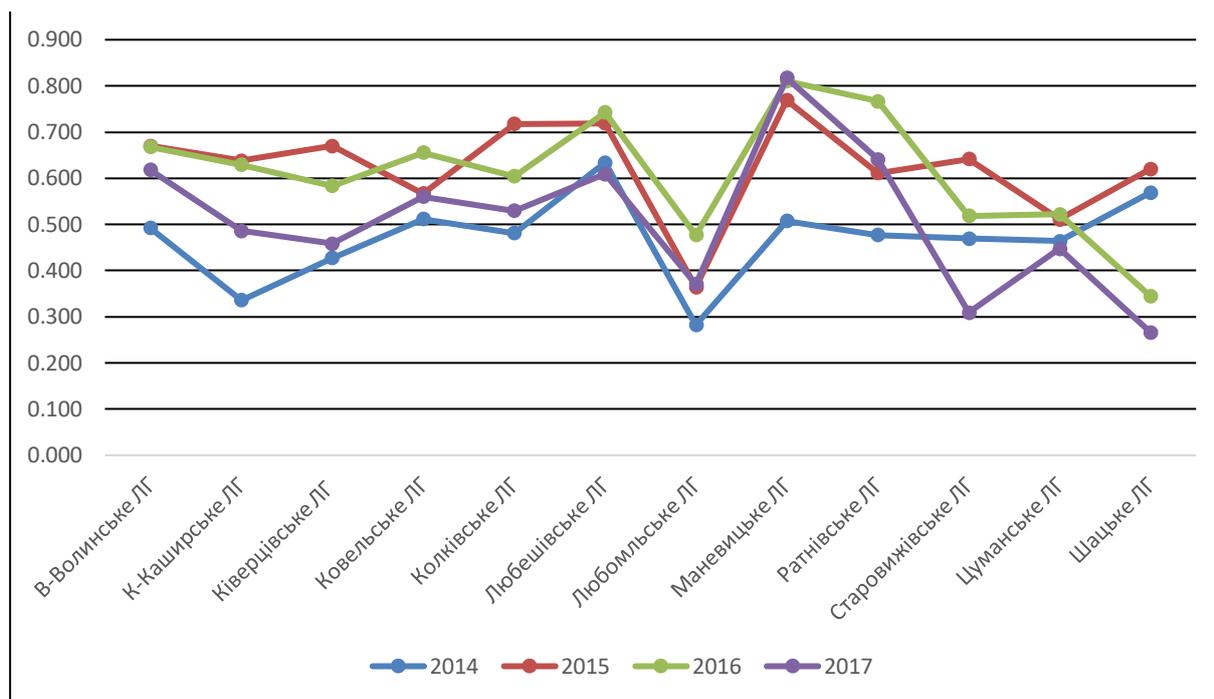

Рис. 4. Коефіцієнт концентрації власного капіталу лісгосподарських підприємств Волинського ОУЛМГ

Джерело: власні розрахунки

З рис.4 бачимо, що в 2014 році на підприємствах лісгосподарського комплексу Волинської обл. коефіцієнт концентрації власного капіталу був досить низьким відносно нормативного показника. Найгіршим цей показник був ДП «Любомльське лісове господарство» і становив 0,28. Варто зразу ж зазначити, що назване підприємство і в наступні три роки теж мало досить низький рівень коефіцієнта концентрації власного капіталу. Найбільш фінансово стабільним у 2014 році було ДП «Любешівське ЛГ», коефіцієнт якого перевищив нормативне значення і становив 0,61. В 2014 році це було єдине підприємство, яке перейшло поріг нормативного значення. За три наступні роки фінансовий стан всіх досліджуваних підприємств змінювався по різному. Найгірший фінансовий стан в 2017 році мало ДП «Шацьке ЛГ», в якого коефіцієнт концентрації власного капіталу становив 0,27 (для порівняння в 2014 р. – 0,56, в 2015р. – 0,62, в 2016р. – 0,34). Найвищі показники коефіцієнта концентрації власного капіталу та можливість погасити борги за рахунок власних коштів в 2017 році мали 3 підприємства: ДП «Маневицьке ЛГ» - 0,82 (в 2016р. – 0,81); ДП «Ратнівське ЛГ» - 0,64 (в 2016р. – 0,77) та ДП «Любешівське ЛГ» - 0,61 (в 2016р. – 0,74).

Наступним показником для аналізу є коефіцієнт фінансової залежності $K_{фз}$.

$$K_{фз} = \frac{\text{ф. 1р. 1900}}{\text{ф. 1р. 1495}}; \quad (5)$$

Цей коефіцієнт є оберненим до коефіцієнта концентрації власного капіталу. Зростання цього показника в динаміці означає збільшення частки позичених коштів у фінансуванні підприємства.

Розглянемо динаміку коефіцієнта фінансової залежності лісгосподарських підприємств Волинського ОУЛМГ (рис.5).

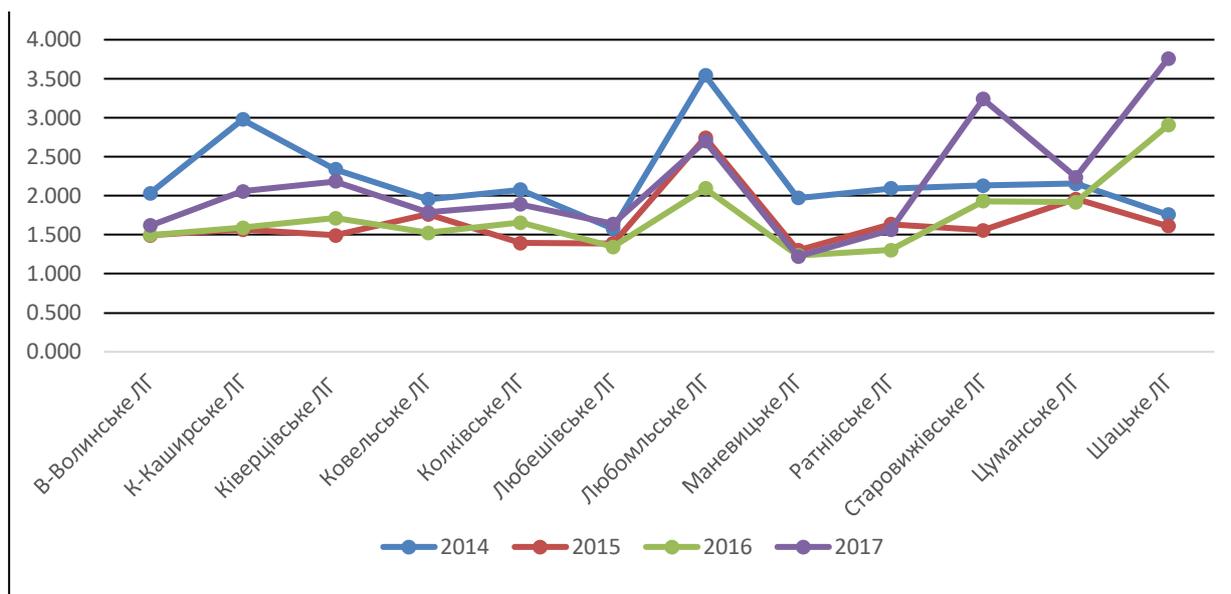

Рис. 5. Коефіцієнт фінансової залежності лісгосподарських підприємств Волинського ОУЛМГ

Джерело: власні розрахунки

Розрахункові дані коефіцієнта фінансової залежності за 2014 рік найвищі за досліджуваний період майже по всіх підприємствах лісового господарства. Це означає, що в 2014 р. значна частка коштів у фінансуванні підприємств була позиченою. Найбільше значення показника 3,54 було в ДП «Любомльське ЛГ», а це означає, що з 3,54 грн., вкладених в активи підприємства 2,54 грн. були позиченими. Найменше запозичених коштів використовувалось ДП «Любешівське ЛГ», в якого коефіцієнт фінансової залежності становив 1,57.

В 2016 році фінансовий стан підприємств значно покращився і фінансова залежність від зовнішніх кредиторів значно зменшилась. Найнижчий показник коефіцієнта фінансової залежності мало ДП «Маневицьке ЛГ» 1,23, це означає, що в активи підприємства вкладено 1 грн. власну і лише 0,23 грн. позикові. В цьому році лише одне підприємство ДП «Шацьке ЛГ» майже в два рази в порівнянні з 2014 роком збільшило значення коефіцієнта фінансової залежності з 1,75 до 2,90.

В 2017 році фінансова залежність підприємств значно зросла. Найнижчим показником залишився у ДП «Маневицьке ЛГ» - 1,22. Відразу три підприємства значно збільшили свою фінансову залежність в порівнянні з попередніми роками: ДП «Старовижівське ЛГ» - 3,24; ДП «Цуманське ЛГ» - 2,24; ДП «Шацьке ЛГ» - 3,76.

Висновки. Отже, наявність достовірної і оперативної інформації про фінансовий стан лісгосподарських підприємств дає змогу керівникам підприємств вчасно приймати більш виважені рішення щодо підтримки виробництва лісгосподарської продукції, а органам державного управління забезпечує процес регулювання і контролю за економічною діяльністю лісгосподарських підприємств.

Список використаних джерел:

1. Волинське обласне управління лісового та мисливського господарства. Основні показники діяльності у динаміці за 2014-2016 роки. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://lis.volyn.ua>
2. Волинське обласне управління лісового та мисливського господарства. Фінансова звітність. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://lis.volyn.ua>
3. Голячук Н.В. Інформаційне забезпечення управління підприємствами лісгосподарського комплексу. — дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук за спец. 08.06.01 – «Економіка, організація і управління підприємствами» / Н.В. Голячук. — К., 2004. — 193 с.

Рецензент д.е.н., професор Голян В.А.

УДК 311:504.4

Рацлав В.В., к.т.н., доцент, докторант

Донбаської державної машинобудівної академії

ОЦІНКА ЯКОСТІ З ПРОБЛЕМАМИ ЕКОЛОГІЧНОГО ТА ЕКОНОМІЧНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПОВЕРХНЕВИХ ВОД БАСЕЙНУ РІЧКИ СІВЕРСЬКИЙ ДІНЕЦЬ

Здійснено статистичний аналіз проблем екологічного й економічного використання водних ресурсів Донбасу з метою поліпшення екологічної ситуації, зроблено спробу визначити можливість інтегрованого планування управління басейном річки Сіверський Дінець, що сприятиме прийняттю екологічних та економічних зважених оперативних і стратегічних рішень, які призведуть до поліпшення екологічної ситуації в Україні.

Ключові слова: інтегроване управління, водні ресурси, водопостачання, водокористування, стічні води, водоресурс, антропогенне навантаження, водоресурсний потенціал України, геоінформаційні системи.

Volodymyr R.

QUALITY ASSESSMENT WITH THE PROBLEMS OF ENVIRONMENTAL AND ECONOMIC USE OF SURFACE WATERS OF THE SEVERSKY DONETS BASIN OF THE RIVER

The statistic analysis of the problems of ecological and economic use of Donbas water resources with the aim of improving the ecological situation, was fulfilled; the attempt to define the possibilities of planning the integrated management of river Sivers'kyi Donets basin, was made. It would surely contribute to the adoption of ecologically and economically considered operative and strategic decisions and lead to the improvement of ecological situation in the country.

Key words: integrated management, water resources, water supply, water use, sewage, anthropogenic loading, water-resourceful potential of Ukraine, geoinformative systems.

Рацлав В.В.

ОЦЕНКА КАЧЕСТВА С ПРОБЛЕМАМИ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО И ЭКОНОМИЧЕСКОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПОВЕРХНОСТНЫХ ВОД БАСЕЙНА РЕКИ СЕВЕРСКИЙ ДОНЕЦ

Осуществлен статистический анализ проблем экологического и экономического использования водных ресурсов Донбасса с целью улучшения экологической ситуации, сделана попытка определить возможность интегрированного планирования системы управления бассейном Северского Донца, что будет способствовать принятию экологических и экономических взвешенных оперативных и стратегических решений, направленных на улучшение экологической ситуации в стране.

Ключевые слова: интегральное управление, водные ресурсы, водоснабжение, водопользование, сточные воды, водоресурсы, антропогенная нагрузка, водоресурсный потенциал Украины, геоинформационные системы.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Донбас невідворотно вибрав шлях сталого, екологічно безпечного та комфортного соціально – економічного розвитку регіону. Стратегія регіонального розвитку Донбасу передбачає рівнозначність його соціальної, економічної та екологічної складових. І сьогодні, незважаючи на військовий конфлікт на сході України, як ніколи, потрібна зважена та розсудлива державна політика щодо ефективного використання природних ресурсів, їх збереження для забезпечення

спроможності та збалансованого розвитку об'єднаних територіальних громад. Оцінка стану довкілля в Донецькій та Луганській областях свідчить, що практично немає природних компонентів екосистеми, які б не зазнавали постійного негативного антропогенного впливу. З одного боку, екологічна ситуація в області загалом задовільна, екологічні показники життєдіяльності відповідають допустимим нормам, ніж в більшості інших регіонів країни і значно кращі, ніж в середньому по Україні. Це обумовлює визначення Донбасу як досить сприятливого регіону для проживання та роботи. З іншого боку можна зазначити, що в Донецькій і Луганських областях наявні екологічні ризики і проблеми щодо стану поверхневих водних об'єктів та підземних вод, земель та лісів. Рівень забруднень навколишнього середовища в області не є катастрофічною, але наявні екологічні ризики і проблеми, при умові ефективної і цілеспрямованої роботи в цьому напрямку, можуть бути суттєво зменшені. На території Донбасу постійно та неухильно реалізується соціальна політика яка спрямована на збереження безпечного для існування живої та неживої природи навколишнього середовища. В значній частці забезпечується захист життя і здоров'я населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням навколишнього природного середовища, для досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи, охорони, використання і відтворення природних ресурсів.

Моніторинг якості стану довкілля, поверхневих та підземних вод є складовою частиною системи державного моніторингу довкілля та ключовим елементом Плану управління річковим басейном на всіх етапах його розробки – від визначення референційних умов і сучасного стану водних об'єктів з метою складання переліку необхідних заходів для досягнення «доброго» стану водних об'єктів до контролю реалізації запланованих водоохоронних заходів, згідно з принципами Водної Рамкової Директиви ЄС та Постанови Кабінету Міністрів України від 18.05.2017 № 336 «Про затвердження порядку розроблення плану управління річковим басейном» [2,17].

Басейн річки Сіверський Дінець є важливішою та головною водною артерією сходу України, що забезпечує потреби у воді населення, сільське господарство та промисловий комплекс Луганської, Донецької та Харківської областей. Суббасейн Сіверського Дінця згідно з прийнятим гідрографічним районуванням у межах України - це унікальна екологічна система, що відзначається складним водогосподарським комплексом зі значним різноманіттям ландшафтів на унікальній території, де розташований національний парк «Святі Гори», в якому знаходяться унікальні види рослин та тварин. Стан довкілля річки є важливішим водним ресурсом Донбасу – найбільш техногенно навантаженого регіону України.

Загальна площа басейну річки Сіверський Дінець – 98,9 тис.км², зокрема й на території України – 54,5 тис.км². Довжина річки становить 1053км, по Україні 723км, з яких у Харківській області – 375км, Донецькій – 95км, Луганській – 253км.

Сіверський Дінець має розгалужену мережу приток, серед яких: 11 середніх та 247 малих річок. У басейні нараховується 679 озер (площа водного дзеркала – 5620га), 149 водосховищ загальним об'ємом 1997,1 млн. м³, два канали (довжиною 263км і 131.6км) і 5 великих водоводів, а також 2679 ставків (загальним об'ємом 295.9млн.м³).

Військовий конфлікт на сході України призвів до цілої низки небезпечних подій та наслідків:

- забруднення довкілля і впливів на ґрунти та ландшафти;
- погіршення стану поверхневих і підземних вод;
- надання шкоди рослинному і тваринному світу.

За час конфлікту неодноразово відзначено порушення водопостачання та водовідведення на території Донбасу, які супроводжувались скидами забруднювальних

речовин у басейни річок та водосховищ. Результати проведених досліджень Сіверсько-Донецьким басейновим управлінням водних ресурсів (БУВР) показали підвищенні концентрації азоту й фосфору у воді річок Сіверський Дінець, Клебан-Бик, Кальміус, Бахмутка і Кальміус [3,12].

На замовлення Управління ООН із координації гуманітарних питань (УКГП ООН) швейцарські фахівці провели польову оперативну експрес-оцінку небезпеки можливих аварій уздовж лінії зіткнення та комплексний аналіз стану діяльності компанії «Води Донбасу» і джерел ризику щодо водопостачання регіону [4,23].

Моніторинг якісного стану поверхневих водних об'єктів басейну р. Сіверський Дінець здійснюється Сіверсько-Донецьким БУВР у межах державної системи моніторингу довкілля. Екологічний стан поверхневих вод у створах річки на основі інтегрального показника якості води відносяться переважно до III класу якості 4 категорії (задовільні, слабо забруднені), II клас якості 3 категорії (добрі, досить чисті) відзначаються лише у верхів'ї у створах на межі Белгородської та Харківської областей та Печенізькому водосховищі. Найбільш забрудненими притоками є річки Казенний Торець і Бахмутка (Донецька область), Верхня Біленька і Нижня Біленька (Луганська область), які відповідають III класу як 5 категорія (посередні, помірно забруднені).

Критична екологічна ситуація на території, яка межує з невідконтрольною територією, яка все далі стає катастрофічною. Через закриття та підтоплення шахт, що використовуються як сховища відходів, вибухи боєприпасів та використання військової техніки забруднюється не лише ґрунт, але й водні ресурси. Постала проблема забруднення поверхневих та підземних вод, які є водними ресурсами не тільки Донбасу, а і країни в цілому.

За оцінкою експертів у 2017 році, на запит Міністерства екології та природних ресурсів Україна Координатор проектів ОБСЄ в Україні розпочав проект «Визначення шкоди, заподіяної довкіллю на сході України», завданнями якого стали моніторинг впливу конфлікту на природне середовище. У зв'язку з прийняттям постанови Кабінету Міністрів від 19.09.2018 №758 «Про затвердження Порядку здійснення державного моніторингу вод» з 1 січня 2019 року встановлюються нові вимоги до організації здійснення державного моніторингу вод, взаємодії центральних органів виконавчої влади в процесі його здійснення та забезпечення органів державної влади й органів місцевого самоврядування інформацією для прийняття рішень щодо стану вод.

Несприятлива обстановка, що склалася в галузі водовикористання та водопостачання, пов'язана із цілим комплексом питань, що мають місце на всіх стадіях водогосподарської діяльності: забору води з природних водних джерел, втрати води під час транспортування, а також упровадження заходів щодо запобігання шкідливої дії поверхневих і підземних вод, захисту водних ресурсів тощо. За таких умов, особливого значення набуває проблема не лише екологічного та економічного використання водних ресурсів, а й планомірного та інтегрованого управління водним басейном річки Сіверський Дінець.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблеми ефективного державного управління водними ресурсами, природокористуванням та охороною природного середовища досліджувались у наукових працях М. Хвеси́ка, В. Голя́на, Б. Данилишина, С. Дорогунцова, І. Драгана, Т. Іванової, В. Сташука, А. Яцика, О. Яроцької, Т. Клауссена та інших. Питаннями управління водними ресурсами басейну р. Сіверський Дінець займається Сіверсько-Донецьке БУВР, перед яким стоять основні завдання:

- управління річковим басейном та експлуатація водогосподарського-меліоративного комплексу в Донецькій області;

- соціально-економічний розвиток річкового басейну;
- охорона й екологічне оздоровлення річкового басейну та механізми їх фінансування;
- упровадження інтегрованого плану в управлінні водними ресурсами регіону.

Цілі статті – виявлення теоретичних методологічних положень щодо інтегрованого державного управління водними ресурсами регіону, здійснити статистичний аналіз проблем екологічного й економічного використання поверхневих водних ресурсів Донбасу з метою поліпшення екологічної ситуації, зробити спробу визначити можливість інтегрованого планування управління басейном річки Сіверський Дінець, що сприятиме прийняттю екологічних та економічних зважених оперативних і стратегічних рішень, які призведуть до поліпшення екологічної ситуації в Україні.

Мета державного інтегрованого управління водними ресурсами пов'язана із забезпеченням координованого розвитку та управлінням водними, земельними та іншими ресурсами, щоб здійснити результативність економічного, соціального і екологічного благополуччя на рівноправній, збалансованій основі без завдання шкоди життєво найважливішим природним екосистемам Донбасу. Враховуючи результати моніторингу з питань якості та кількості водних ресурсів, впровадження заходів для вирішення аспектів водного менеджменту, матимуть позитивний вплив на екосистеми в басейні річки Сіверський Дінець .

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Військовий конфлікт на сході України призвів до цілого ряду небезпечних явищ, що створили екологічні та економічні проблеми при використанні водних ресурсів Донбасу, але в останні роки негативні явища можуть призвести до непоправних наслідків. Небезпечний рівень забруднення водних ресурсів Донецької та Луганської областей пов'язаний із великим об'ємом стічних вод, кількість яких біля 700 млн. куб. м щорічно скидається в річки регіону. В останні часи за вмісту значної частки мінералізації та іонів тяжких металів такі води непридатні для питного та технічного водопостачання. Для попередження масштабної катастрофи необхідно ввести екологічний, економічний, політичний та інші принципи контролю і регулювання щодо охорони та відтворення водних запасів. Проведення державного моніторингу якості води басейну річки Сіверський Дінець для оцінки тисків, спричинених гідроморфологічних змін, застосовуються як методологію для створення Плану управління басейну, на основі важливого аспекту водного менеджменту (ВАМП). Для кожного ВАМП, які для кількості водних ресурсів, необхідно буде визначити три важливих аспекти:

- забруднення органічними та неорганічними речовинами;
- виявити поживні та небезпечні сполуки;
- гідроморфологічні зміни басейну.

Щоб адаптувати управлінські цілі к басейну річки Сіверський Дінець до аспектів ВАМП, необхідно розробити бачення та управлінські цілі щодо питань якості й кількості води, а саме:

- описати заходи, які вживатимуться для скорочення чи припинення наявних істотних тисків у масштабі басейну і суббасейнів для кожного ВАМП і підземних вод;
- покращити зв'язок між заходами на державному рівні та координації на басейновому та суббасейновому рівнях для досягнення загальних природоохоронних цілей водній рамковій директиві (ВРД).

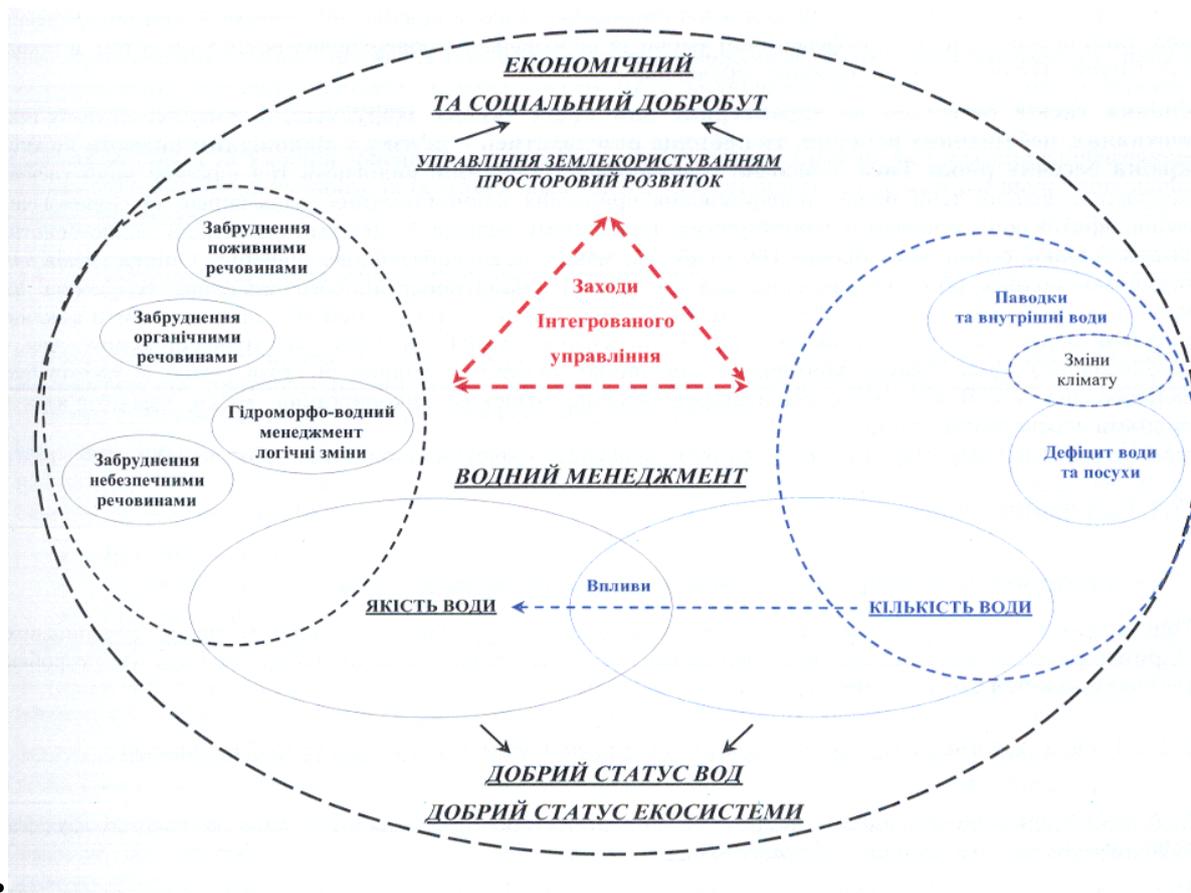

Рис.1 Взаємозв'язки між якісним та кількісним аспектами водного менеджменту [7,19].

За запасами водних ресурсів басейн Сіверського Дінця є маловодним регіоном, де забезпеченість потреби у воді утричі менша, ніж у цілому по Україні. Водночас, це один із найбільш навантажених серед основних річкових басейнів держави. Саме тому першочергове значення має відповідальне водокористування, охорона й відтворення водних ресурсів басейну Дінця та річок Донбаського регіону. Для цього необхідна повна статистична інформація про стан водних ресурсів. Водний кодекс передбачає державний облік водокористування поверхневих і підземних вод. Облік та аналіз стану поверхневих водних ресурсів здійснюється через подання водокористувачами до державних органів водного господарства звітів про водокористування за встановленою формою. Водокористуванням і водовідведенням займається статистика водних ресурсів, яка є частиною екологічної статистики. Об'єктами статистики є:

- водокористувачі водних джерел;
- використання води підземних горизонтів;
- зворотні (стічні) води.

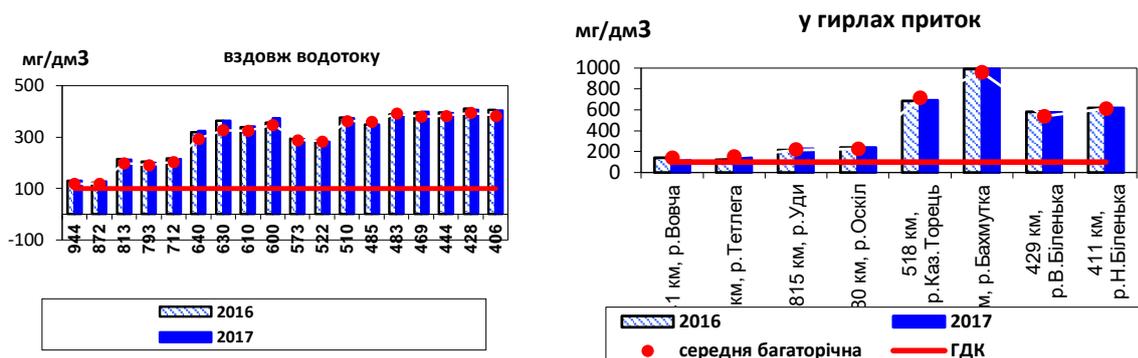
Така статистична інформація збиралася за даними Сіверсько-Донецького басейного управління водних ресурсів державного обліку водокористування за формою 2ТП-водгосп. У 2017 році до поверхневих водних об'єктів басейну р. Сіверський Дінець здійснювали скид 173 підприємства, усього було скинуто 412,6 млн.м³ зворотних вод. Найбільший об'єм скиду здійснюється до басейну р. Уди 193,7 млн.м³ (47 % від загального по басейну), русла р. Сіверський Дінець – 95,15 млн.м³ (23 %) та басейну р. Казенний Торець – 86,97 млн.м³ (21 %).

У цілому по басейну основний відсоток скиду стічних вод здійснюється КБО «Диканівський» та «Безлюдівський» (КП «Харківводоканал» очисні споруди м. Харкова) – 138,92 та 51,03 млн.м³ відповідно (46 % від загального по басейну). Відповідно до цього частка скиду сольових показників (сухий залишок) цих підприємств у загальному скиді складає 66 %.

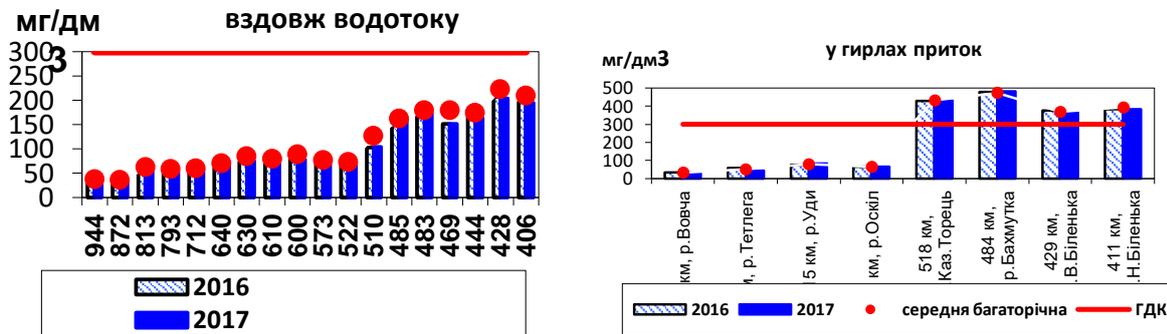
Зауважимо, що з 2016 року підприємства, які здійснюють скид шахтно-кар’єрних вод, надають звіт без урахування інгредієнтів, тому визначити вплив цих підприємств, зокрема й вугільної промисловості, на якісний стан водних об’єктів неможливо.

Сольові показники та жорсткість

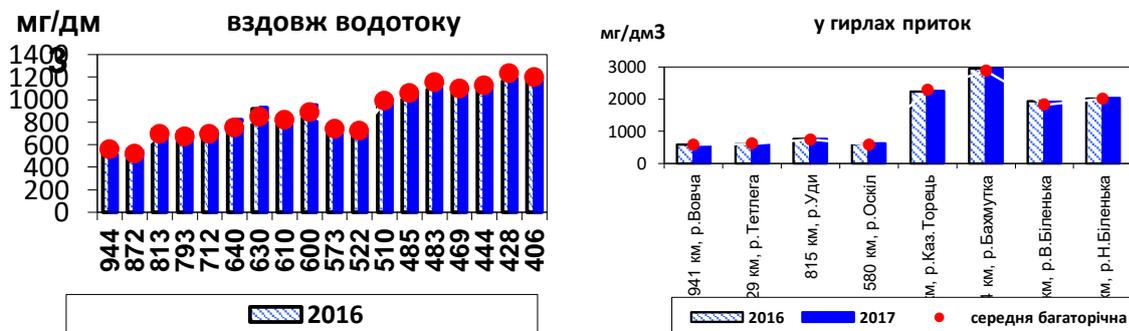
Сульфати

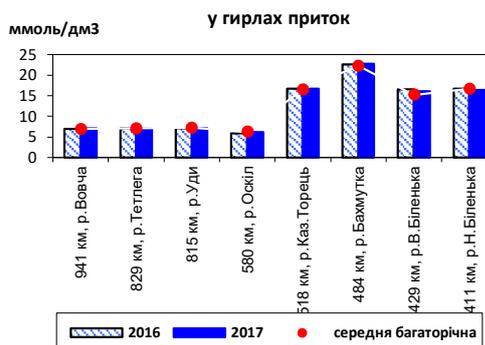
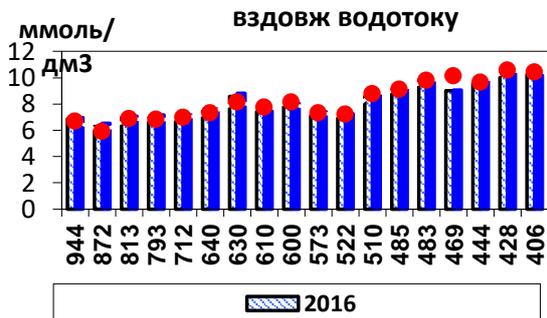
Хлориди

Мінералізація (сухий залишок)

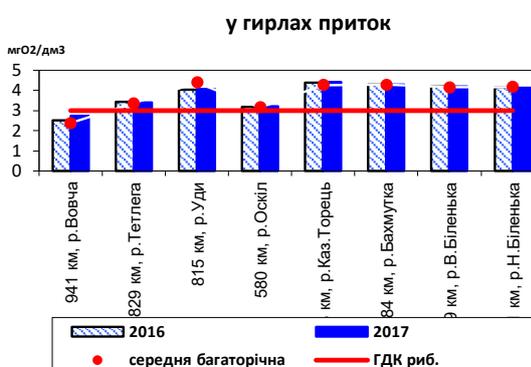
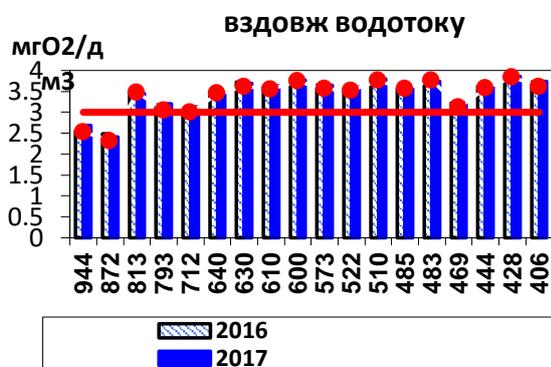

Жорсткість

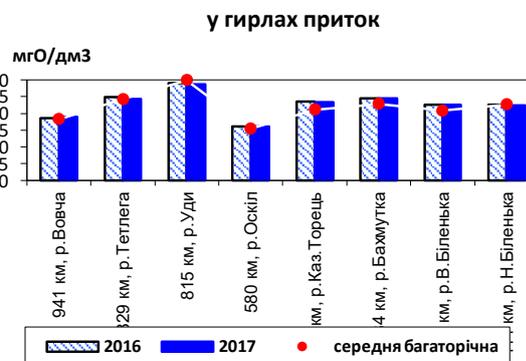
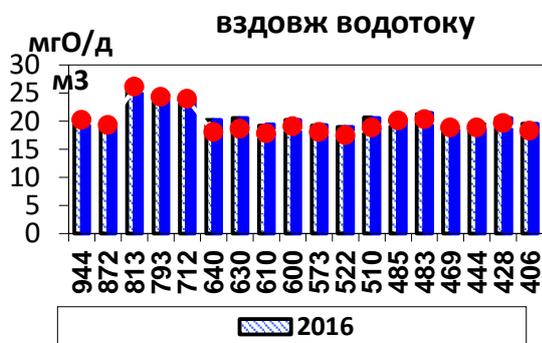

Органічні показники

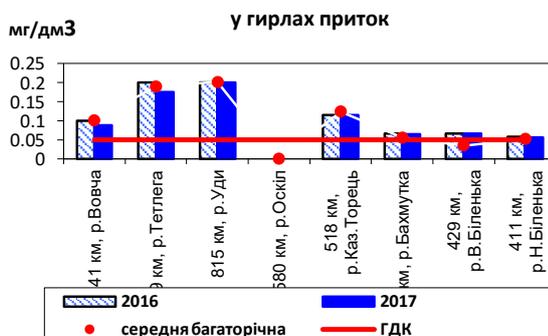
БСК-5

ХСК

Нафтопродукти

У 2017 році вздовж водотоку р. Сіверський Дінець концентрація органічних показників варіює по БСК₅ щодо ГДК від 0,8 до 1,3; у гирлах приток від 0,9 до 1,5. Підвищений уміст органічних речовин у поверхневих водних об'єктах басейну пов'язаний з активною господарською діяльністю та скидом забруднених стічних та зворотних вод. Помічаємо перевищення концентрацій нафтопродуктів у створах нижче впадіння р. Уди – 2,8-4 ГДК та у гирлах приток 1,1-4 ГДК.

Концентрації органічних речовин в усіх пунктах спостережень уздовж водотоку р. Сіверський Дінець та в гирлах основних приток майже на рівні минулого року (коливання в межах 0,1-6 %) та незначно варіює в межах середньо багаторічних значень. За даними державного обліку водокористування, за формою 2ТП-водгосп до поверхневих водних об'єктів басейну було скинуто 131,3 тис.т органічних речовин (за ХСК), найбільший скид здійснюється до басейну р. Уди – 73 %, басейну р. Казенний Торець – 12 % та русла р. Сіверський Дінець – 10 %. У цілому концентрація біогенних речовин майже на рівні попереднього року (коливання в межах 0,3-10 %) та середньо багаторічних значень. Уміст біогенних речовин значно підвищується після впадіння р. Уди, що пов'язано зі скидами з очисних споруд м. Харкова КП «Харківводоканал» (КБО «Безлюдівський та «Диканівський»). За даними державного обліку водокористування, за формою 2ТП-водгосп цими підприємствами скидається 75% біогенних речовин від загального скиду по басейну [2].

Ще гірші справи в південній частині Донецької області, куди воду постачають по каналу Сіверський Донець-Донбас. Свіжа вода з каналу використовується підприємствами металургійної та вугільної промисловості, енергетики та комунального господарства. Основна частина забруднень доводиться на річки Приазов'я, де скидання забруднень складає понад 20 відсотків. Використання значних обсягів водних ресурсів на виробничі потреби, неякісне очищення каналізаційних стоків та сільськогосподарські відходи – це все заподіює не виправну шкоду водним ресурсам Донбасу. Наслідки забруднення води надзвичайно шкідливі для людини, тоді як головним чинником забруднення є людино-антропогенний чинник. За тим, як забруднюються річки, найбільше виділяються річки Кальміус, Казенний Торець, Самара, Солона, Бик та Вовча. Попри зменшення об'ємів водоспоживання останні роки (порівняно з 1990 р. – удвічі) інтенсивність використання водних ресурсів у Донецькій області залишається найбільшою по Україні. На жаль, суспільство недооцінює негативні наслідки змін якості та кількості показників водних ресурсів.

Економічні проблеми водних ресурсів свідчать про те, що необхідно розв'язати безліч питань комплексного використання водних ресурсів: упровадження оптимальних норм витрати води, упровадження прогресивних технологічних процесів виробництва та прогресивних систем очищення стічних вод, опріснення мінералізованих вод, відтворення запасів прісних підземних вод, витягання корисних компонентів зі стічних вод і низку інших питань ефективного використання водних ресурсів – тому для цього необхідно зробити план інтегрованого управління басейном річки Сіверський Донець, проведення постійного державного моніторингу якості води басейну для оцінки тисків, спричинених гідро морфологічними змінами, на основі водного менеджменту. У зв'язку з екологічною ситуацією, що склалася в області та в цілому по Україні, пріоритетними напрямками з поліпшення стану водних ресурсів Донецької області є:

- ✓ зменшення негативних наслідків під час закриття шахт, а також фільтрації шкідливих речовин у шахтах, що діють;
- ✓ демінералізація шахтних вод;
- ✓ будівництво систем зливної каналізації з очищенням поверхневого стоку з території міст і виробничих промислових майданчиків, постачання виробничих стічних вод;
- ✓ розчищення малих річок і водойм області;

✓ упорядкування водозахисних зон прибережних захисних смуг.

З метою охорони й раціонального використання водних ресурсів у довгостроковій перспективі було прийнято Програму науково-технічного розвитку Донецької області на період до 2020 г, у якій передбачено:

✓ здійснити оцінку сучасного стану прогнозних ресурсів й експлуатаційних запасів підземних питних вод Донецької області з виявленням джерел забруднення;

✓ здійснити будівництво й реконструкцію наявних очисних споруд промислових, господарчо-побутових стоків і каналізаційних ліній;

✓ забезпечити впровадження у виробництво передових світових маловодних технологій, систем повторного використання стічних вод;

✓ здійснити перехід на замкнуті системи водопостачання технологічних процесів;

✓ забезпечити розробку і впровадження новітніх технологій із розширення використання мінералізованих підземних і шахтних вод на технологічні потреби;

✓ удосконалити технологічні процеси на виробництві;

✓ здійснити розробку дієвих заходів із недопущення аварійних ситуацій.

Розв'язати проблему оптимального управління водогосподарським комплексом, можливо, через системну реалізацію державної політики в галузі водного господарства, використання ресурсів держави та регіонів із метою забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку водного господарства, що уможливить підвищення ефективності державного управління водними ресурсами на регіональному рівні [4,8]. Ураховуючи вищевикладене, реалізацію заходів пропонують упровадити через:

– удосконалення нормативно-правової бази щодо забезпечення інноваційного та інвестиційного розвитку водного господарства на регіональному рівні;

– упровадження ефективного, обґрунтованого та збалансованого механізму використання, охорони та відтворення водних ресурсів, забезпечення сталого розвитку регіональної системи моніторингу довкілля, зокрема й водних ресурсів;

– підвищення технологічного рівня водокористування, упровадження маловодних та безводних технологій, розроблення більш раціональних нормативів водокористування, будівництва, реконструкції та модернізації систем водопостачання та водовідведення;

– удосконалення стандартів і нормативів щодо використання водних ресурсів та лімітів забору води й скидання забруднювальних речовин у водні об'єкти та прямого водо обліку й технології розподілу води на водогосподарських системах;

– реалізації водо та енергозберігальних технологій, які забезпечать підвищення функціонування водогосподарського комплексу.

Висновки. Виконання запропонованих заходів уможливить:

✓ задовольнити потребу населення та галузей економіки в якісних водних ресурсах;

✓ зменшити обсяг споживання та відведення води;

✓ забезпечити ефективний захист територій та населення від шкідливої дії вод;

✓ удосконалити галузеву структуру водокористування, насамперед, у комунальному господарстві, хімічній промисловості;

✓ знизити рівень водоемності промислового виробництва;

✓ підвищити ефективність та забезпечити екологічну безпеку водокористування.

З метою поліпшення екологічної ситуації на Донбасі необхідно вжити науково обґрунтовані заходи, які повинні завершуватись їх реалізацією на практиці. На цьому етапі дуже важливим буде їх обговорення на басейнових і міжвідомчих радах із залученням обласних і районних державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, територіальних органів міністерств та відомств, водокористувачів, наукових закладів та громадських організацій. Така практична взаємодія дасть змогу ще на етапі інтегрованого планування усунути низку непорозумінь методичного й прикладного характеру.

Список використаних джерел:

1. Загальнодержавна цільова програма розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року [Електронний ресурс] : Закон України від 24.05.2012 р. № 4836-VI. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>.
2. Бідоцерківська Н.О., Сидоренко І.В. Якісний аналіз вод басейну р. Сіверський Донець за гідрохімічними показниками / Водне господарство.-2018. №5. 50с.
3. Сіверський Донець: Басейн Здоров'я - людям життя! Київ, ВАПЕ, 2018.-30с.
4. Оцінка екологічної шкоди та пріоритети відновлення довкілля на сході України.-К.:ВАПЕ, 2017.-88с.
5. Водний Кодекс України [Електронний ресурс] // ВВР України. – 1995. – № 213/95.
6. Вострікова Н. В. Аналіз стану законодавчої бази щодо інтегрованого управління водними ресурсами в Україні / Н. Вострікова // Державне будівництво. – 2014. – № 1. – С. 45–50.
7. План інтегрованого управління басейном річки Тиса: Міжнародна комісія із захисту річки Дунай / www.icpdr.org.-122с.

Рецензент д.е.н., професор Матвійчук Л.Ю.

УДК 332.122:504

Рудь Н.Т., д.е.н., професор

Гура О. С., магістрант

Луцький національний технічний університет

ЯКІСНЕ СПОЖИВАННЯ ТА РАЦІОНАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ ВОДНИХ РЕСУРСІВ

У статті відзначено стратегічне значення питання водопостачання для України. Систематизовано сучасні проблеми водопостачання. Вказана соціальна значущість водопровідної води питної якості. Показано необхідність нової логіки побудови відносин між постачальником та споживачами. Розроблена система заходів, що сприятимуть покращенню соціально-економічних умов водопостачання.

Ключові слова: питна вода, споживання, використання, економічний збиток, здоров'я, водопостачання.

Рудь Н. Т., Гура О. С.

КАЧЕСТВЕННОЕ ПОТРЕБЛЕНИЯ И РАЦИОНАЛЬНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ВОДНЫХ РЕСУРСОВ

В статье отмечено стратегическое значение вопроса водоснабжения для Украины. Систематизированы современные проблемы водоснабжения. Указана социальная значимость водопроводной воды питьевого качества. Показана необходимость новой логики построения отношений между поставщиком и потребителями. Разработана система мер, способствующих улучшению социально-экономических условий водоснабжения.

Ключевые слова: питьевая вода, потребление, использование, экономический ущерб, здоровье, водоснабжение.

Rud N., Gura O.

QUALITY CONSUMPTION AND RATIONAL USE OF WATER RESOURCES

В статье отмечено стратегическое значение вопроса водоснабжения для Украины. Систематизированы современные проблемы водоснабжения. Указана социальная значимость водопроводной воды питьевого качества. Показана необходимость новой логики построения отношений между поставщиком и потребителями. Разработана система мер, способствующих улучшению социально-экономических условий водоснабжения.

Ключевые слова: питьевая вода, потребление, использование, экономический ущерб, здоровье, водоснабжение.

Keywords: drinking water, consumption, use, economic damage, health, water supply.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Постачання житлового фонду

водопровідною водою питної якості є стратегічним завданням держави щодо забезпечення життєвої і санітарно-гігієнічної безпеки населення. При реалізації водопровідно-каналізаційної продукції населенню важливо не тільки вирішувати завдання рентабельності підприємств водопостачання та водовідведення, а й задовольняти потреби соціального характеру.

Це набуває особливої важливості в умовах значного екологічного навантаження на водні ресурси. Наявність ресурсів прісної води робить вирішальний вплив на господарську діяльність кожної країни і є однією із основних причин відповідної (більшої чи меншої) її кількості, що відбирається системами водопостачання на всі виробничі і побутові потреби.

Активне використання природних ресурсів прісної води призводить до збільшення антропогенного навантаження на водойми та водотоки (джерела водопостачання), так як в процесі використання води відбувається її забруднення, що обумовлює збільшення витрат на водопідготовку для потреб господарсько-питного водопроводу. Отже, рішення проблем якісного водопостачання необхідно поєднувати з вирішенням проблем більш раціонального її використання, що дозволить відмовитися від залучення додаткових відборів свіжої води на переробку в питну і знизити антропогенне навантаження на водні ресурси.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення проблеми. Вагомий внесок у дослідження проблем водокористування, взаємозв'язків у водогосподарській сфері, розроблення методичних підходів до оцінки стану водних ресурсів та шляхів вирішення актуальних соціо-еколого-економічних проблем водокористування зробили вітчизняні та зарубіжні вчені: К. Г. Гофман, В. І. Данілов-Данільян, О. Ф. Балацький, Б. М. Данилишин, С. І. Дорогунцов, О. О. Веклич, М. А. Хвесик, В. А. Голян, Л. Г. Мельник, В. О. Лук'янихін, А. В. Яцик та ін. Між тим, недостатньо вирішені питання, пов'язані із організацією та регулюванням водопостачання, забезпеченням населення якісною питною водою. Також не систематизовані практичні компенсаційні заходи, спрямовані на запобігання збитку від погіршення здоров'я населення внаслідок споживання забрудненої питної води.

Мета і завдання статті – дослідження процесів водопостачання та водовідведення, визначення чинників впливу на дані процеси, систематизація проблем, розробка заходів щодо раціонального використання водних ресурсів.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих наукових результатів дослідження. Стратегічне завдання України у сфері водопостачання визначене Міністерством екології та природних ресурсів України, Законом України про «Загальнодержавну цільову програму «Питна вода України» на 2011–2020 роки» № 3933-VI від 20.10.2011 року, Програмою «Чиста вода». Для того, щоб здійснювати раціональне використання водних ресурсів, необхідно створити механізм інфраструктурного забезпечення, який би різносторонньо сприяв якнайшвидшому переведенню господарюючого суб'єкта на принципи сталого водокористування. Сутність даного механізму полягає у погодженні двох стратегічних напрямків – вдосконалення виробничої діяльності підприємства та його економічного забезпечення [1, с. 196].

Досягнення раціонального використання водних ресурсів у житлово-комунальному господарстві можливе за рахунок реконструкції та модернізації систем водопостачання і каналізації [2, с. 17–18], недопущення марнотратного використання води, усунення неполадок санітарно-технічного устаткування в житлових та інших соціальних будівлях, а також економічного використання водних ресурсів у продуктивних магазинах під час підготовки товару за допомогою його неодноразового очищення [3, с. 85].

Найбільш оптимальним і продуктивним рішенням проблеми водопостачання і раціонального використання водних ресурсів є одночасна робота у двох напрямках:

1) вдосконалення технологій водопостачання та водовідведення і підвищення економічної ефективності їх роботи;

2) водозбереження у житловому фонді та реалізація заходів щодо оздоровлення водних об'єктів.

Водоспоживання у житлових будинках характеризується нерівномірністю і формується під впливом багатьох та часто некерованих чинників, які можна розділити на чотири основні групи:

1) технічні фактори (конструктивні особливості водорозбірної арматури, тиск перед арматурою, температура гарячої води в точках водорозподілу) значно впливають на величину водоспоживання, додаючи до корисної витрати води різні види її втрат, що збільшує питоме добове водоспоживання на 60–200 л / чол. [4, с. 45];

2) соціальні фактори (режими життя, соціальні стереотипи поведінки населення, заселеність квартир, традиції водокористування) визначають тривалість виконання процедур і кількість використовуваної води в повсякденному житті людей. Під впливом соціальних факторів формуються нераціональні витрати води, особливо під час відсутності оплати за даними приладового обліку безпосередньо у споживачів [5];

3) тимчасові чинники (старіння і знос устаткування та трубопроводів в процесі тривалої експлуатації) викликають порушення герметичності й утворення витоків води, які залежно від надійності та терміну експлуатації обладнання й тиску перед негерметичними точками, можуть збільшити питоме добове водоспоживання на 50–300 л / чол. [6];

4) економічні фактори (ступінь інженерного благоустрою домогосподарств, кількість і типи санітарно-технічних приладів у квартирі), наявність або відсутність у споживачів економічної можливості установки «вodomісткого» санітарно-технічного обладнання (ванни великої місткості, басейну та ін.), істотно підвищує рівень водного комфорту і обумовлює значне збільшення водоспоживання.

За даними Державної служби статистики, в Україні щорічно використовується близько 10 млрд метрів кубічних свіжої води [7]. В даний час в багатьох містах спостерігається пасивне ставлення населення до проблеми водозбереження, яке склалося ще в період планового розвитку економіки, коли адміністративні методи управління не стимулювали ні споживачів, ні постачальників водопровідно-каналізаційної продукції до економного та раціонального використання води і основна частина витрат на водопостачання та каналізацію населених місць дотувалася з державного бюджету. Більше половини загального об'єму водних ресурсів споживається промисловими підприємствами на виробничі потреби. Решта розподіляється між населенням та використанням води на потреби сільського господарства, в тому числі зрошення (табл. 1).

Таблиця 1.

Основні показники водопостачання України, млн. м³

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Споживання води на господарсько-питні потреби	1917	1860	1848	1765	1500	1267	1239	1174
Споживання води на виробничі потреби	5511	5514	5681	5363	4871	4491	4591	4015
Споживання води на зрошувальні потреби	1377	1638	1759	1770	1218	1237	1211	1549
Загальне водовідведення	8141	–	8081	7722	6587	5581	5612	4921

Примітка. Складено авторами на основі [8].

Згідно даних таблиці 1, можна прослідкувати зменшення загального водовідведення протягом останніх семи років на 3220 млн. м³, яке було досягнуте за рахунок більш економного споживання води населенням на 743 млн. м³ (зростання вартості води і необхідністю її обліку лічильниками) та на виробничі потреби (зростання вартості води та ліквідація низки виробництв). Споживання води на

зрошувальні потреби коливалось від 1211 млн. м³ у 2016 році до 1770 млн. м³ у 2013 році, що можна пояснити температурними коливаннями та відключенням водопостачання АР Крим.

За даними державної служби статистики [8] у 2017 році у поверхневій водні об'єкти забруднених зворотних вод було скинуто на 524 млн. м³ менше у порівнянні із 2012 роком і становило 997 млн. м³, забруднених зворотних вод без очищення у 2017 році було скинуто на 107 млн. м³ менше у порівнянні із 2013 роком і становило 158 млн. м³, забруднених зворотних вод недостатньо очищених у 2017 році було скинуто на 613 млн. м³ менше у порівнянні із 2013 роком і становило 839 млн. м³, забруднених зворотних вод нормально очищених у 2017 році було скинуто на 366 млн. м³ менше у порівнянні із 2015 роком і становило 1023 млн. м³, в той час як потужність очисних споруд у 2017 році становила 5414 млн. м³, що на 276 млн. м³ менше ніж у 2016 році. Дані цифри свідчать про більш раціональне використання водних ресурсів та спроби використання нових технологій щодо очистки забруднених вод.

Продукція централізованого господарсько-питного водопостачання являє собою життєво важливе і соціально значуще благо першої необхідності. Для задоволення біологічних потреб людині необхідно споживати в якості харчового продукту не менше 2–3 л води на добу [9, с. 24]. Вода дозволяє людині задовольняти санітарно-гігієнічні потреби. Соціальна значущість господарсько-питної продукції обумовлена тим, що суспільство задовольняє свої життєві потреби у воді і засобах водовідведення. Суспільство в особі держави формує систему соціальної та санітарно-гігієнічної безпеки за допомогою забезпечення кожного окремого індивіда водопровідною водою питної якості. Санітарно-гігієнічна безпека в частині забезпечення водопровідною водою і засобами водовідведення, як складова частина соціальної безпеки, формується, з одного боку, державою як її гарантом, а з іншого – індивідом у процесі водоспоживання. «Чим вище дохід індивіда, тим вище система соціальної самобезпеки, чим він нижчий – тим вище потреба індивіда в системі соціальної підтримки, запропонованої державою» [10].

Всі люди споживають в якості харчового продукту приблизно однакову кількість води. Інша кількість використовуваної води просто забруднюється.

Отже, чим більша кількість водопровідної води використовується в домогосподарстві, тим більша її кількість забруднюється, що призводить до збільшення навантаження на очисні споруди каналізації, збільшення витрат на очистку стоків, а також до підвищення антропогенного навантаження на водні об'єкти. У зв'язку з цим становить інтерес можливість реалізації господарсько-питної продукції на сегментованому ринку для житлового фонду, що вимагає нової логіки побудови відносин між постачальником і споживачами. Сегментація ринку централізованого господарсько-питного водопостачання полягає в розбитті сукупності споживачів в житловому фонді на вузькі спеціальні групи за величиною водоспоживання, для кожної з яких встановлюється відповідна ціна.

Базова (соціальна) ціна встановлюється на основі ціни виробництва і регулюється державою. Вказана ціна має пряме застосування в першому сегменті ринку, для якого водоспоживання визначається соціальною нормою. Для інших сегментів ціна використаної продукції визначається з урахуванням коефіцієнта зміни ціни. При цьому держава регулює тільки базову (соціальну) ціну, що дозволяє вирішувати соціально-економічне завдання – забезпечення всіх споживачів господарсько-питної продукції, а також визначення розмірів субсидіарної підтримки малозабезпечених верств населення при плануванні видаткової частини місцевого бюджету. Це дозволяє забезпечити рівні умови для всіх споживачів, загальну доступність життєво важливого продукту харчування і засоби задоволення господарсько-побутових потреб населення. Аналіз даних приладових вимірів водоспоживання безпосередньо в домогосподарствах і результатів розрахунку величини оплати господарсько-питної продукції показує, що

реалізація на сегментованому ринку в 2,8 рази економічно ефективніше, ніж при оплаті за єдиною ціною при інших рівних умовах.

Крім водопостачання, є ще один пункт витрат, які впливають на вартість холодної води: плата за внутрішньобудинкові системи (включено у вартість), які передбачають оплату за:

- 1) обслуговування лічильників комунальними підприємствами;
- 2) оплата робіт із монтажу і транспорту;
- 3) пломбування лічильників і зняття пломб;
- 4) проведення ремонтів та перевірок.

Таким чином, реалізація господарсько-питної продукції на сегментованому ринку для житлового фонду дозволить максимізувати прибуток підприємств централізованого господарсько-питного водопостачання. При цьому забезпечується загальна доступність питної води за соціальною нормою, відповідною раціональному водоспоживанню і принципу дбайливого використання природних ресурсів [11].

На якість води впливає вибір джерела її забору: річкова, джерельна, артезіанська. Забір прісної води є процесом, коли береться вода з будь-яких джерел назавжди або тимчасово. Він включає забір води сферою водопостачання для розподілу і прямий забір води для інших видів діяльності та для власних потреб (табл. 2).

Таблиця 2.

Забір та використання прісної води

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Забрано прісної води із поверхневих джерел, млн. м ³	11896	11733	11861	10973	9396	7823	8055	7457
Забрано прісної води із підземних джерел, млн. м ³	2449	1961	1961	1911	1503	1286	1270	1178
Втрати прісної води при транспортуванні, млн. м ³	2158	2236	2286	2213	1350	1139	1143	1145
Використання прісної питної, млн. м ³	2329	2224	2153	2103	1792	1728	1684	1642
Використання прісної технічної, млн. м ³	6557	6906	7525	7249	6312	4828	4924	4642

Примітка. Складено авторами на основі [8].

Можемо зробити висновки, що з роками як забір прісної води, так і її використання зменшуються, що є позитивним результатом в контексті збереження водних ресурсів. У 2017 році забір прісної води по Україні порівняно з 2010 роком зменшився на 5710 млн. м³, або майже на 40%.

Проведемо розрахунок долі використаної води із забраної за наступною формулою:

$$D_v = \frac{\text{Викор.прісн.} + \text{Викор.тех.}}{3 \text{ поверх.дж.} + 3 \text{ підз.дж.}} \quad (1)$$

де $V_{\text{прісн.}}$ – використання прісної води питної млн. м³;

$V_{\text{тех.}}$ – використання прісної води технічної млн. м³;

3 поверх. дж. – забрано прісної води із поверхневих джерел млн. м³;

3 підз. дж. – забрано прісної води із підземних джерел млн. м³.

Розрахунок вказаного коефіцієнта показує його зростання: 2010 – 0,62; 2012 – 0,70; 2015 – 0,72; 2017 – 0,73, що є позитивною динамікою. Необхідно відмітити значне зниження втрат при транспортуванні, а саме, на 1013 млн. м³, що на 47% менше порівняно з 2010 роком. Але даний показник може бути дещо меншим, якщо врахувати зменшення забору води на 5710 млн. м³. Розрахунок втрат води на кожен кубічний метр забраної води в 2010 році складав 15%, а в 2017 році – 13,2%, що вказує на зменшення втрат при транспортуванні.

Велике значення для раціонального використання водних ресурсів має їх оборотне та повторно-послідовне водопостачання (табл. 3).

Таблиця 3.

Оборотне та повторно-послідовне водопостачання

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Обсяг оборотного водопостачання млн. м ³	41783	43831	44541	43876	41875	39172	38545	37621
Обсяг повторного водопостачання млн. м ³	851	923	761	799	707	673	654	633
Обсяг послідовного водопостачання млн. м ³	504	455	504	475	467	461	420	462

Примітка. Складено авторами на основі [8].

Отже, можемо бачити (табл. 3), що обсяги оборотного водопостачання у порівнянні із 2010 роком у 2017 році поступово знизились на 4162 млн. м³, або майже на 42%. У свою чергу у 2016 році порівняно з 2010 роком відбулося несуттєве зменшення послідовного водопостачання на 42 млн. м³, або на 0,42%.

Для оцінювання ефективності водогосподарської діяльності у роботі [12, с. 7–8] Самойленко Б. В. пропонує використати інтегральну оцінку за трьома критеріями: інфраструктурна забезпеченість водоспоживання, еколого-енергетична ефективність водопостачання, соціально-економічна ефективність господарської освоєності водно-ресурсного потенціалу.

Водогосподарська діяльність на території України ведеться екстенсивним способом, одночасно із екологічно небезпечним використанням водних об'єктів, що призводить до тотального їх забруднення. Незадовільний стан водних об'єктів – одна із головних причин низької якості питної води [13, с.265]. У цілому проблема питного водопостачання має три складові: наявність питної води в населеному пункті, її доступність і якість.

Нами узагальнено проблеми водопостачання, притаманні економіці України, і виділено такі групи проблем забезпечення населення питною водою (табл. 4).

Таблиця 4.

Групи проблем забезпечення населення питною водою

Групи проблем	Сутність проблем
1	2
Економічні	1) недостатність фінансування модернізації систем водопостачання; 2) неефективна система платного водокористування; 3) наявність значного соціально-економічного збитку; 4) відсутність механізмів компенсації збитків; 5) неадекватна схема розрахунку плати за спричинені збитки; 6) нестача (відсутність) екологічних фондів на відновлення та охорону водного середовища
Комунальні (регіональні)	1) високий рівень зношеності комунальних систем водозабезпечення та водовідведення; 2) значні обсяги втрат підготовленої води; 3) неможливість контролю споживачами не лише якості, а навіть кількості поданої їм води
Управлінські	1) монополізація власності на водні об'єкти та первинного ринку водних послуг
Екологічні	1) хімічне, теплове, радіаційне, бактеріологічне забруднення водних об'єктів; 2) погіршення здоров'я людини, обумовлене недостатнім очищенням питної та вторинним забрудненням підготовленої води; 3) значний відбір води на господарські потреби у дефіцитних регіонах
Соціальні	1) дефіцит питної води; 2) зростання захворюваності від споживання забрудненої питної води; 3) відсутність доступної для громадян інформації про стан питної води та системи водопостачання
Нормативно-правові	1) недосконалість та необґрунтованість механізму встановлення зборів за спеціальне водокористування; 2) застарілість стандартів якості питної води
Територіальні	1) транскордонне забруднення водних об'єктів, відсутність міждержавних інститутів контролю якості транскордонних вод
Інфраструктурні	1) застаріле обладнання для очистки води; 2) аварійний стан будівель, не відбувається очистка води.

Примітка. Складено авторами на основі [14].

За рівнем водозабезпечення Україна посідає одне із останніх місць серед країн Європи, тоді як за водоємністю валового суспільного продукту випереджає більшість із них – водні ресурси нашої країни використовуються, а отже і забруднюються набагато інтенсивніше, ніж в інших країнах.

Основними проблемами управління водними ресурсами є насамперед проблеми забезпечення населення питною водою та можливості підвищення її якості. Погіршення якості питного водопостачання призводить до виникнення різного роду економічних збитків. Збитки, які характерні для процесів водопостачання, можна поділити на:

- 1) збитки в результаті втрат питної води при її транспортуванні;
- 2) збитки, обумовлені постачанням неякісної питної води та, як результат, погіршенням здоров'я населення;
- 3) збитки, завдані навколишньому середовищу в результаті екстенсивного відбору води та її забруднення внаслідок промислових скидів.

У зарубіжній літературі часто можна зустріти методичні підходи до оцінки збитку, які ґрунтуються на готовності населення платити за зниження ризику розвитку захворювань, але для України цей метод не знайшов свого застосування через значну градацію доходів населення.

Наявність значних збитків від погіршення здоров'я населення у результаті споживання забрудненої питної води обумовлює також необхідність обґрунтування організаційно-економічних заходів удосконалення процесів водопостачання. Систему заходів щодо покращання водопостачання населення доцільно розглядати у таких групах – заходи організаційно-технічного, технологічного, економічного і нормативно-правового характеру (табл. 5).

Таблиця 5.

Заходи щодо покращання водопостачання населення

Заходи	Пропозиції
Організаційно-технічного спрямування	<ul style="list-style-type: none"> – нормування кількості забруднень; – організація постачання води з необхідними параметрами; – контроль за станом водопровідного обладнання і ємностей води; – використання водного і повторно-последовного водоспоживання; – використання дощової води для поливу рослин; – забезпечення збору дощової води, утримання зливової каналізації; – установка контролюючого обладнання і постійний моніторинг витрат води; – забезпечення належної роботи локальних споруд очистки стічних вод і контролю їх якості; – перекваліфікація спеціалістів; – адаптація водного законодавства до законодавства ЄС.
Технологічного спрямування	<ul style="list-style-type: none"> – зменшення об'ємів використання питної води на технологічні процеси; – впровадження новітніх водоощадних, безводних технологій;
Економічного характеру	<ul style="list-style-type: none"> – розробка обґрунтованої системи штрафів;
Нормативно-правового характеру	<ul style="list-style-type: none"> – визначення механізмів погодження та видачі дозволів на спецводокористування, лімітування використання вод з урахуванням їх ресурсної і відновлювальної спроможності; – забезпечення обліку використання води; – формування інноваційної системи водного господарства (кооперація науки і виробництва, розробка нормативно-методичної бази екологічно-інвестиційної діяльності); – формування механізму екологічного страхування; – розробка цільових природоохоронних програм; – формування механізму прискореної амортизації; – удосконалення систем управління з використання та охорони вод у промисловості в межах басейнів річок.

Примітка. Розроблено авторами.

На сьогодні якість питної води контролюється відповідно до вимог нового нормативного документу ДержСанПіН 2.2.4-171-10 «Гігієнічні вимоги до води питної, призначеної для споживання людиною» від 16.07.2010 року [15].

Порівняння нормативів якості питної води України, Грузії, Європейського Союзу, Всесвітньої організації охорони здоров'я та Національних норм США та міста Луцька представлені у таблиці 6.

В табл. 6 виконано порівняння за найпоширенішими показниками національних стандартів з європейськими, американськими та стандартами Всесвітньої організації охорони здоров'я. Найважливіші показники якості води, які є критеріями складу та властивостей води (хімічні сполуки, іони, молекули) і властивості фізичної, хімічної, біологічної природи, які володіють тільки їх притаманними ознаками, мають загальноприйнятну наукову назву та розмірність) подібні в Україні, Євросоюзі і відповідають прийнятим ВООЗ.

Норматив, зазначений у дужках, має право використовувати підприємство питного водопостачання до 1 січня 2020 року в окремих випадках, пов'язаних із особливими природними умовами та технологією підготовки питної води, що не дозволяє довести якість питної води до жорсткішого нормативу.

Таблиця 6.

Нормативи якості питної води України, Грузії, ВООЗ, ЄС, NPDWP NSDWP (США) та міста Луцька

Показники	Україна	Грузія	ВООЗ	ЄС	США	Луцьк
pH	6,5 – 8,5	6,5–8,5	6,5 – 8,5	6,5 – 9,5	6,5 – 8,5	7,24–7,35
Лужність, мг-екв/л	0,5–6,5	7	-	-	-	4,86
Вміст солей, загальна мінералізація (сухий залишок), мг/л	100–1000	1000	-	Не агресивна	500	431,2
Магній, мг/л	10–80	-	-	-	-	-
Залізо, мг/л	0,3	300	0,3	0,2	0,3	<0,10
Азот амонійний, мг/л	2	0,5	1,5	0,5	-	< 0,05
Нітриди, мг/л	3,3	3,3	3	0,5	1	<0,003
Нітрати, мг/л	45	35	50	50	44,3	3,22
Хлориди, мг/л	350	350	250	250	250	18,73
Сульфати, мг/л	500	500	250	250	250	37,53
Окислення перманганатне, мг/л	4	-	-	5	-	1,37
Розчинений кисень, мг/л	6	≥ 4,0	-	80-120%	-	-
БСК-5, мг/л	3	≤3 (при=20)	3	3	-	-
ХСК, мг/л	15	7	-	-	-	-
Феноли, мг/л	0,001	-	-	0,005	0,001	-
Марганець, мг/л	0,1	-	0,1	0,05	0,05	1,02
Хром (заг), мг/л	0,5	0,05	0,05	0,05	0,1	-
Мідь, мг/л	1	1	1	1	1,3	0,03
СПАР	0,3	0,5	-	0,3	0,5	-

Примітка. Складено авторами на основі [16–21]

Висновки. Прісна вода виконує дуже широкий спектр функцій, але, в першу чергу, вона є одним з основних факторів впливу на здоров'я населення і, відповідно, на здатність людського капіталу конкурувати у світовому поділі праці. На сьогодні незадовільна ситуація із забезпеченням населення України якісною питною водою продовжує загострюватися. Основним показником якості питної води є її вплив на здоров'я людини.

Проблема забезпечення населення якісною питною водою в достатній кількості є комплексною, такою, що включає цілий ряд проблем соціо-еколого-економічного, територіального і нормативно-правового характеру. Отже, забезпечення її вирішення повинно охоплювати ряд заходів організаційного, технічного, економічного та правового характеру. Основні з них мають включати:

- 1) раціональне використання прісної води та розподіл водопостачання на питне та господарсько-побутове;
- 2) корегування ставок платежів за рахунок диференціювання ціни на водокористування;
- 3) відвернення та компенсація економічних збитків, завданих населенню внаслідок постачання неякісної питної води;
- 4) контроль неврахованих втрат води при її транспортуванні та у комунальному господарстві;
- 5) забезпечення розвитку підприємств за рахунок підвищення надійності та якості технологічних процесів, впровадження енергозберігаючих заходів.

Також необхідні різного роду заохочувальні заходи з боку державної влади, підтримка (субвенція) з державного бюджету місцевим бюджетам на надання пільг і житлових субсидій населенню та неплатоспроможним підприємствам.

Список використаних джерел:

1. Сазонець І. Л., Покуль О. В. Сучасний підхід підприємств України в запровадженні раціонального використання водних ресурсів. *Економічний форум*. 2015. № 4. С. 195–199.
2. Гіпп Т. Р. Технічний стан систем централізованого водопостачання та водовідведення. *Вода і водоочисні технології*. 2009. №3(33) березень. С. 11–18.
3. Драган І. О. Державне управління розвитком житлово-комунального господарства України: модернізація та ресурсозбереження: монографія. Донецьк: Юго-Восток, 2011. 237 с.
4. Свинцов А.П., Харун М.И., Гази Халед Масри. Рациональное использование водных ресурсов при водоснабжении населения. *Вестник РУДН. Серия Инженерные исследования*. 2014. № 4. С. 26–34.
5. Свинцов А.П., Мукарзель С.А., Щесняк Л.Е. Методика расчета вентиляльной головки для водоразборной арматуры. *Водоснабжение и санитарная техника*. – 2013. – № 4. – С. 44–46.
6. Свинцов А.П. Реализация продукции водопроводно-канализационных предприятий на рынке для жилищного фонда. М.: Изд-во РУДН, 2007. 269с.
7. Свинцов А.П. Устранение потерь воды в системах водоснабжения жилых зданий. М.: Изд-во РУДН, 2001. 139 с.
8. Комплексні статистичні публікації. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm.
9. Свинцов А.П., Малов А.Н., Масри Г.Х. Реализация водопроводно-канализационной продукции на сегментированном рынке для жилищного фонда. *Водоснабжение и санитарная техника*. 2009. № 2. С. 23–27.
10. Газимагомедов С.В. Рац. рынок, государство и социальная безопасность. СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2005.
11. Сученко В.Н., Гришин Д.К., Аль-Харами Тами. Водоснабжение населения как социально значимое благо. *Вестник РУДН. Серия Инженерные исследования*. 2010. № 2. С. 61–66.
12. Самойленко Б.В. Організаційно-економічні засади ринкової трансформації регіональних водогосподарських комплексів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка». Чернігів: Черніг. держ. технол. ун-т., 2011. 20 с.
13. Маценко О. М., Чигрин О. Ю., Тарановський В. І., Долгодуш А. І. Соціо-еколого-економічні проблеми водопостачання в Україні. *Механізм регулювання економіки*. 2011. № 4. С. 264–271.
14. ДР-97 «Допустимі рівні радіонуклідів цезію-137 і стронцію-90 в харчових продуктах і питній воді».
15. Норми радіаційної безпеки НРБУ-97.
16. Офіційний сайт КП «Луцькводоканал». URL: <http://www.vd.lutsk.ua/>
17. Клименко Н.А., Вознюк Н.Н., Вербецкая Е.Ю. Критерии качества поверхностных вод Западной Грузии. Тезисы 3-го Международного экологического форума «Чиста РІЧКА. Чиста ПЛАНЕТА». (Херсон, 17–18 листопада 2011р.). Херсон: ХТШП, 2011. С.115–121.
18. Клименко М.О., Вознюк Н.М., Вербецкая К.Ю. Порівняльний аналіз нормативів якості поверхневих вод. *Наукові доповіді Національного університету біоресурсів та природокористування*. 2012. Вип. 1(30).
19. Прядко О.А. Гармонізація водного законодавства. Трансформація національних моделей економічного розвитку в умовах глобалізації: матеріали міжн. наук.-прак. конф. (Київ, 20–22 листопада 2013р.). Київ: Нац. торг.-економ. у-т, 2013. С.387–389.
20. Guidelines for Drinking – water Quality. Third edition. — Geneva: World Health Organization, 2004. – Vol. 1: Recommendations (Керівні настанови із забезпечення якості питної води ВООЗ).
21. Про встановлення рамок діяльності Співтовариства в галузі водної політики: Директива 2000/60/ЕС Європейського парламенту і Ради від 23 жовтня 2000 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_962.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 334.7:004.7: 658.1

Гевко В.Л., к.е.н., доцент, докторант

Тернопільський національний технічний університет ім. І. Пулюя

СТРАТЕГІЧНІ ІМПЕРАТИВИ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ МЕРЕЖЕВИХ СТРУКТУР: ТЕОРЕТИЧНА ПЛОЩИНА ТА ПРАКТИЧНИЙ ВИМІР СУЧАСНОГО БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩА

Проведено комплексне дослідження стратегічних імперативів управління підприємств мережових структур в контексті теоретичних аспектів та адаптації практичної компоненти. Доведено, що у механізмі управління підприємств мережових структур, ключовими є функції координації, організації та планування, функція мотивації на інституціональному рівні, що вирішує одну з найскладніших проблем – підвищення рівня продуктивності праці. Обґрунтовано, що метою функціонування мережових структур вважають впровадження позитивних екстерналій і забезпечення умов їх відтворення в розширеному масштабі. Слід зазначити, що існує три глобальних напрямки маркетингової стратегії підприємств мережових структур: сегментація, диверсифікація та інтернаціоналізація.

Ключові слова: підприємства мережових структур, стратегічні імперативи управління, мережева взаємодія, позитивні екстерналії, маркетингова стратегія.

Gevko V.

STRATEGIC IMPROVEMENTS OF MANAGEMENT BY ENTERPRISES OF NETWORK STRUCTURES: THEORETICAL PLACE AND PRACTICAL MEASUREMENT OF MODERN BUSINESS ENVIRONMENT

The complex research of strategic imperatives of management enterprises at network structures in the context of theoretical aspects and adaptation of the practical component is carried out. It is proved that in the mechanism of management of enterprises at network structures key functions of coordination, organization and planning, function of motivation at the institutional level, which solves one of the most difficult problems – increase of productivity level. It is substantiated that the purpose of functioning at network structures is the introduction of positive externalities and providing conditions for their reproduction on an expanded scale. It should be noted that there are three global directions of the marketing strategy enterprises at network structures: segmentation, diversification and internationalization.

Key words: enterprises of network structures, strategic imperatives of management, network interaction, positive externalities, marketing strategy.

Gevko V.

СТРАТЕГИЧЕСКАЯ ИМПЕРАТИВЫ УПРАВЛЕНИЕ ПРЕДПРИЯТИЯМИ СЕТЕВЫХ СТРУКТУР: ТЕОРЕТИЧЕСКОЙ ПЛОСКОСТИ И ПРАКТИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ СОВРЕМЕННОЙ БИЗНЕС-СРЕДЕ

Проведено комплексное исследование стратегическое императивов управления предприятий сетевых структур в контексте теоретических аспектов и адаптации практической компоненты. Доказано, что в механизме управления предприятий сетевых структур, ключевыми являются функции координации, организации и планирования, функция мотивации на институциональном уровне, решает одну из самых сложных проблем – повышение уровня производительности труда. Обосновано, что целью функционирования сетевых структур считают внедрение положительных экстерналий и обеспечения условий их воспроизводства в расширенном масштабе. Следует отметить, что существует три глобальных направления маркетинговой стратегии предприятий сетевых структур: сегментация, диверсификация и интернационализация.

Ключевые слова: предприятия сетевых структур, стратегическое императивы управления, сетевое взаимодействие, положительные экстерналии, маркетинговая стратегия.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Міжнародний досвід показує, що здатність

сформувати дієвий механізм реалізації стратегії є найважливішим фактором ефективного функціонування та стабільного розвитку сучасних мережевих структур. При цьому будь-які зміни містять у собі протиріччя між прагненням підприємств мережевих структур як економічної системи зберегти стабільність, з одного боку, і необхідністю її постійного розвитку – з іншого. Тому для підтримки стійкої конкурентної переваги підприємств мережевих структур обов'язково повинні враховувати імперативи стратегічного управління, які є актуальними для досліджуваних підприємств. Отже, наукове обґрунтування імперативів стратегічного управління підприємствами мережевих структур, яке дасть змогу узагальнити головні управлінські акценти є важливим питанням, що створює широку науково-дискусійну платформу.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Вагомий внесок у дослідження стратегічних імперативів підприємств мережевих структур зробили провідні вітчизняні науковці такі як С. Гриценко, Г. Дмитренко, О. Вівчар, О. Єрмакова, Т. Заславська, Г. Колодко, В. Кириченко, Т. Максименко, С. Оборська, Ю. Пахомов, Р. Ривкіна, З. Шершньова, Е. Шарапова, В. Усачева, К. Франкич, Г. Хаєт та інші.

Цілі статті. Метою статті є обґрунтування стратегічних імперативів управління підприємств мережевих структур в контексті теоретичних аспектів та адаптації практичної компоненти. На основі чого досліджено диференціацію стратегій функціонування системи підприємницьких структур у сучасному бізнес-середовищі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На основі проведених досліджень встановлено, що у сучасних умовах функціонування можна виділити два головні акценти, які повинні стати релевантною управлінською реакцією підприємств мережевих структур на трансформації у бізнес-середовищі. На основі проведених досліджень встановлено. По-перше, сучасні умови характеризуються постійним збільшенням швидкості змін у бізнесі, а саме: підвищенням оперативності управління бізнес-процесами, зростанням динаміки способу життя споживачів і їх запитів під впливом зростаючої інформаційної доступності. Швидкість зростання якості продукції та удосконалення бізнес-процесів зростатиме й надалі, отже, окрім бізнес-рефлексів мережевим структурам необхідна прогресивна система управління стратегічними змінами. По-друге, з прискоренням темпів змін у бізнесі зростає складність виникаючих проблем: складність викликає необхідність вибору; для того, щоб вибір було зроблено швидко й на користь найкращої серед багатьох пропозицій – стимулюються технології; удосконалені технології знову ж підвищують складність. Отже, успіх підприємств мережевих структур залежить від здатності ефективно використовувати ті відмінності, які формують унікальність, а саме – від злагодженої системи стратегічного управління системного розвитку [7].

Так, з практичної точки зору в сучасних умовах на перший план висуваються ідеї, пов'язані з управлінням відмінностями, тобто побудова системи стратегічного менеджменту, що вмє розпізнавати і визнавати цінності відмінностей, та володіє важелями ефективного використання цих відмінностей для реалізації цілей підприємств мережевих структур. Вочевидь, успішність будь-якого з досліджуваних підприємств пов'язана не тільки з вдало розбудованою організаційною структурою, чіткими зв'язками системи управління, а в першу чергу з тим, якою мірою менеджмент мережевих структур здатний ефективно використовувати і трансформувати в синергетичний ефект ті відмінності на рівні елементів системи (тобто індивідів, груп працівників, бізнес-одиниць тощо), які створюють унікальність. Отже, виражена стратегічна орієнтація стає необхідною умовою функціонування усіх мережевих підприємств. Це означає, що для формування бізнес-рефлексів, тобто сформованих способів реагування на зміни зовнішнього середовища, досвід, звичайно, відіграє ключову роль. Стратегічні імперативи управління підприємствами мережевих структур

у ключових питаннях повинне носити упереджувальний характер. А успіх такого упередження, як було аргументовано, залежить від його унікальності та інноваційності, тобто такої відмінності, яку важко скопіювати конкурентам. Оскільки досвід передбачає певну традиційність або застосування перевірених раніше способів, це може стримувати інноваційні наміри, які зазвичай є більш ризиковими, проте стратегічно виграшними. На основі проведених досліджень відзначаємо, що у загальному розумінні імператив визначається як загальне значуще правило, що вказує на необхідність діяти певним чином. Під імперативами стратегічного управління пропонуємо розуміти вимоги, які слід враховувати підприємства мережевих структур для досягнення встановлених стратегічних цілей. Дані вимоги формуються, передусім, під впливом сучасних тенденцій у бізнес-середовищі [3, 100].

Звертаємо увагу на те, що у механізмі управління підприємств мережевих структур, ключовими є функції координації, організації та планування, функція мотивації на інституціональному рівні, що вирішує одну з найскладніших проблем – підвищення рівня продуктивності праці. З точки зору мотивації, мережеві підприємства мають основну особливість – самовдосконалення.

Метою функціонування мережевих структур вважають впровадження позитивних екстерналій і забезпечення умов їх відтворення в розширеному масштабі. До позитивних екстерналій функціонування мережевої структури вони відносять такі:

- акселерація – здатність учасника мережі, вступаючи у взаємодію з іншими контрагентами, отримувати мультиплікаційний ефект на усю мережу через синергетичний вплив та відчувати мережевий ефект одночасно;

- стандартизація – об'єднання суб'єктів, що випробовують вплив зовнішніх ефектів, сприяє формуванню узгоджених вимог і підходів до оцінки впливу ефектів і можливостей їх використання;

- інтерналізація – це перетворення зовнішніх витрат на внутрішні в результаті об'єднання підприємств, які виробляють ті або інші блага;

- інформатизація – можливість швидкого навчання суб'єктів мережевої організації, яка в управлінні розвитком економіки виступає важливим чинником для максимізації використання і широкого розповсюдження позитивних ефектів;

- інтенсифікація – це оптимізація зростаючих витрат з метою підвищення рівня їх окупності продукцією.

Сучасний організаційний підхід до побудови підприємств мережевих структур, що виходить за межі галузі або функціональної сфери, вже достатньо тривалий період проходить випробування в рамках його адаптації в діяльності не тільки міжнародних, а й вітчизняних підприємств. Однак, підприємства мережевих структур порушує низку сформованих управлінських принципів, які для нових організаційних структур ще не уточнені і не випробувані в достатній мірі і тому потребують подальшого дослідження як фундаменту для розвитку даної організаційної форми [3, 225].

На основі проведених досліджень встановлено, що стратегічною метою побудови та функціонування підприємств мережевих структур – сприяння переведення економіки на інноваційний шлях розвитку. Слід відзначити, що другорядними цілями можна назвати: 1) вписатися в контекст світових тенденцій розвитку науки і технологій; 2) спиратися на інституційні та правові рішення, що піднімають на принципово новий рівень взаємини науки, освіти, виробничої сфери і ринку; 3) включати розвинений за основними параметрами інститут інтелектуальної власності, сучасні системи менеджменту, маркетингу, комерціалізації нововведень; 4) вимоги до інноваційної мережі: її робота повинна базуватися на сучасній методології та інструментах в європейській мережі інноваційних релей-центрів (IRC) [4, 34].

В сучасному бізнес-середовищі основною метою є обґрунтування стратегічного розвитку підприємств мережевих структур. Стратегію можна розглядати, як комплексний план для здійснення місії підприємства. По формі стратегія – це один з управлінських документів, що може бути представлений у вигляді графіків, таблиць,

описань і т.п. За змістом стратегія – це сукупність дій для досягнення цілей організації. При формуванні стратегії насамперед необхідно врахувати: на якій стадії життєвого циклу перебуває галузь; структуру галузі; сутність і потужність п'яти конкурентних сил (постачальники найбільш важливих ресурсів, покупці, конкуренція між продавцями всередині галузі, товари-субститути, потенційні продавці даного товару), масштаби діяльності конкурентів. Вибір маркетингової стратегії здійснюється в декілька етапів. Перш за все виявляються конкурентні переваги підприємств мережевих структур. Для оцінки можливостей успішного виходу компанії на ринок зіставляються дані аналізу зовнішнього та внутрішнього середовища і на їх основі проводиться порівняння характеристик даних підприємницьких структур, а також з очікуваннями споживачів та партнерів [2]. Підприємства мережевих структур визначають сильні та слабкі сторони, що допомагає їй виділити ті напрямки, в яких вони можуть досягти успіху; оцінюють можливості та загрози потенційних ринків, що допомагає визначити фактори, які є необхідними для успіху на ринку. Порівняння потенційно успішних напрямків та важливих для успіху факторів дає підприємствам мережевих структур уявлення про власні конкурентні переваги та робить можливим розробку стратегій. Далі розробляється базова маркетингова стратегія – довгостроковий план підприємства мережевих структур, який повинен бути розписаним детально, тому що в будь-який момент може бути спростований будь-якими не передбаченими подіями у зовнішньому середовищі. Тому базова довгострокова стратегія не є чимось таким, що визначається раз і назавжди та ніколи не змінюється. Вона повинна регулярно коригуватися та уточнюватися в залежності від змін, які трапляються на ринку та результатів діяльності досліджуваних підприємств.

Відзначаємо, що існує три глобальних напрямки маркетингової стратегії, які використовуються у діяльності підприємств мережевих структур, а саме: сегментація, диверсифікація та інтернаціоналізація.

Стратегія сегментації – поглиблення ступені насичення товарами та послугами, що пропонуються всіх груп споживачів, вибір максимальної глибини ринкового попиту, вивчення найдрібніших його відтінків [8]. Завдяки сегментації, підприємства мережевих структур концентруються на вузькій сфері діяльності, та досягають скорочення витрат, що сприяє розширенню виробництва та дозволяє збільшити витрати на рекламу та заходи з просування товарів. Крім того, займаючи становище лідера в обраному сегменті, компанія скорочує терміни окупності інвестицій. Слід зазначити, що єдиного методу сегментування ринку не існує. Підприємствам мережевих структур необхідно випробувати варіанти сегментування на основі різних змінних параметрів, одного чи декількох одразу, щоб відшукати найбільш корисний інноваційний підхід до розгляду структури ринку. Зазвичай ринки товарів споживчого призначення поділяють за:

- географічним принципом, який включає такі змінні як регіон, місто, клімат та ін;
- психографічним принципом; включає спосіб життя, суспільний клас тип особистості тощо;
- поведінковий принципом (отримані вигоди, привід для здійснення покупки, інтенсивність споживання, ступінь прихильності тощо);
- демографічним принципом (вік, стать, освіта, рівень доходів, розмір сім'ї тощо).

Неможливо залишити поза увагою те, що це тільки деякі критерії за якими проводиться сегментація ринку, для кожного ринку існує свій набір змінних, який може кардинально відрізнятись від наборів для інших ринків споживчих товарів, не кажучи вже про ринки товарів виробничого призначення.

Стратегія диверсифікації – освоєння виробництва нових товарів, товарних ринків, а також видів послуг, що включає не просто диверсифікацію товарних груп, але й розповсюдження підприємницької діяльності на нові та не пов'язані з основними видами діяльності підприємств мережевих структур [9]. В інших випадках, стратегія

диверсифікації – це система заходів, що використовується для того, щоб мережеві структури не стали занадто залежним від одного стратегічного господарчого підрозділу чи однієї асортиментної групи. Вони передбачають розробку нових видів продукції одночасно з освоєнням нових ринків.

Основними стратегіями диверсифікації є:

– стратегія концентрованої диверсифікації, яка базується на пошуку і використанні додаткових можливостей виробництва нових продуктів, що укладені в існуючому бізнесі; тобто існуюче виробництво залишається в центрі бізнесу, а нове виникає виходячи з тих можливостей, що укладені в освоєному ринку, використаній технології або ж інших сильних сторонах функціонування фірми;

– стратегія горизонтальної диверсифікації припускає пошук можливостей росту на існуючому ринку за рахунок нової продукції, що вимагає нової технології, відмінної від використаної; за даної стратегії фірма повинна орієнтуватися на виробництво таких технологічно не зв'язаних продуктах, які б використовували вже наявні можливості фірми; тому що новий продукт має бути орієнтований на споживача основного продукту, по своїх якостях він має бути супутнім продуктам, що вже виробляються;

– стратегія конгломеративної диверсифікації полягає в тому, що фірма розширюється за рахунок виробництва технологічно не пов'язаних товарів, що реалізуються на нових ринках; це одна з найскладніших для реалізації стратегій розвитку; дуже часто ця стратегія реалізується шляхом придбання підприємств, а не створенням нових підприємств для роботи на новому ринку.

Стратегія інтернаціоналізації – освоєння нових, закордонних ринків, використовуючи не тільки розширення експорту товарів, але й експорту капіталів, коли закордоном створюються підприємства мережевих структур, що випускають в колишніх країнах-імпортерах товари, минаючи обмежувальні торгові бар'єри та використовуючи переваги дешевої робочої сили та багатой місцевої сировини. Організація міжнародної діяльності підприємств мережевих структур передбачає вибір способу виходу на міжнародні ринки. Вони можуть зупинитися на експорті, спільній підприємницькій діяльності чи прямому інвестуванні за кордоном. Кожний наступний стратегічний підхід потребує прийняття на себе більшого обсягу зобов'язань та більшого ризику, але обіцяє і більш високі прибутки [5].

Слід звернути увагу на те, що процес реалізації стратегії може бути розділений на два етапи: процес стратегічного планування – вироблення набору стратегій, від базової стратегії підприємств мережевих структур до функціональних стратегій та окремих проєктів; процес стратегічного управління – реалізація певної стратегії в часі, переформулювання стратегії в світі нових обставин. На стадії стратегічного планування визначаються стратегії підприємств мережевих структур шляхом встановлення його місії, аналізу стратегічних позицій, дослідженню зовнішніх та внутрішніх факторів та дій, що можуть привести до досягнення, утримання, розвитку та капіталізації конкурентних переваг.

Відзначаємо, що підприємства мережевих структур змінюють стратегію в таких випадках: на протязі достатньо довгого часу вона не забезпечує досягнення задовільних показників; фірми-конкуренти різко змінили свою стратегію; змінилися інші зовнішні фактори для діяльності фірми; відкрилися перспективи для прийняття заходів, що в змозі значно підвищити прибутки фірми; змінилися чи виникли нові переваги покупців, чи появились тенденції до можливих змін в цій галузі; поставлені в стратегії задачі вже вирішені та виконані.

Сучасним менеджерам необхідно ретельно аналізувати зовнішнє середовище для своєчасного внесення змін у вибраний напрям діяльності підприємств мережевих структур. Вони повинні добре знати особливості функціонування своєї мережевої структури, її сильні та слабкі сторони, щоб передбачити, які зміни принесуть успіх мережі. Вітчизняним підприємствам мережевих структур останні кілька років критичну ситуацію створюють динаміка ринку, яка важко прогнозується, безліч нових

директивних рішень і законодавчих актів, зростання агресивності зовнішнього середовища, особливо у фінансовій сфері. Неможливо розробити ефективну маркетингову стратегію підприємствам мережевих структур, яка не визнає стратегічного планування взагалі. Адже стратегічно орієнтовані підприємства мережевих структур мають істотні переваги які при правильному використанні можуть зумовити вихід на лідируючі позиції в галузі. До таких переваг відносять:

- зменшення до мінімуму негативних наслідків змін, що відбуваються, а також факторів “невизначеності майбутнього”;
- можливість врахувати об’єктивні фактори, що формують зміни, зосередитись на вивченні цих факторів; сформувані відповідні інформаційні банки;
- можливість отримати необхідну базу для прийняття стратегічних і тактичних рішень;
- полегшити роботу по забезпеченню довго – та короткострокової ефективності та прибутковості;
- можливість зробити організацію більш керованою, оскільки за наявності системи стратегічних планів є змога порівнювати досягнуті результати з поставленими цілями, конкретизованими у вигляді планових завдань;
- можливість встановлення системи стимулювання для розвитку гнучкості та пристосованості організації та окремих її підсистем до змін;
- забезпечення динамічності змін через прискорення практичних дій щодо реалізації стратегічних планів на основі відповідної системи регулювання, контролю та аналізу;
- створення виробничого потенціалу та системи зовнішніх зв’язків, що є сприйнятливими до змін і дають можливість досягти майбутніх цілей;
- реалізація зазначених принципів дає змогу побудувати обґрунтовану послідовність дій щодо реалізації концепції та формування системи стратегічного управління [1, 185-187].

Висновки. Прорезюмувавши вище описане виявлено, що існуючі системи стратегічного управління підприємств мережевих структур не характеризуються чітко вираженою стратегічною спрямованістю, гнучкістю та адаптивністю. Отже, для створення дієвих систем стратегічного управління підприємствам необхідно враховувати означені імперативи розвитку і на цій основі розбудовувати механізми реалізації стратегії. До перспектив подальших досліджень слід віднести удосконалення методології кількісного прогнозування тенденцій трансформації сучасного бізнес-середовища та планів стратегічного розвитку підприємств мережевих структур.

Відзначаємо, що з практичної точки зору мережева структура має наступні позитивні характеристики: децентралізація та мінімальна кількість рівнів управління; відсутність ієрархічного принципу; динамізм внутрішніх взаємодій; поширення стратегічного партнерства і договірних основ у горизонтальних зв’язках усередині мережі; зростання обсягів виробництва; економія затрат.

Підприємства мережевих структур забезпечують повноту дій, необхідних для досягнення поставлених цілей і погодженість зв’язків між усіма суб’єктами мережевої взаємодії; реалізує диференційований підхід до роботи, відповідно до чого мережі виступають як механізм інтеграційної політики. Все це визначає перспективність цієї форми організації підприємницької діяльності для вітчизняних підприємств.

Список використаних джерел:

1. Вівчар О. І. Особливості інноваційного маркетингу в Україні. *Вісник Дніпропетровського університету*. Науковий журнал. № 10/1. Том 19. Дніпропетровськ, 2011. С. 185–190.
2. Вівчар О. І., Колесніков А. П. Соціальна безпека. *Навчальний посібник*. Тернопіль: ФО-П Шпак В. Б., 2015. 146 с.
3. Гусева О. Ю. Імперативи стратегічного управління торговельними підприємствами з урахуванням макротрендів бізнесу. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2015. Випуск 2(12). Том 1. с.99-105.
4. Ліщук В. І. Міжнародна передача технологій як інноваційний фактор економічного зростання. *Економічна теорія та економічна історія*. ЛДТУ. 2007. №4. С. 32–39.

5. Питер Р. Диксон. Управление маркетингом. Навчальний посібник. Пер. с англ. – М.:ЗАЦ “Издательство БИНОМ”.1998. 232с.
6. Стельмашук А. М., Стельмашук Ю. А. Розвиток мережевих економічних систем як сервісний захід зростання масштабів ефективності виробництва інформаційні технології та економічна безпека. *Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка»*. 3-4'2016 [62]. с.222-229
7. Шервуд Д. Системный подход для совершенствования бизнес-модели: *Практика решения бизнеспроблем*; Пер. с англ. – М.: Альпина Паблишер, 2016. 341 с.
8. <http://www.expert.ua/articles/16/0/2130/>.
9. <http://www.ConsultMarketing.ru>.

УДК 658.6

Дейнега О.В., д.е.н., доцент, проректор з наукової роботи
Рівненський державний гуманітарний університет

СПЕЦИФІКА МЕХАНІЗМУ ЗАДОВОЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОТРЕБ ПРОМИСЛОВИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ НА РИНКУ B2B

У статті ідентифікована суть інформаційних потреб індивідів та підприємств. Сформовано ієрархію інформаційних потреб підприємств, що базується на врахуванні рівня їх розвитку. Досліджено відмінності у структурі каналів отримання маркетингової інформації промисловими підприємствами на ринку B2B залежно від масштабів їх діяльності. Розглянуто ключові тенденції розвитку інформаційних послуг на світовому ринку B2B. Проаналізовано рівень задоволення інформаційних потреб промисловими підприємствами за рахунок застосування традиційних та електронних носіїв інформації. Розроблено рекомендації щодо засобів задоволення інформаційних потреб промисловими підприємствами різних масштабів діяльності.

Ключові слова: маркетинг, маркетингова інформація, ієрархія інформаційних потреб промислових підприємств, задоволення інформаційних потреб промислових підприємств, носії маркетингової інформації.

Deineha O.

SPECIFICITY OF THE MECHANISM OF SATISFACTION OF INFORMATION NEEDS BY INDUSTRIAL ENTERPRISES IN THE B2B MARKET

The article reveals the essence of the information needs of individuals and enterprises. Formed a hierarchy of information needs of enterprises, based on their level of development. The differences in the structure of channels for obtaining marketing information by industrial enterprises in the B2B market are investigated depending on the scale of their activities. The main directions of development of information services in the global B2B market are considered. The level of satisfaction of information needs of industrial enterprises through the use of traditional and electronic media is analyzed. Developed recommendations on how to meet the information needs of industrial enterprises of different scales of activity.

Key words: marketing, marketing information, hierarchy of information needs of industrial enterprises, satisfaction of information needs of industrial enterprises, carriers of marketing information.

Дейнега А.В.

СПЕЦИФИКА МЕХАНИЗМА УДОВЛЕТВОРЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ПОТРЕБНОСТЕЙ ПРОМЫШЛЕННЫМИ ПРЕДПРИЯТИЯМИ НА РЫНКЕ B2B

В статье раскрывается сущность информационных потребностей физических лиц и предприятий. Сформирована иерархия информационных потребностей предприятий, основанная на учете уровня их развития. Исследованы различия в структуре каналов получения маркетинговой информации промышленными предприятиями на рынке B2B в зависимости от масштабов их деятельности. Рассмотрены основные направления развития информационных услуг на мировом рынке B2B. Анализируется уровень удовлетворения информационных потребностей промышленных предприятий за счет использования традиционных и электронных средств информации. Разработаны рекомендации касательно средств удовлетворения информационных потребностей промышленных предприятий разных масштабов деятельности.

Ключевые слова: маркетинг, маркетинговая информация, иерархия информационных потребностей промышленных предприятий, удовлетворения информационных потребностей промышленных предприятий, носители маркетинговой информации.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її з важливими науковими та практичними завданнями. Потреби кожного окремого підприємства, особливо виробничі, чітко окреслені. Задовольнити свої потреби підприємство може лише за рахунок прибутку, тому що в умовах перехідної економіки та згідно з діючим законодавством України прибуток є єдиним власним джерелом його розвитку.

В умовах ринку напрямок формування потреб у суспільстві змінюється. Якщо економіці зі значною часткою державної власності притаманне орієнтування на потреби сировинних підприємств, які були базовими при визначенні кінцевого попиту, то ринок переорієнтовує виробництво на споживача та виключно його потреби. Такі поняття, як попит, потреба, пропозиція лежать у маркетинговій площині. Разом актуалізується доцільність ідентифікації інформаційних потреб різних суб'єктів, що дозволить більш якісно їх задовольнити.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Інформаційні потреби є об'єктом досліджень багатьох наук, що обумовлено зростанням ролі інформації у всіх без винятку сферах людської життєдіяльності. В економіці цей вид потреб найбільш детально вивчався у менеджменті такими авторами як Т. Анан'єва, А.Ткаліч [1], Д. Блюменау [2], М. Крулькевич, І.Черноволенко, Т. Василькова [3], Т. Круп'як [4], О. Матвієнко [5], Л. Мельник [6].

Потреби в маркетингу є основою формування попиту, а, отже, відправною точкою маркетингової діяльності взагалі. Саме це пояснює надзвичайну увагу до вивчення всіх потреб людини (споживача) та, зокрема, інформаційних потреб в маркетингу, про які згадується у всіх підручниках із цієї галузі знань, це, наприклад, стосується С. Гаркавенко [7], Дж. Еванса [8], Ф. Котлера [9], І. Лилик [10], Ю. Мирошніченко, В. Яковенко [11] та багатьох інших.

Не зважаючи на те, що інформаційні потреби є об'єктом дослідження соціології, психології, економіки, менеджменту, маркетингу тощо, проте на вивченні власне інформаційних потреб, як складової інформаційних систем підприємств, в тому числі і тих, що працюють на ринку B2B, увага мало акцентується.

Цілі статті. Метою написання статті є ідентифікування інформаційних потреб та можливостей їх задоволення промислових підприємств, що працюють на ринку B2B, відповідно до масштабів їх діяльності.

Для досягнення поставленої мети були вирішені наступні завдання:

- ідентифікування суті поняття «інформаційні потреби підприємства» та їх ієрархії;
- дослідження механізму задоволення інформаційних потреб промислових підприємств на ринку B2B;
- оцінювання внутрішніх носіїв маркетингової інформації (традиційних та електронних), що можуть використовуватися на промислових підприємствах різних масштабів з точки зору задоволення їх інформаційних потреб;
- формування висновків щодо відмінностей у підходах до задоволення інформаційних потреб промисловими підприємствами на ринку B2B залежно від їх масштабів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Потреба є нижчою сходинкою формування попиту. У випадку, якщо ринковий суб'єкт не здатний задовольнити потребу, він її замінює чи знижує рівень запитів. Як зазначають сучасні науковці: «Саме потреби стають поштовхом для створення товарів, що задовольняють ці потреби» [7, с. 16]. Найбільш функціонально аналізом потреб займаються маркетинг та психологія, зокрема це стосується дослідження потреб окремого споживача (індивіда).

В теорії інформації часто розглядають концепцію інформаційних потреб, що обумовлює такий когнітивний стан індивіда, в якому його потреби провокують пошук інформації певного контексту. Хоча така термінологія вже давно перейшла від загальної теорії до повсякденного практичного застосування, вважаємо, що в економічних, як у будь-яких інших, дослідженнях її використання повинно піддаватися попередньому узгодженню та оцінці.

Найбільш поширеними в сучасному маркетингу є дві теорії формування потреб у суспільстві: за З. Фрейдом та за А. Маслоу. Мотиваційна модель З. Фрейда є характерною і в деяких випадках виправданою по відношенню до поведінки окремих індивідів (фізичних осіб). Хоча в цьому підході є певна логіка, оскільки дійсно людина інколи не розуміє справжніх мотивів власної поведінки, проте він унеможлиблює будь-які спроби управління людськими потребами і, відповідно, не має прикладного значення. Ієрархія ж інформаційних потреб підприємства за специфікою свого формування ближча до теорії мотивації за А. Маслоу. Звичайно, ці потреби підприємства не можна поділити на духовні та фізичні, проте їх задоволення теж здійснюється поступово: лише після досягнення певного рівня, що забезпечує стабільний розвиток, підприємство рухається далі.

Кожен рівень розвитку підприємства характеризується різним рівнем інформаційного насичення, що обумовлено різною складністю управлінських завдань, вагомістю їх впливу на кінцевий результат, відмінними фінансовими та організаційними можливостями підприємства, рівнем тезаурусу працівників тощо.

У науковій літературі до «інформаційних» часто відносять потреби: органічну (біогенну) потребу в сенсорній інформації, яка необхідна живим істотам так само, як обмін речовиною і енергією; духовну потребу в соціальній інформації; професійну потребу в науково-технічній інформації [12].

В економічній літературі наведена значна кількість визначень поняття «інформаційна потреба», проте найкраще, на нашу думку, вдалось ідентифікувати його зміст Л. Мельнику: «інформаційні потреби – потреби людини, пов'язані із відтворенням її інформаційної сутності (зокрема особистих якостей). Область інформаційних потреб – професійні навички, знання, рефлексія, культурне і міжособистісне спілкування тощо» [6, с. 247]. Є і інша точка зору до формування суті інформаційних потреб, де інформаційна потреба – це потреба в інформації, що виникає, коли мета, яка постає перед споживачем, не може бути досягнута без певного управлінського впливу, тобто без інформаційного втручання ззовні.

Д. Блюменау вважає, що адекватно виразити свою інформаційну потребу будь-якій людині складно через обмежену здатність процесів її самопізнання. Для того, щоб мати таку можливість, ця людина повинна достатньо чітко ідентифікувати не лише виробничі завдання, які стоять перед нею, але й стан свого індивідуального тезаурусу, свої власні психологічні можливості формування інформаційної потреби [2, с. 86].

Більш чітке визначення даного поняття пропонується Т. Анан'євою: «інформаційна потреба – це необхідність отримання інформації, що потрібна для вирішення конкретних завдань, що постають перед її користувачем» [1, с. 34]. В сучасних працях інформаційні потреби часто розглядаються при дослідженні питань, пов'язаних із інформатикою.

Вважаємо, що інформаційна потреба менеджера – це такий його стан, коли він усвідомлює, що існує розрив між інформацією та знаннями, які йому доступні і тими, що фактично необхідні для вирішення управлінського завдання. Розрізняють особисті і колективні інформаційні потреби. Колективна інформаційна визначається як «потреба як потреба в знаннях, що необхідні певному колективу для вирішення покладених на нього завдань і збереження себе у якості соціальної групи» [2, с. 75].

Особливої уваги заслуговують інформаційні потреби споживачів певних товарів на ринку (окремих індивідів), оскільки вони є базовою відправною точкою формування інформаційних потреб інших учасників ринкових процесів. У сучасній економічній

літературі виділяють декілька рівнів інформаційних потреб індивіда: інформаційний голод, інформаційна безпека, мережеве спілкування, мережевий індивідуалізм, інформаційне знання, інформаційна естетика [13]. Така структура інформаційних потреб людини підтверджує значне акцентування на можливість їх задоволення в першу чергу за рахунок електронних джерел інформації, що значно актуалізувалось в останні десятиріччя.

Набір даних і інформації, а також те, що постійно розвиває тезаурус працівників підприємств, інформуючи їх про те, що вони мають отримати при взаємодії зі своїми потребами, досвідом, колективом та середовищем підприємства, прийнято називати інформаційним потоком. Отримання необхідної інформації допомагає працівнику краще виконувати свої функціональні обов'язки, оскільки це усуває прогалини у його професійному тезаурусі (або ментальній моделі) відповідно до вимог професійного середовища, яке забезпечує процес інформування.

Зміст та насиченість інформаційних потреб споживача інформації формуються під впливом таких основних факторів: рівень професійної підготовки споживача інформації чи його тезаурус, тобто запас відомостей, якими володіє даний суб'єкт; важливість рішення, для вирішення якого дана інформація буде використовуватися, що, в свою чергу, обумовлює рівень її якості; якість інформаційного забезпечення потреб користувачів інформації.

Якість інформаційного забезпечення буде залежати від якості реалізації окремих його елементів (акумулявання, обробки даних і інформації, використання, зберігання інформації) та визначатиметься через сукупність показників. Технологічно якість інформаційного забезпечення залежатиме від рівня його організації на підприємстві, що безпосередньо впливатиме на швидкість, регулярність, синхронність, доступність, раціональність тощо руху його інформаційних потоків та повноту задоволення потреб користувачів інформації.

З іншої сторони, ефективність всієї інформаційної системи буде залежати від того, наскільки її характеристики відповідають потребам реальних користувачів та наскільки продуктивно її потенційні користувачі (наприклад, зовнішні стейкхолдери) зможуть використовувати послуги, що нею надаються. Ретельна ідентифікація, аналіз і класифікація «реальних» інформаційних потреб всіх фактичних і потенційних користувачів інформації є необхідною передумовою планування, впровадження та функціонування інформаційних систем на підприємствах. Фактично, будь-яка недооцінка потреб користувачів в інформації буде впливати на ефективність інформаційної системи.

Найбільш вдале, на нашу думку, розв'язання проблеми ідентифікації інформаційних потреб підприємства було запропоновано в [3, с. 106], де підприємство розглянуто як «цілісну виробничу систему, на всі елементи якої нанизуються потоки інформації» та запропоновано спочатку здійснити поділ користувачів інформації (їх сегментацію), а потім оцінити інформаційні потреби кожного сегменту. Такий підхід дозволить чітко ідентифікувати інформаційні потреби конкретних користувачів, уникнути збору та видачі зайвої інформації, дублювання інформаційних потоків, знизити витрати, пов'язані із обслуговуванням інформаційної системи та в цілому раціоналізувати процес інформаційного забезпечення на підприємстві.

Т. Круп'як вважає, що аналіз інформаційних потреб є істотним етапом стратегічного і поточного планування. Послідовний і якісний підхід до цього процесу дозволяє оптимізувати роботу всього підприємства на основі виявлення найбільш актуальних інформаційних потреб і їх найкращого задоволення [4].

Всі учасники ланцюга поставок мають власні інформаційні потреби, що різняться як за кількісними, так і за якісними параметрами. Значення дослідження інформаційних потреб внутрішніх і зовнішніх, крім конкурентів, користувачів інформації полягає в тому, що від чіткості вирішення цього завдання буде залежати інформаційна

насиченість системи управління підприємством в цілому та її маркетингової складової зокрема.

Основних користувачів інформації про підприємство, яких можна поділити на внутрішніх (ТОР-менеджмент, аналітики, рядові працівники) та зовнішніх (споживачі, постачальники інформації, групи технічної підтримки). Більшість інформації, що цікавить внутрішніх стейкхолдерів підприємства відноситься до конфіденційної, тобто інформації з обмеженим правом доступу. Підприємство самостійно встановлює рівень доступу певних внутрішніх користувачів до визначених видів інформації.

Зовнішнім користувачам переважно доступна інформація, що міститься у відкритих джерелах. Винятком можуть бути лише представники певних державних органів, які в межах власних компетенцій можуть отримувати доступ і до конфіденційної інформації, окрім інформації, що відноситься до комерційної таємниці.

Незначна частина інформації стосовно ринкової діяльності підприємства (наприклад, конкретна внутрішня або зовнішня інформація оперативного, тактичного або стратегічного характеру тощо) може відноситись до його комерційної таємниці і є переважно закритою для інших учасників маркетингового середовища, а також працівників, до компетенції яких не входить робота з цією інформацією. Проблемою, що вимагає дослідження і розв'язання, є переважно недостатня якість інформації, яка надається стейкхолдерам підприємства, що може негативно відобразитись на якості продуктованими ними рішень.

Внутрішні інформаційні потоки визначаються відносинами, що склалися у трудовому колективі, а також виробничими знаннями (ноу-хау). До внутрішніх параметрів належать виробничі та кадрові. Виробничі параметри включають характеристики стратегічних господарських областей, організації та ходу виробничого процесу, фірмової культури, застосовуваної техніки тощо. До кадрових параметрів можна віднести психологічні особливості персоналу, особисті амбіції, можливості професійного розвитку, готовність до кооперації [14, с. 33].

Напрямки використання інформації підприємства його стейкхолдерами лежать переважно в економічній площині. В більшості випадків їх цікавить інформація про економічний стан підприємства, проте причини такого інтересу можуть бути різні. Якщо працівника така інформація цікавить в першу чергу для якісного виконання посадових обов'язків, то органи державного управління – для контролю за його діяльністю.

В залежності від того, якими є завдання, для вирішення яких буде використовуватись інформація, буде залежати вибір джерела її отримання та розмір коштів, які споживач інформації буде готовий витратити на отримання такої інформації.

Інформація, що циркулює на ринку B2B, відрізняється від представленої на ринку B2C не лише за змістом, а також і за джерелами отримання. Як встановили дані власного дослідження, проведеного серед керівників малих, середніх та великих промислових підприємств Рівненщини у вересні 2017 року, що здійснюють господарську діяльність на ринку B2B, інформація до них потрапляє переважно через прямі контакти із зацікавленими особами (ділові візити, дзвінки). Крім того, для збору ринкової інформації вони використовують інструменти директ-мейл, Інтернет-ресурси, галузеві спеціалізовані заходи тощо. Структура використання різних зовнішніх комунікаційних каналів дещо відрізняється в залежності від величини підприємств.

Отримані дані свідчать про пріоритетність прямих комунікацій при отриманні інформації великими та середніми підприємствами. Малі та мікропідприємства на ринку B2B розраховують переважно на вторинну інформацію та канали отримання інформації, що не потребують значних фінансових витрат.

Така відмінність у задоволенні інформаційних потреб промисловими підприємствами різних розмірів на ринку B2B обумовлена в першу чергу їх різними фінансовими та організаційними можливостями для проведення збору ринкової

інформації. Крім того, варто зауважити, що значна увага менеджменту підприємств всіх розмірів приділяється електронним каналам отримання інформації. Причому частка тих, хто вважає Інтернет основним каналом отримання інформації, є найбільшою у мікропідприємств (30,2 %).

Існує два способи задоволення інформаційної потреби: придбання інформації чи її самостійне виробництво. Кожне підприємство має потенціал до самостійного виробництва інформації, однак у всіх підприємств він різний. Тому необхідно оптимізувати процес отримання інформації, врахувавши власні можливості (фінансові та організаційні), та обрати найбільш прийнятний варіант, адже на інформаційну систему управління підприємством покладене завдання забезпечити необхідною інформацією не лише управлінський персонал і власників підприємства, але й задовольнити інтереси широкого кола зовнішніх користувачів.

Результати діяльності польських підприємств при реалізації завдань на зовнішніх ринках підтвердили високу ступінь незалежності при побудові інформаційної системи, а також відносно невелику частку співпраці із зовнішніми центрами інформації [15].

Планування діяльності підприємств здійснюється переважно на підставі результатів власних досліджень ринку, інформації про клієнтів, ведення переговорів, підготовки тендерної документації та договірних фінансових розрахунків. В якості основного джерела інформації про зарубіжні ринки використовується інформація зібрана в результаті проведення міжнародних виставок, контактів із партнерами, підрядниками, клієнтами, а також через Інтернет-ресурси. Менш корисними виявилися результати досліджень і доповідей по сегментах ринку, зовнішні бази даних, інформація про контакти з державними органами, торгово-промисловими палатами. Невикористання зовнішніх джерел інформації не завжди свідчить про їх відсутність або неадекватність потребам експортерів. Це може бути результатом недостатньої компетентності управлінського персоналу при створенні ефективної інформаційної системи, тим більше, що на досліджених підприємствах переважали неформальні канали комунікації. Інформаційні потреби стейкхолдерів підприємства різноманітні та взаємоузгоджені. Ринково орієнтоване підприємство повинне постійно здійснювати дослідження їх інформаційних потреб, оцінювати їх, оскільки саме таким чином воно зможе в повністю задовольнити потреби своїх стейкхолдерів.

Глобальний ринок інформаційних послуг на ринку B2B розвивається швидкими темпами. Підприємства у всіх секторах купують знання, а прийняття рішень, що ґрунтуються на ринковій інформації, стає важливим для виживання в умовах конкуренції. За таких умов інформація стає все більше пристосованою до специфіки промислових потреб. Глобальні виклики підштовхують організації до використання гнучких технологічних платформ для отримання та обробки інформації за допомогою нових і ефективних методів. До ключових тенденцій розвитку інформаційних послуг на світовому ринку B2B можна віднести мобільність, стратегічну консолідацію, Digital Uptake (підходи до використання цифрової інформації B2B) [15].

Ефективність процесу інтернаціоналізації бізнесу залежить від наявності всебічної, своєчасної та достовірної інформації. Її відсутність є основною перешкодою для розвитку підприємства в контексті вибору ним ринку або форм організації підприємницької діяльності.

Потреба в інформації промислових підприємств може бути забезпечена за допомогою акумульованих в них баз даних. Бази даних промислових підприємств, що стосуються маркетингової інформації, можуть формуватися вручну на основі первинних та зведених форм бухгалтерського обліку чи за допомогою автоматизованих систем інформаційного забезпечення.

Відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», фінансова звітність включає в себе наступні документи: Форма 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)», Форма 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)», Форма 3 «Звіт про рух грошових коштів (за прямим або непрямим

методом)» та Форма 4 «Звіт про власний капітал». Ці документи містять укрупнені дані про фінансові результати діяльності, стан та структуру майна, структуру грошових коштів, формування та розподіл власного капіталу підприємства, що можуть бути використані при прийнятті маркетингових рішень.

Також, основними носіями внутрішньої інформації підприємства, в яких акумулюється маркетингова інформація, на сучасному етапі можуть бути наступні первинні бухгалтерські документи: М-1 "Журнал обліку вантажів, що надійшли", М-4 "Прибутковий ордер", М-7 "Акт про приймання матеріалів", М-12 "Картка № складського обліку матеріалів", М-14 "Відомість обліку залишків матеріалів на складі", М-19 "Матеріальний звіт", ОЗ-1 "Акт приймання-передачі (внутрішнього переміщення) основних засобів", ОЗ-3 "Акт списання основних засобів", ОЗ-6 "Інвентарна картка обліку основних засобів", ОЗ-8 "Картка обліку руху основних засобів", ОЗ-14 "Розрахунок амортизації основних засобів" (для промислових підприємств). Порівняльний аналіз змісту даних форм дає можливість зробити деякі узагальнення щодо їх інформаційного насичення.

Результати дослідження змісту бухгалтерських документів, дозволили виявити деякі закономірності. Зокрема, майже у всіх формах вказується маркетингова інформація про асортимент продукції; собівартість, відпускну та роздрібну ціну. Значно рідше можна зустріти дані про посередників та постачальників. Інформація про упаковку зустрічається у документах М-7, ОЗ-1, ОЗ-6, а про торговельну марку – М-7, ОЗ-1, ОЗ-3, ОЗ-6, ОЗ-8. Найбільший вклад у формування маркетингових рішень можуть мати такі первинні документи бухгалтерського обліку як М-7 "Акт про приймання матеріалів" та ОЗ-6 "Інвентарна картка обліку основних засобів".

Проте в жодному із проаналізованих документів не відображається маркетингова інформація стосовно таких стейкхолдерів підприємства як, наприклад, конкуренти. В умовах присутності ринків із інтенсивною конкуренцією, що характерно для більшості промислових підприємств області, саме така інформація є основною при прийнятті більшості маркетингових рішень. Крім того не акумулюється інформація про рекламні витрати підприємства, а також інші, що забезпечують просування виготовленої продукції на ринку. Відсутність такої важливої інформації у формах первинного бухгалтерського обліку обумовлена тим, що законодавчо відображення саме такої інформації в них не передбачене, тому для її отримання потрібно використовувати польові та кабінетні методи маркетингових досліджень, які відрізняються між собою ступенем достовірності даних та рівнем витрат на їхнє отримання.

Виявлені недоліки первинних бухгалтерських документів у деякій мірі усувають автоматизовані бухгалтерські інформаційні системи. Актуальність їх застосування полягає в тому, що функціонування сучасних промислових підприємств (особливо великих і середніх) відбувається за умов високої інтенсивності конкуренції, що вимагає збирання та застосування величезної кількості даних, необхідних для прийняття рішень, призначених для кращої адаптації підприємства до поточних або прогнозованих вимог споживачів. Значний обсяг даних обумовлений також і складністю внутрішніх процесів таких підприємств та лабільністю середовища. З метою підвищення якості інформаційного забезпечення, а, відповідно, і якості маркетингової інформації, як технологічну підтримку процесів збору, обробки, зберігання та використання даних на таких підприємствах використовують інформаційні системи. У більшості випадків вони використовуються для інформаційного забезпечення поточних процесів, що відбуваються в окремих бізнес-сферах, таких як фінанси, людські ресурси, маркетинг, виробництво або продажі.

За допомогою них підприємства можуть отримувати доступ до бізнес-знань, підвищувати продуктивність праці працівників та мінімізувати дублювання даних. Ці системи також дозволяють підприємству зменшити вартість інформаційного забезпечення та мінімізувати ручне введення даних. За допомогою застосування автоматизованих інформаційних систем підприємства отримують додаткові

конкурентні переваги за рахунок підвищення ефективності колективної роботи та її якості, точнішої реакції на ринкові потреби.

Для вітчизняних підприємств можна вважати доступними системи: „Галактика”, „1С: Підприємство”, „Парус”, „Проект X-DOOR”, „Fin Expert”, SAP, „Oracle”, „GrossBee XXI”, IFS, Epicor, IT-Enterprise. Найбільшим попитом серед підприємств малого та середнього бізнесу Рівненської області користуються такі програмні продукти як “1С: Підприємство” (конфігурація “Бухгалтерський облік для України”) та “Парус-Підприємство”, а для великих – ERP-система IT-Enterprise. Були розглянуті такі характеристики інформаційних систем як «акумулявання інформації», «обробка маркетингових даних і інформації (оформлення інформаційного матеріалу та запобігання дублювання даних, перетворення в доступну для користувача форму)» та «використання маркетингової інформації», що мають різний вплив на здатність задовольнити конкретні, пов'язані зі формуванням маркетингових рішень, інформаційні потреби підприємства, тому для порівняння якості “1С: Підприємство”, “Парус-Підприємство” та IT-Enterprise показники критеріїв якості інформаційного забезпечення були відкориговані ваговими коефіцієнтами. Їх значення сформовані на підставі попереднього узагальнення оцінок експертів.

Здійснивши порівняння основних характеристик автоматизованих інформаційних систем “1С: Підприємство”, “Парус-Підприємство” та IT-Enterprise на основі суми добутків оцінки факторів впливу, можна зробити висновок про незначну перевагу інформаційної системи компанії 1С над Парус-Підприємство, проте обидві системи програють IT-Enterprise, єдиним недоліком якої є значні витрати на впровадження. Тому ця система не доступна для впровадження на мікро-, малих або середніх підприємствах.

При оцінці доступності інформаційного забезпечення, що може бути застосовано на малих та середніх підприємствах, експертами надано незначну перевагу програмному продукту “Парус – Підприємство”. Так, у “1С: Підприємство” немає можливості згрупувати дані про асортимент продукції чи наданих послуг. Також виявлена відсутність довідників про посередників у двох досліджуваних системах.

Щодо комплексності інформаційного забезпечення, то обидві інформаційні системи формують маркетингову інформацію про динаміку зміни цін, асортимент продукції, експорт-імпорт продукції, а також фінансовий план. Продукт компанії 1С, на відміну від конкурента, включає в себе можливість розрахунку терміну окупності проекту та місткості ринку. Незважаючи на це, у даних інформаційних системах відсутня можливість прогнозування плану продажу товарів, а також розрахунку прогнозного рівня рентабельності.

До функцій управління нормативно-довідковою інформацією, експертами віднесено такі критерії як управління за відхиленнями, точність, своєчасність, пристосованість, релевантність. Система “Парус – Підприємство” не задовольняє лише вимоги щодо пристосованості і релевантності.

Результати дослідження якості процесу обробки даних дозволили встановити, що “1С: Підприємство” відповідає чотирьом запропонованим характеристикам з семи, а “Парус – Підприємство” – лише трьом. Аналіз вихідної інформації більш повніше реалізований у продуктах компанії 1С.

Незважаючи на досить великий об'єм корисних даних, що можна отримати для прийняття маркетингових рішень в бухгалтерських інформаційних системах, все таки їх буває недостатньо. Інформаційні потреби підприємств значно залежать від тих завдань, які вони повинні вирішувати. Переважно їх інформаційні потреби зростають при збільшенні масштабів підприємства. Якщо середнє за розмірами підприємство поступово переходить до категорії великих, збільшуючи свою ринкову частку або кількість сегментів, що обслуговуються тощо, то інформаційної потужності “Парус – Підприємство” може стати недостатньо. В такому випадку на підприємствах доцільно застосовувати і інші системи, зокрема: планування матеріальних ресурсів MRP;

планування виробничих ресурсів MRP II; планування ресурсів підприємства, синхронізовані зі споживачами CSRP; керування взаємовідносинами з клієнтами CRM; ERP-систему IT-Enterprise та інші.

Висновки. В процесі дослідження було встановлено, що великі машинобудівні підприємства характеризуються складними технологічними та організаційними структурами, що вимагає більш чіткого координування різних підрозділів та посилення вимог щодо якості управлінської інформації. Ці підприємства мають достатні фінансові ресурси для того, щоб використовувати системи інформаційного забезпечення управління найвищої якості – IT-Enterprise. Слід зауважити, що невикористання цієї системи меншими за масштабами діяльності та фінансовими результатами підприємств загалом є виправданим, оскільки вони переважно не потребують інформації вищого рівня якості.

Список використаних джерел:

1. Ананьева Т.Н. Информационный консалтинг: [Учеб. пособие для студ. вузов] / Т.Н. Ананьева, А.И. Ткалич. – М.: Экономика, 2006. – 208 с.
2. Блюменау Д.И. Информация и информационный сервис / Д.И.Блюменау. – Л.: Наука, 1989. – 192 с.
3. Информационные и экспертные системы в предпринимательской деятельности/ [М.И. Крулькевич, И.Ф. Черноволонко, Т.В. Василькова и др.] – Донецк: ИЭПИ НАН Украины, 1999. – 144 с.
4. Круп'як Т. П. Аналіз інформаційних потреб підприємства / Т. П. Круп'як // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – №1. – С. 220-227.
5. Матвієнко О.В. Основи інформаційного менеджменту: [Навч. посіб.] / О.В. Матвієнко. - К.: Центр навчальної літератури, 2004.- 128 с.
6. Мельник Л.Г. Информационная экономика / Л.Г. Мельник. - Сумы: ИТД "Университетская книга", 2003. - 288 с.
7. Гаркавенко С.С.Маркетинг: [Підручник] / С.С. Гаркавенко. – К.: Лібра, 2002. – 712 с.
8. Эванс Дж. Р. Маркетинг / Дж. Р. Эванс, Б. Берман. – М. : Экономика, 1990. – 350 с.
9. Котлер Ф. Маркетинг. Менеджмент / Ф. Котлер, К. Келлер. – 12-е изд. – СПб. : Питер, 2012. – 816 с.
10. Лилик І.В.Маркетинг в українській економіці : [Монографія] / І.В. Лилик. – К. : КНЕУ, 2008. – 243 с.
11. Мирошниченко, В. Яковенко // Економічний аналіз. – 2012. – Вип. 11. – Ч. 2. – С. 345-348.
12. Соколов А.В. Что есть информационная потребность? / А.В. Соколов // Труды Санкт-Петербургского государственного университета культуры и искусств, Т. 197. – 2013. - С. 13.
13. Бричник В. Пирамида информационных потребностей [Электронный ресурс]/ Б. Бричник // Куратор информации. Шпаргалка для психологов. – Режим доступа: http://ecovita.info.blogspot.com/2013/04/blog-post_30.html/ – Доступно на 26.11.2016. –Название с экрана.
14. Информационные технологии управления: [Учеб. пособ.] / [Под ред. Ю.М. Черкасова]. - М.: ИНФРА-М, 2001. – 216 с.
15. B2B Information and Database Services //TMT Insights from Clearwater International [E-resource]. – Access mode: <http://d332c5czpwjztv.cloudfront.net/wp-content/uploads/2016/02/B2B-Information-Services-Clearthought-2016.pdf/>.

УДК 656.078.1

Данилюк Т. І., к.е.н., доцент

Мохнюк А. М., к.е.н., доцент

Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки

ЛОГІСТИЧНИЙ АУТСОРСИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

У статті проаналізовано ринок та види аутсорсингових послуг у світі. Вивчено дослідження Industry Week Census on manufacturing і визначено лідерів зі споживання аутсорсингу. Оцінено особливості аутсорсингу в Україні стосовно популярності сфер його застосування. З'ясовано важливість логістики в удосконаленні діяльності підприємств та досліджено нові вузькоспеціалізовані напрями в логістиці. Досліджено світовий ринок логістичного аутсорсингу 2018 року та найпоширеніші в Україні функції, що передаються на логістичний аутсорсинг. Розглянуто управлінський процес ухвалення рішення про передачу на аутсорсинг окремих функцій і процесів логістичного підприємства.

Ключові слова: аутсорсинг, послуги аутсорсингу, логістичний аутсорсинг, види аутсорсингу в логістиці.

Danyliuk T., Mokhniuk A.

LOGISTICS OUTSOURCING AS A TOOL FOR ENTERPRISE MANAGEMENT

The outsourcing market and the types of outsourcing services in the world are analysed in this article. The research Census of Manufactures conducted by the Industry Week was studied and the leaders in outsourcing consumption were identified. The peculiarities of outsourcing in Ukraine concerning the popularity of the areas of its application were estimated. The importance of logistics in improving enterprise activities was found out and the new highly specialized directions in logistics were investigated. The world market of logistics outsourcing in 2018 was analysed and the most common functions in Ukraine that are transmitted to logistics outsourcing were examined. The process of decision making considering the transmission of certain functions and processes of the logistics enterprise to outsourcing is considered.

Keywords: outsourcing, outsourcing services, logistics outsourcing, types of outsourcing in logistics.

Данилюк Т., Мохнюк А.

ЛОГИСТИЧЕСКИЙ АУТСОРСИНГ КАК ИНСТРУМЕНТ УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЕМ

В статье проанализирован рынок и виды аутсорсинговых услуг в мире. Изучены исследования Industry Week Census on manufacturing и определены лидеры потребления аутсорсинга. Оценены особенности аутсорсинга в Украине относительно популярности сфер его применения. Выявлено важность логистики в совершенствовании деятельности предприятий и исследованы новые узкоспециализированные направления в логистике. Исследован мировой рынок логистического аутсорсинга 2018 года и распространенные в Украине функции, которые передаются на логистический аутсорсинг. Рассмотрен управленческий процесс принятия решения о передаче на аутсорсинг отдельных функций и процессов логистического предприятия.

Ключевые слова: аутсорсинг, услуги аутсорсинга, логистический аутсорсинг, виды аутсорсинга в логистике.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її з важливими науковими та практичними завданнями. Економічний розвиток і пов'язана з ним конкуренція спонукає суб'єктів господарювання до освоєння нових інструментів управління. Одним із сучасних та найбільш дієвих інструментів управління, що дає підприємству можливості посилити конкурентні переваги на основі підвищення ефективності бізнес-процесів та якості продуктів і послуг, є аутсорсинг.

Використання ресурсів сторонніх підприємств в процесі забезпечення власної діяльності, або аутсорсинг, все більш активно використовується в сфері логістики, що включає постачання, транспорт, зберігання, розподіл, управління замовленнями, запасами та ін. Вкрай важко весь ланцюг поставок організувати та реалізувати одній юридичній особі і досягти при цьому успіху, адже це потребує глибоких знань, вмінь і навичок, компетенції у кожній сфері діяльності, а також масштабного матеріального та технічного забезпечення. Тому, все більше підприємств використовують сторонні ресурси, продукти, технології в процесі управління всіма потоками підприємства з метою ефективного виконання робіт (послуг) та підтримання їх високої якості.

Передача логістичних функцій на аутсорсинг для вітчизняних підприємств є інноваційною технологією і потребує ретельного вивчення світового досвіду та пошуку шляхів впровадження із врахуванням специфіки розвитку українського ринку логістичних операторів.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Аутсорсинг є одним із основних факторів сучасного бізнесу та одним із найпопулярніших методів оптимізації ресурсів у різних сферах діяльності. Проблема використання аутсорсингу в тій чи іншій сфері діяльності суб'єктів господарювання займаються багато вітчизняних та закордонних учених, зокрема найбільш повно розкрита в працях науковців, таких як Hugh Kinney [12], Тищенко О. М. та Хаустова В. Є. [11], Красношарпа В. В. і Трохимець І. І. [5], Ковтуненко К.В. і Масленніков Є.І. [4] та інші.

У всьому світі особливе значення має аутсорсинг в логістиці, там вже багато років спостерігається тенденція передачі частини або всіх логістичних функцій спеціалізованим компаніям, і аутсорсингом логістичних послуг користуються переважна більшість підприємств [1]. Сьогодні ринок логістичного аутсорсингу в Україні переживає хвилю розвитку. Чим вище рівень споживання в країні, тим більше доводиться спеціалізуватися зовнішньоторговельним підприємствам, дистриб'юторам, виробникам і тим же торговим мережам в своїй безпосередній діяльності. Тим більше виникає потреба в залученні для організації ланцюга поставок товарів кваліфікованих логістичних операторів і передачі їм частини операцій на логістичний аутсорсинг [8]. Дослідженням аспектів управління підприємствами на засадах логістичних підходів в Україні займалися такі вчені, як Завгородній К.В. [3], Глушенко Т.М. [2], Рославцев Д.М. і Бархаєв А.І. [10] та інші.

Незважаючи на значну кількість робіт стосовно вивчення взаємозв'язку логістики та аутсорсингу з управлінням в аспекті підвищення конкурентоспроможності господарських систем та їх прибутковості досі залишається актуальним питання пошуку інноваційних моделей розвитку в управлінні підприємством, однією з яких є застосування логістичного аутсорсингу до управління підприємством.

Цілі статті. Основними цілями наукового дослідження в статті є розвиток поняття та обґрунтування доцільності застосування логістичного аутсорсингу в управлінській діяльності підприємств, визначення впливу процесів глобалізації на його розвиток та викладення авторського бачення шляхів активізації цього процесу в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Аутсорсинг, як термін, в сучасному розумінні виник на Заході в середині 1970-х років, однак особливо активно іноземні корпорації стали застосовувати його як інструмент зниження витрат та підвищення якості послуг близько 20 років тому [13].

Термін «аутсорсинг» запозичений з англійської мови (від англ. «outsourcing») і перекладається як зовнішнє джерело, а сам процес аутсорсингу – як укладання договору підяду із зовнішніми фірмами. Досліджуючи аутсорсинг можна констатувати, що всі його визначення пов'язані із укладанням договорів, формою співробітництва, діловими відносинами, інструментом управління.

Незважаючи на різне спрямування визначення аутсорсингу, усі фахівці вважають аутсорсинг сучасною і успішною моделлю бізнесу, що дає змогу підприємству досягати конкурентних переваг. Аутсорсинг надає можливість підприємству підвищити якість продукції і послуг, знизити ризик, підвищити ефективність діяльності, швидко реагувати на зміни середовища, оптимізувати свою організаційну структуру і систему управління.

Всю сукупність аутсорсингових послуг, що надаються, можна умовно поділити на такі види аутсорсингу [3]:

✓ виробничий аутсорсинг – сторонньому підприємству передаються частково або цілком виробництво продукції або її компонентів;

✓ ІТ-аутсорсинг – припускає делегування зовнішній спеціалізованому підприємству вирішення питань, пов'язаних з розробкою, впровадженням і супроводом інформаційних систем як цілком на рівні інфраструктури підприємства, так і обсягів робіт, пов'язаних з розвитком і/або підтримкою функціонування окремих ділянок системи (програмування, хостинг, тестування і т.д.);

✓ аутсорсинг бізнес-процесів – використання зовнішніх ресурсів, знань і досвіду, налагодженої інфраструктури постачальника послуг (аутсорсера) для організації та забезпечення власних специфічних функцій і досягнення бізнес-завдань підприємства. У більшості випадків ВРО припускає передачу стандартизованих поточних процесів підприємства;

✓ аутсорсинг управління знаннями – передбачає управління процесами, які вимагають глибокого вивчення або серйозної аналітичної обробки даних, формування та управління базами знань, які в подальшому можуть використовуватися в тому числі і для підтримки прийняття рішень.

На думку фахівців Інституту аутсорсингу (Outsourcing Institute, США), аутсорсинг бізнес-процесів є видом оптимізації діяльності підприємств, який динамічно розвивається [3]. За даними дослідження Industry Week Census on manufacturing 54,9% американських компаній використовують аутсорсинг у виробництві й 43,8% в обслуговуванні устаткування. У Великобританії на аутсорсинг передані усі інформаційні системи податкових відомств, а у США за допомогою аутсорсингу відбувається збір федеральних податків [11].

Згідно з проведеними дослідженнями в Україні частіше на аутсорсинг передають: ІТ-послуги (40,5 %), логістику (35,1 %), ресурсне забезпечення виробничих процесів (27 %), маркетингові послуги (21,6 %), рекрутмент (18,9 %), бухгалтерський облік (13,5 %), розрахунок заробітних плат (13,5 %), обробку й систематизацію інформації (8,1 %), аутсорсинг медичних представників (8,1 %), облік кадрів та кадровий супровід (5,4 %), адміністративні функції (2,7 %) [5].

Результати свідчать, що важливе місце займає логістика, яка на сьогодні використовується на кожному етапі перетворення ресурсів у продукти споживання (транспортна логістика, виробнича логістика, складська логістика). Логістика може бути ключовим фактором в удосконаленні діяльності підприємств, транспортних потоків, як локального так і міжнародного значення, враховуючи транзитний потенціал України [2].

Сьогодні ринок логістики стає більш цивілізованим, відкритим і професійним. Компанії-учасники зацікавлені в розвитку свого бізнесу і бізнесу клієнта, сміливо йдуть на впровадження інноваційних рішень та ІТ продуктів, шукають нові методи оптимізації витрат на логістику [6]. З'являються нові вузькоспеціалізовані напрями в логістиці та розширюється коло користувачів (рис. 1).

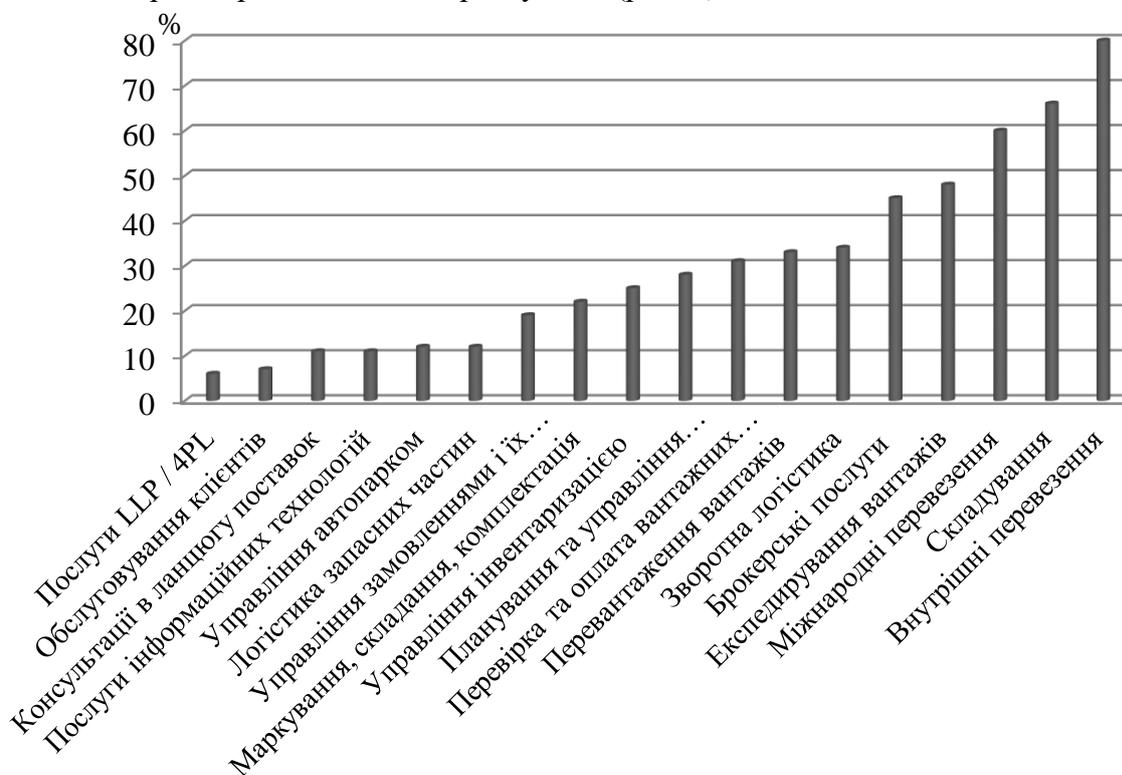

Рис. 1. Комплекс логістичних послуг світового ринку, % [14]

Одним з найбільш ефективних методів підвищення рентабельності бізнесу 64% опитаних (Dyson, Sony, Siemens, L'Oreal, Lamoda, «Ділові Лінії») назвали впровадження аутсорсингу в управління логістикою [4]. Поєднання певних інструментів логістики та концентрація уваги підприємств на основних видах діяльності дає можливість розвитку ринку логістичного аутсорсингу. Логістичні послуги на аутсорсинг у 2018 році передають 61 % вантажовідправників світу проти 58 % у 2017 році [14].

Логістичний аутсорсинг являє собою придбання у третьої сторони послуг по управлінню запасами, транспортуванню товарів, його складуванню та всім зв'язаним з цими процесами бізнес-операціями [10].

Логістичний аутсорсинг – це також і використання спеціалізованих логістичних компаній у галузі розподілу (перевізників, складів, інших третіх сторін) для здійснення всіх чи деяких функцій з розподілу продукту компанії, а також транспортування, зберігання, контроль за запасами, обслуговування клієнтів та побудови систем логістичної інформації [9].

Аутсорсинг в логістиці полягає в передачі логістичних процесів третій стороні. В якості останньої може бути, як одна фірма, так і група компаній. Суть даної послуги полягає в зменшенні витрат компанії на логістику, при реалізації поставок продукції завдяки залученню одного або декількох кваліфікованих професіоналів – логістичних операторів [8].

Логістичний аутсорсинг, або так звана контрактна логістика (contract logistics), – це використання зовнішньої фірми-оператора (перевізника, складської фірми або фірми, яка управляє транспортом) для виконання усіх або деяких функцій певної компанії (замовника) у сфері управління матеріалами або поставки продуктів на ринок [10].

Як показують дослідження науковців, спектр логістичних послуг в Європі постійно збільшується, відповідно зростає ринок аутсорсингу, а це свідчить, що аутсорсинг логістичних послуг є актуальним в умовах сьогодення.

Умовно, можна виділити наступні види аутсорсингу в логістиці:

- ✓ повний аутсорсинг, що передбачає передачу постачальникові послуг (аутсорсеру) повністю функції підприємства, включаючи контроль над цією функцією, активи функціонального підрозділу;

- ✓ частковий аутсорсинг, передбачає спільне з постачальником послуг керування функцією підприємства;

- ✓ трансформаційний аутсорсинг, передбачає передачу постачальникові послуг повністю функцій підприємства або функціонального підрозділу з метою оптимізації роботи даного напрямку з наступним поверненням підприємству;

- ✓ аутсорсинг спільних підприємств, передбачає створення спільного підприємства для керування виділеною функцією;

- ✓ аутсорсинг бізнес-процесів, передбачає аутсорсинг транспортування, зберігання, консолідації відправлень і т.д. [10].

Логістичні підприємства світового рівня співпрацюють зі стратегічними постачальниками різних логістичних послуг, включаючи управління перевезеннями, транспортні послуги, експедирування вантажів, митне посередництво, складування, інформаційні системи логістики, бенчмаркінг, логістичний консалтинг і професійне навчання логістики [12].

На світовому ринку логістичного аутсорсингу у 2018 році внутрішні перевезення займають 83%; складування 66%; міжнародні перевезення 63 %; брокерські послуги 46 %; експедирування вантажів 46 %; перевірка та оплата вантажних накладних 34 %; зворотня логістика (дефект, ремонт, повернення) 31 %; перевантаження вантажів 29%; маркування продукції, упаковка, монтаж, комплектація 29 %; послуги інформаційних технологій (ІТ) 27 %; планування та управління перевезеннями 25 %; управління замовленнями та їх виконання 20 %; логістика запасних частин 18%; управління

запасами 17 %; консультації в ланцюгу поставок 15 %; обслуговування клієнтів 11 %; послуги LLP / 4PL 11 %; управління автопарком 10 % [14].

Найпоширенішими в Україні функціями, що передаються на логістичний аутсорсинг, є транспортування, складування і комплектування, натомість послуги доданої вартості є другорядними. Перелічені три сфери логістичної діяльності приносять до 85% доходів логістичним операторам [9]. Дуже великого розповсюдження також за останніх кілька років набув аутсорсинг автоперевезень. Це зумовлено, насамперед, об'єктивними передумовами прискореного, порівняно з іншими видами транспорту, розвитку автомобільного сектора. Це пояснюється: по-перше, розвитком ринку товарів і послуг, по-друге, зростанням фермерства, дрібного й середнього бізнесу, по-третє, великою маневреністю і гнучкістю автомобільного транспорту. І це за умови, що в Україні близько 60% виробничих і транспортно-розподільних структур (зокрема й сільськогосподарський сектор), а також значна частина населених пунктів не мають інших комунікацій, крім автомобільних. В українському секторі міжнародних автоперевезень задіяно понад 2 тис. автопідприємств і близько 60 тис. персоналу. Автомобільний парк нараховує близько 16,5 тис. одиниць. Сукупний річний оборот тільки найбільших транспортних підприємств, що займають близько 20% ринку міжнародних автоперевезень, становить близько 37 млн. доларів. При цьому їхні перевізні потужності становлять не більш як 5% загальноукраїнського парку дальнобійників [9].

Поступово в Україні розвивається і аутсорсинг складського господарства. Сьогодні на ринку логістичних послуг, а саме складування, 70% займають перепрофільовані склади і лише близько 10% – високопрофесійні центри логістики та нові сучасні складські комплекси, які відповідають сучасним вимогам. У сучасних умовах перевага віддається складським комплексам, для яких крім наявності під'їзних шляхів, інфраструктури та опалення є можливість надання митних послуг, ведення обліку, кваліфікований персонал, здійснення клімат-контролю на складах тощо [9]. Український ринок логістичного аутсорсингу зображено на рис.2.

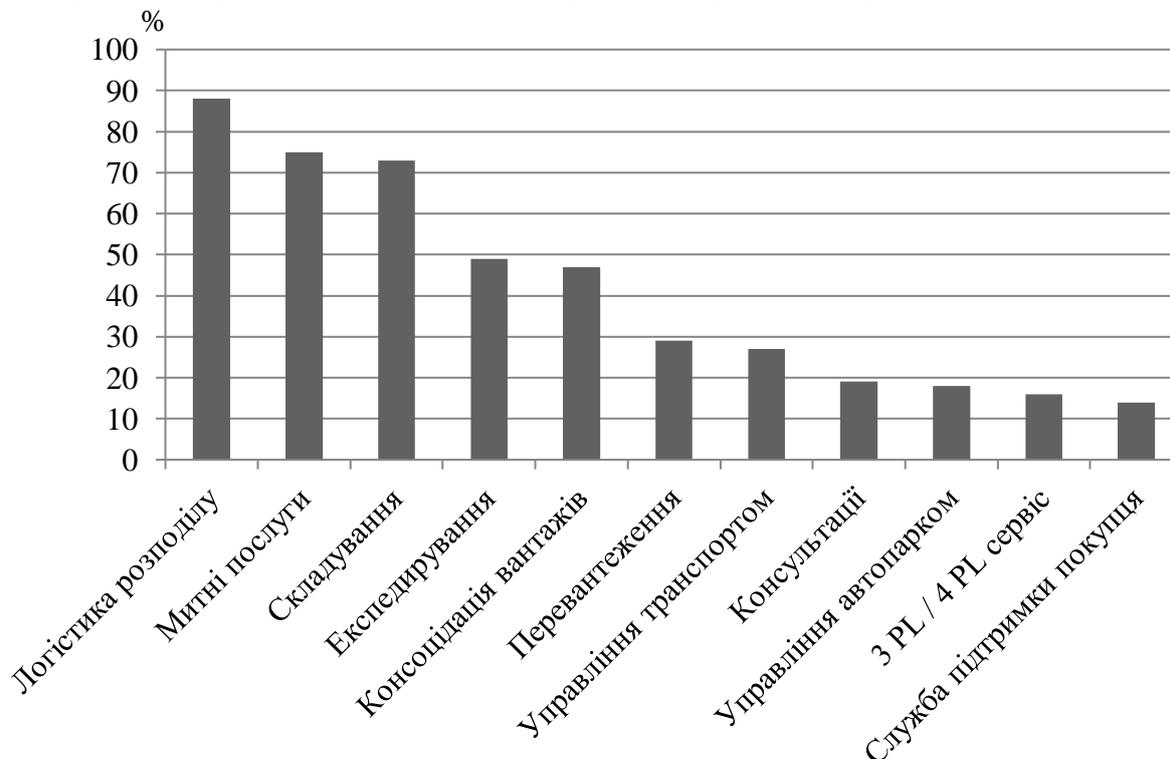

Рис. 2. Логістичні послуги, які передають на аутсорсинг, % [7]

Як бачимо, на українському ринку логістичних послуг аутсорсингова діяльність розвинута недостатньо. Однією з причин є відсутність досвіду у прийнятті рішення про перехід підприємства на аутсорсинг.

Прийняття рішення про перехід на аутсорсинг є складне комплексне завдання, що відноситься також і до стратегічної діяльності підприємства. Головним при переході на аутсорсинг є те, що підприємство чітко повинне проаналізувати сукупність своїх завдань, чітко співставити їх зі стратегічними цілями та визначити обсяг робіт, які варто передати організації-аутсорсеру.

Ухвалення рішення про передачу на аутсорсинг окремих функцій і процесів логістичного підприємства може бути складним, але вигідним процесом для підприємства. Ретельне вивчення мотивів, очікувань і обґрунтувань аутсорсингу найважливіших функцій логістики дозволяє підприємствам приймати ефективні рішення, які генерують додаткову прибутковість та дозволяють отримати чудові стратегії аутсорсингу і плани переходу.

Аутсорсинг в кінцевому підсумку вимагає довіри. Передача партнерам різних аспектів логістичних операцій може бути нелегка для компаній, які зазвичай не розглядають своїх постачальників в якості партнерів по співпраці [12].

Підприємства для переходу на аутсорсинг необхідно сформулювати чіткий план визначивши ключові моменти у логістичному циклі, які зазнають змін, і скласти повну картину планових змін з використанням аутсорсингу [12]. Тобто, процедуру переходу на аутсорсинг необхідно здійснювати в певній послідовності. Процес ухвалення рішення про застосування аутсорсингу може складатися із шести етапів [13]:

- 1 етап – Виявлення та формування цілей переходу на аутсорсинг.
- 2 етап – Оцінка власних можливостей підприємства.
- 3 етап – Вибір функцій для передачі аутсорсеру.
- 4 етап – Аналіз ринку аутсорсингу та вибір аутсорсера.
- 5 етап – Аналіз прогнозованої результативності аутсорсингу.
- 6 етап – Ухвалення та реалізація рішення про перехід на аутсорсинг.

Після прийняття рішення про аутсорсинг команда почне процес впровадження, створивши план аутсорсингу, а також попередні бюджети і графіки [12].

При виконанні всіх етапів процесу переходу на аутсорсинг, сам аутсорсинг, що базується на принципі партнерства, є вигідним як для логістичного підприємства так і для аутсорсера. Особливістю цього процесу є те, що обидва підприємства концентрують свої зусилля на основних видах діяльності і, в результаті чого, задоволеними є запити споживачів та інтереси обох підприємств. В цілому це безболісний і простий перехід [13].

Основними мотивами, якими керуються фірми, що приймають рішення про аутсорсинг, є бажання зменшити обома сторонами витрати логістики, збільшення гнучкості, покращання обслуговування клієнта. Проте, в Україні аутсорсинг на ринку логістичних послуг розвивається не так активно, як у країнах Західної Європи. Що пояснюється низкою причин, серед яких є [9]:

- недотримання прийнятих зобов'язань щодо рівня обслуговування;
- відсутність в управлінського персоналу стратегічного бачення;
- складність у досягненні зниження витрат;
- зростання цін після початку співпраці;
- зниження можливості впливу та контролю за функціями, переданими послугонадавачу.

Ще однією із причин повільних темпів формування аутсорсингу на ринку логістичних послуг є відсутність вмінь погляду на логістичні процеси як на єдине ціле, вони сприймаються як їх окремі фрагменти. Також істотною проблемою є малий досвід

логістичних операторів і через це – гірше розуміння процесів, характерних для цієї галузі, порівняно з операторами, які працюють у Західній Європі.

Шансом для підприємств, що надають логістичні послуги, як здається, є консолідаційні процеси, які, з одного боку, дозволили б надання конкурентоспроможних послуг порівняно великих операторів, а з іншого, значно зміцнили б їх позицію на ринку [9]. Тому, поєднання концентрації підприємства на вагомих напрямках діяльності з ефективним застосуванням певних елементів логістики дає достатньо великі можливості для того, щоб розвивався ринок логістичного аутсорсингу.

Висновки. Враховуючи світові тенденції розвитку ринку логістичних послуг популярність логістичного аутсорсингу в Україні буде зростати та охоплювати все більше сфер виробничо-господарської діяльності підприємств. Отже, стійке зростання світової індустрії логістичного аутсорсингу відкриває все більше можливостей для бізнесу щодо поліпшення використання своїх корпоративних ресурсів в умовах зростаючої конкуренції і нестабільних ринкових умов.

Подальше дослідження проблематики застосування логістичного аутсорсингу в управлінні потребує з'ясування особливостей обґрунтування управлінських рішень щодо аутсорсингу в логістиці та дослідження послуг логістичних провайдерів і рівня логістичного сервісу.

Список використаних джерел:

1. Аутсорсинг як інструмент сервісної логістики. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://studme.com.ua/1595021014291/logistika/outsorsing_kak_instrument_servisnoy_logistiki.htm.
2. Глушенко Т.М. Аналіз розвитку логістичних послуг на сучасному світовому ринку / Т. М. Глушенко // Науковий вісник Херсонського державного університету // Серія Економічні науки. Випуск 6. Частина 1. – 2014. С. 169-171.
3. Завгородній К.В. Становлення логістичного аутсорсингу як інструменту управління регіональними трансформаціями / К.В. Завгородній // Науковий вісник Херсонського державного університету Випуск 21. Частина 1. 2016. – 96-99.
4. Ковтуненко К.В. Інноваційна економіка: теоретичні та практичні аспекти / К.В. Ковтуненко, Є.І. Масленніков, Е.А. Кузнєцов, Ю.М. Сафонов, С.В. Філіппова та ін. – Херсон: Гринь Д.С., 2017. – 906 с.
5. Красношапка В. В., Трохимець І. І. Аутсорсинг та його застосування на підприємствах України / В. В. Красношапка, І.І. Трохимець // Ефективна економіка. – 2015. – № 5. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4097>.
6. Логістика в Україні – історія довжиною 20 років. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/press/2011/08/25/296024/>.
7. Логістика як інструмент оптимізації бізнес-процесів та напрям наукового пізнання. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://pidruchniki.com/71570/logistika/logistika_instrument_optimizatsiyi_biznes-protseviv_napryam_naukovogo_piznannya
8. Логістичний аутсорсинг. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tsl.kname.edu.ua/index.php/en/8-glavnaya/26-logistic-outsourcing>.
9. Основні тенденції застосування аутсорсингу на ринку логістичних послуг в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://calculino.info/ru/usefull/articles/id208457>
10. Рославцев Д.М. Дослідження аспектів використання аутсорсингу в логістиці на стратегічному і тактичному рівнях роботи підприємства / Д. М. Рославцев, А.І. Бархасєв // Научно-технический сборник. – 2008. – № 82. – С. 292–296.
11. Тищенко О. М. Аутсорсинг як фактор ефективності підприємств будівельної галузі / О. М. Тищенко, В. Є. Хаустова // Проблеми економіки. – 2012. – № 4. – С. 129-135.
12. Hugh Kinney. Logistics Outsourcing – Is it Right for Your Business? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.crimsonandco.us/white-papers/logistics-outsourcing-is-it-right-for-your-business/>.
13. The peculiarities and procedures of the transition to outsourcing by construction companies in Ukraine / Tetiana Danyliuk, Liubov Lipych, Oleksandr Tovsteniuk // Problems and Perspectives in Management. – Volume 15, 2017, Issue #2, pp. 65-73.
14. John Langley. Third-Party Logistics Study – 2018. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://mymaritimeblog.files.wordpress.com/2017/10/3pl_2018_study.pdf.

Рецензент д.е.н., професор Ліпич Л.Г.

УДК 657

Камінська І.М., к.е.н., доцент

Дорош В.Ю., к.е.н., доцент

Ковальчук А.Ю., бакалавр

Луцький національний технічний університет

АКТИВИ ПІДПРИЄМСТВА: МОРФОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ КАТЕГОРІЇ, СКЛАД ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

У статті розглянуто сучасні підходи науковців до трактування категорії «активи підприємства» на основі чого вдосконалено їх розуміння. Визначено склад, основні ознаки та властивості активів підприємства. Систематизовано основні критерії класифікації активів підприємства.

Ключові слова: активи підприємства, майно підприємства, ресурси підприємства, пасиви підприємства.

Kaminska I., Dorosh V., Kovalchuk A.

ASSETS OF AN ENTERPRISE: MORPHOLOGICAL ANALYSIS OF CATEGORY, COMPOSITION AND CLASSIFICATION

The modern approaches of scientists to the interpretation of the category of «assets of an enterprise» are investigated on the basis of which their understanding is improved. The composition, main features and properties of the assets of an enterprise are determined. The main criteria for classification of enterprise assets are systematized.

Keywords: assets of an enterprise, property of the enterprise, resources of the enterprise, liabilities of the enterprise.

Каминская И.Н., Дорош В.Ю., Ковальчук А.Ю.

АКТИВЫ ПРЕДПРИЯТИЯ: МОРФОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ КАТЕГОРИИ, СОСТАВ И КЛАССИФИКАЦИЯ

В статье рассмотрены современные подходы ученых к трактовке категории «активы предприятия» на основе чего улучшено их понимание. Определен состав, основные признаки и свойства активов предприятия. Систематизированы основные критерии классификации активов предприятия.

Ключевые слова: активы предприятия, имущество предприятия, ресурсы предприятия, пассивы предприятия.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Матеріальною основою здійснення господарської діяльності кожного підприємства є активи [1, с. 17; 2, с. 357], що безпосередньо й опосередковано беруть участь у створенні кінцевого продукту. Саме їх наявність уможливує функціонування і розвиток підприємства, безперервність і збалансованість виробничо-господарської діяльності, фінансовий стан суб'єкта господарювання, рівень його конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості нині і в майбутньому. Вказане визначає потребу обґрунтування, насамперед, теоретичних засад функціонування активів підприємства.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідженню питань формування і використання активів підприємства, управління ними присвятило свої публікації безліч відомих іноземних і вітчизняних учених, зокрема, Авраменко О.В., Бланк І.А., Білик М.Д., Бутинець Ф.Ф., Горячева К.С., Єрмошенко М.М., Ілляшенко С.М., Ковальов В.В., Коробов М.Я., Мамонтова Н.А., Мендрул О.Г., Мних Є.В., Мойсеєнко І.П., Поддєрьогін А.М., Покропивний С.Ф., Пушкар М.С., Рєпіна І.М., Скоробогатова В.В., Турило А.М., Шеремет А.Д. та багато інших. Однак, не зважаючи на істотний внесок науковців у розвиток даної тематики, а також на те, що активи підприємства є однією з найважливіших категорій економіки підприємства, її теоретичні аспекти не в повній мірі досліджені науковцями [3, с. 552]. Вчені доволі фрагментарно висвітлюють концептуальні й методичні засади функціонування і розвитку активів підприємства, осмислення їх змісту не є цілковитим і однозначним, прикладні питання підвищення ефективності використання таких

ресурсів теж недостатньо опрацьовані і без урахування сучасних умов ведення й розвитку бізнесу. Треба зауважити, що науковці здебільшого зосереджують увагу на окремих складових елементах активів підприємства та недостатньо активно досліджують їх в цілому й комплексно. Це обумовлює потребу подальших наукових обґрунтувань даної проблематики.

Цілі статті. Основні цілі статті полягають в подальшому комплексному і системному розвитку знань про сутність, особливості та різновиди активів підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Очевидно, що вихідною умовою ефективного ведення наукового дослідження є з'ясування понятійного апарату, адже саме це забезпечує єдиний підхід до трактування категорій та дозволяє виокремити ознаки, які характерні для певного об'єкта [4, с. 338]. Категорія «активи» є надзвичайно важливою категорією у обліковому, фінансовому, управлінському, правовому та інших аспектах економічної роботи будь-якого підприємства [5]. Дана категорія походить із теорії бухгалтерського обліку, і пов'язана з побудовою бухгалтерського балансу суб'єкта господарювання [6]. У перекладі з латинської «actives» означає діючий, діяльний.

В науковій економічній та фінансовій літературі існують різні підходи вчених до трактування категорії «активи підприємства» (табл. 1), що певним чином різняться та є дещо суперечливими.

Таблиця 1.

Морфологічний аналіз категорії «активи підприємства»

Автор(и)	Трактування категорії	Ключовий підхід
1	2	3
<i>Як об'єкт власності</i>		
Сердюков К.Г., Андруха К.С.	Активи підприємства – це ресурси, що були сформовані під час створення суб'єкта господарювання й надходять на підприємство за результатами господарської діяльності, перебувають у розпорядженні підприємства та збільшують економічні вигоди у майбутньому [7].	Ресурси, що були сформовані під час створення підприємства.
Поліщук М.П., Михайленко П.П.	Активи – ресурси, контрольовані підприємством в результаті минулих подій, використання яких, як очікується, приведе до отримання економічних вигод у майбутньому [8].	Ресурси, контрольовані підприємством.
Панасовський Ю.В. та ін.	Активи – ресурси, які контрольовані підприємством в результаті минулих подій і від яких очікуються деякі економічні вигоди для суб'єкта господарювання в майбутньому [9, с. 28].	
Олійник Т.О.	Активи підприємства – це контрольовані підприємством ресурси, використання яких зумовлює збільшення економічних ефектів [10, с. 76].	
Ковальов В.В.	Активи підприємства – це ресурси, які перебувають у розпорядженні підприємства і, використання яких веде до збільшення економічних вигод у майбутньому [11, с. 197].	Ресурси наявні у розпорядженні підприємства.
Репіна І.М.	Активи підприємства – це варіативна частина його ресурсів, яка обирається суб'єктом господарювання для здійснення підприємницької діяльності за схваленої бізнес-моделі через свою здатність, з урахуванням фактору часу та ризику, приносити економічну вигоду та забезпечувати конкурентоспроможність підприємства на конкретному ринку [3, с. 552].	Варіативна частина ресурсів підприємства.
Бланк І.О.	Активи підприємства – це контрольовані ним економічні ресурси, сформовані за рахунок інвестованого в них капіталу, які характеризуються детермінованою вартістю, продуктивністю і здатністю генерувати дохід, постійний оборот яких у процесі використання пов'язаний з чинником часу, ризику та ліквідності [12, с. 19–20].	Ресурси, сформовані за рахунок інвестованого в них капіталу.
Іванчук Н.В.	Активи підприємства – це ресурси, сформовані за рахунок інвестованого в них капіталу, контрольовані підприємством внаслідок минулих подій, які характеризуються детермінованою вартістю, продуктивністю і здатністю генерувати дохід, постійний оборот яких у процесі використання пов'язаний з чинником часу, ризику й ліквідності та призведе до отримання економічних вигод у майбутньому [13, с. 110].	
Лисевич С.Г.	Активи – це економічні ресурси, що використовуються у господарській діяльності підприємства з метою отримання прибутку [14].	Економічні ресурси підприємства.
Чернецька С.А.	Активи – це ресурси, використання яких має в майбутньому призвести до отримання прибутку [15].	Ресурси підприємства.
Петруня Н.В.	Активи підприємства є тими ресурсами, які повинні забезпечити ефективне функціонування підприємства ... [5, с. 121].	Ресурси підприємства.

1	2	3
<i>Як об'єкт управління</i>		
Шелудько В.М.	Активи підприємства – це майно в його матеріальній і нематеріальній формах, придбане підприємством за рахунок власних або залучених ресурсів, що перебувають у його розпорядженні та призначені для використання у фінансово-господарській діяльності з метою отримання прибутку [16].	Майно підприємства в його матеріальній і нематеріальній формах.
Стоянова О.Г.	Активи підприємства – це майно, в його матеріальній і нематеріальній формах, придбане підприємством за рахунок власних або залучених ресурсів, що перебувають у його розпорядженні та призначені для використання у фінансово-господарській діяльності з метою отримання прибутку [17, с. 12].	Майно, в його матеріальній і нематеріальній формах.
Константюк Н.	Активи підприємства – це майно в його матеріальній і нематеріальній формах, придбане підприємством за рахунок власних або залучених ресурсів, що перебувають у його розпорядженні та призначені для використання у фінансово-господарській діяльності з метою отримання прибутку [18].	
Соколов Я.В.	Актив – це все майно, яке відображено в інвентаризаційному описі, тобто актив розуміється як: майно, що перебуває у власності підприємства [19, с. 226–231].	Майно відображене в інвентаризаційному описі.
<i>Як об'єкт інвестування</i>		
Мних Є.В.	Активи підприємства – це засоби суб'єкта господарювання, які потрібні для його функціонування у різних формах діяльності з метою одержання прибутку [20].	Засоби суб'єкта господарювання.
Колодяжна К.С.	Активи підприємства – це господарські засоби, сформовані за рахунок власного і позикового капіталу, що характеризуються продуктивністю і здатністю генерувати дохід внаслідок постійного обороту [21, с. 91–93].	Господарські засоби, сформовані за рахунок власного і позикового капіталу.
Каціман С.О., Шаманська О.І.	Активи підприємства являють собою господарські засоби, сформовані за рахунок власного і позикового капіталу [2, с. 357].	
<i>Як цінність</i>		
Скоробогатова В.В.	Активи – це сукупність матеріальних і нематеріальних цінностей підприємства, які мають грошову оцінку, а також вартостей, у вигляді зносу, резерву, гудвілу тощо, формування та використання яких призведе до отримання економічних вигод у майбутньому [4, с. 347].	Сукупність матеріальних і нематеріальних цінностей підприємства.
<i>Як об'єкт обліку</i>		
Ковалев В.В., Патров В.В.	Активи – величина витрат підприємства, яка утворилася в результаті попередніх операцій та фінансових угод, і понесених ним витрат заради можливих майбутніх доходів [22].	Величина витрат підприємства.

Багато вчених, трактують категорію «активи підприємства», базуючись на положеннях бухгалтерського обліку. Зокрема, у Національному Положенні бухгалтерського обліку наведено визначення активів, під якими розуміються ресурси, що контролюються підприємством в результаті минулих подій, використання яких, як очікується, приведе до надходження економічних вигод у майбутньому [23; 24].

Як зауважує, Скоробогатова В.В., національні стандарти бухгалтерського обліку акцентують увагу на наявності двох основних умов [4, с. 338]:

- 1) суб'єкти господарювання повинні мати право власності на активи;
- 2) можливість отримання економічних вигод від їх використання в майбутньому.

Також науковці, визначаючи зміст активів підприємства, розглядають їх як об'єкт власності, об'єкт обліку, об'єкт управління, об'єкт інвестування.

Аспекти категорії «активи» часто ототожнюються з такими категоріями як «фінансові ресурси», «виробничі засоби» і, навіть, «капітал» [5].

Підходи науковців до трактування сутності категорії «активи підприємства» можна згрупувати у три групи відповідно до яких вони розглядаються як:

– ресурси, що наявні в підприємства. Проте, в економічній практиці виокремлюють земельні, трудові, матеріальні, нематеріальні і фінансові ресурси, а активи охоплюють лише матеріальні, нематеріальні і фінансові ресурси;

– майно підприємства в матеріальній і нематеріальній формах. Проте, все, що знаходиться в активі, згідно Плану рахунків бухгалтерського обліку, не можна називати майном, або тими ж матеріальними цінностями, оскільки грошові кошти, гудвіл, резерв

сумнівних боргів до цих категорії відносити не доцільно [4, с. 343];

– господарські засоби, що забезпечують підприємству прибуток. Проте, такий підхід доволі загальний, адже не лише господарські засоби спроможні забезпечувати економічні вигоди суб'єкту господарювання.

Скоробогатова В.В., узагальнюючи результати аналізу категорії «актив» в довідковій літературі, які представлені у таблиці 2, робить висновки, що на сьогодні можна визначити та відокремити основні категорії, які характеризують теоретичні підходи до визначення сутності даної категорії.

Таблиця 2.

Узагальнення результатів аналізу облікової категорії «актив» у довідковій літературі [4, с. 342]

Тлумачення	Кількість	ПІБ автора
Ліва частина балансу	19	Агеєва Ю.Б., Азріліян А.Н., Арінушкін М.С., Бабаєв Ю.А., Бабенко І.П., Бакаєв А.С., Бічік С.В., Бойко В.М., Борісов А.Б., Бутинець Ф.Ф., Голощанов Н.А., Ермошенко Н.Н., Загородній А.Г., Коноплицький В.А., Красій С.А., Копоруліна В.Н., Мороз А.М., Науменко В.І., Гарбузов В.Ф.
Сукупність майна	7	Бакаєв А.С., Бернар І., Борісов А.Б., Науменко В.І., Мочерний С.В., Загородній А.Г., Коноплицький В.А.
Ресурси	5	Бутинець Ф.Ф. Галяпін Л.В., Редько А.Ю., Велш Глен А., Сазерленд Дж., Кэнуэлл Д.
Власність	6	Агеєва Ю.Б., Азріліян А.Н., Бабенко І.П., Новіков В.А., Райс Ентони, Шемшученко Ю.С.
Перевищення сум доходу фірми над її витратами	5	Бічік С.В., Бойко В.М., Азріліян А.Н., Борісов А.Б., Ермошенко Н.Н.
Вартість	2	Бічік С.В. Ожегов С.І.
Господарські засоби	2	Арінушкін М.С., Бакаєв А.С.
Економічні ресурси	2	Бланк І.О., Саблук П.Т.
Наявні кошти фірми	1	Корнієнко Г.В.
Матеріальні цінності	1	Фамінський І.П.

На основі проведеного теоретичного аналізу сутності категорії «активи» в економічній літературі й нормативно-правових актах, узагальнюючи та систематизуючи підходи вчених, на нашу думку, *активи* доцільно розглядати як *сукупність матеріальних і нематеріальних цінностей підприємства у вартісному виразі, що формуються з власних і позичкових джерел фінансування, систематично поновлюються (відновлюються), обслуговуючи виробничо-господарський процес і забезпечуючи його безперервність задля досягнення економічних і соціальних вигід.*

Активи підприємства характеризуються балансовою вартістю, продуктивністю і здатністю генерувати дохід унаслідок постійного обороту [2, с. 357].

Окрім того активам підприємства притаманні такі властивості [3, с. 552]:

- результатоорієнтовність;
- динамічність;
- нематеріаломісткість.

Серед основних ознак активів підприємства науковці виокремлюють наступні (на основі [4, с. 342]):

- активи є матеріальними і нематеріальними об'єктами, що перебувають у користуванні і під контролем власників підприємства;
- наявність активів забезпечує безперервний процес виробництва;
- активи є основою отримання економічних вигід у результаті їх використання;
- активи здатні взаємозамінюватись, конвертуватись і реструктуруватись;
- активи формуються у результаті минулих подій.

Формуючи активи підприємства, варто значну увагу приділити вибору оптимального їх рівня і раціональної структури, враховуючи специфіку діяльності кожного підприємства та вплив факторів зовнішнього та внутрішнього середовища.

До них належать усі матеріальні цінності, нематеріальні активи та кошти, що належать суб'єкту господарювання на певну дату, їх розміщення та використання [25, с. 439]. На рисунку 1 зображено склад активів підприємства.

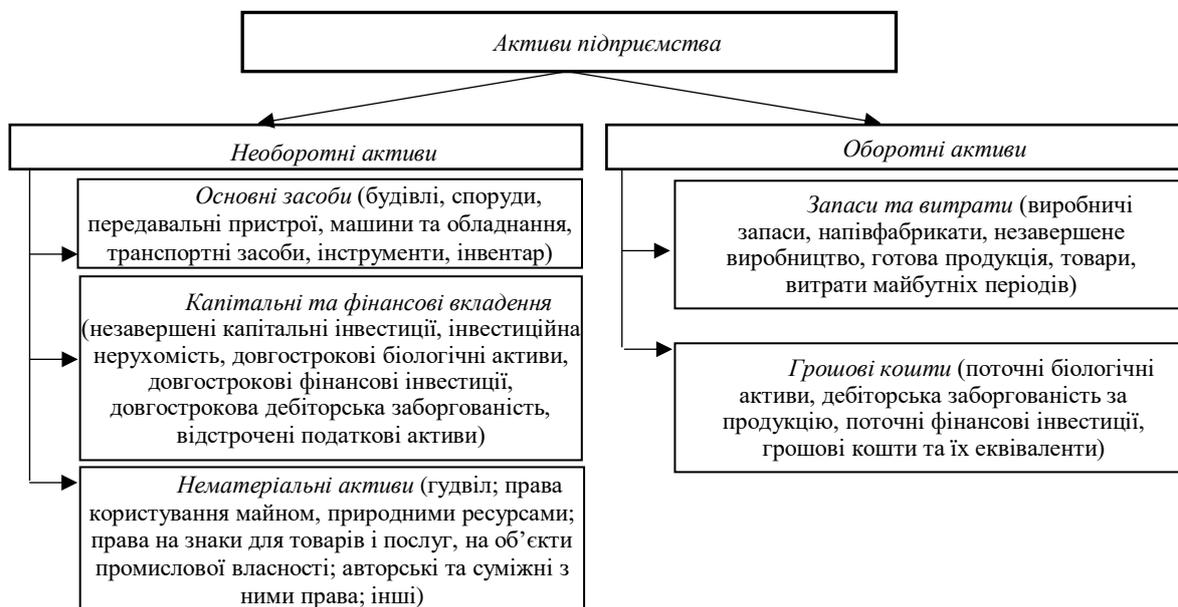

Рис. 1. Склад активів підприємства

Активи підприємства мають певні джерела походження (фінансування) – пасиви (капітал) [26, с. 485].

Джерелами формування активів підприємства виступають фінансові ресурси, які можна визначити, як сукупність грошових коштів (як у фондовій, так і у нефондовій формах), яку змогло зосередити у своєму розпорядженні підприємство на певний момент для здійснення своєї статутної діяльності шляхом вкладення цих коштів у активи підприємства для забезпечення розширеного відтворення та виконання фінансових зобов'язань [13, с. 110]. Такими джерелами можуть бути:

- 1) власні джерела (зареєстрований капітал, додатковий капітал, резервний капітал, нерозподілений прибуток підприємства);
- 2) позикові джерела (довгострокові та короткострокові кредити банків, кредиторська заборгованість).

Правильність формування та використання активів є важливою для забезпечення ефективності функціонування підприємства в цілому, оскільки визначає основні характеристики його фінансового стану, а зміни в управлінні цими процесами супроводжуються відповідними змінами фінансових характеристик [27].

Активи підприємства повинні відповідати функціональній направленості та обсягам діяльності виробничого підприємства [14]. Як зауважує Ковальчук Н.О., тільки при такій відповідності вони представляють для підприємства певну цінність, як його економічні ресурси, що призначені для використання у наступному періоді [28]. При цьому їх використання повинно бути здійснене з урахуванням факторів часу, ризику та ліквідності, що забезпечить підприємству конкурентоспроможність на ринку [5, с. 121].

Таким чином, забезпеченість виробничого процесу необхідними активами в необхідній кількості та їх ефективне використання для нормального функціонування підприємства є важливою запорукою максимізації прибутку підприємства [4, с. 338].

З метою забезпечення цілеспрямованого управління формуванням та

використанням активів підприємств, необхідно систематизувати термінологію, що пов'язана з процесом класифікації і є досить широким полем для наукової діяльності [29, с. 235].

Задля узагальнення різних точок зору й підходів науковців до класифікації активів підприємства, систематизуємо їх різновиди за основними класифікаційними ознаками у таблиці 3. Спостерігаємо широке їх видове та змістовне різноманіття в економічній та фінансовій літературі. Ключовими критеріями класифікації активів підприємства є: економічний зміст; рівень ліквідності; місце використання; форма функціонування; характер фінансових джерел формування; характер участі в різних видах діяльності; терміни експлуатації; ризики залучення; ціна залучення; характер володіння тощо.

Таблиця 3.

Класифікація активів підприємства за основними ознаками*

Класифікаційні ознаки	Різновиди активів підприємства
1	2
За економічним змістом (залежно від строку та специфіки використання у виробничій діяльності підприємства)	<p><i>Необоротні (фіксовані) активи</i> – це сукупність матеріально-фінансових ресурсів, що використовуються в його господарській діяльності у своїй натуральній формі тривалий час (більше року) і мають значну вартість окремого об'єкта, а також довгострокове відчуження майна в підприємницьку діяльність інших суб'єктів господарювання (призначені для тривалого використання в процесі фінансово-господарської діяльності).</p> <p><i>Оборотні (поточні) активи</i> – грошові кошти та їх еквіваленти, що не обмежені у використанні, а також інші активи, призначені для реалізації чи споживання протягом операційного циклу чи протягом не більше дванадцяти місяців з дати балансу.</p>
За рівнем ліквідності	<p><i>Першокласні високоліквідні активи</i>, термін реалізації (трансформації) яких складає кілька днів без втрати балансової вартості: грошові кошти; частина дебіторської заборгованості, оплата якої відбудеться у семиденний строк; фонди підприємства, на які є підвищений попит з боку ринкової кон'юнктури.</p> <p><i>Високоліквідні активи</i>, термін реалізації яких не перевищує один місяць, а реалізаційна ціна складає менш ніж 90% балансової вартості: дебіторська заборгованість, погашення якої відбудеться у тридцяти денний строк; короткострокові фінансові інвестиції (цінні папери), оборотні й інші фонди підприємства, які можуть бути реалізованими за вказаним строком без значної втрати їх вартості.</p> <p><i>Середньоліквідні активи</i>, термін реалізації яких складає до шести місяців, а втрата балансової вартості не перевищує 50%. До цієї групи належить майно підприємства, реалізація якого потребує значного зниження ціни за умови існування помірного попиту з боку ринкової кон'юнктури, морального та фізичного зносу в результаті їх експлуатації: транспортні засоби, машини й устаткування, незавершене будівництво а ін.</p> <p><i>Низьколіквідні активи</i>, які мають термін реалізації від шести до дванадцяти місяців, або втрата балансової вартості яких складає від 50 до 90%: майно підприємства, призначене для поточної господарської діяльності; транспортні засоби й устаткування, які для подовження їх експлуатації потребують значних капітальних вкладень; комп'ютерна і оргтехніка та ін.</p> <p><i>Неліквідні активи</i>, строк реалізації яких перевищує дванадцять місяців, або реалізаційна втрата вартості становить більш ніж 90%: фонди підприємства, на які практично відсутній попит з боку ринкової кон'юнктури; майно, що підлягає списанню за ліквідаційною вартістю.</p>
Залежно від місяця використання	<p><i>Активи, що використовуються всередині підприємства</i> (основні засоби, незавершені капітальні вкладення, нематеріальні активи, готівка).</p> <p><i>Активи, що використовуються за межами підприємства</i> (довгострокові фінансові вкладення, дебіторська заборгованість, короткострокові фінансові вкладення).</p>
За формами функціонування	<p><i>Матеріальні активи</i> (характеризують активи підприємства, що мають матеріальну форму, наприклад, основні засоби, незавершені капітальні вкладення, устаткування, виробничі запаси сировини та матеріалів, запаси швидкозношуваних предметів, обсяг незавершеного виробництва).</p> <p><i>Нематеріальні активи</i> (придбання підприємством прав користування окремими природними ресурсами, майном; патентні права на використання винаходів, «ноу-хау»).</p> <p><i>Фінансові активи</i> (грошові активи в національній та іноземній валюті, дебіторська заборгованість у всіх її формах, коротко- та довгострокові фінансові вкладення).</p> <p><i>Біологічні активи</i>.</p>
За характером фінансових джерел формування	<p><i>Валові активи</i> (сукупність майнових цінностей (активів) підприємства, які сформовані за рахунок як власного, так і позикового капіталу).</p> <p><i>Чисті активи</i> (характеризують вартісну сукупність майнових цінностей підприємства, сформованих винятково за рахунок його власного капіталу).</p>
За характером участі в різних видах діяльності	<p><i>Операційні активи</i> (основні засоби; нематеріальні активи, що обслуговують операційний процес; оборотні операційні активи).</p> <p><i>Інвестиційні активи</i> (незавершені капітальні вкладення; довгострокові та короткострокові вкладення; обладнання, призначене до монтажу).</p>

1	2
За характером володіння	Власні активи.
	Орендовані (лізингові) активи.
	Безоплатно отримані активи.
За термінами експлуатації	<i>Короткострокові активи</i> – це активи призначені для використання або продажу на протязі всього операційного циклу, або дванадцяти місяців від звітної дати. Короткострокові активи представлені в грошових формах або їх еквіваленті, які можуть використовуватися без обмежень.
	<i>Довгострокові активи</i> – це активи, які утримуються на балансі більше одного операційного циклу і не можуть бути швидко конвертовані в грошову форму.
За ризиком залучення	<i>Безризикові активи</i> (застосування яких не змінює ступінь ризику діяльності).
	<i>Активи з низьким рівнем ризику</i> (від використання яких зростає ризик, що не здійснює суттєвого впливу на результати роботи підприємства).
	<i>Активи з нормальним рівнем ризику</i> (мають ризик, проте підприємство здатне подолати його вплив в межах існуючих систем управління).
	<i>Активи з високим рівнем ризику</i> (потребують додаткових заходів страхування ризику).
За цінами залучення	<i>Активи з критичним ризиком</i> (використання яких призводить до втрат).
	<i>Оптимальні активи</i> (підвищують ефекти від експлуатації активів, забезпечують розширення виробництва та прибутковості підприємства).
	<i>Ефективні активи</i> (не приносять прямого ефекту від додаткового залучення активів, проте підвищують ефекти та ефективність експлуатації вже наявних активів, часто виступаючи каталізаторами ефективного управління).
	<i>Нейтральні активи</i> (забезпечують можливість експлуатувати наявні активи з попереднім рівнем ефективності, але без залучення яких підприємство неспроможне продовжити господарську діяльність).
	<i>Регресивні активи</i> (дають можливість в короткотерміновому періоді підтримати забезпечення активами, без яких функціонування підприємства неможливе, проте в перспективі призводить до зниження ефектів та господарських втрат).
	<i>Критичні активи</i> (забезпечують підтримання господарських операцій, проте за заміни ринкової кон'юнктури призводять до банкрутства підприємства).

* Згруповано на основі [8; 10, с. 76; 16; 29; 30, с. 350].

Висновки. Отже, проведене дослідження дозволило удосконалити підходи до трактування категорії «активи підприємства», з'ясувати їх сутнісні характеристики та ключові властивості, склад та видове різноманіття.

Список використаних джерел:

1. Жук О.С. Оцінка стану та структури активів підприємства. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2016. Вип. 3(31). С. 16–20.
2. Каціман С.О., Шаманська О.І. Вдосконалення системи управління активами підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 20. С. 357–361.
3. Репіна І.М. Активи підприємства: категоріальний аналіз та систематологія. *Формування ринкової економіки: зб. наук. праць / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана»; редкол.: А.Ф. Павленко (відп. ред.) та ін. Київ: КНЕУ, 2008. Спец. вип.: Економіка підприємства: теорія і практика : в 2 ч. Ч. II. С. 548–553. URL: <http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/2010/22404/1/548-553.pdf> (дата звернення 15.04.2019).*
4. Скоробогатова В.В. Сутність категорії «активи»: аналіз наукових джерел. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2011. № 3 (21). Ч. 2. С. 338–348.
5. Петруня Н.В. Концептуальні підходи до визначення сутності активів підприємств. *Облік і фінанси АПК*. 2011. № 1. С. 120–124. URL: <http://magazine.faaf.org.ua/konceptualni-pidhodi-do-viznachennya-sutnosti-aktiviv-pidpriemstv.html> (дата звернення 15.04.2019).
6. Музичка О.С. Сутність управління оборотними активами підприємства. URL: <http://repository.vsau.org/getfile.php/2722.pdf> (дата звернення 15.04.2019).
7. Сердюков К.Г., Андруха К.С. Управління активами та пасивами підприємства в сучасних умовах. URL: <http://dspace.khif.edu.ua/bitstream/handle/123456789/148/Управління%20активами%20та%20пасивами%20підприємств%20в%20сучасних%20умовах.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 15.04.2019).
8. Поліщук М.П., Михайленко П.П. Основи підприємницької діяльності. Житомир: ЖІТІ, 2000. 172 с. URL: <https://buklib.net/books/26834/> (дата звернення 15.04.2019).
9. Оцінка активів підприємства: навчальний посібник / Ю.В. Панасовський, Б.А. Семененко, О.М. Теліженко та ін.; за заг.ред. Ю.В. Панасовського. Суми: Університетська книга, 2009. 512 с.
10. Олійник Т.О., Мірошніченко О.В. Основні напрями підвищення ефективності управління активами. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. № 21. С. 73–77.
11. Ковальов В.В. Фінансовий менеджмент: підручник. Москва: Велбі, 2011. 304 с.
12. Бланк І.А. Управление активами. Київ: Ника-Центр, Эльга, 2002. 720 с.
13. Іванчук Н.В. Формування активів підприємства. *Наукові записки. Серія «Економіка»*. 2008. Вип. 10. Ч. 2. С. 109–121.
14. Лисевич С.Г. Оцінка стану активів підприємства та управління ними. URL: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/6.2/206.pdf> (дата звернення 15.04.2019).

15. Чернецька С.А. Значення аналізу активів підприємства. URL: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/92982/39-Chernetskaya.pdf?sequence=1> (дата звернення 15.04.2019).
16. Шелудько В.М. Фінансовий менеджмент : підручник. 2-ге вид., стер. Київ, 2013. 375 с. URL: https://pidruchniki.com/20080215/finans/aktivi_pidpriemstva (дата звернення 15.04.2019).
17. Стоянова О.Г. Методологічні основи управління оборотними активами підприємства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. № 7. с. 7–16.
18. Константюк Н., Когут І. Основні аспекти управління активами підприємства. URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/18073/2/ConfFMNES_2016_Konstantiuk_N-Key_aspects_of_enterprise_85-87.pdf (дата звернення 15.04.2019).
19. Соколов Я.В. Актив: это очень сложно. *Бухгалтерский учет – веселая наука: сборник статей*. Москва: ООО «1С–Паблицинг», 2011, 638 с.
20. Мних С.В. Економічний аналіз: підручник. URL: https://pidruchniki.com/1663111641846/ekonomika/ekonomichniy_analiz (дата звернення 15.04.2019).
21. Колодяжна К.С. Управління оборотними коштами торговельних підприємств в сучасних умовах. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 19. С. 89–96.
22. Патров В.В., Ковалёв В.В. Как читать баланс. Москва: Финансы и статистика, 1991. 128 с.
23. Загальні вимоги до фінансової звітності: Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (дата звернення 15.04.2019).
24. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку «Загальні вимоги до фінансової звітності»: наказ Міністерства фінансів України / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (дата звернення 15.04.2019).
25. Савицька О.В. Аналіз активів підприємства. *Аналіз господарської діяльності підприємства*. 2006. С. 438–441.
26. Чемчикаленко Р.А., Майборода О.Є., Люткіна А.В. Оцінка ефективності управління активами та пасивами підприємства. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. №11. С. 485–489. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/11_ukr/78.pdf (дата звернення 15.04.2019).
27. Константюк Н., Когут І. Основні аспекти управління активами підприємства. URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/18073/2/ConfFMNES_2016_Konstantiuk_N-Key_aspects_of_enterprise_85-87.pdf (дата звернення 15.04.2019).
28. Ковальчук Н.О. Особливості управління оборотними активами на вітчизняних підприємствах. URL: http://www.nbuiv.gov.ua/portal/soc_gum/Nvbdfa/2011_1/kovalch.pdf (дата звернення 15.04.2019).
29. Петруня Н.В. Класифікація активів підприємств з урахуванням міжнародних стандартів фінансової звітності // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України, № 1, 2010. – с. 235–242. URL: http://lib.osau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1339/1/28_2010_Smyrnova.pdf (дата звернення 15.04.2019).
30. Шифріна Н.І. Класифікація активів підприємства за рівнем ліквідності. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2011. № 34. С. 348–350.

Рецензент д.е.н., професор Вахович І.М.

УДК 658.15:621

Мажаренко К.П., старший викладач

Бражнікова Т.М., студентка

Кременчуцький національний університет ім. М.Остроградського

ВИЗНАЧЕННЯ МЕХАНІЗМУ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ НА ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ

У статті розглядаються проблеми, які впливають на ефективність організаційно-економічного механізму антикризового управління підприємствами машинобудівного комплексу. Проводиться оцінка основних показників діяльності вітчизняного машинобудування. Авторами сформовано концепцію моделі організаційно-економічного механізму антикризового управління для підприємств даної галузі.

Ключові слова: антикризове управління, криза, діагностика, контролінг, підприємства машинобудування.

Mazharenko K., Brazhnikova T.

DETERMINATION OF MECHANISM OF CRISIS-PROOF MANAGEMENT IN DOMESTIC ENTERPRISES OF MACHINE-BUILDING INDUSTRY

The article considers problems influencing effectiveness of organizational/economic mechanism of crisis-proof management in enterprises of machine-building industry. The assessment of the main indicators of domestic engineering enterprises is carried out. The conception of organizational/economic mechanism of crisis-proof management was determined for enterprises by the authors.

Key words: crisis-proof management, crisis, diagnostics, controlling, engineering.

Мажаренко Е.П., Бражникова Т.Н.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ МЕХАНИЗМА АНТИКРИЗИСНОГО УПРАВЛЕНИЯ НА ОТЕЧЕСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ МАШИНОСТРОИТЕЛЬНОЙ ОТРАСЛИ

В статье рассматриваются проблемы, которые влияют на эффективность организационно-экономического механизма антикризисного управления предприятиями машиностроительного комплекса. Проводится оценка основных показателей деятельности отечественного машиностроения. Авторами определена концепция модели организационно-экономического механизма антикризисного управления для предприятий данной отрасли.

Ключевые слова: антикризисное управление, кризис, диагностика, контроллинг, предприятия машиностроения.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Основою промислового виробництва будь-якої країни є машинобудівний сектор. Важливість його стабільного розвитку полягає у тому, що на протязі багатьох століть даний сектор є єдиним генератором і постачальником виробничих ресурсів на підприємства, фактично, усіх галузей. Від ступеню розвитку машинобудування, у кінцевому висновку, залежить стабільність і ефективність розвитку інших секторів і всієї економіки в цілому.

Нові економічні умови задають нові питання для дискусії про те, яким повинен бути сучасний та ефективний організаційно-економічний механізм антикризового управління. Складна економічна та політична ситуація, яка склалася в країні, вимагає нового підходу до управління. Так, враховуючи той фактор, що вітчизняна промисловість характеризується значним відставанням за технічним рівнем від розвинутих країн, важливим є дослідження проблем антикризового управління на вітчизняних машинобудівних підприємствах.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідженню питань антикризового управління на підприємстві присвячено низку робіт вітчизняних та закордонних учених-економістів. Так, особливості реалізації антикризового управління у практичній діяльності підприємств досліджуються у працях іноземних вчених: С. Беляєва, П. Друкера, А.Градова, А. Грязнова, В. Кузіна, М. Мескона, Й. Шумпетера. Серед українських економістів варто відзначити таких учених, як М. Бойко, С. Войтко, О. Гавриш, В. Герасимчук, В. Дергачова, Н. Єгорова, О. Кузьмін, Л. Лігоненко, В. Мартиненко, Л. Ситник, О. Терещенко, М. Туган-Барановський, А. Чернявський та ін.

Цілі статті. Оцінка основних показників діяльності вітчизняного машинобудування та визначення концепції моделі організаційно-економічного механізму антикризового управління для підприємств даної галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Висока напруженість української економіки та висока конкуренція між товаровиробниками призводять до того, що підприємства легко потрапляють під критерії банкрутства. Організаційно-економічний механізм антикризового управління підприємством являє собою систему заходів по реформуванню механізму антикризового управління у відповідності до вимог, які формуються внутрішнім та зовнішнім середовищем підприємства на сучасному етапі економічного розвитку. Кінцевою задачею формування організаційно-економічного механізму антикризового управління має стати його ефективна модель, яка б дозволяла коректувати діяльність підприємства у відповідності з метою стійкого і прогресивного розвитку. Модель організаційно-економічного механізму повинна відображати систему

заходів з розвитку підприємства та враховувати інтереси як самого підприємства, так і території, і держави.

З точки зору сьогоденної економічної ситуації найважливішою метою для вітчизняних підприємств стає прагнення до виживання. Така мета дійсно стає основоположною, і від її досягнення залежить реалізація й інших цілей господарюючого суб'єкта. У кризисній ситуації прагнення до виживання домінує над іншими цілями, а підприємство з усіх сил намагається триматися на плаву, коли фактично подальша його доля виявляється передбаченою, оскільки за збереженням себе як діючого суб'єкта економіки керівництво підприємства забуває про необхідність створювати умови для власного розвитку в перспективі. Так, як правило, ніхто не проводить аналіз впливу внутрішніх та зовнішніх факторів на своє підприємство і тим паче не проводить реінжиніринг бізнес-процесів, не переглядає організаційну структуру і т.д. Хоча у такій ситуації необхідно чітко розуміти, що стало передумовою такого положення господарюючого суб'єкта на сьогоднішній день, вплив яких факторів необхідно знизити, щоб вийти на новий рівень розвитку [1]. Ураховуючи те, що економічна сутність процесу створення організаційно-економічної моделі антикризового управління полягає у динамічному процесі перетворення й інтеграції існуючих методів обліку, аналізу, планування, контролю й координації на єдину систему одержання, обробки інформації та прийняття на її основі управлінських рішень, доцільно зупинитися на оцінці статистичних даних підприємств галузі машинобудування.

Згідно Держстату України, протягом 2009-2018 рр. після виходу української економіки зі світової економічної кризи, обсяг реалізованої промислової продукції поступово збільшувався, питома вага галузі машинобудування у загальному обсязі також мала тенденцію до зростання (у 2009 р. – 85,8; у 2018 р. – 181,7 млрд.грн) (рис.1). Але у 2013 році спостерігається падіння обсягів реалізованої продукції промисловості, і до 2016 року зменшення питомої ваги машинобудування в структурі промислової продукції України (з 10,3% у 2012 р. до 6,1% у 2016 р.). З 2017 року прослідковується збільшення як обсягу промислової продукції, так і продукції машинобудування, зростає питома вага галузі (у 2017 р. – 6,4%, у 2018 р. – 7,2%).

Рис. 1. Основні показники розвитку промисловості України за період 2009–2018рр.

За даними Держстату України, у виробництві продукції машинобудівних підприємств (рис.2) у 2009 році спостерігається кризовий спад виробництва, після чого у 2010 році різке зростання. У період з 2011-2014 рр. прослідковується падіння обсягів виробництва, поступове зростання у 2015-2017 рр., та знову спад у 2018 році. Такі коливання та загалом негативна динаміка пояснюється кризовою ситуацією та неефективністю заходів розвитку машинобудівних підприємств в Україні.

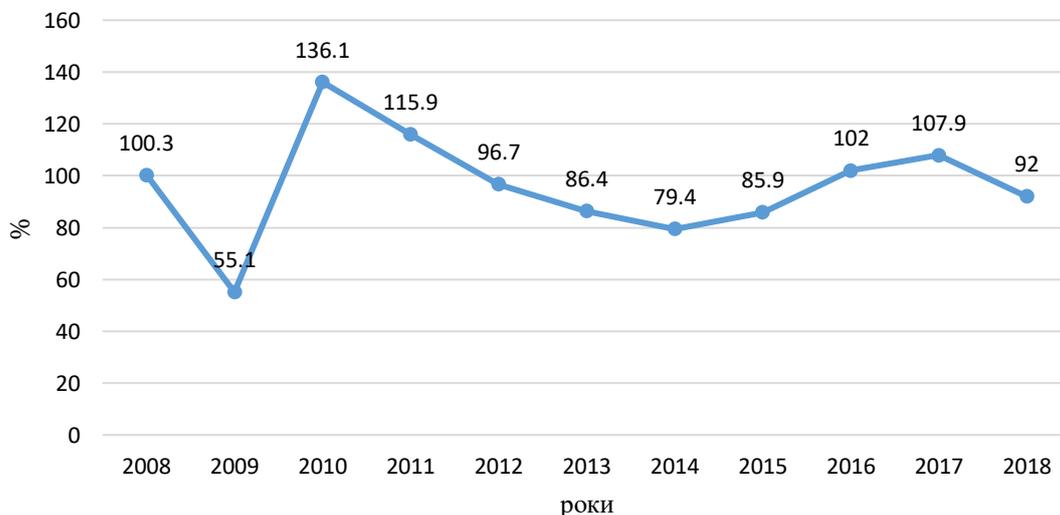

Рис. 2. Динаміка індексів обсягів продукції машинобудування

В економічно розвинутих країнах машинобудування займає близько 30-50% у загальному обсязі виготовленої продукції в промисловості. Так, в Німеччині даний показник складає 53,6%, в Японії – 51,5%, у Великобританії – 39,6% [2]. Саме такий рівень розвитку галузі може забезпечити технічне переоснащення промисловості кожні 7-10 років. У нашій країні цей показник становить 7,2% (станом на 2018 рік) [3]. Це і є основною причиною відставання вітчизняної промисловості від промисловості розвинутих країн за технічним рівнем.

До провідних підприємств галузі машинобудування в м. Кременчук відносять: ПАТ «Крюківський вагонобудівний завод», ПрАТ «АвтоКрАЗ», ПрАТ «Кременчуцький колісний завод», ПрАТ «Кредмаш». В українському просторі лідируючі позиції з виготовлення вантажних автомобілів займає приватне акціонерне товариство «АвтоКрАЗ». Динаміка виробництва автомобілів на кременчуцькому підприємстві є невтішною. У 2014 році завод випустив 1388 грузовиків (600 з яких необхідні для обслуговування силових структур). У 2016 році об'єм виробництва скоротився до 800 штук, у 2017 році виробили вже 629 КрАЗів. Динаміка за 2018 рік не перевищила +5% у порівнянні з попереднім роком (військове замовлення склало лише близько 100 машин). «АвтоКрАЗу» важко конкурувати на українському ринку через те, що державні структури частіше закупають імпортні грузовики. Але, у цілому, ПрАТ «АвтоКрАЗ» у змозі виконувати у повному обсязі свої зобов'язання перед державою по сплаті податків, не зважаючи на падіння машинобудування і зовнішні фактори, які впливають на стабільну роботу підприємства. Так, у 2018 році платежі підприємства у держбюджет становили близько 121 млн.грн., що на 11% більше аналогічного показника у 2017 році. Як і всі вітчизняні промислові підприємства, ПрАТ «АвтоКрАЗ» переживає гострий дефіцит кадрів, зокрема молодого покоління, більшість з яких виїхала закордон.

Таким чином, виділені типові проблеми, які впливають на ефективність організаційно-економічного механізму антикризового управління підприємствами даної галузі:

1. Відсутність системи моніторингу факторів зовнішнього середовища і господарської діяльності підприємств.

2. Відсутність задокументованої стратегії розвитку і системи планування, яка б відповідала поточній ринковій ситуації, пов'язаної зі зниженням попиту на продукцію.

3. Високий знос основних фондів і відсутність фінансування для їх заміни; нестача власних коштів та низька інноваційна активність.

4. Відсутність обґрунтованої інвестиційної політики.

На основі досліджень, проведених авторами, було виділено основні напрями концепції створення організаційно-економічного механізму антикризового управління у складних умовах трансформації економічних відносин:

1. Проведення предикативного аналізу зовнішнього та внутрішнього середовища на предмет наявності передумов для виникнення кризових ситуацій.

2. Здійснення превентивної, глобальної діагностики показників фінансово-господарської діяльності підприємства і показників ефективності. Діагностика повинна мати комплексний характер і проводитися із заданою періодичністю.

3. Пріоритетність стратегії розвитку, а не виживання. У передкризовому стані підприємства віддають перевагу стратегії виживання, у той час як життєдіяльність підприємства буде залежати від того, наскільки ефективно воно може використовувати фактори кризи для подальшого розвитку. У цьому підприємству можуть допомогти інновації, які будуть сприяти нарощенню конкурентних переваг [4]. Менеджмент інновацій повинен бути основним елементом стратегії підприємства.

На думку Й. Шумпетера, основою економічного розвитку є нововведення. У відповідності до розробленої ним класифікації нововведення представляють собою:

- запуск у виробництво нового продукту або підвищення якості товарів з асортименту продукції підприємства;

- освоєння нового ринку збуту, на якому продукція підприємства ще не була представлена;

- використання нового джерела сировини;

- уведення нового способу виробництва на основі досягнень наукового прогресу;

- проведення реорганізації [5].

4. Необхідність оцінки ресурсного потенціалу. Оцінюючи ресурсний потенціал у процесі реалізації механізму антикризового управління, необхідно звернути увагу на такі параметри як достатність ресурсів для вирішення поставлених задач, гнучкість, перспективність та адаптивність ресурсного потенціалу. Важливою проблемою для вітчизняних підприємств є високий рівень зносу основних фондів і відсутність фінансування для їх заміни.

5. Відповідність організаційної структури новим потребам середовища. У нелегкий для підприємства час стає особливо важливо модернізувати організаційну структуру і привести її у відповідність новій обраній стратегії.

6. Застосування методу контролінгу як інструменту цілеорієнтованого управління. Контролінг розглядається як інструмент управління організацією, який направлений на координацію роботи всіх підсистем менеджменту і контролю над їх ефективністю [6] і є невід'ємною частиною системи антикризового управління будь-яким підприємством.

7. Застосування методики оцінки ефективності реалізації механізму антикризового управління. Така оцінка може здійснюватися з використанням таких критеріїв оцінки ефективності: результативність і фінансова ефективність; гнучкість та адаптивність; інноваційний потенціал та інноваційна ефективність.

Таким чином, на основі концептуальних положень із вдосконалення організаційно-економічного механізму антикризового управління пропонується

Рис. 3. Модель організаційно-економічного механізму антикризового управління підприємством

використовувати процесну модель організаційно-економічного механізму антикризового управління на підприємстві, яка складається із дев'яти блоків (рис.3).

Така структура моделі дозволяє адаптувати організаційно-економічний механізм антикризового управління до динамічних умов середовища, підвищуючи ефективність системи управління і фінансово-господарської діяльності підприємства.

Реалізація представленої у статті моделі організаційно-економічного механізму антикризового управління є пріоритетною з точки зору сьогоденної економічної ситуації, оскільки такий механізм має превентивний характер заходів, направлений на закріплення позиції підприємства, підвищення його конкурентоспроможності. Коректування механізму антикризового управління повинно здійснюватися шляхом реалізації ряду управлінських заходів, які направлені на постійне вдосконалення антикризового управління для покращення адаптації підприємства до висококонкурентного ринкового середовища:

1. Моніторинг і оцінка показників ефективності діяльності підприємства у процесі реалізації організаційно-економічного механізму антикризового управління.

2. Дослідження помилок і негативних результатів діяльності.

3. Облік додаткових факторів і введення нових параметрів оцінки.

4. Введення інновацій у процес антикризового управління.

5. Коректування організаційно-економічного механізму антикризового управління.

Висновки. Таким чином, у даний час кризисні ситуації на машинобудівних підприємствах обумовлені відсутністю систем контролінгу і моніторингу, оцінки впливу зовнішніх та внутрішніх факторів на стан галузі. Чим менше інформації про стан середовища має підприємство, тим більша вірогідність впливу кризисних умов на його діяльність. Саме тому при удосконаленні організаційно-економічного механізму антикризового управління необхідно приділяти особливу увагу превентивній діагностиці показників фінансово-господарської діяльності і показників ефективності діяльності підприємства, а також оцінці ефективності вже сформованого механізму антикризового управління. Застосування запропонованої моделі організаційно-економічного механізму антикризового управління дозволить вчасно відслідковувати несприятливі тенденції в діяльності підприємства, зможе зробити кризисний процес більш керованим і дасть можливість використовувати фактори кризи на користь якісного розвитку підприємства.

Список використаних джерел:

1. Борзенко В. І. *Антикризове управління*. Харків, 2016. 232 с.
2. Барташевська Ю.М. Розвиток машинобудування України: стан, проблеми, перспективи. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2010. №1 (8). С. 19-25.
3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Шершньова Є. З. *Антикризове управління підприємством*. Київ, 2000.
5. Шумпетер Й. А. *Теорія економічного розвитку*. Москва. 1982. 455 с.
6. Пыткин А.Н., Кондратьева К.В. Эффективная модель организационно-экономического механизма антикризисного управления промышленным предприятием. *Вестник Пермского университета. Сер. «Экономика»*. 2016. №1(28). С. 138-146.

Рецензент д.е.н., професор Хоменко М.М.

УДК 336:004.896(07)

Пиріг С.О., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

ВИКОРИСТАННЯ ЗВЕДЕНИХ ТАБЛИЦЬ EXCEL ДЛЯ АНАЛІЗУ ДАНИХ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

У статті здійснено дослідження особливостей використання інструменту зведених таблиць MS Excel, для аналізу даних з метою підвищення інформаційної компетентності у професійній діяльності фахівців.

Ключові слова: MS Excel, програмне забезпечення, зведені таблиці, професійна діяльність фахівця, інформаційна компетентність.

Pyrig S.

USE EXCEL SUMMARY TABLES FOR ANALYSIS OF DATA IN PROFESSIONAL ACTIVITY OF THE ENTERPRISE

In the article, a study was conducted of the features of using the MS Excel PivotTable tool for data analysis in order to increase information competence in the professional activities of specialists.

Keywords: MS Excel, software, summary tables, professional activity of a specialist, information competence.

Пыриг С.А.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СВОДНЫХ ТАБЛИЦ EXCEL ДЛЯ АНАЛИЗА ДАННЫХ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье проведено исследование особенностей использования инструмента сводных таблиц MS Excel, для анализа данных с целью повышения информационной компетентности в профессиональной деятельности специалистов.

Ключевые слова: MS Excel, программное обеспечение, сводные таблицы, профессиональная деятельность специалиста, информационная компетентность.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сьогодні неможливо знайти сферу, в якій не використовуються інформаційні технології. Усім відомо, що сучасні інформаційні технології істотно полегшують працю будь-якого фахівця, але й вимагають підвищеної інформаційної компетентності. В даний час інформаційна компетентність фахівця у будь-якій сфері економіки – це рівень освіченості, який визначається ступенем володіння засобами інформаційних технологій і навичками управління інформацією для успішного використання у своїй діяльності в умовах інформаційного суспільства.

Можливості людини обмежені, а прогрес не стоїть на місці, і саме інформаційні технології дозволили економити час, що є найдорожчим ресурсом в сучасному світі та виключати «людський» фактор (виникнення помилок) в будь-якій діяльності. Тому, сьогодні перед керівниками вже не постає питання, як автоматизувати процеси, а як впровадити автоматизацію при найменших витратах на неї і якими знаннями повинні володіти фахівці та які саме програмні забезпечення вибрати. А, отже програмне забезпечення має бути доступним для встановлення на комп'ютері, недорогим, або й безплатним, зрозумілим і зручним у використанні. Під цей опис підходить програма MS Excel, яка зайняла стійке місце практично на кожному робочому місці, і без якої важко уявити роботу сучасного фахівця.

Електронні таблиці містять потужні можливості для вирішення завдань, але зазвичай близько 50% користувачів у своїй роботі застосовують тільки їх невелику частку – 20%. Це може бути не тільки від відсутності в цьому необхідності, а саме від не знання функціональних можливостей вбудованих інструментів табличного редактора, з яких найпотужнішим є зведені таблиці.

Зведені таблиці є єдиним базовим інструментом в Excel, який узагальнює велику кількість даних за допомогою кількох дій і швидко налаштовує унікальне представлення результату, створюючи при цьому необхідну додаткову інформацію, на основі якої приймаються управлінські рішення.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Використання інформаційних технологій і зокрема табличного процесора Microsoft Excel у професійній діяльності присвячено цілий ряд наукових досліджень, а саме праці таких науковців, як: В. Захожай, М. Макарової, О. Мінько, О. Куруца, В. Нелюбова, В. Плєскач та ін.

Цілі статті. Зважаючи на вище сказане, метою даної статті є дослідження особливостей використання інструменту зведених таблиць MS Excel, для аналізу даних з метою підвищення інформаційної компетентності у професійній діяльності фахівців.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Нові технології дають можливість оптимізувати і раціоналізувати управлінські функції (технологія з грецького *techne* означає мистецтво, майстерність, уміння). Технологія як процес присутня у будь-якій проблемній сфері. Основна мета інформаційної технології – у результаті цілеспрямованих дій з переробки первинної інформації одержати потрібну для користувача інформацію, тобто це спосіб перетворення інформації, яка має ґрунтуватися на таких принципах, як зручність виконання операцій, мінімальні витрати часу та ручної праці, пов'язані з обробкою та аналізом даних. Аналіз даних служить основою для обґрунтування та прийняття

управлінських рішень, що спрямовані на підвищення ефективності професійної діяльності.

Практично в усіх фахівців у професійній діяльності виникає необхідність аналізувати великі масиви інформації (з надання послуг, продажу товарів і т.п.), які можуть містити величезну кількість записів. Зведені таблиці та зведені діаграми, дозволяють легко і швидко створити підсумкову звітність (в динаміці та розрізі, груп товарів, місяців, постачальників, покупців і т.д.) за кілька хвилин, на підставі якої можна буде приймати обґрунтовані рішення. І найголовніше, це те, що використовуючи зведені таблиці, можна обчислити підсумкову інформацію, не написавши жодної формули у комірці.

Професійні аналітики працюють з великими обсягами даних, тому у своїй роботі використовують складне, спеціалізоване програмне забезпечення. Проте, зведені таблиці табличного процесора Excel можуть справитись з багатьма аналітичними завданнями не гірше спеціалізованого, враховуючи, що фахівці, які відповідають за прийняття рішень у своїй професійній діяльності, зазвичай не є фахівцями у інформаційних технологіях, тому не можуть використовувати системи, що вимагають складного налаштування або спеціальної підготовки.

Розглянемо роботу зведених таблиць на прикладі підприємства, яке реалізує овочі, фрукти та ягоди маючи склади у трьох містах (Луцьк, Ковель, Рівне). Вихідною інформацією є дані реалізації трьох товарних груп протягом дванадцяти місяців. Щоб проаналізувати дані, необхідно отримати різноманітну підсумкову інформацію.

На рис. 1 представлений звіт, що створений протягом кількох секунд за допомогою зведених таблиць.

Позначки рядків	Січень	Лютий	Березень	Квітень	Травень	Червень	Липень	Серпень	Вересень	Жовтень	Листопад	Грудень	Загальний підсумок
Ковель	67930	103210	103056	172850	470460	65880	322400	51320	255480	182334	53670	51014	1899604
Захаров		85230		99500		56210	85900		58814	5680	25360		416694
Іванов	2350		79456	35000	20260			25960		35214		15800	214040
Ковальчук	45200	5680				9670		25360	101410	141440	28310		357070
Митайлов	20380	12300	23600	38350	450200		236500		95256			35214	911800
Луцьк	135000	127256	108750	78370	754765	576700	185786	171612	20380	153786	128416	128044	2568865
Захаров				9670	569365	78000	56256	79856		12300		35214	840661
Іванов	57000	56256	40540	45200		450200	85230		4580	85230	79456	85900	989592
Ковальчук	78000	36000	12000	23500	85900		44300	12300			25360	6930	324290
Митайлов		35000	56210		99500	48500		79456	15800	56256	23600		414322
Рівне	35214	322400	25360	569365	35500	23500	10260	56210	2350	85900	101410	45200	1312669
Захаров		35214	85900	25360	23500							45200	215174
Іванов						23500	4580		2350		56210		86640
Ковальчук				569365	12000		5680						587045
Митайлов								56210		85900	45200		423810
Загальний підсумок	238144	552866	237166	820585	1260725	666080	518446	279142	278210	422020	283496	224258	5781138

Рис. 1. Звіт продажу продукції у розрізі міст та менеджерів за 12 місяців

Від правильного формулювання фахівцем завдання щодо створення підсумкового звіту залежить його інформативність. Щоб здійснити звіт, який наведено на рис. 1, необхідно ознайомитись зі структурою зведених таблиць, що складається з чотирьох областей (*область рядків*, *область стовпців*, *область фільтру*, *область значень*), оскільки саме вона забезпечує властиву їм гнучкість та динамічність. У списку полів зведеної таблиці, яка знаходиться праворуч потрібно вибрати поля (встановити прапорець) з яких необхідно створити звіт і які автоматично будуть додаватися в область зведеної таблиці. Таким чином, клацнувши чотири рази, ми отримали звіт, що представлено на рис. 1.

Згідно поставленого завдання, поля можна міняти перетягнувши їх у необхідну область. Поля, які знаходяться в *області рядків* (місто і менеджер), будуть відображені унікальними значеннями цього поля в лівій частині зведеної таблиці. В *області*

стовпців міститься поле Місяць, що відображається заголовками стовпців зведеної таблиці і містить унікальний список місяців.

Щоб отримати звіт наведений на рис. 2 потрібно в область рядків перетягнути поле Замовник, у стовпці – Місто і Товарна група, Σ значення – Виручка.

Сумма по полю Виручка	Позначк			Ковель Підсумок			Луцьк Підсумок			Рівне Підсумок			Загальний підсумок	
Позначки рядків	Овочі	Фрукти	Ягоди	Овочі	Фрукти	Ягоди	Овочі	Фрукти	Ягоди	Овочі	Фрукти	Ягоди		
Колібрис	15800		159656	175456	23600	37300	60900	595215	56210	90480			741905	978261
Наш Край	615556	45200		660756	56256	626625	84566	767447	298390	23500			321890	1750093
Сільпо	140384	199384	199910	539678	171130	354860	220110	746100		57200			57200	1342978
TAM-TAM	146820	134714	242180	523714	994418			994418	121114	70560			191674	1709806
Загальний підсумок	918560	379298	601746	1899604	250986	1975903	341976	2568865	1014719	150270	147680		1312669	5781138

Рис. 2. Звіт продажу продукції у розрізі замовників за товарною групою та містами

Область *Фільтр звіту* призначений для динамічної фільтрації даних. Вставлене поле в область фільтру дозволить фільтрувати дані, які необхідно аналізувати в будь-якому розрізі (наприклад Товарну групу можна аналізувати за продажем Овочів, Фруктів, Ягід). На рис. 3, табл. 2, область фільтру містить поле Товарна група, а в області фільтру звіту зведеної таблиці, яка знаходиться у верхній її частині вибрано в списку, що відкривається Товарну групу «Фрукти», що дасть змогу аналізувати дані щодо продажу усіх фруктів. На рис. 3, табл. 3, область фільтру містить поле Місто та Замовник, а в області фільтру звіту зведеної таблиці вибрано Замовник «Сільпо», що дозволить переглянути усі продажі по замовнику «Сільпо».

Товарна група	(усі)	Таблиця 1				Товарна група	Фрукти	Таблиця 2			
Сумма по полю Виручка	Позначки стовпців	Ковель	Луцьк	Рівне	Загальний підсумок	Сумма по полю Виручка	Позначки стовпців	Ковель	Луцьк	Рівне	Загальний підсумок
Захаров		416694	840661	215174	1472529			134714	706405	70560	911679
Іванов		214040	989592	86640	1290272			35214	736246	23500	794960
Ковальчук		357070	324290	587045	1268405			186640	223740		410380
Михайлов		911800	414322	423810	1749932			22730	309512	56210	388452
Загальний підсумок		1899604	2568865	1312669	5781138			379298	1975903	150270	2505471

Місто (склад)	(усі)	Таблиця 3						
Замовник	Сільпо	Січень	Квітень	Травень	Липень	Жовтень	Грудень	Загальний підсумок
Сума з Виручка								
Овочі					85230			85230
Іванов					85230			85230
Фрукти		25000	45200			120444		190644
Іванов		25000	45200			120444		190644
Ягоди		2350		14580			85900	102830
Іванов		2350		14580			85900	102830
Загальний підсумок		27350	45200	14580	85230	120444	85900	378704

Рис. 3. Зведена таблиця з фільтром «Товарна група» та «Замовник»

Область Σ значення (даних) призначена для виконання розрахунків. В основному дана область створює підсумкові відомості по одному або декільком числовим полях. В нашому випадку область Σ значення містить суму по полю Виручка.

Змінити тип обчислень, запропонований Excel або здійснити додаткові обчислення у зведених таблицях можна за допомогою команди *Параметри значення поля*, яку можна викликати натисканням кнопки відповідного поля в області Σ значення. Саме так створені звіти, що наведені на рис. 4, які показують: частку виручки кожним містом від продажу продукції кожного місяця, внесок кожного з міст в загальну суму продажів по місяцях в процентному відношенні та динаміку виручки від продажу продукції порівняно з попереднім місяцем.

Звіт про частку виручки від продажу продукції кожного місяця в кожному місті (%)

Позначки рядків	Січень	Лютий	Березень	Квітень	Травень	Червень	Липень	Серпень	Вересень	Жовтень	Листопад	Грудень	Загальний підсумок
Ковель	28,52%	18,67%	43,45%	21,06%	37,32%	9,89%	62,19%	18,38%	91,83%	43,21%	18,93%	22,75%	32,86%
Луцьк	56,69%	23,02%	45,85%	9,55%	59,87%	86,58%	35,84%	61,48%	7,33%	36,44%	45,30%	57,10%	44,44%
Рівне	14,79%	58,31%	10,69%	69,39%	2,82%	3,53%	1,98%	20,14%	0,84%	20,35%	35,77%	20,16%	22,71%
Загальний підсумок	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

Звіт про частку виручки кожним містом від продажу продукції кожного місяця (%)

Позначки рядків	Січень	Лютий	Березень	Квітень	Травень	Червень	Липень	Серпень	Вересень	Жовтень	Листопад	Грудень	Загальний підсумок
Ковель	3,58%	5,43%	5,43%	9,10%	24,77%	3,47%	16,97%	2,70%	13,45%	9,60%	2,83%	2,69%	100,00%
Луцьк	5,26%	4,95%	4,23%	3,05%	29,38%	22,45%	7,23%	6,68%	0,79%	5,99%	5,00%	4,98%	100,00%
Рівне	2,68%	24,56%	1,93%	43,37%	2,70%	1,79%	0,78%	4,28%	0,18%	6,54%	7,73%	3,44%	100,00%
Загальний підсумок	4,12%	9,56%	4,10%	14,19%	21,81%	11,52%	8,97%	4,83%	4,81%	7,30%	4,90%	3,88%	100,00%

Динаміка виручки від продажу продукції порівняно з попереднім місяцем (грн)

Позначки рядків	Січень	Лютий	Березень	Квітень	Травень	Червень	Липень	Серпень	Вересень	Жовтень	Листопад	Грудень	Загальний
Ковель		35280	-154	69794	297610	-404580	256520	-271080	204160	-73146	-128664	-2656	
Луцьк		-7744	-18506	-30380	676395	-178065	-390914	-14174	-151232	133406	-25370	-372	
Рівне		287186	-297040	544005	-533865	-12000	-13240	45950	-53860	83550	15510	-56210	
Загальний підсумок		314722	-315700	583419	440140	-594645	-147634	-239304	-932	143810	-138524	-59238	

Рис. 4. Звіти створені за допомогою команди *Параметри значення поля*

Наведені звіти показують, що використовуючи зведені таблиці можна швидко узагальнити та проаналізувати великі обсяги даних. Однією з переваг є їх динамічність, що дозволяє трансформувати таблицю і створювати нові звіти. Вони допомагають набагато швидше знайти потрібну та виділити головну інформацію, побачити взаємозв'язки і тенденції, що дає змогу врахувати кожен факт при прийнятті управлінських рішень.

Для кращого візуального сприйняття і аналізу інформації можна побудувати графічне представлення даних за допомогою зведених діаграм, які також є інтерактивними. Завдяки діаграмам фахівцям простіше і зручніше розбиратися у великих обсягах інформації, робити висновки та приймати продумані рішення.

На рис. 5 представлено одночасно дві зведені діаграми. Кругова діаграма показує структуру виручки за товарними групами міста Ковель, а гістограма – динаміку продажу товарних груп кожним містом.

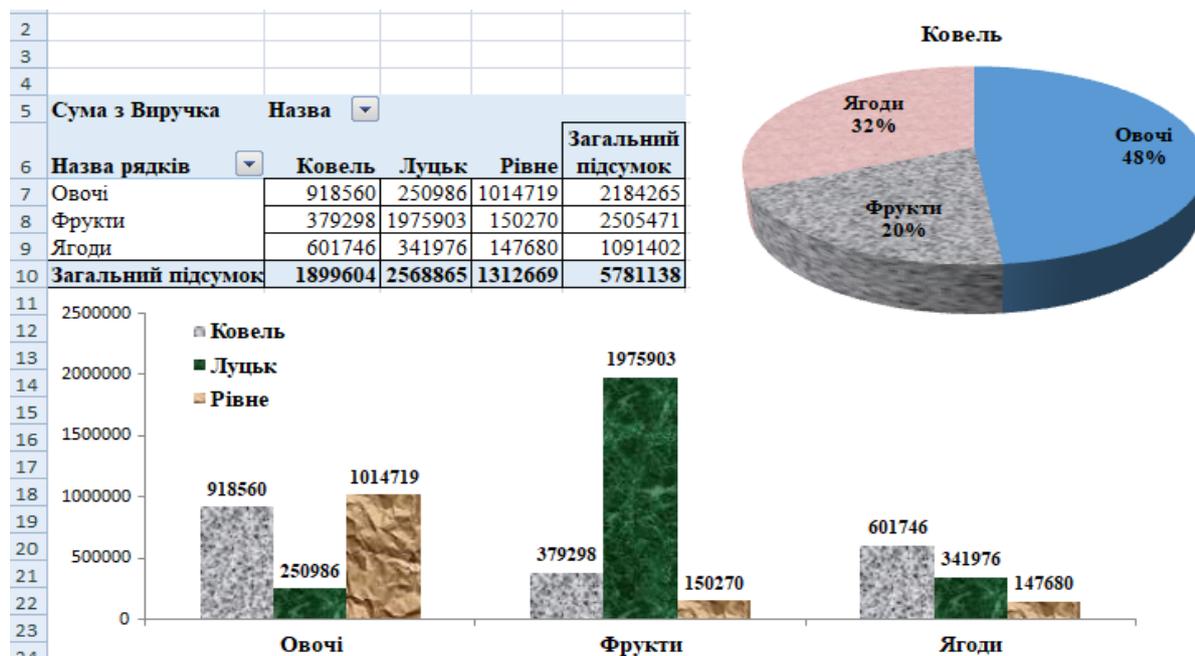

Рис. 5. Зведені діаграми

На основі однієї зведеної таблиці є можливість створити будь-яку кількість зведених діаграм, але всі вони будуть відображати одні й ті ж дані. Проте, налаштувати і форматувати зведені діаграми можна незалежно одну від одної.

Висновки. Сучасні фахівці повинні оцінити такий інструмент Excel, як зведені таблиці та діаграми, тому, що інтерактивність і можливість гнучкої форми подання результатів аналізу в разі підвищують зручність роботи з даними і спрощують їх інтерпретацію. Необхідно також враховувати, що фахівці, які відповідають за прийняття рішень у бізнесі та фінансах, зазвичай не є фахівцями в інформаційних системах та технологіях, тому не можуть використовувати системи, що вимагають складного налаштування або спеціальної підготовки. Тому, важливою властивістю роботи з даними повинна бути простота у використанні і висока ступінь автоматизації.

Список використаних джерел:

1. Мінько О. О. Сучасний аналіз даних в Excel для науковців / Науково-учбовий центр прикладної інформатики АН України. Третє вид. виправлене. Київ: НУЦ ПІ НАНУ, 2018. – 461 с. URL: <https://ru.calameo.com/read/0031683721a4b517a668b> (дата звернення 05.05.2019).
2. Вчимося аналізувати великі обсяги даних URL: <http://eki.tneu.edu.ua/2016/04/> (дата звернення 10.05.2019).
3. Створення зведеної таблиці для аналізу даних листа URL: <https://support.office.com/> (дата звернення 10.05.2019).
4. Pivot Table Data Crunching: Microsoft Excel 2010 URL: <https://www.mrexcel.com/download-center/pivot-table-data-crunching-microsoft-excel-2010/> (дата звернення 05.05.2019).

Рецензент д.е.н., професор Вахович І.М.

УДК 330.341.31

Павлюк Л.В., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У науковій публікації розглядаються проблеми та особливості формування інноваційної політики в сучасних умовах господарювання.

Ключові слова: інновації, інноваційна політика, інноваційна діяльність, стратегічне планування, інноваційна складова, сучасні умови господарювання.

Pavliuk L.

THE FORMING FEATURES OF INNOVATIVE POLICY OF THE ENTERPRISE IN A MODERN CONDITIONS

The scientific publication deals with the problems and formation features of innovation policy in a modern economic conditions.

Key words: innovations, innovation policy, innovative activity, strategic planning, innovative component, modern conditions of management.

Павлюк Л. В.

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ ПРЕДПРИЯТИЯ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

В научной публикации рассмотрены проблемы и особенности формирования инновационной политики в современных условиях хозяйствования.

Ключевые слова: инновации, инновационная политика, инновационная деятельность, стратегическое планирование, инновационная составная, современные условия хозяйствования.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сьогодні, в час жорсткої конкуренції на ринку, усі без винятку підприємства повинні спрямовувати свої зусилля на досягнення та утримання ефективної позиції на ринку. За таких умов вони змушені постійно шукати нові, більш ефективні методи господарювання, досліджувати наявні резерви розвитку, розширювати наявні ніші та відкривати нові ринки збуту власної продукції, а також постійно працювати над розробкою та запровадженням різноманітних інновацій. Усе це, в кінцевому результаті, дозволить забезпечити виживання підприємства в умовах конкурентної боротьби. Тому, задля більш ефективного функціонування підприємств, необхідно повсякчасно розвивати інноваційну складову. При цьому саме максимізацію інноваційної складової можна вважати умовою сталого розвитку підприємства в сучасних умовах, що вимагає від вітчизняних суб'єктів господарювання приділяти велику увагу розробці інноваційної політики.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми.

Дослідженню інноваційної проблематики в цілому та інноваційної політики зокрема, приділено значну увагу в роботах багатьох вітчизняних вчених, зокрема: О. Амоші, Г. Андрощука, Ю. Бажала, А. Гальчинського, М. Гамана, В. Гейця, Б. Гриньова, М. Данька, О. Лапко, І. Макаренка, Б. Малицького, О. Поповича, В. Семиноженка, В. Соловйова, Л. Федулової, А. Чухно, А. Яковлева та інших. Проте, проблема чіткої ідентифікації та оцінки вартості гудвілу залишається на сьогоднішній день ще не вирішеною.

Цілі статті. Головною ціллю статті є дослідження особливостей формування інноваційної політики підприємств в сучасних умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Як свідчать джерела економічної літератури, інноваційна політика – форма стратегічного управління, яка визначає цілі та умови здійснення інноваційної діяльності підприємства, спрямованої на забезпечення його конкурентоспроможності та оптимальне використання наявного виробничого потенціалу [1, с. 156].

Відомо, що інноваційна політика є специфічною частиною політики підприємства, яка узгоджує виробничу, науково-технічну, маркетингову та економічну діяльність підприємства в процесі впровадження нововведень та охоплює:

- організаційні механізми, що визначають порядок розробки інноваційної політики;
- зовнішні та внутрішні фактори, які необхідно враховувати у процесі її розробки чи реалізації;
- основні напрями розвитку досліджуваного підприємства;
- засади здійснення інноваційної діяльності;
- методичні засади оцінки ефективності інноваційної діяльності підприємства тощо.

В свою чергу, інноваційна політика свідчить про схильність до інноваційної діяльності підприємства, визначає засади, цілі, функції та її організаційні форми.

Підсумовуючи, зазначимо, що інноваційна політика – це поєднання цілей підприємства, наукових досліджень та досягнень, своєчасності управлінських рішень щодо їх впровадження з урахуванням можливостей підприємства та його потенціалу. Саме завдяки їхній взаємодії створюються сприятливі умови для прийняття та реалізації ефективних інноваційних рішень. Причому, усі складові інноваційної політики підпорядковуються стратегії розвитку та місії підприємства. Саме інноваційна політика формує інноваційний потенціал, будучи основою для вибору інноваційної стратегії.

Як було доведено, інноваційна політика підприємства, насамперед, повинна сприяти окресленню шляхів та розробці механізмів впровадження інноваційних рішень у виробничий процес з метою випуску якісної конкурентоздатної продукції та підвищення її ефективності.

В той же час, інноваційна політика підприємства повинна бути спрямована на створення умов для:

- 1) ефективного розвитку основних напрямів діяльності підприємства, відповідно до ринкових тенденцій;
- 2) прогнозування та розрахунку критеріїв оцінки доцільності та економічної ефективності прийняття інноваційних рішень підприємства;
- 3) постійного вдосконалення технології виробництва та модернізації техніки для швидкого та гнучкого реагування на потреби ринку;
- 4) використання методів стимулювання та мотивації, що дозволить підняти на новий якісний рівень розвиток персоналу, посилить інтерес працівників до інновацій, підвищить рівень креативності інноваційних рішень тощо.

В свою чергу, механізм реалізації успішної інноваційної політики такий:

- забезпечення достатніх можливостей дослідження ринку збуту інноваційної продукції;
- ретельне вивчення напрямків, видів та засад успішності впровадження інновацій на підприємствах конкурентів чи інших суб'єктах господарювання;
- достатність фінансових ресурсів для проведення інноваційних досліджень, а також розробки та впровадження в практику інновацій;
- проведення науково-дослідних та інженерно-конструкторських робіт для кращого освоєння та експлуатації інновацій;
- здійснення моніторингу на всіх етапах впровадження інноваційних рішень та розробок;
- підготовка високопрофесійних працівників для успішного проведення інноваційної політики підприємства.

Задля успішного проведення інноваційної політики підприємства, необхідно пройти такі етапи:

- встановити цілі та визначити пріоритети його господарської діяльності;
- здійснити попередній аналіз наявності та достатності виробничих ресурсів, підготувати необхідні документи для прогнозного планування впровадження інноваційних рішень;
- серед можливих варіантів вибрати найбільш ефективний та прийнятний саме для цього підприємства;
- провести детальне планування робіт, тобто почерговість та поетапність заходів у межах інноваційного розвитку підприємства на найближчу та віддалену перспективу;
- здійснювати контроль за успішністю впровадження інноваційних заходів, проведення за необхідності коригування цього процесу [2].

Необхідно зазначити, що пріоритети інноваційних рішень доцільно співставляти з загальною стратегією підприємства на усіх етапах здійснення виробничого процесу.

Планування є одним з головних елементів системи управління інноваційною діяльністю підприємства. Воно включає сукупність специфічних інструментів, ряду правил, достатньої інформації та процесів, спрямованих на підготовку і забезпечення успішного впровадження інновацій та виконання планів. В свою чергу, планування інновацій – це система детальних розрахунків, що спрямована на вибір і обґрунтування цілей інноваційного розвитку підприємства, а також їх успішного досягнення. У рамках інтегрованої системи управління інноваційною діяльністю, підсистема планування такої діяльності виконує наступні функції:

- 1) цільова орієнтація усіх учасників інноваційного процесу та працівників підприємства;
- 2) раннє розпізнавання проблем розвитку підприємства та розробка заходів швидкого реагування та коригування такої ситуації;
- 3) координування діяльності всіх учасників проведення інноваційного процесу;
- 4) підготовка управлінських рішень для підвищення ефективності інноваційної політики підприємства;
- 5) створення об'єктивної бази для ефективного контролю над процесом впровадження інноваційних рішень та розробок зокрема, та інноваційною політикою загалом;
- 6) забезпечення усіх учасників здійснення інноваційного процесу своєчасною та достатньою інформацією;
- 7) мотивація працівників до успішного сприйняття інновацій та їх якісного та ефективного впровадження, що в кінцевому результаті вплине на ефективність інноваційної політики підприємства [3, с. 152-167].

Щодо планування інноваційних рішень на підприємстві, то тут необхідно застосовувати ряд принципів, що встановлюють загальні правила формування інноваційної політики:

- тісне поєднання виробничих, технічних, комерційних, соціальних, економічних та інших завдань розвитку підприємства;
- детальна наукова обґрунтованість та реалістичність інноваційних рішень;
- домінування стратегічних аспектів розвитку підприємства, засад комплексності, принципів безперервності, гнучкості та еластичності, фінансової збалансованості [4, 5].

Отож, за сучасної ринкової ситуації, для здійснення успішної реалізації інноваційної політики підприємства, необхідно дотримуватися певної черговості заходів, а саме:

1. Проводити чітку систематизацію ідей щодо інноваційних рішень, розробок, інноваційної продукції, що надходять від працівників підприємства, від споживачів та контрагентів тощо.
2. Здійснити оптимальний відбір серед запропонованих ідей саме тих, що будуть найбільш успішні та найбільш доцільні на даному підприємстві.
3. Провести організаційну розробку інноваційної ідеї, розрахунок кількості необхідних виробничих, фінансових, трудових та інших ресурсів для реалізації інноваційного рішення.
4. Провести аналіз економічної ефективності та доцільності впровадження інноваційної продукції чи послуги, розрахувати усі показники та коефіцієнти, що свідчать про ефективність здійснення інноваційної політики.
5. На вищому рівні ухвалити рішення про впровадження у виробництво розробленої інноваційної продукції з детальним планом її випуску [6].

Отже, основними цілями проведення ефективної інноваційної політики є: мінімізація собівартості продукції, виведення якості продукції на новий рівень, більш повне задоволення потреб споживачів, забезпечення підвищення конкурентоспроможності підприємства тощо [7].

При виготовленні інноваційної продукції чи наданні послуг, найбільше значення мають такі результати та досягнення:

- значне скорочення питомої ваги ручної праці та значне поліпшення умов праці працівників підприємства;
- забезпечення безперервного та стабільного виробничого процесу, зниження чи уникнення браку, зниження невиробничих витрат часу;

– як правило, зниження трудомісткості та матеріаломісткості інноваційної продукції;

– значне підвищення ефективності використання новітнього обладнання та устаткування;

– впровадження та продаж інноваційних розробок та рішень на інші підприємства на комерційній основі.

Висновки. Отож, як було доведено, інноваційна політика здійснюється на підприємствах з метою підвищення їх конкурентоспроможності, збільшення попиту на їх продукцію, підвищення якості продукції, забезпечення дотримання міжнародної системи сертифікації та стандартизації такої продукції тощо.

Список використаних джерел:

1. Гончаров В.М. Організація системи формування механізму інноваційного забезпечення економічної безпеки конкурентоспроможного підприємства: монографія / В.М. Гончаров, Д.В. Солоха, В.Ю. Припотень, Я.В. Васильовська. – Донецьк : СПД Купріянов В.С., 2010. – 416 с.
2. Пересада А.А. Управління інноваційним процесом / А. Пересада – К.: Лібра, 2012. – 495 с.
3. Федулова Л. І. Інноваційна економіка: підручник / Л. І. Федулова. – К.: Либідь, 2006. – 480 с.
4. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні (Відомості Верховної Ради України (ВВР). - 2012, N 19-20, ст.166) {Із змінами, внесеними згідно із Законом N 5460-VI (5460-17) від 16.10.2012}
5. Закон України «Про інноваційну діяльність (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2002, N 36, ст. 266)
6. Сучасні підходи до визначення сутності інновацій [Електронний ресурс] // Режим доступу: www.confcontact.com.
7. Щодо першочергових заходів з активізації інноваційної діяльності в Україні". Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua>.

Рецензент д.е.н., професор Ковальська Л.Л.

УДК 339:658.8

Сакун Л.М., к.е.н., доцент

Лисич В.В.

Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського

ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ ЗБАЛАНСОВАНОЇ СИСТЕМИ ПОКАЗНИКІВ

У статті розкрито необхідність аналізу збалансованої системи показників, наведено основні етапи проведення аналізу збалансованої системи показників, побудовано модель стратегічної карти для ПрАТ «Кредмаш» та запропоновано заходи оптимізації діяльності ПрАТ «Кредмаш» у розрізі основних складових ЗСП.

Ключові слова: збалансована система показників, конкурентні переваги, конкурентоспроможність.

Sakun L., Lysich V.

INCREASE OF COMPETITIVE ADVANTAGES ON THE BASIS OF ANALYSIS OF BALANCED SYSTEM OF INDICATORS

In the article the necessity of the analysis of the balanced system of indicators is presented, the main stages of the analysis of the balanced system of indicators are presented, the model of the strategic map for PJSC "Kredmash" is constructed and the measures of optimization of the activity of PJSC "Kredmash" in the section of the main components of the LSS are proposed.

Keywords: balanced system of indicators, competitive advantages, competitiveness.

Сакун Л.М., Лысич В.В.

ПОВЫШЕНИЕ КОНКУРЕНТНЫХ ПРЕИМУЩЕСТВ НА ОСНОВЕ АНАЛИЗА СБАЛАНСИРОВАННОЙ СИСТЕМЫ ПОКАЗАТЕЛЕЙ

В статті раскрыта необхідність аналізу сбалансованої системи показателів, приведені основні етапи проведення аналізу сбалансованої системи показателів, побудована модель стратегічної карти для ЗАО «Кредмаш» і пропонуються заходи оптимізації діяльності ЗАО «Кредмаш» в разрізні основних складових ЗСП.

Ключевые слова: сбалансованная система показателей, конкурентные преимущества, конкурентоспособность.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Загострення конкуренції у галузі машинобудування викликає у вітчизняних підприємств потребу у пошуку нових методів та інструментарію управління. Оскільки в останні часи методичні підходи стають більш розширеними, до оцінки діяльності підприємства потрібно підходити комплексно та збалансовано.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. У практиці управління іноземними підприємствами значну увагу приділено збалансованій системі показників (ЗСП). Зокрема, дослідженням даної тематики займалися такі провідні вчені, як Гершун А. М., Каплан Роберт С., Кочнев О.Ф., Тарасюк Г.М.

Цілі статті. Основною метою статті є пошук шляхів підвищення конкурентних переваг ПрАТ «Кредмаш» на основі розроблення ЗСП.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Зазвичай аналіз діяльності будь-якої організації повинен ґрунтуватися на фінансових та економічних показниках. Але даний метод оцінки результатів функціонування підприємства не є достатньо об'єктивним. Будь-яка організація потребує комплексної системи оцінки, яка допоможе ефективніше здійснювати управління в процесі господарювання. На відміну від загальноприйнятих підходів до оцінювання діяльності установи, ЗСП спрямована на активізацію тих функцій управління, які здатні вирішити проблеми будь-якого підприємства. Як показує практика, від впровадження ЗСП залежить як успіх реалізації головної стратегії, так і ступінь досягнення місії підприємства.

ЗСП – одна із найвідоміших систем управління в стратегічній сфері діяльності підприємства. Вона охоплює не тільки фінансовий аспект господарювання, але й виробничий і маркетинговий. Тому більшість закордонних виробників машинобудівної продукції віддають перевагу впровадженню саме ЗСП. Основні етапи проведення цього виду діагностики діяльності наведені на рисунку 1 [1, с.24].

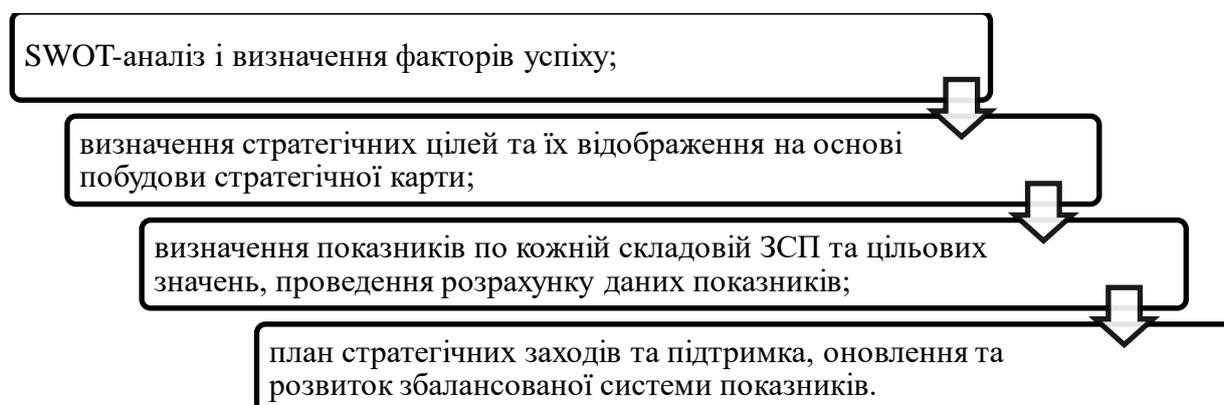

Рис. 1. Етапи проведення аналізу ЗСП

Згідно наведених вище етапів, першим кроком у дослідженні діяльності ПрАТ «Кредмаш» є проведення SWOT-аналізу (рис.2) [2, с. 157].

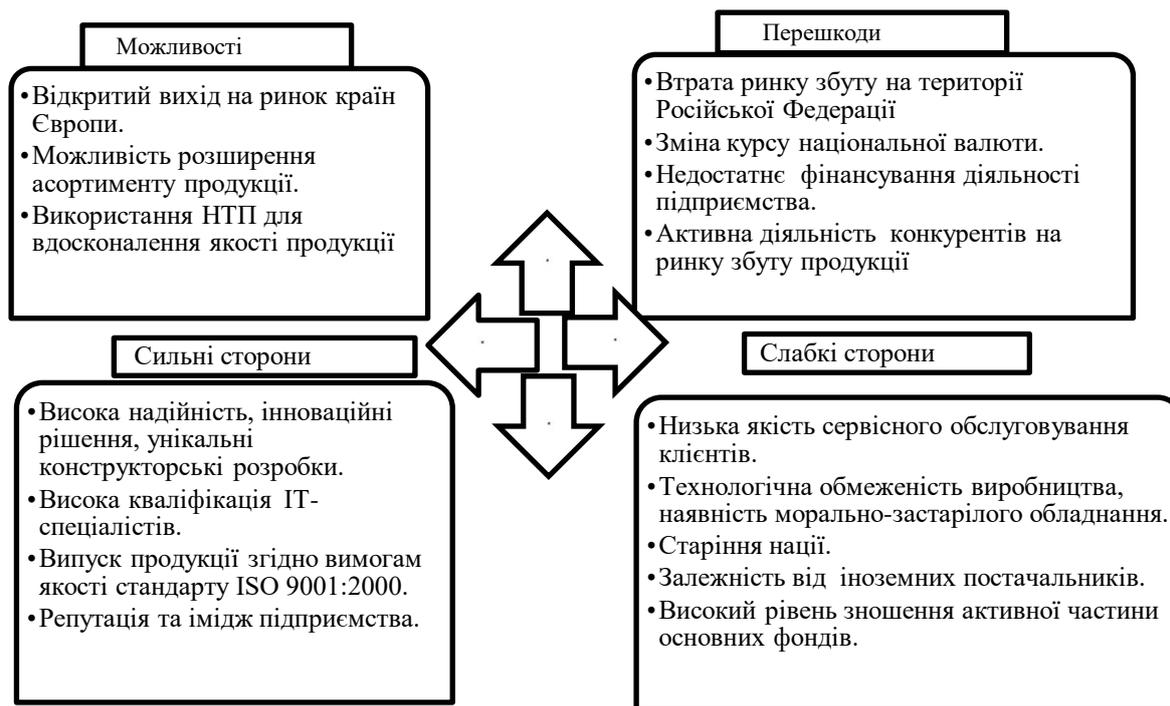

Рис. 2. Матриця SWOT-аналізу ПрАТ «Кредмаш»

Наступним етапом є побудова оптимальної стратегічної карти для досліджуваного підприємства. Модель побудови стратегічної карти для ПрАТ «Кредмаш» зображено на рис. 3.

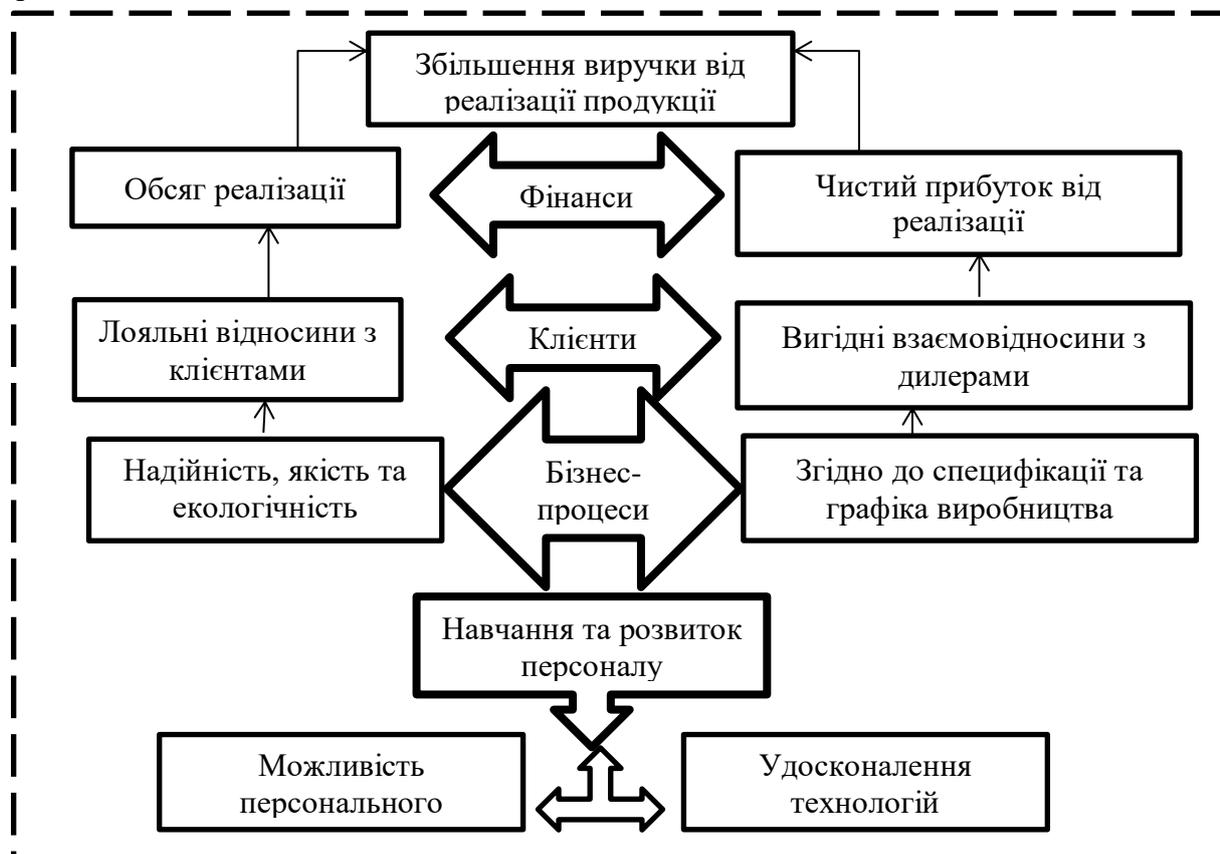

Рис. 3. Модель стратегічної карти для ПрАТ «Кредмаш».

Після побудови основної моделі стратегічної карти досліджуваного підприємства необхідно розглянути та дослідити декілька ключових показників, що стосуються основних груп ЗСП. Згідно аналізу ПрАТ «Кредмаш» було запропоновано по 3 показника для кожної групи за 2018 рік.

Потрібно зазначити, що аналіз ЗСП зосереджений на короткостроковому періоді, а тому він ніяк не впливає на основну стратегію підприємства. При цьому важливо оцінювати не тільки фінансову складову діяльності ПрАТ «Кредмаш», а й клієнтів, внутрішні бізнес-процеси, навчання та розвиток персоналу [3, с. 121].

Основними показниками, що входять до фінансової складової, прийнято вважати рентабельність власного капіталу та коефіцієнт абсолютної ліквідності. При цьому важливо не забувати про коефіцієнт довгострокового залучення позичених коштів.

До клієнтської складової при дослідженні було внесено такі показники, як: рентабельність продажів та коефіцієнт співвідношення власного капіталу та активів. Також задля повної оцінки даної складової необхідно окремо розглянути коефіцієнт сумнівності.

Основними показниками, що характеризують складову внутрішніх бізнес-процесів, є рентабельність виготовляємої підприємством продукції, коефіцієнт рентабельності активів та рентабельність господарської діяльності.

Щодо групи навчання та розвитку персоналу організації, то її характеризують такі показники, як: відсоток заохочувальних та компенсаційних виплат у фонді заробітної плати, коефіцієнт обороту працівників за прийомом та коефіцієнт підвищення кваліфікації працівників.

Згідно наведеної вище інформації нами були розраховані та проаналізовані значення всіх показників (табл.1).

Таблиця 1

Результати дослідження діяльності ПрАТ «Кредмаш»*

Складовою аналізу	Досліджувані показники	Значення показників	
		Фактичне	Нормативне
Фінанси	Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	0,150	Більше 1%
	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,637	від 0,1 до 0,2.
	Коефіцієнт довгострокового залучення позичених коштів	0,002	зменшення
Клієнти	Коефіцієнт рентабельності продажів	0,060	зростання
	Коефіцієнт співвідношення власного капіталу та активів	0,667	0,67-1,5
	Коефіцієнт сумнівності	0,114	зменшення
Внутрішні бізнес-процеси	Коефіцієнт рентабельності виготовляємої підприємством продукції	0,072	зростання
	Коефіцієнт рентабельності активів	0,147	зростання
	Коефіцієнт рентабельності господарської діяльності	0,105	зростання
Навчання та розвиток персоналу	Відсоток заохочувальних та компенсаційних виплат у фонді заробітної плати	0,123	зростання
	Коефіцієнт обороту працівників за прийомом	0,018	До 5%
	Коефіцієнт підвищення кваліфікації працівників	0,084	зростання

*Джерело: розраховано автором за даними сайта ПрАТ «Кредмаш» [4]

Наступним етапом проведення даного виду аналізу було визначення вагомості кожного показника по усіх категоріях та складових. Задля наочної презентації наші оцінки були згруповані в таблиці 2.

Вагомість показників дослідження*

Складова аналізу	Досліджувані показники	Вагомість кожного із показників
Фінанси	Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	0,37
	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,35
	Коефіцієнт довгострокового залучення позичених коштів	0,28
Клієнти	Коефіцієнт рентабельності продажів	0,34
	Коефіцієнт співвідношення власного капіталу та активів	0,25
	Коефіцієнт сумнівності	0,41
Внутрішні бізнес-процеси	Коефіцієнт рентабельності виготовляємої підприємством продукції	0,34
	Коефіцієнт рентабельності активів	0,29
	Коефіцієнт рентабельності господарської діяльності	0,37
Навчання та розвиток персоналу	Відсоток заохочувальних та компенсаційних виплат у фонді заробітної плати	0,31
	Коефіцієнт обороту парцівників за прийомом	0,33
	Коефіцієнт підвищення кваліфікації працівників	0,36

*Джерело: розраховано автором за даними сайта ПрАТ «Кредмаш» [4]

Після цього потрібно визначити інтегральні показники кожної групи діяльності, що безпосередньо впливають на ефективність діяльності підприємства. Даний груповий інтегральний показник розраховується за формулою 1.

$$I_i = \sum_i^n (X_i \times Y_i) \quad (1)$$

Де X_i – фактичне розрахункове значення показника,

Y_i – вагомість показника.

На основі розрахованих показників будемо діаграму, згідно якої визначаємо найвищі та найнижчі показники (рис. 4).

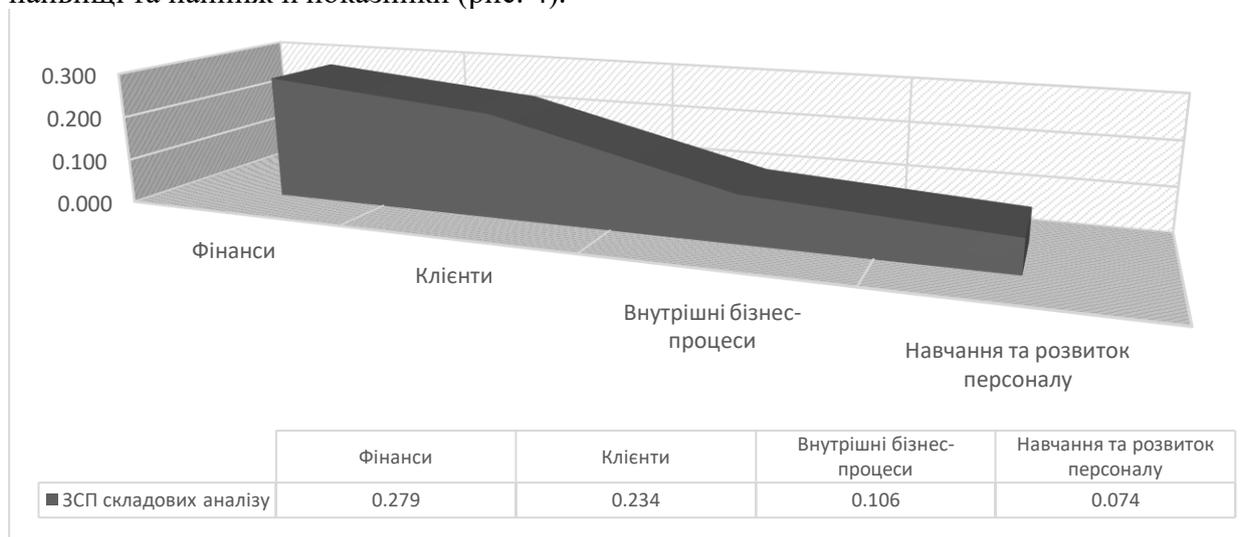

Рис. 4. Інтегровані значення показників ЗСП складових діяльності ПрАТ «Кредмаш»

Отже, на основі наведеної нами діаграми можна визначити, що найбільших змін потребує складова навчання та розвитку персоналу. Найкращою серед інших аналізованих складових виявилася складова фінансів. Для того, щоб дати повну характеристику аналізу, необхідно визначити сукупний інтегральний показник, який розраховується за формулою 2.

$$I_{\text{заг}} = I_{\text{фінанси}} + I_{\text{клієнти}} + I_{\text{вн.бізн.проц}} + I_{\text{навч.та розв.персоналу}} \quad (2)$$

$$I_{\text{заг}} = 0,279 + 0,234 + 0,106 + 0,074 = 0,69 \text{ од.}$$

Щоб виявити напрям базової стратегії змін діяльності ПрАТ «Кредмаш», необхідно визначити, до якої групи ефективності відноситься досліджуване підприємство.

Якщо інтегральний показник менше 0,35 од., то діяльність підприємства вважається неефективною. Для таких підприємств необхідно залучити спеціалістів із введення стратегії «кардинальної перебудови». В іншому випадку організації потрібно завершити своє функціонування.

Показники від 0,35 до 0,7 од. свідчать про те, що підприємству необхідна стратегія «оптимізації». Вона повинна стосуватися планово-управлінських рішень. В деяких випадках організаціям підходить стратегія «перебудови».

Якщо загальний показник вище 0,7 та нижче 0,85, можна вважати, що ефективність діяльності організації досить висока, але потребує впровадження деяких змін. В цьому випадку використовується стратегія «розвитку».

Якщо в сукупності одержали показник, близький до 1, тоді використовується стратегія «випередження».

На основі проведеного дослідження ЗСП та SWOT-аналізу було виявлено, що підприємство належить до другої групи. Зважаючи на те, що основні показники не є досить високими, ПрАТ «Кредмаш» краще переглянути рішення, що стосуються управління компанією. Слід ефективніше використовувати власні активи й підняти рівень конкурентоспроможності товару. Оскільки найменший інтегральний показник отримала складова «навчання та розвиток персоналу», можна зробити висновок, що заходи «оптимізації» стосуватимуться даної проблеми. Тому доцільно запропонувати заходи щодо розвитку персоналу, які допоможуть підприємству ефективно функціонувати в конкурентному середовищі (рис. 5).

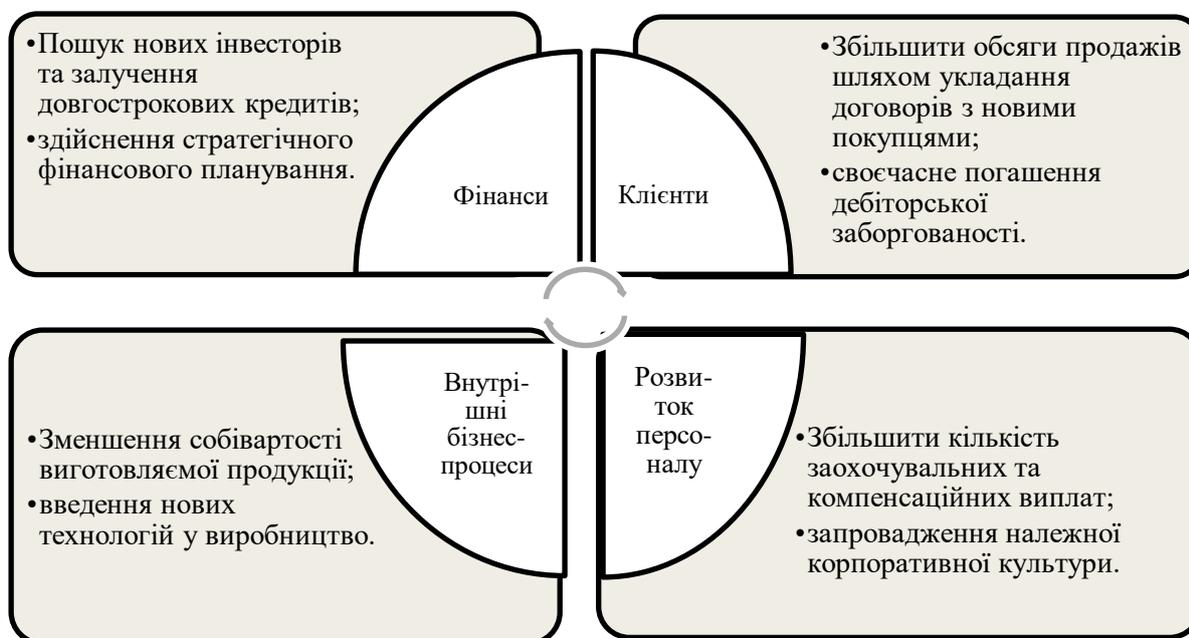

Рис. 5. Заходи оптимізації діяльності ПрАТ «Кредмаш» у розрізі основних складових ЗСП

Висновки. Отже, аналіз за допомогою збалансованої системи показників має свої переваги, оскільки він надає змогу виявити недоліки в окремих складових та сферах діяльності. Також приймаючи до уваги окремі зауваження, можна значно покращити

становище організації. Для цього необхідно здійснювати оперативний контроль за прийняттям корпоративних і управлінських рішень, що в свою чергу вплине на конкурентоспроможність підприємства.

Список використаних джерел:

1. Ляшенко Г. П. Збалансована система показників – необхідний інструмент забезпечення конкурентоспроможності підприємства (на прикладі нафтовидобувного підприємства) / Г. П. Ляшенко, В. М. Дерев'яно // Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). - 2014. - № 1. - С. 23-31.
2. Різніченко Л. В. Вплив факторів внутрішнього і зовнішнього середовища на формування ефективної стратегії розвитку промислового підприємства / Різніченко Л. В., Лисич В.В., Бабич А.О. // Економічний форум: науковий журнал. – Луцьк: Луцький національний технічний університет, 2018. – № 3. - С. 152-160
3. Осадча Г. Г. Збалансована система показників як ефективний інструмент управління підприємством на прикладі ПАТ "Яготинський маслозавод" [Електронний ресурс] / Г. Г. Осадча, І. П. Ополонець // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. - 2018. - Вип. 18(2). - С. 120-124.
4. Офіційний сайт ПрАТ «Кредмаш» [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://kredmash.com>

Рецензент д.е.н., професор Хоменко М.М.

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336.02

Вахновська Н.А., к.е.н., доцент

Олексюк О.Л.

Луцький Національний Технічний Університет

РЕФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

В статті досліджено досвід становлення податкових систем провідних держав світу з метою визначення основних орієнтирів розвитку податкової системи України. Відзначено особливості функціонування вітчизняної податкової системи та проведено порівняльний аналіз із сучасними закордонними системами оподаткування. Подано шляхи її вдосконалення в контексті євроінтеграційних процесів, що відбуваються в Україні.

Ключові слова: податкова система, система оподаткування, податок на додану вартість, податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток, мито, акцизний податок.

Vahnovska N., Olexyuk A.

REFORM OF UKRAINE'S TAX SYSTEM DURING THE PERIOD OF EURO INTEGRATION

The article examines the experience of the formation of tax systems of the leading countries of the world in order to identify the main guidelines for the development of the tax system of Ukraine. The peculiarities of functioning of the domestic tax system were noted and a comparative analysis with modern foreign taxation systems was conducted. The ways of its improvement are presented in the context of the European integration processes taking place in Ukraine.

Key words: tax system, taxation system, value added tax, personal income tax, income tax, duty, excise tax.

Вахновская Н.А., Олексюк А.Л.

РЕФОРМИРОВАНИЕ НАЛОГОВОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ В ПЕРИОД ЕВРОИНТЕГРАЦИИ

В статье исследованы опыт становления налоговых систем ведущих стран мира с целью определения основных ориентиров развития налоговой системы Украины. Отмечено особенности функционирования отечественной налоговой системы и проведен сравнительный анализ с современными зарубежными системами налогообложения. Обозначено пути ее совершенствования в контексте евроинтеграционных процессов, происходящих в Украине.

Ключевые слова: налоговая система, система налогообложения, налог на добавленную стоимость, налог на доходы физических лиц, налог на прибыль, пошлина, акцизный налог.

Постановка проблеми у загальному вигляді її з важливими науковими та практичними завданнями. Податкова система України розвивається разом із становленням держави, але, не зважаючи на тривалий період функціонування та розвитку, потребує реформування та покращення. Тому, щоб посилити сталий розвиток системи оподаткування в період євроінтеграції, доцільно врахувати досвід провідних країн світу, оскільки їх модель оподаткування в свій час спричинила економічне піднесення цих країн.

Податкова система будь-якої країни відображає особливості організації та функціонування її господарства, а також це один з механізмів вирівнювання доходів юридичних і фізичних осіб з метою досягнення соціальної справедливості й економічного розвитку. Тому, ефективно вдосконалюючи податкову систему можливо прямо вплинути на добробут суспільства та розвиток економіки в цілому. Проте,

необхідно і важливо врахувати закордонний досвід країн, які вже пройшли даний етап і вважаються державами з передовими економіками.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. До питання дослідження та характеристики податкової системи провідних країн світу та України неодноразово звертались такі провідні вітчизняні вчені як: Карлін М., Ліповська-Махновець М., Кваша Т., Подоляччук О. та ін. Аналіз робіт, опублікованих за результатами наукових розробок у цьому напрямі, свідчить про невирішеність проблеми на даний момент і потребує подальшого дослідження.

Цілі статті полягають у аналізі моделей податкових систем провідних країн світу та України, а також пошук перспективних шляхів вдосконалення податкової системи нашої держави з досвіду вищезгаданих країн.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Система оподаткування в Україні протягом останніх декілька років розвивається досить швидко. Це спостерігаємо завдяки змінам у податковому законодавстві, яке регламентує справляння податків. Проте, незважаючи на темпи розвитку, все ж існує певна нестабільність законодавства в сфері оподаткування. Останнє обумовлено тим, що соціальний та економічний розвиток постійно потребує удосконалення механізму оподаткування та визначення його форм і методів, які б як найкраще відповідали платоспроможності платників, їх податковій культурі та фіскальній психології. Так, постійні зміни в законодавстві заважають ефективному процесу управління податками.

В Україні система оподаткування регламентується Податковим Кодексом, який регулює відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів, зокрема визначає вичерпний перелік податків та зборів, що стягуються в Україні, та порядок їх адміністрування. Згідно даного нормативно-правового документу в Україні діє дворівнева система оподаткування. Перший рівень – загальнодержавні податки та збори, другий – місцеві податки та збори [1].

Основними бюджетоформуючими податковими надходженнями в Україні є ПДВ, податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб, акцизний податок та мито. З метою визначення сильних і слабких сторін у системі оподаткування останніми, проведемо їх порівняльну характеристику в Україні із податковими системами таких країнами як: США, Китай, Об'єднані Арабські Емірати та Швейцарія, оскільки саме вони визначають континентальні фіскальні особливості усіх країн світу.

Податкова система Сполучених Штатів Америки є показовою в плані соціальної орієнтації. На нашу думку, дана система оподаткування є однією із тих, яка захищає громадян країни через систему пільг та зміни ставок оподаткування залежно від доходу і не є обтяжливою для населення, а також сприяє розвитку бізнесу завдяки гнучкій диференціації ставок податку[2].

Досвід побудови податкової системи Китаю є цікавим в контексті розподілу податкового навантаження на різні види податків. Так, оподаткування в Китайській Народній Республіці показує, що наповнювати бюджет можна не тільки за рахунок податку на прибуток, а й за іншими податками та зборами. Тому, це сприяє розвитку бізнесу і економіки держави в цілому[3].

Побудова податкової системи Об'єднаних Арабських Еміратів свідчить, що створити процвітаючу та стабільну економіку можна без потужного використання податків. Податки в ОАЕ є лише однією із незначних частин надходжень, а основою розвитку економіку має бути ефективне використання ресурсів, якими розпоряджається держава [4].

Досвід Швейцарії в побудові системи оподаткування є прикладом ефективного управління у сфері податків, зокрема, визначення оптимальних ставок податків та формування оптимальної структури розподілу між федерацією та кантонами [5].

Отже, досвід податкових систем досліджуваних країн дає чіткі напрямки розвитку та показує, які інструменти будуть ефективними в разі їх впровадження в Україні. Кожна досліджувана країна є унікальною, і мала свій шлях становлення системи

оподаткування відповідно до її культури, ментальності та інших особливостей. Тому, розвиток вітчизняної податкової системи має також зважати на ментальні особливості українського народу та державності.

Таблиця 1.

Особливості встановлення ставок окремих податків у вітчизняній і закордонних податкових системах*

Країна	ПДВ	Податок на прибуток	ПДФО	Мито	Акциз
1	2	3	4	5	6
США	-	34%	10-35%	Визначається в доларах на різні групи товарів для країн, з якими не укладені митні договори	Нараховується лише на певні види товарів у відсотках чи у доларах
Китай	13%, 17%	25%	45%	Середня ставка 16,8%. Для імпортних мит від 0% до 270%, для експортних мит від 20% до 50%	3-30% залежно від групи споживчих товарів
ОАЕ	5%	-	-	Диференційовані залежно до укладеного договору з країною	Розглядається можливість введення акцизу на певні товари
Швейцарія	8%	8,5%	11,5%	Митна політика країни відображає політику Європейського Союзу	Для основних груп підакцизних товарів – у вартісному вигляді, для окремих груп – відсоткові ставки, але не більше 25%
Україна	20%	18%	18%	Диференційовані залежно від товарів і зазначені в митному кодексі України	Диференційовані залежно від підакцизного товару (абсолютні і відносні)

*Сформовано автором на основі опрацювання[1], [2], [3], [4], [5], [6], [7], [8]

Отже, серед досліджуваних країн саме в Україні найвища ставка на податок на додану вартість (в той час, коли деякі країни зменшують ставку ПДВ, в Україні вона протягом тривалого періоду часу є незмінно високою). Також ставка на доходи фізичних осіб є універсальною незалежно від розміру доходу і платника податку, коли в більшості країн цей податок є диференційований і залежить від об'єкта та платників податку.

В Україні наявні вагомі проблеми з податком на прибуток, хоча ставка є невисокою порівняно з іншими державами, але сам механізм оподаткування прибутку підприємств є недосконалим і не зовсім справедливим по відношенню до рівня підприємства. В той же час в США, хоча ставка є значно більшою, проте механізм оподаткування більш гнучкий із застосуванням оподаткування часток прибутку: 15% – за перші 50 тис. доларів, 25% – за наступні 25 тисяч, і найвища ставка 34 % лише на залишок. Таким чином, підприємства з невеликими прибутками сплачують менше податків порівняно з великими, тоді як основне податкове навантаження в Україні припадає на малі та середні форми підприємницької діяльності.

Високі ставки на доходи середньостатистичних громадян, змушують роботодавців вдаватись до різного роду схем, що уникнути надмірної сплати податків. Таким чином розвивається тіньовий сектор економіки.

Ще однією проблемою сучасної податкової системи, є низький рівень суспільної свідомості в частині оподаткування. Для більшості громадян податки постають у вигляді грабіжницьких вилучень грошових коштів, а не платежів для забезпечення суспільного добробуту. На відміну від України, в розвинутих країнах суспільство обізнане в даній сфері і добросовісно ставиться до сплати податків, розуміючи їх необхідність в глобальному масштабі.

Але, окрім негативних аспектів податкової системи України, можна виділити і позитивні сторони. З 2013 року Україна стала на шлях вступу до Євросоюзу, а так і орієнтири розвитку національної економіки і податкової системи зокрема спрямовуються на досягнення тих же стандартів, що й у країнах Європи. До позитивних факторів можемо віднести розвиток системи пільг, які надаються за певними податками, та спрямовані на соціальну справедливість. Крім того, розвиток комп'ютерних засобів та програмного забезпечення в сфері оподаткування спрощує шляхи взаємодії між платником податків і державою за посередництвом Державної Фіскальної служби України.

Порівняно з іншими країнами, Україна – як незалежна держава – є молодою країною і її розвиток і розквіт неможливий без помилок. Єдиний вихід їх мінімізувати – це врахувати досвід зарубіжних країн. Тому, на нашу думку, доцільні три напрямки реформації податкової системи України, спираючись на досвід США, Китаю, ОАЕ та Швейцарії – правовий, економічний, соціально-психологічний.

Правовий напрямок реформування податкової системи полягає у наступному.

1. Адаптація податкового законодавства відповідно до стандартів Європейського Союзу, що дасть змогу стандартизувати податкову систему та уникнути певних прогалин, які є в сучасних нормативно-правових актах.

2. Законодавчо сформувавши та закріпивши план довгострокового розвитку системи, щоб при зміні політичного становища в країні шлях реформування не можна було повернути назад.

3. Розробити систему завдань та цілей в короткостроковій перспективі для поступового та безболісного вдосконалення з врахуванням довгострокових орієнтирів.

4. Законодавчо розробити та впровадити систему податкових стимулів для малого та середнього бізнесу за прикладом США.

5. Реформувати систему податкових пільг та преференцій в бік справедливого їх надання усім формам та розмірам власності.

6. Удосконалити систему штрафів, розробивши прогресивну шкалу для суб'єктів, які систематично невчасно сплачують податки; збільшити розмір штрафів і також запровадити прогресивну шкалу для суб'єктів які неодноразово ухиляються від сплати податків.

Наступним напрямком реформування, як було зазначено вище, є економічний. Основні пропозиції вдосконалення полягають в наступному.

1. Зниження кількості податків – окремі податки та податкові платежі доцільно об'єднати в один з метою спрощення системи адміністрування та зниження затрат на їх збирання.

2. Зниження податкових ставок на певні податки – порівняно з іншими розвинутими країнами в Україні спостерігаються досить високі ставки податків, зокрема ставка ПДВ. На нашу думку, ставку ПДВ на певні споживчі товари потрібно знизити, щоб зменшити податковий тиск на кінцевих споживачів, які фактично і сплачують ПДВ.

3. Запровадження системи диференціації ставок для деяких податків, зокрема на податок на прибуток – це дасть змогу захистити та зменшити тиск на малі підприємства, а також допоможе отримувати справедливий податок з великих суб'єктів господарювання.

4. Розробити систему та прив'язати розмір податку на доходи фізичних осіб відповідно до розвитку економіки. Сьогодні, на наш погляд, ставка на доходи фізичних є надмірно високою, чим спричиняє уникнення оподаткування. Тому її потрібно знизити до прийнятної для населення рівня, а з розвитком економічного стану країни підвищувати до обґрунтованого рівня.

Подані нами пропозиції позитивно вплинуть на розвиток національної економіки. За рахунок зміни податкового клімату в країні підприємства зможуть вийти з тіні, і тим самим будуть стимулювати розвиток економічного стану країни.

Щодо соціально-психологічного напрямку реформування податкової системи держави, наші висновки наступні. Держава повинна піклуватися розвитком фіскальної грамотності населення з метою підвищення податкової етики і культури платників в даній сфері. Повинні бити запущені освітні рекламні кампанії на телебаченні, в соціальних мережах, в Інтернеті. Необхідно донести основні аспекти важливості оподаткування, показати переваги сплати податків з доходів фізичних осіб, переваги від надходження податків до бюджету, та як наслідок, можливий розвиток інфраструктури в разі наповнення бюджету в повній мірі.

Висновки. Отже, підсумовуючи все вищесказане, можна зробити висновок, що хоча в Україні є досить багато проблем в сфері оподаткування, проте є потенціал до швидкого та ефективного вдосконалення. Використовуючи закордонний досвід, який країни здобули за багато років, можна обминути основні помилки у розвитку системи оподаткування. Запропонований нами комплекс заходів по реформації податкової системи України є лише частиною необхідних заходів для розвитку оподаткування, але впровадження даних пропозицій може позитивно змінити соціально-економічне становище країни, і підняти авторитет держави на міжнародній арені.

Список використаних джерел:

1. Податковий кодекс України від 22.05.2019. №2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 24.05.2019).
2. Карлін М. І., Ліповська-Маковецька Н. І. Податкові системи країн Америки: навч. посіб. Луцьк: Вежа-Друк, 2015. С. 11-31.
3. Податкова система Китаю. Офіційний портал Державної Фіскальної служби. 2019. URL: <http://sfs.gov.ua/arkhiv/modernizatsiya-dps-ukraini/arkhiv/mijnarodniy-dosvid-rozvitk/dosvid-modernizachii-krain-svity/kutai/?print> (дата звернення: 10.05.2019).
4. Карлін М. І., Ліповська-Маковецька Н. І. Податкові системи країн Азії: навч. посіб. Луцьк: Вежа-Друк, 2016. С. 11-22, 105-108.
5. Кваша Т. К. Досвід Швейцарії із розподілу податкових повноважень і надходжень між рівнями влади. *Економічний аналіз. Наук. Ж-л.* 2016. №1. С. 123-137.
6. Податкова система: навч. посіб. / Баранова В. Г. та ін.; за ред. В. Г. Баранової. Одеса: ОНЕУ. 2014. С. 128-182.
7. Подоляничук О. А. Податок на додану вартість: суть та стан первинного обліку. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. Наук. Ж-л.* 2017. №1. С. 82-101.
8. Митний кодекс України від 22.05.2019. №4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (дата звернення: 24.05.2019).

Рецензент д.е.н., професор Вахович І.М.

УДК 336:336.7

Карлін М.І., д. е. н., професор

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,

ВПЛИВ ТОКСИЧНИХ АКТИВІВ ТА КРЕДИТІВ НА СТАН ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

В статті проаналізовано негативний вплив токсичних активів та кредитів на стан фінансової безпеки країн, що розвиваються, та України зокрема; обґрунтовані шляхи протидії цьому явищу.

Ключові слова: токсичні активи, деривативи, токсичні кредити, інсайдерські кредити, субстандартні запозичення, фінансова безпека.

Karlin M.

INFLUENCE OF TOXIC ASSETS AND LOANS ON THE COUNTRY FINANCIAL SAFETY

The article analyzes the negative impact of toxic assets and loans on the financial security of developing countries and Ukraine in particular; the ways of counteracting this phenomenon are substantiated.

Key words: toxic assets, derivatives, toxic loans, insider loans, subprime borrowing, financial security.

Карлин Н. И.

ВЛИЯНИЕ ТОКСИЧНЫХ АКТИВОВ И КРЕДИТОВ НА СОСТОЯНИЕ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СТРАНЫ

В статье сделан анализ негативного влияния токсичных активов и кредитов на состояние финансовой безопасности стран, которые развиваются, в том числе и Украины; выявлены направления противостояния этому явлению.

Ключевые слова: токсичные активы, деривативы, токсичные кредиты, инсайдерские кредиты, субстандартные заимствования, финансовая безопасность.

Постанова проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Поширення токсичних активів і кредитів в останні десятиліття у більшості країн світу та в Україні зокрема ставить під сумнів досягнення поставлених завдань щодо забезпечення їх фінансової безпеки. Водночас токсичні активи і кредити захоплюють все більшу кількість сфер використання фінансів у розвиткових країнах, що ставить під загрозу ефективне функціонування їх економічних систем. Все це обумовлює необхідність глибшого дослідження таких понять як токсичні активи і токсичні кредити та особливостей їх регулювання у рамках окремих країнах та світової фінансової системи загалом.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. У роботах таких зарубіжних та вітчизняних вчених і практиків, як: Д. Аджемоглу, В. Андрущенко, О. Барановський, О. Білорус, С. Волков, О. Гаврилюк, Р. Дернберг, В. Дубровський, Ф. Журавка, Ю. Козак, В. Козюк, С. Кораблін, П. Кругман, Т. Лавнікевич, Е. Лукас, Д. Робінсон, О. Рогач, Ж. Санір, А. Смирнов, В. Суторміна, С. Сутирін, А. Погорлецький, М. Полікутік, Ю. Уманців, В. Федосов та інших основна увага приділяється аналізу використання окремих елементів фінансів, що не забезпечені належними активами та негативно впливають на фінансову безпеку окремих країн. Водночас необхідні додаткові дослідження причин швидкого розповсюдження токсичних активів в сучасних умовах, що дозволить повніше виявити їх структуру та розробити відповідний механізм регулювання використання таких активів.

Метою статті є виявлення змісту та структури токсичних активів та токсичних кредитів і обґрунтування шляхів їх обмеження у країнах світу, насамперед у тих, які гостро потребують іноземних інвестицій, що позитивно вплине на їх фінансову безпеку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Термін «токсичний» актив був введений в ужиток під час фінансової кризи 2008-2009 рр. і використовується по відношенню до іпотечних цінних паперів, облігацій, забезпечених борговими зобов'язаннями і кредитних дефолтних свопів, які не могли бути продані після того, як вони принесли своїм власникам значні збитки [1]. Розширення практики використання подібних інструментів в останні роки може призвести до дестабілізації світової фінансової системи в найближчі роки, про що свідчить історія розвитку фінансових систем країн світу у першому десятиріччі XXI століття. Так, однією з головних причин світової економічної кризи 2008-2009 рр. стало те, що зросла заборгованість всіх видів, зокрема й за іпотечними кредитами. Зокрема, у США заборгованість всіх видів приблизно у 52 разу перевищила обсяг грошової бази [2, с. 6]. А за даними Банку міжнародних розрахунків Базель, Швейцарія) обсяг глобального внутрішнього боргу за 2007 р. виріс на 12,6 % та досяг 51,1 трлн дол США. За цей же період збільшився й на 9 % обсяг заборгованості і в США – основній країні кризових явищ [2, с. 8]. Україна за останні десять років накопичила значний державний борг, який не в змозі обслуговувати без перекредитування. Шахрайство та інсайдерське кредитування разом з двома валютними кризами в Україні призвели до критичного накопичення необслуговуваних кредитів, які на жовтень 2018 р. становили 54,6 % в активах банків, що з подальшою девальвацією може призвести нашу країну до дефолту [3, с. 9]. Загалом, причиною поширення токсичних активів та кредитів в останні десятиліття став відрив

фінансового сектору від реального виробництва та його домінування над останнім. Це стало можливим в результаті надмірного функціонування ідеї вільного фінансового ринку та заперечення необхідності його державного регулювання. Світова економічна криза 2008-2009 рр. показала, що подібні ідеї є хибними, але розроблені багатьма країнами відповідні заходи виявилися недостатніми, оскільки за прогнозами багатьох вчених та практиків світ чекає подібна криза в 2020-2021 рр.

Токсичними кредитами є передусім такі, які направлені на розвиток галузей, пов'язаних з виробництвом викопних енергоносіїв та продукування електроенергії з них, що сприяє потеплінню клімату на планеті та погіршенню стану екологічної ситуації в світі загалом. Тому багато провідних банків світу та інших фінансових установ починають згортати кредитування подібних проектів. До токсичних кредитів також доцільно віднести й «субстандартні запозичення» (тобто, надання кредитних ресурсів клієнтам з пониженим кредитним рейтингом за ставкою, вищою за основну), що негативно впливає на фінансову безпеку окремих країн і не тільки. Зокрема, надмірне надання субстандартних кредитів, на думку окремих вчених, стало причиною глобальної фінансової кризи 2008-2009 рр. [4, с.73]. Токсичними кредитами є й міжнародні кредити, що надаються більш розвинутою країною тій країні, яка має значну зовнішню заборгованість або взагалі знаходиться на межі дефолту, тому змушена брати не завжди вигідні зовнішні кредити, які можуть зашкодити її майбутньому розвитку. Досить часто подібні кредити надає Китай країнам Африки та Азії, що викликає масове незадоволення жителів цих країн (аж до збройного протистояння окремих націоналістичних груп з китайськими інвесторами, як це, зокрема, відбувається в Пакистані). Основна претензія до китайських кредитів у рамках міжнародного проекту «Шовковий Шлях» полягає в тому, що вони збільшують ризики дефолту у країнах, що розвиваються, з нестабільною економікою [5]. З 68 країн, що активно залучені у даний проект, виділяють 23 країни з кредитним рейтингом нижче інвестиційного, а також 8 країн, що знаходяться у зоні найбільшого ризику. Тому ряд країн починає призупиняти або відмовлятися від подібних проектів. Так, на середину літа 2018 р. ті чи інші причини відміни чи затримки проектів в рамках «Шовкового шляху» були відмічені в 234 із них, а прем'єр-міністр Малайзії М. Мохаммад взагалі зупинив їх реалізацію, оскільки вони носять кабальний характер для його країни. Загалом, багатомільярдну ініціативу Китаю «Один пояс – один шлях» критикують у багатьох країнах, оскільки вона призвела до реалізації надміру дорогих будівельних проектів та сумнівних контрактів, унаслідок яких бідні країни потерпають від обтяжливих позик, що змушує їх переглядати ці схеми. В цьому плані досить складною є й ситуація в Європі, де КНР, враховуючи фінансові проблеми ряду країн, реалізує проект «16+1», до якого в 2019 р. приєдналася й Греція. З одного боку, це пов'язано з тим, що китайські кредити є значно дешевшими, а, з другого боку, Китай надає їх під певні політико-економічні умови, що говорить про їх токсичність. Зокрема, до останніх відноситься не визнання Тайваню окремою країною, припинення контактів з лідером Тибету Далай-ламою, країну якого окупував Китай тощо [6]. Крім того, значною проблемою при отриманні дешевих кредитів від КНР менш розвинутих країнами є отримання значних податкових та екологічних пільг, обов'язковість використання ними китайських працівників та обладнання з КНР, що не дозволяє розвивати власну промислову базу цих країн та забезпечувати робочими місцями своїх громадян.

Згідно досліджень експертів [7, с. 29], ключовими тенденціями української банківської системи в сучасних умовах є: високий рівень проблемних (токсичних) активів; системне зниження рівня адекватності капіталу; високий рівень валютних ризиків; втрата довіри до банків з боку населення; масовий відтік депозитів; недостатній рівень систем ризик-менеджменту в банках тощо. Для України токсичними кредитами в останні роки стали виступати так звані інсайдерські кредити, тобто кредити, які надаються банками пов'язаним з ними особам [8]. Ситуація змінилася в

кращу сторону у 2015 р., коли відбулося розкриття власників та кінцевих бенефіціарів банків, а також завдячуючи діям НБУ, щодо виявленню пов'язаних з банками осіб. Загалом чим повільніші будуть зміни, орієнтовані на розвиток ринків капіталу та поглиблення корпоративного кредитування в Україні, тим більше банки будуть обмежені у розвитку альтернативних напрямів кредитування. Тому Україні треба орієнтуватися на документи ЄС з цього питання. Зокрема, Європейська Комісія у 2012 р. створила Групу високого рівня експертів з питань реформування банківської системи, рекомендації якої були покладені в основу прийнятих Європейською Комісією у січні 2014 р. нормативних документів щодо недопущення можливості банкрутства банків, регулювання тіншового банківського капіталу тощо.

Новим елементом токсичних активів в останні два десятиліття стали токсичні цінні папери. До них відносимо такі цінні папери, які не мають реальної цінності («сміттєві» цінні папери), що використовуються передусім для спекулятивних операцій та отримання надприбутків у короткостроковій перспективі. До них насамперед відносяться похідні (вторинні) цінні папери, або деривативи, не забезпечені відповідними активами. Їх масове використання перед світовою кризою 2008-2009 рр., як вважає абсолютна кількість експертів, стало головною причиною цієї кризи. Серед них особливе місце посідає випуск не забезпечених іпотечних цінних паперів, а також депозитарних розписок, які приносять високі доходи. У певній мірі розширенню їх випуску посприяв розвиток так званої «тіншової банківської системи». Суть цієї системи полягає в наступному [9, с. 180-182]. Банки або інші організації надають кредити на кшталт іпотечних, потім ці пакети кредитів збирають, а акції в пакетах продають в інвесторам. Якщо інвестори отримують достовірну інформацію про ризики тих фінансових продуктів, які купують, то механізм сек'юритизації використовувати, але якщо подібної інформацією інвестор не володіє, це може викликати фінансову кризу, що у певній мірі й посприяло початку кризи 2008-2009 рр. Справа полягала в тому, що пакети кредитів оцінили неправильно почасти через проблеми стимулів, оскільки платники та сек'юритизатори підкупили рейтингові агентства. Складність полягала в тому, що прості сек'юритизовані пакети кредитів стали основою створення нових похідних цінних паперів, які розділили вихідні цінні папери на транші на основі ієрархії ризиків. Відповідно, рейтингові агентства оцінили ці транші як ризиковані, і часто надавали їм низький рейтинг. Безпечніші транші пакетували і купували з відносно високим рівнем позикових коштів. Покупцями цих активів були великі глобальні інституції (пенсійні фонди, благодійні фонди, суверенні фонди добробуту), які не розуміли ризику подібних цінних паперів (вони поклалися на оцінки рейтингових агентств), але їх приваблював прибуток. Кризовим наслідком такої недбалості стало значне порушення балансу у найбільших фінансових інституціях, що в кінцевому підсумку й породило кризові явища у фінансовій системі спочатку США, а потім й інших країн.

Іпотечні кризи в Казахстані та в США в 2007 р. стали початком розгортання світової фінансової кризи в 2008-2009 рр., що вимагає пошуку відповідних запобіжників проти масового використання деривативів на майбутнє. Як показує досвід з цього питання Банку Канади, центральний банківський регулятор повинен не допускати на ринок не забезпечених цінних паперів з високою дохідністю. Це й дозволило фінансовому ринку Канади безболісно пройти кризу 2008-2009 рр. Тому цей досвід групою G20 рекомендують взяти на озброєння для всіх регуляторів фінансового ринку. Це стосується й України, хоча фінансовий ринок нашої країни поки знаходиться на початковому етапі розвитку. Зокрема, у США у 2010 р. був прийнятий акт Додда-Франка щодо реформування фінансового сектора та захисту споживачів і створений додатковий орган з регулювання фінансів – Рада з нагляду за фінансовою стабільністю. У 2013 р. ЄС запровадив європейський ринок регулювання інфраструктури, створений для регулювання обігу на ринку позабіржових деривативів та ряду інших видів діяльності. Водночас ці та інші регулятивні документи не в повній

мірі вирішили вказані проблеми на ринку цінних паперів. Тому експерти попереджують, що за 2008-2018 рр. склалися дуже вигідні умови для стрімкого розвитку світового ринку цінних паперів, що може призвести до фінансової кризи у наступні роки [10, с. 50]. Зокрема, у вказаний період німецький фондовий індекс DAX від падіння в березні 2009 р. підскочив у 2018 р. більш ніж утричі, а американський Dow Jones зріс за цей період у п'ять разів. Вірогідність вказаної кризи також обумовлюється розгортанням торгової війни між США та КНР, а також між США та ЄС, яку у 2019 р. вдалося тільки частково пригальмувати.

Для банківської системи України в останні роки характерне домінування державних банків, що, крім всього іншого, призвело до існування високого рівня проблемних боргів у ній. Ці борги, на наш погляд, також доцільно віднести до токсичних кредитів, які можуть дестабілізувати фінансову систему України. Враховуючи надмірно високий рівень таких боргів, можна стверджувати, що українські державні банки поки не виконують стабілізаційної функції. Все це вимагає проведення «роздержавлення» банківської системи України, направленої на суттєве зменшення у ній частки державних банків, які поки фокусують у себе більше 50 % активів всіх банків нашої країни, а також подальшої лібералізації банківської системи. З початку лютого 2019 р. почав діяти Закон України «Про валюту та валютні операції», відповідно до якого банкам делеговано можливість самостійно визначати систему заходів валютного нагляду, який може базуватися на використанні різних критеріїв, що дозволить посилити контроль за використанням токсичних активів. Згідно вказаного закону дозволена репатріація дивідендів у іноземній валюті за 2018 р., а сума репатріації дивідендів збільшена з 7 млн до 12 млн євро в місяць. Водночас, бізнесу вже не потрібно буде резервувати кошти в гривні для покупки валюти за один день до проведення подібної операції. Крім того, збільшено терміни розрахунків з 180 до 365 днів за зовнішньоекономічними контрактами, а операції за експортно-імпортними контрактами на суму менш ніж 150 тис. грн відтепер не вимагатимуть валютного нагляду. Також відмінено індивідуальні ліцензії на валютні операції, а їх замінено на систему е-лімітів. Фізичні особи тепер можуть обміняти валюту в режимі он-лайн. У майбутньому планується поступово відмовитися від обмежень щодо репатріації дивідендів, що поки стримує інвестиційну привабливість України. Згідно Постанови Правління НБУ № 65 від 05.05. 2019 р., Національний банк України звільняє учасників ринку цінних паперів від необхідності отримувати ліцензії на валютні операції, а для страхових компаній пом'якшує вимоги для їх отримання.

Ці та інші заходи повинні посилити довіру до НБУ та банківської системи України загалом. Поки ж баланс довіри/недовіри до НБУ є на користь недовіри. Тому, за розрахунками експертів, до 80 млрд дол США в Україні зберігається поза банками, зокрема на руках у населення, негативно впливаючи на стан банківського кредитування в нашій країні. Тому необхідне посилення дієвості політики НБУ та підвищення довіри до банківської системи загалом, що дозволить покращити ефективність функціонування кредитного ринку в Україні. Також треба активніше запроваджувати заходи Плану дій BEPS, щоб зменшити виведення коштів з України в офшори, а також посилити контроль за надання кредитів від нерезидентів. Статистика щодо надходжень негарантованих кредитів – позик від нерезидентів, за якими відсутнє забезпечення, свідчить про пов'язаність кредитора і боржника.

Висновки та пропозиції. Термін «токсичний» актив використовується по відношенню до іпотечних цінних паперів, облигацій, забезпечених борговими зобов'язаннями і кредитних дефолтних свопів, які не могли бути продані після того, як вони принесли своїм власникам значні збитки. Особливим елементом токсичних активів в останні два десятиліття стали деривативи, до яких відносять такі цінні папери, що не мають реальної цінності та використовуються передусім для спекулятивних операцій та отримання надприбутків у короткостроковій перспективі. Токсичними кредитами є такі, які направлені на розвиток галузей, пов'язаних з виробництвом

викопних енергоносіїв та продукування електроенергії з них, що сприяє погіршенню стану екологічної ситуації в світі загалом, а також й «субстандартні запозичення». Токсичними кредитами виступають й міжнародні кредити, що надаються більш розвинутою країною тій країні, яка має значну зовнішню заборгованість, тому змушена брати не завжди вигідні зовнішні кредити, які можуть зашкодити її майбутньому розвитку. Для боротьби з токсичними активами центральний банківський регулятор не повинен допускати на ринок не забезпечених цінних паперів з високою дохідністю. Для забезпечення фінансової безпеки України необхідне посилення дієвості політики НБУ та підвищення довіри до банківської системи загалом, що дозволить покращити ефективність функціонування кредитного ринку в Україні.

Список використаних джерел:

1. Токсичні активи. Режим доступу: <https://allfi.biz/end/T/toxicassets.php>.
2. Смирнов А. «Кредитный пузырь» и перлокация финансового рынка. *Вопросы экономики*. 2008. №10. С. 4–30.
3. Дубровський В. Економічна безпека: макрофінансовий вимір і рекомендації. *Дзеркало тижня*. 26 квітня 2019.
4. Санір Ж. Наскільки тяжко, наскільки довго (спроба прогнозування глибини і тривалості кризи). *Економіка України*. 2008. №10. С. 73–93.
5. Колдобины Шелкового пути. Почему страны все чаще выходят из главного международного проекта Китая. Режим доступу: <https://carnegi.ru/commentary/77125>.
6. Лукас Е. Легка здобич для Пекіна. *Український тиждень*. 8 травня 2019.
7. Гриджук Д. М. *Ефективність банківської діяльності в умовах посткризової трансформації глобальної економіки* : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. ек. наук : спец. 08.00.08 «гроші, фінанси і кредит». Київ, 2019. 37 с.
8. Козюк В. Інсайдерське кредитування: що не можна забути, що не можна повторювати. Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/columns/2019/04/24/647309/>.
9. Спенс М. Нова конвергенція. Київ: Темпора, 2017. 352 с.
10. Екерт Д., Чепітс Г. Вашому капіталу загрожує шість сценаріїв. *Український тиждень*. 3 жовтня 2018.

УДК 330.5 : 330.4

Мажаров Д.В., аспірант

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВИХ ЗВ'ЯЗКІВ МІЖ ПРИБУТКОВІСТЮ ТА ЕФЕКТИВНІСТЮ В БАНКІВСЬКОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ

У статті на основі тесту Грейджера було досліджено причинно-наслідкові зв'язки між ефективністю операційною діяльністю банків та їх прибутковістю. Отримані результати підтвердили наявність суттєвої різниці між кореляційним та причинно-наслідковим зв'язком між змінними. Каузальності не було виявлено між рентабельністю активів та рентабельністю капіталу, проте рентабельність активів ROA є причинною за Грейджером по відношенню до ефективності операційної діяльності банку, яка оцінювалась у нашому випадку коефіцієнтом дієздатності CIR. Рентабельність активів ROA українських банків робить значний внесок у прогноз ефективності операційної діяльності CIR, причому протилежне не вірно – змінна CIR не є каузальною по відношенню до ROA.

Ключові слова. Ефективність банку, операційна ефективність, ROA, ROE, CIR, прибутковість банку, тест Грейджера.

Мажаров Д.В.

ИССЛЕДОВАНИЕ ПРИЧИННО-СЛЕДСТВЕННОЙ СВЯЗИ МЕЖДУ ДОХОДНОСТЬЮ И ЭФФЕКТИВНОСТЬЮ В БАНКОВСКОМ СЕКТОРЕ УКРАИНЫ

В статье на основе теста Грейджера были исследованы причинно-следственные связи между эффективностью операционной деятельностью банков и их прибыльностью. Полученные результаты подтвердили наличие существенной разницы между корреляционной и причинно-следственной связью между переменными. Каузальности не было обнаружено между рентабельностью активов и рентабельностью капитала, однако рентабельность активов ROA является причинной за Грейджером по отношению к эффективности операционной деятельности банка, оценивалась в нашем случае

коэффициентом дееспособности CIR. Рентабельность активов ROA украинских банков вносит значительный вклад в прогноз эффективности операционной деятельности CIR, причем обратное не верно - переменная CIR не является каузальной по отношению к ROA.

Ключевые слова. Эффективность банка, операционная эффективность, ROA, ROE, CIR, прибыльность банка, тест Грейнджера.

Mazharov D.

ANALYZES OF THE CAUSALITY BETWEEN PROFIT AND EFFICIENCY IN THE BANKING SECTOR OF UKRAINE

In the article on the basis of Granger test, the causal relationships between the operational efficiency of the banking business and its profitability were investigated. The results confirmed the existence of a significant difference between the correlation and the causal relationship between the variables. The causality was not found between asset returns and return on capital, but return on assets ROA according to Granger test is causal relative to the operational efficiency of the bank, which was evaluated in our case by the CIR capability. The return on assets ROA of Ukrainian banks makes a significant contribution to the forecast of the operational effectiveness CIR, while the opposite is incorrect - the CIR variable is not causal to ROA.

Keywords. Bank efficiency, operational efficiency, ROA, ROE, CIR, bank profitability, Granger test.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Коли мова йде про результативність банківської діяльності найчастіше мають на увазі показники прибутковості або ефективності, які, незважаючи на наявність багатьох спільних ознак з економічної точки зору представляють принципово різні концепції. Концептуальна відмінність прибутковості від ефективності полягає в тому, що прибутковість виступає інструментом усередненої оцінки діяльності деякої економічної структури в рамках певного часового інтервалу, ефективність ж оцінює результати окремої операції, процесу або проекту. Ефективні банки можуть використовувати мінімум своїх ресурсів для отримання максимальних результатів, що дає можливість підвищити стійкість таких банківських установ. Бергер і Хамфрі [10] стверджують, що успіх або невдача всіх компаній залежить передусім від можливості перетворення їхніх вхідних ресурсів на вихідні результати. У цьому контексті основною метою діяльності банків є досягнення ефекту економії обсягу та масштабу в активних та пасивних операціях за рахунок депозитів, кредитів та надання банківських послуг.

Формування гнучкої системи управління банківськими ресурсами, активними та пасивними операціями сьогодні неможливе без встановлення причинно-наслідкового зв'язку між показниками прибутковості та ефективності, що дало б змогу суттєво покращити прогнозування результативності діяльності банківських установ.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблемам дослідження ефективності та прибутковості банківського бізнесу присвячено чимало наукових досліджень та публікацій, серед яких слід виділити роботи А. Бергера Д. Хемпфрея [1], Б. Кишакевича [3],[4], С. Кумара [5] та інших. Незважаючи на наявність значної кількості наукової літератури, в якій розкриваються у різних ракурсах різні підходи до аналізу та моделювання результативності банківської діяльності, проблемам виявлення причинно-наслідкових зв'язків між ефективністю та прибутковістю, особливо стосовно вітчизняної банківського сектору, присвячено надзвичайно мало публікацій.

Мета статті – дослідження причинно-наслідкових зв'язків між прибутковістю та ефективністю українських банків за допомогою тесту Грейнджера на причинність.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для визначення характеру взаємозв'язку між ефективністю та прибутковістю українських банків нами було використано тест Грейнджера на причинність (Granger causality test) - процедура перевірки причинно-наслідкового зв'язку («причинності по Гренджеру») між часовими рядами, яка була вперше запропонована у 1969 році [3]. Ідея тесту полягає в тому, що значення (зміна)

часового ряду x_t , що є причиною змін часового ряду y_t , мають передувати змінам цього часового ряду, і крім того, повинні вносити суттєвий вклад в прогноз його значень. Якщо ж кожна з змінних вносить істотний внесок в прогноз іншої, то, можливо, існує деяка інша змінна, яка впливає на обидві. Тест на Причинність по Гренджеру застосовується зазвичай до стаціонарних часових рядів. Тест Гренджера на причинність припускає, що інформація, що відноситься до передбачення змінних, міститься виключно в часових рядах цих змінних. Оскільки нами використовуються панельні дані, тест Гренджера включатиме оцінку наступної пари регресій:

$$x_{it} = \sum_{i=1}^n a_i^x x_{it-i} + \sum_{j=1}^n b_j^x y_{it-j} + u_{it}^x \quad (1)$$

$$y_{it} = \sum_{i=1}^n c_i^y y_{it-i} + \sum_{j=1}^n d_j^y x_{it-j} + u_{it}^y \quad (2)$$

де панельні дані x_{it} та y_{it} представляють попарно коефіцієнт дієздатності CIR, рентабельність активів ROA та рентабельність власного капіталу ROE українських банків за період з 2008 по 2017 роки. Таким чином, слід перевірити три пари панельних даних (CIR, ROA), (CIR, ROE) та (ROA, ROE) на існування причинно-наслідкового зв'язку з допомогою тесту Грейнджера.

Для кожної регресії нульова гіпотеза полягає в тому, що коефіцієнти при лагах другої змінної величиною одночасно дорівнюють нулю. В контексті векторної авторегресії (VAR) змінна x_t буде причиною y_t , якщо коефіцієнти при лагах x_t в першому рівнянні статистично значущі $\left(\sum_{i=1}^n d_i \neq 0\right)$, а коефіцієнти при лагах y_t другому рівнянні статистично незначущі $\left(\sum_{i=1}^n b_i = 0\right)$ і навпаки.

Для знаходження причинно-наслідкового зв'язку між ефективністю операційної діяльності банку та його прибутковістю нами було сформовано один масив панельних даних CIR (cost to income ratio), який визначає рівень операційної ефективності банку та два масиви панельних даних ROA (Return on assets) та ROE (Return on equity), які характеризують рівень прибутковості банку. Статистичну вибірку було сформовано із коефіцієнтів CIR, ROA та ROE 20 найбільших за активами українських банків за період з 2008 по 2017 роки у річному розрізі.

Для оцінювання операційної ефективності банку нами було вибрано коефіцієнт CIR (cost to income ratio), який дуже часто використовується особливо західними банками у фінансовому менеджменті і дає чітку та інтуїтивно зрозумілу інформацію стосовно ефективності функціонування банку. CIR активно використовується в усьому світі для оцінки ефективності банку інвесторами, акціонерами, рейтинговими агентствами і т.д. Цей показник у вітчизняній літературі дістав назву коефіцієнта дієздатності і обчислюється шляхом визначення відношення операційних витрат до операційних доходів банку:

$$CIR = \frac{\text{Операційні витрати}}{\text{Операційні доходи}} \quad (3)$$

До операційних витрат зазвичай відносять витрати, пов'язані з утриманням інфраструктури банку – заробітну плату, податки, витрати на рекламу, орендні платежі та ін. CIR відповідає на питання - скільки гривень знадобилося витратити, щоб згенерувати одну гривню доходу

У ролі показників прибутковості діяльності банків було взято коефіцієнти ROE та ROA. ROA (Return on Assets) – показник рентабельності використання активів банку. Розраховується як відношення прибутку банку після оподаткування на звітну дату до середньої вартості використовуваних банком активів за відповідний період і виражається у процентах:

$$ROA = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Середні загальні активи}} \quad (4)$$

ROE (Return on Equity) – показник використання акціонерного капіталу банку. Розраховується як відношення прибутку банку після оподаткування на звітну дату до середньої вартості акціонерного капіталу за відповідний період і виражається у процентах. Його значення особливо важливим є для акціонерів банку, оскільки воно приблизно дорівнює рівню дивідендів, тобто розміру чистого прибутку, який отримуватимуть акціонери від інвестування власного капіталу.

$$ROE = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Середній власний капітал}} \quad (5)$$

Із результатів обчислення коефіцієнтів рентабельності активів та пасивів та коефіцієнта дієздатності банків, який характеризує рівень ефективності операційної діяльності банківських установ, які представлено у таблиці 1 легко бачити, що найскладнішим для вітчизняної банківської системи був 2016 рік, який ще назвали роком банкопаду в Україні. Усі вищезгадані показники сягнули тоді своїх мінімальних значень за весь час спостережень. У 2017 році ситуація дещо покращилась, але ефективність операційної діяльності залишилась надзвичайно низькою – найнижчою з 2008 року за винятком 2016 року.

Таблиця 1.

Українські банки із найбільшим та найменшим значенням коефіцієнту дієздатності CIR станом на 1.01.2019

1	ПАТ КБ"Фінансова ініціатива"	1,19%
2	ПАТ "Сітібанк"	14,12%
3	АТ "Банк авангард"	26,66%
4	ПАТ КБ "центр"	26,91%
5	ПАТ "Європромбанк"	27,15%
6	ПАТ "ІНГ Банк Україна"	31,58%
7	ПАТ "Ідея Банк"	35,87%
8	ПАТ "МІБ"	37,01%
9	АТ "Прокредит банк"	37,08%
10	ПАТ "Сбербанк"	39,52%
11	ПАТ "Банк альянс"	40,21%
12	ПАТ "Креді Агріколь банк"	40,89%
13	ПАТ "А - банк"	45,40%
14	АТ "ОТП банк"	45,60%
15	ПАТ "Банк фамільний"	47,69%

70	ПуАТ "КБ "Акордбанк"	95,95%
71	ПАТ АКБ "Львів"	97,00%
72	ПАТ "Оксі банк"	99,51%
73	ПАТ КБ "Приватбанк"	103,93%
74	ПАТ "Діві банк"	108,97%
75	ПАТ АКБ "Аркада"	109,11%
76	АТ "Альпарі банк"	112,14%
77	АБ "Кліринговий дім"	113,66%
78	Укр.банк реконстр.та розв.	114,83%
79	ПАТ "Укрсоцбанк"	117,65%
80	АТ "Правекс банк"	125,52%
81	ПАТ "РВС банк"	127,47%
82	ПАТ "Скай банк"	151,16%
83	АТ "БМ банк"	406,64%
84	ПАТ "БТА банк"	765,66%

* Побудовано автором за даними [2]

Динаміку середніх значень змінних CIR, ROA, ROE як загальну їх описову статистику представлено на рис. 1 та у табл. 2. Слід відзначити, що більшість українських банків

працювали за весь аналізований період із збитками та відповідно продемонстрували від'ємні значення ROA та ROE.

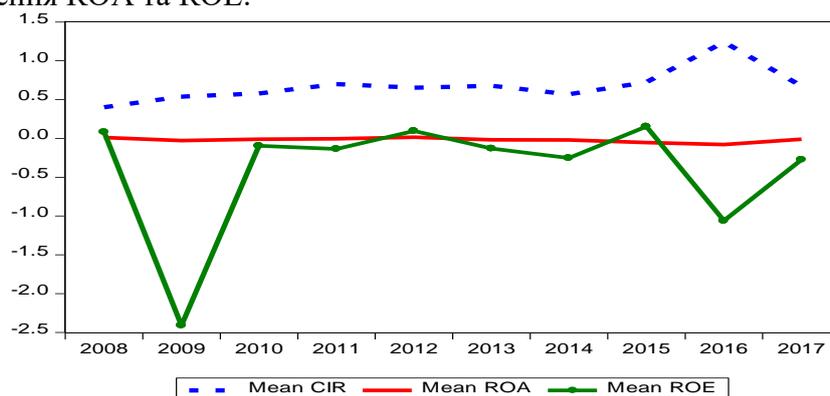

Рис. 1. Середні значення CIR, ROA, ROE

* Побудовано автором за даними [2]

Таблиця 2.

Описова статистика панельних даних CIR, ROA та ROE

	CIR	ROA	ROE
Mean	0,67	-0,02	-0,40
Median	0,54	0,00	0,03
Maximum	8,19	0,13	8,89
Minimum	0,08	-0,75	-46,27
Std. Dev.	0,75	0,10	3,59
Skewness	6,86	-4,18	-10,78
Kurtosis	61,83	25,50	136,28
Observations	200,00	200,00	200,00

* Побудовано автором за даними [2]

Оскільки тест Грейджера застосовують як правило до стаціонарних рядів, спочатку нами було проведено перевірку на стаціонарність панельних даних CIR, ROA та ROE. Ми використали тест Левіна-Ліна-Чу на існування одиничних коренів окремо для кожної із змінних CIR, ROA та ROE у річному розрізі для 20 найбільших українських банків за період з 2008 по 2017 роки. Тест показав стаціонарність цих змінних, оскільки нульові гіпотези про існування одиничних коренів можуть бути відхилені для кожної із них (див. табл. 3).

Таблиця 3.

Результати тесту Levin, Lin & Chu на стаціонарність

	Statistic	Prob.
CIR	-5.28395	0.0000
ROA	-3.31530	0.0005
ROE	11.3837	0.0000

* Побудовано автором з допомогою пакету Eviews

Після перевірки на стаціонарність панельних даних CIR, ROA та ROE на основі тесту Грейджера було перевірено існування причинно-наслідкових зв'язків між ними. Дослідження існування каузального зв'язку між цими змінними було проведено з допомогою пакету Eviews та подано в таблицях 4,5. Таким чином, можна стверджувати, що при 5 %-му рівні значущості не має підстав відкинути нульові гіпотези стосовно того, що CIR та ROE не є причиною за Грейнджером ROA, CIR та ROA не є причиною за Грейнджером ROE та CIR не є причиною за Грейнджером ROA. Натомість при лагах від 1 до 6 аналіз показав, що рентабельність активів ROA є каузальною (причинною) для операційної ефективності, яка представлена коефіцієнтом дієздатності CIR. Враховуючи те, що рентабельність активів аж за шість попередніх періодів (років) є статистично значущими у рівнянні регресії, яке визначає коефіцієнт дієздатності CIR,

можна говорити про існування тісного одностороннього причинно-наслідкового зв'язку рентабельністю активів та ефективністю операційної діяльності банку. Іншими словами ROA суттєво покращує прогноз ефективності операційної діяльності банку CIR, причому протилежне не вірно.

Таблиця 4.

Тест Грейнджера (кількість лагів n=2)

ROA does not Granger Cause CIR	180	30.3132	1.E-07
CIR does not Granger Cause ROA		1.38201	0.2413
ROE does not Granger Cause CIR	180	0.72422	0.3959
CIR does not Granger Cause ROE		0.73912	0.3911
ROE does not Granger Cause ROA	180	1.00991	0.3163
ROA does not Granger Cause ROE		0.24941	0.6181

* Побудовано автором з допомогою пакету Eviews

Таблиця 5.

Кореляції між CIR, ROA та ROE українських банків за період 2008-2017 рр.

	CIR	ROA	ROE
CIR	1,00		
ROA	-0,42	1,00	
ROE	-0,03	0,50	1,00

* Побудовано автором з допомогою пакету Eviews

Таким чином, хоча кореляція між ROA та CIR є меншою від кореляції між ROA та ROE, проте на основі тесту Грейнджера можна стверджувати, що зміни ROA передують змінам CIR, тоді як про ROA та ROE цього сказати не можна. Іншими словами, змінна ROA робить значний внесок у прогноз змінної CIR, при цьому змінна CIR суттєвий внесок у прогноз змінної ROA не робить.

Висновки. У статті було реалізовано тест Грейнджера на виявлення причинно-наслідкових зв'язків між ефективністю операційної діяльності банків та їх прибутковістю. Отримані результати підкреслюють наявність суттєвої різниці між кореляцією між змінними та існуванням причинно-наслідкових зв'язків між ними. Так, ніякої каузальності не виявлено між рентабельністю активів та рентабельністю капіталу, тоді як кореляція між ними рівна 0,5. Проте рентабельність активів ROA є причинною за Грейнджером по відношенню до ефективності операційної діяльності банку, яка оцінювалась у нашому випадку коефіцієнтом дієздатності CIR. Цікаво, що ці змінні корелюють менше ніж ROE та ROA, що підтверджує суттєву різницю між кореляційним взаємозв'язком та причинно-наслідковим. Отже, можна стверджувати, що зміни рентабельності активів ROA передують змінам CIR, тоді як рентабельність власного капіталу ROE фактично не корелює із CIR та не є каузальною змінною по відношенню до коефіцієнта CIR. Іншими словами, рентабельність активів ROA робить значний внесок у прогноз ефективності операційної діяльності банку CIR при усіх лагах від 1 до 6, при цьому змінна CIR суттєвий внесок у прогноз змінної ROA не робить.

Список використаних джерел:

- Berger, A.N. Efficiency of Financial Institutions: International Survey and Directions for Future Research / Berger, A.N., Humphrey, D.B.. European Journal of Operational Research, 98(2), 1997. – с. 175-212.
- Показники банківської системи. Офіційний сайт Національного банку України https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593
- Кишакевич, Б.Ю. Використання рейтингових моделей в ризик-менеджменті / Б.Ю. Кишакевич // Вісник Львівської державної фінансової академії. – №16. – 2009 р. – с. 160–169.
- Кишакевич Б. Ю., Мажаров Д. В. Оцінювання ефективності масштабу діяльності українських банків за допомогою DEA-аналізу // Проблеми економіки № 4 (38), 2018. – с. 233-240.
- Kumar, S. An Analysis of Efficiency–Profitability Relationship in Indian Public Sector Banks / Global Business Review, 9(1), 2008. – с.115–129. режим доступу: <https://doi.org/10.1177/097215090700900108>

Рецензент д.е.н., професор Свінцов О.М.

УДК 336.22:330.524.4

Скрипник Г.О., к.е.н., доцент

Цюпа С.В., магістр

Національний університет біоресурсів і природокористування України

ТРЕНДОВА МОДЕЛЬ ЗАЛЕЖНОСТІ РОЗМІРУ ВВП ВІД НАДХОДЖЕНЬ ДО БЮДЖЕТУ

Розвиток ринкових відносин зумовив загострення уваги на проблемних питаннях регулювання державних фінансів загалом і побудови зваженої та ефективної бюджетної політики зокрема. В умовах динамічних змін у економічному середовищі бюджет являє собою не лише централізований фонд фінансових ресурсів держави, а й є важливим інструментом впливу як на макроекономічний стан і стабільний економічний розвиток кожної країни загалом, так і на стійке економічне зростання окремих її суб'єктів господарювання. В статті розглянуто показники надходжень до бюджету та їх залежність від розміру ВВП.

В роботі запропонована трендова модель показує чи присутня залежність ВВП від надходжень бюджету і подальший прогноз цієї залежності відповідно.

Ключові слова: валовий внутрішній продукт; зведений бюджет; податкові надходження; неподаткові надходження, трендове прогнозування.

Skrypnyk H., Tsiupa S.

TREND MODEL OF DEPENDENCE OF GDP DIMENSION FROM ADMINISTRATIVE REVENUE TO THE BUDGET

The development of market relations has led to an intensification of attention to problematic issues of regulating public finances in general and the construction of a balanced and effective budget policy in particular. In conditions of dynamic changes in the economic environment, the budget is not only a centralized fund of financial resources of the state, but is also an important instrument of influence both on the macroeconomic status and stable economic development of each country as a whole, as well as on the steady economic growth of its individual economic entities. The article considers the indicators of budget revenues and their dependence on the size of GDP.

In this paper, the proposed trend model shows whether the dependence of GDP on budget revenues and the subsequent forecast of this dependence, respectively, are present.

Keywords: gross domestic product; consolidated budget; tax receipts; non-tax receipts, trend forecasting.

Скрипник Г.А., Цюпа С.В.

ТРЕНДОВАЯ МОДЕЛЬ ЗАВИСИМОСТИ РАЗМЕРА ВВП ОТ ПОСТУПЛЕНИЙ В БЮДЖЕТ

Развитие рыночных отношений обусловило обострение внимания на проблемных вопросах регулирования государственных финансов в целом и построения взвешенной и эффективной бюджетной политики в частности. В условиях динамических изменений в экономической среде бюджет является не только централизованным фондом финансовых ресурсов государства, но и является важным инструментом влияния как на макроекономическое состояние и стабильное экономическое развитие каждой страны в целом, так и на устойчивый экономический рост отдельных ее субъектов. В статье рассмотрены показатели поступлений в бюджет и их зависимость от размера ВВП.

В работе предложена трендовая модель показывает присутствует зависимость ВВП от поступлений бюджета и дальнейший прогноз этой зависимости соответственно.

Ключевые слова: валовой внутренний продукт; сводный бюджет; налоговые поступления; неналоговые поступления, трендовое прогнозирование.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сьогодні фінансові ресурси держави є важливим фінансовим інструментом, який найкраще характеризує параметри економіки (доходи і витрати бюджету, державні запозичення тощо) і ставить конкретні завдання для розвитку національної економіки України. Саме ці кошти забезпечують соціально-економічний розвиток України і її окремих регіонів. Тому основним завдання держави є вдале формування фінансових ресурсів і їх цільове використання.

Тому ця збалансованість між витрачанням і надходженнями коштів повинна контролюватися, оскільки це може призвести до економічної кризи, збільшення державного боргу, дефіцитів бюджетів усіх рівнів тощо.

Вдала рівновага між формуванням і використанням дозволила би державі використовувати тільки внутрішні джерела наповнення бюджету за допомогою податкових надходжень, неподаткових надходжень, цільових фондів, доходів від операцій з капіталом та інших коштів. Але якщо внутрішніх джерел наповнення державного бюджету мало, можна використати державні запозичення. Проте це буде збільшувати дефіцит бюджету і збільшуватиме державний борг. Розробка і реалізація заходів щодо контролю надходжень до зведеного бюджету потребує адекватного методичного забезпечення прогнозування наслідків діяльності держави в макроекономічному масштабі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення проблеми. Важливу роль для з'ясування основних теоретичних питань фінансових ресурсів держави відіграли праці відомих вчених фінансистів: Н. І. Коваленко [2], О. Д. Василик [1], Г. Я. Шахова [4], В. М. Федосова [3]. Для визначення процесу формування бюджетних ресурсів в сучасних умовах, заслуговують уваги роботи Т. Л. Фролової [5] та О.О. Рожко [6] та багато інших науковців. Для економіко-математичних розрахунків знадобилися праці таких сучасних вчених як В. С. Григорків [7, 8] та О. Ю. Вінничук [9]. Проте проблема формування бюджетних ресурсів держави і їх використання в умовах економічної кризи не є достатньо розкритою, що вимагає подальшого її дослідження.

Цілі статті. Метою даної статті є з'ясування залежності розміру ВВП від основних показників надходжень бюджету та їх прогнозу. Для досягнення даної мети були виконані наступні задачі:

- дослідити основні показники надходжень бюджету та розмір ВВП протягом 2015-2017 рр.;
- побудувати рівняння лінійного множинного кореляційно-регресійного зв'язку;
- здійснити трендове прогнозування залежності ВВП від показників надходження бюджету;
- на основі здійсненого прогнозування з'ясувати чи така залежність є і чи придатна вона для здійснення макроекономічних дослідів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Державні фінанси функціонують на чітко визначених умовах і формуються за рахунок фінансів підприємств та організацій державної і комунальної форм власності. За рахунок цього джерела створюється майже 35 % валового внутрішнього продукту, який є головним об'єктом фінансового розподілу. За умов переходу до ринкових відносин частка державного сектору економіки з року в рік істотно зменшується, проте ще на сьогодні цей сектор відіграє ключову роль у формуванні, розподілі, перерозподілі та використанні фінансових ресурсів держави.

Однією з найважливіших умов розкриття змісту й призначення фінансових ресурсів є виявлення їхнього взаємозв'язку з вартісною структурою валового внутрішнього продукту. В останні роки динаміка ВВП постійно зростає. Але це знижує, з одного боку, ефективність самої фінансової системи, а з другого – негативно позначається на наявній системі розподілу й перерозподілу створюваного продукту (зокрема, перевантаження фінансової системи різними формами перерозподілу ресурсів між верствами населення).

Для проведення аналізу особливостей впливу основних економічних факторів на ВВП в Україні, застосуємо економіко-математичні методи, а саме – кореляційно-регресійний аналіз. Основною метою кореляційного аналізу є встановлення причинних залежностей між явищами, які зумовлені складним комплексом різних за характером і сутністю причин. Перед тим, як побудувати багатофакторну економетричну модель,

визначимо перелік факторів, які мають вплив на динаміку ВВП:

1. *Податкові надходження* - визнаються встановлені законами України про оподаткування загальнодержавні податки і збори та місцеві податки і збори.

2. *Неподаткові надходження* - доходи від власності та підприємницької діяльності; адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності; інші неподаткові надходження.

3. *Доходи від операцій з капіталом*.

4. *Офіційні трансферти* - кошти, одержані від інших органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі [11].

У більшості випадків економічні показники залежать не від одного, а від багатьох сукупно діючих факторів. В нашому випадку на рівень впливають величезний ряд факторів, проте досліджувати ми будемо наступні: податкові надходження; неподаткові надходження; доходи від операцій з капіталом; офіційні трансферти (табл. 1).

Теоретичне рівняння лінійного множинного кореляційно-регресійного зв'язку формалізується так:

$$Y = \alpha + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \beta_4 X_4, \quad (1)$$

де: Y – залежна змінна, $X_1, \dots, X_4$ – незалежні змінні (фактори), $\alpha, \beta_1, \dots, \beta_4$ – невідомі параметри.

Таблиця 1.

Вихідні дані для моделювання залежностей основних факторів ВВП від бюджетних параметрів

Показник	2015 р.	2016 р.	2017 р.
1	2	3	4
ВВП (Y)	1430290	2034430	2445587
Податкові надходження (X1)	409417,5	503879,4	627153,7
Неподаткові надходження (X2)	120006,5	103635,2	128402,3
Доходи від операцій з капіталом (X3)	171,4	191,5	286,9
Офіційні трансферти (X4)	3144,0	4171,6	5967,7

* побудовано за джерелом [10]

Таким чином, процес моделювання зводиться до визначення параметрів $\alpha, \beta_1, \dots, \beta_4$. Стандартним способом вирішення даної проблеми є застосування методу найменших квадратів, що зводить пошук значень параметрів $\alpha, \beta_1, \dots, \beta_4$ до розв'язання системи рівнянь. Сучасне програмне забезпечення, зокрема матричний процесор MS Excel, дозволяє розв'язувати подібні системи рівнянь за методом Крамера. Для пошуку параметрів регресії, застосовуємо в процесорі Excel функції ТРАНСП, МУМНОЖ, МОБР.

Тоді лінійне множинне кореляційно-регресійне рівняння матиме такий вигляд:

$$\hat{y} = 3145728 - 5,1 * X_1 - 8 * X_2 - 8192 * X_3 + 768 * X_4$$

Для виконання трендового прогнозування, потрібно підрахувати згладжене значення Y , тоді ж можна спрогнозувати дані на два роки.

Розраховуємо стандартну помилку рівняння (S_r) за такою формулою:

$$S_r = \sqrt{\frac{\sum (y_t - \hat{y}_t)^2}{n-2}} \quad (2.9) \quad \text{або} \quad S_r = \sqrt{\frac{\sum y_t^2 - a \sum y_t - b \sum ty_t}{n-2}}. \quad (3)$$

Звідси $S(r) = 492690,5$.

Розраховуємо стандартну помилку прогнозу ($S_{\hat{y}_{t+\tau}}$) за такою формулою:

$$S_{\hat{y}_{t+\tau}} = \sqrt{\frac{\sum y_t^2 - a \sum y_t - b \sum ty_t}{n-2}} \cdot \sqrt{1 + \frac{1}{n} + \frac{(\tau + \frac{n-1}{2})^2}{\sum (t - \bar{t})^2}}, \quad \text{де } T - \text{період прогнозування.} \quad (4)$$

Таблиця 2.

Результати прогнозування з врахуванням довірчого інтервалу

Період, роки	Період прогнозування, T	Фактичне значення y_t	Згладжене значення і прогноз $\hat{y}_t$	Стандартна помилка прогнозу	95 % довірчий інтервал	
					нижня границя	верхня границя
1	2	3	4	5	6	7
t_1	-2	1430290	1110689	1,6	-1576609,581	1576609,581
$t_2(\bar{t})$	-1	2034430	1385032	1,1	-1083919,087	1083919,087
t_3	0	2445587	1156854	1,6	-1576609,581	1576609,581
t_4	1	-	1385032	3,1	-1734942,26	1734942,26
t_5	2	-	1613209	5,6	-2331837,02	2331837,02

* побудовано за табл. 1

Визначаємо дев'яносто п'ятивідсоткові довірчі інтервали, які будуть дорівнювати $\pm 2 S_{\hat{y}_{t+\tau}}$. Одержані результати прогнозування з урахуванням довірчих інтервалів приведемо у вигляді графіку рис. 1).

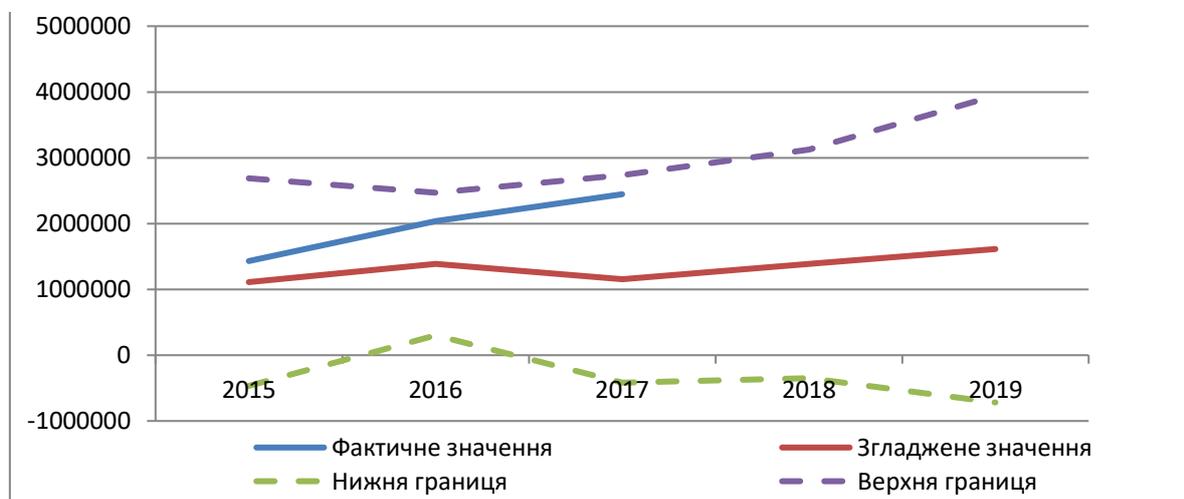

Рис. 1. Прогнозування розміру ВВП в залежності від надходжень зведеного бюджету на 2015-2019 рр.

На основі проведеного дослідження, можна зазначити, що кореляційно-регресійна залежність між ВВП та надходженнями до зведеного бюджету присутня, і, по економіко-математичних розрахунках розмір ВВП дуже коливається, оскільки згладжене значення набагато відрізняється від фактичного. Проте спостерігається позитивна тенденція росту ВВП — головного індикатору економічного розвитку і найповніший показник сумарного обсягу виробництва товарів та послуг за певний період.

Висновки. Отже, на основі показників надходжень до бюджету можна спрогнозувати розмір ВВП і використовувати його для макроекономічних дослідів. Проте для ширшого дослідження, потрібно враховувати більше показників надходжень бюджету, тим самим зробити більш скориговану та точну залежність.

Таким чином, прогнозування доходів бюджету є основою для планування розвитку державних фінансів. Впровадження уточнених розрахунків надходжень до бюджету дозволяє визначити оптимальний обсяг і раціональну структуру його видатків. Результати досліджень, представлені в цій статті, є важливими для реалізації політики державних фінансів.

Використання сучасних підходів до прогнозування надходжень до бюджету є запорукою підвищення ефективності фінансової політики держави. Тобто для того, щоб отримати найбільш вірогідні прогнози, необхідно поєднати різні методи прогнозування

(експертне, статистичне, математичне моделювання), що допоможе зменшити фінансові ризики і забезпечити прогнозування коливань на етапі їх виконання.

Список використаних джерел:

1. Василик О. Д. Теорія фінансів. Підручник. 4-те вид., доп. / О. Д. Василик. – Київ: НІОС, 2003. – 416 с.
2. Коваленко Н. І. Еволюція теоретичних поглядів щодо сутності фінансових ресурсів держави / Н. І. Коваленко. // Економіка та держава. – 2012. – №12. – С. 42–44.
3. Федосов В. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями: монографія / В. Федосов, В. Опарін, С. Львовичкін. – Київ: КНЕУ, 2002. – 387 с.
4. Шахова Г. Я. Финансовые ресурсы в системе макроэкономических взаимосвязей / Г. Я. Шахова. // Финансы. – 1993. – №3. – С. 3–11.
5. Фролова Т.Л. Фінансовий ресурс розвитку національної економіки: формування та пріоритетні напрями використання // Міжнародна економічна політика. – 2016 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ierjournal.com/journals/25/2016_7_Frolova_Lukianenko_Otchenash.pdf
6. Рожко О. О. Специфіка формування фінансових ресурсів держави в умовах економічної кризи // Економіка. – 2013. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2015/11/132_13.pdf.
7. Григорків В. С. Економетрика: лаб. практикум. / В. С. Григорків, О. Ю. Вінничук. – Чернівці: Вид. 2-ге, перероб. та допов., 2015. – 96 с.
8. Григорків В. С. Методи моделювання в умовах інформаційного суспільства // Сучасні інформаційні технології у бізнесі та досвід їх використання: матеріали Всеукраїнської школи-семінару / В. С. Григорків, 2017. – 25 с.
9. Вінничук О.Ю. Дослідження економічного зростання в умовах сталого розвитку: нейромережевий підхід / О. Ю. Вінничук // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т. – 2014. – Вип. 694-695. Економіка. – С. 162-165
10. Індекси Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/ua/>
11. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

Рецензент д.е.н., професор Давиденко Н.М.

УДК 336.77

Чиж Н.М., к.е.н., доцент

Мостовенко Н.А., к.е.н., доцент

Коробчук Т.І., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

ОЦІНКА ДЖЕРЕЛ ФОРМУВАННЯ РЕСУРСНОЇ БАЗИ БАНКІВ В УКРАЇНІ

У статті проведено оцінку джерел ресурсної бази банківської системи України. Проаналізовано динаміку та сучасний стан ресурсної бази вітчизняних банків. Визначена заходи стабілізації банківської системи України.

Ключові слова: ресурсна база, банк, банківська система, банківські ресурси, власний капітал, зобов'язання, кошти фізичних осіб, кошти юридичних осіб.

Chyzh N., Mostovenko N., Korobchuk T.

ASSESSMENT OF SOURCES FORMING THE RESOURCE BASE OF BANKS IN UKRAINE

The article assesses sources of resource base of the banking system of Ukraine. The dynamics and current state of the resource base of domestic banks are analyzed. The measures of stabilization of the banking system of Ukraine are determined.

Keywords: resource base, bank, banking system, bank resources, own capital, liabilities, funds of individuals, funds of legal entities.

Чиж Н.М., Мостовенко Н.А., Коробчук Т.И.

ОЦЕНКА ИСТОЧНИКОВ ФОРМИРОВАНИЯ РЕСУРСНОЙ БАЗЫ БАНКОВ В УКРАИНЕ

В статье проведено оценка источников ресурсной базы банковской системы Украины. Проанализирована динамика и современное состояние ресурсной базы отечественных банков. Определены меры стабилизации банковской системы Украины.

Ключевые слова: ресурсная база, банк, банковская система, банковские ресурсы, собственный капитал, обязательства, средства физических лиц, средства юридических лиц.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Наявність ресурсів є обов'язковою умовою здійснення банківських операцій. У своїй діяльності банківські установи виступають фінансовим посередником, а саме залучають тимчасово вільні грошові кошти одних суб'єктів господарювання та задовольняють потреби в залученні додаткових грошових ресурсів для інвестування інших суб'єктів господарювання.

Формування ресурсної бази банків України залежить від стану економіки, від регіональних особливостей. Кожна банківська установа самостійно обирає умови залучення коштів, виходячи зі своєї стратегії та тактики. Сьогодні формування оптимальної ресурсної бази комерційних банків є одним з найважливіших завдань для забезпечення їх ліквідності, фінансової стійкості, прибутковості та економічного зростання в цілому для банківської системи України.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідження сутності ресурсної бази приділяють: М. Алексеєнко, О. Барановський, А. Гальчинський, Ж. Довгань, О. Дзюблюк, М. Савлук, Т. Смовженко, О. Васюренко, О. Волинець, Т. Карділан, В. Коваленко, А. Мороз, В. Міщенко, І. Ларіонова, О. Лаврушин, П. Роуза, Дж. Сінкі мл., Д. Розенберга, Е. Долана та інших. Зважаючи на ґрунтовні дослідження провідних вітчизняних та зарубіжних вчених, що стосуються особливостей формування та використання ресурсної бази банків, зазначена проблема й дотепер лишається однією з найактуальніших.

Цілі статті є оцінка стану ресурсної бази банківської системи України у 2016-2018 роках та розробка заходів стабілізації банківської системи України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Зростання конкуренції та глобалізація банківської діяльності ставлять низку завдань щодо розвитку й удосконалення як банківської системи, так і окремих її ланок – комерційних банків.

Сучасні умови господарювання впливають на підвищення вимог щодо функціонування банківських установ в Україні. Це стосується прибутковості, ліквідності, надійності, а також наявності конкурентних переваг у того чи іншого банку. Конкурентна боротьба між банками, яка спричинена дією ринкових важелів розвитку, призводить до зменшення їх кількості. До основних причин припинення діяльності банків можна віднести неспроможність їх нейтралізувати існуючі в банківському секторі ризики, а також відповідати за своїми зобов'язаннями. Така ситуація обумовлена тим, що у фінансово-кредитних установ недостатня ресурсна база, яка включає як власний капітал банку так і залучені та позичені кошти.

Слід зазначити, що Національний банк України вживає низку заходів щодо підтримання банками достатнього рівня банківського капіталу за допомогою встановлення певних нормативів, здійснює рефінансування банків для підтримки їх ліквідності, а також на законодавчому рівні намагається припинити відтік капіталу з вітчизняної банківської системи. Проте в Україні все більше банків стають банкрутами, підривається довіра до вітчизняної банківської системи, значна частина коштів населення знаходиться поза банками, не здійснюється кредитування реального сектору економіки.

Цілком очевидним є той факт, що для успішної діяльності на фінансовому ринку банки використовують не лише власний капітал, але й залучений та позичений. Саме останні два види капіталу становлять лівову частку у структурі капіталу кожного банку [2].

Комерційні банки є насамперед установами, що спеціалізуються на посередницькій діяльності, яка пов'язана, з одного боку, з купівлею вільних грошових коштів на ринку ресурсів, а з другого - їх продажем підприємствам, організаціям та населенню. За таких умов для банків є однаково важливими як операції із залучення

коштів, так і з їх розміщення. Від операцій із залучення коштів залежить розмір банківських ресурсів і, отже, масштаби діяльності комерційних банків. В свою чергу, вигідне розміщення ресурсів сприяє підвищенню доходності та ліквідності комерційних банків, забезпечує їх економічну самостійність та стабільність.

Фінансові ресурси кожного комерційного банку мають конкретну структуру, тобто певне співвідношення між власними коштами та зобов'язаннями банку, що складається під впливом конкретних умов: універсалізації чи спеціалізації банку, його кредитної стратегії й тактики, обсягу послуг, які пропонують клієнтам, і, звичайно, стану економіки країни.

Забезпечення оптимального співвідношення між власними, залученими та запозиченими коштами є особливо важливим в умовах дефіциту фінансових ресурсів [3].

Формування ресурсів комерційних банків в достатньому обсязі має велике значення для ефективної діяльності банківських установ та розвитку банківської системи в цілому. Наявність достатнього обсягу фінансових ресурсів дозволяє здійснювати активні банківські операції з метою отримання максимального рівня прибутку і диференціації ризиків. Основною з активних операцій комерційних банків є кредитування суб'єктів економічних відносин, в тому числі й довгострокове. Надавати довгострокові кредити можуть лише фінансово стійкі банки, які мають можливість тривалого вилучення наявних ресурсів.

Проаналізуємо динаміку ресурсної бази вітчизняних банківських установ (див. табл. 1).

Таблиця 1.

Динаміка ресурсної бази банків в Україні 2016-2018 рр, млрд. грн

Показник	2016	2017	2018	2017		2018	
				млрд. грн	%	млрд. грн	%
Власний капітал	104	124	164	20	19,2	40	32,3
Зобов'язання банків, у т.ч.:	1097	1119	1173	22	2,0	54	4,8
-кошти фізичних осіб	442	447	479	5	1,1	32	7,2
-кошти юридичних осіб	362	377	380	15	4,1	3	0,8
Всього пасиви банків	1201	1243	1337	42	3,5	94	7,6
Частка строкових коштів в клієнтському портфелі	49,9	49,3	50,5	-0,6		1,2	

*Розраховано автором за даними [1]

Як видно з таблиці 1, в динаміці ресурсної бази банків України спостерігаються позитивні тенденції її зростання протягом аналізованого періоду. Так у 2016-2017 рр. ресурси банківської системи України зросли і станом на 01.01.2018 перевищили 1337 млрд. грн. Основною причиною такого зростання стало збільшення власного капіталу. Зазначена тенденція свідчить про зниження ролі залучених коштів при формуванні банківських ресурсів.

Що стосується формування власного капіталу банківської системи країни, то динаміка теж стійка, і у 2017 і у 2018 роках його розміри зростають на 20 млрд. грн та 40 млрд. грн відповідно або на 19,2% та на 32,3%. Це пояснюється тим, що відбулися протягом зазначеного періоду значні обсяги докапіталізації ряду банківських установ та виключення з порядку розрахунку статистичних показників НБУ банків, що визнано неплатоспроможними. В результаті таких позитивних змін адекватність регулятивного капіталу станом на 01.01.2018 р. є вищою за граничний мінімум (10%) та складає 16,1%.

Сукупний обсяг зобов'язань українських банків протягом 2017 року зріс на 4,8 % до 1173 млрд. грн. Серед основних складових зобов'язань найшвидше зростали кошти фізичних осіб – за останній рік їх сума збільшилася на 32 млрд. грн., або на 7,2%. Кошти юридичних осіб також поступово збільшуються з 362 млрд. грн у 2016 році до 380 млрд. грн у 2018 році, що на 18 млрд. грн більше. Наведена динаміка є досить позитивною і свідчить про поступове повернення довіри до банківської системи України з боку населення.

Варто зазначити, що з 10 лютого 2017 року рішенням Правління № 76-рш, НБУ застосовує нові критерії розподілу банків на окремі групи на 2017 рік:

— банки з державною часткою – банки, в яких держава прямо чи опосередковано володіє часткою понад 75% статутного капіталу банку;

— банки іноземних банківських груп – банки, контрольні пакети акцій яких належать іноземним банкам або іноземним фінансово-банківським групам;

— банки з приватним капіталом – банки, в яких серед кінцевих власників істотної участі є один чи кілька приватних інвесторів, що прямо та/або опосередковано володіють не менше ніж 50% статутного капіталу банку.

Детальний розподіл сукупних зобов'язань та капіталу банків за групами, згідно з класифікацією НБУ, приведено нижче, в табл. 2.

Таблиця 2.

Структура зобов'язань та капіталу за групами банків, згідно класифікації НБУ,
млн. грн

Показник	2017	2018	Абсолютне відхилення, млн.грн	Відносне відхилення %	Структура 2017, %	Структура 2018, %
Капітал всього, в т.ч.:	123687	163597	39910	32,3	10,0	12,2
-банки з державною часткою	38061	77483	39422	103,6	3,1	5,8
-банки іноземних банківських груп	63296	58530	-4766	-7,5	5,1	4,4
-банки з приватним капіталом	22330	27584	5254	23,5	1,8	2,1
Зобов'язання всього, в т.ч.:	1119164	1172761	53597	4,8	90,0	87,8
-банки з державною часткою	606354	656369	50015	8,2	48,8	49,1
-банки іноземних банківських груп	369107	357109	-11998	-3,3	29,7	26,7
-банки з приватним капіталом	143703	159283	15580	10,8	11,6	11,9
Всього пасиви банків	1242851	1336358	93507	7,5	100	100

*Розраховано автором за даними [1]

Таким чином, у формуванні ресурсної бази банківської системи України у 2016-2018 роках є спостерігається позитивна тенденція, оскільки відбувається постійне зростання ресурсів банків, і її складових – капіталу та зобов'язань. Що в свою чергу свідчить про покращення фінансової стійкості банківської системи у 2018 році.

У таблиці 2 подано структуру та динаміку зобов'язань та капіталу за групами банків, згідно класифікації НБУ. У розглянутий період частка власного капіталу зростає з 10% у 2017 році до 12,2 % у 2018 році, що свідчить про скорочення залежності банківської системи України від зовнішніх джерел фінансування своєї діяльності. Відповідно частка зобов'язань скорочується з 90 % у 2017 році до 87,8 % у 2018 році. У зобов'язаннях за групами банків відбувається зростання частки банків з державною часткою з 48,8 % у 2017 році до 49,1 % у 2018 році та банків з приватним капіталом з 11,6 % у 2017 році до 11,9 % у 2018 році. Частка банків іноземних

банківських груп навпаки скорочується у 2018 році до 26,7 % в порівнянні з 29,7 % у 2017 році.

Аналіз ресурсної бази українських банків показав, що загальні тенденції для притаманні, хоча існують і особливості, зумовлені специфікою діяльності банків. Так, банки, контрольовані українським капіталом, в основному залучають ресурси від населення, а іноземні банки орієнтуються на юридичних осіб. Банки з приватним капіталом активніше працюють на міжбанківському ринку, причому в окремих з них за рахунок міжбанківських кредитів формується близько третини ресурсів. Переважна частина ресурсів вітчизняних банків формується за рахунок коштів юридичних та фізичних осіб, власних коштів та міжбанківських кредитів. Частка інших зобов'язань у загальній сумі ресурсів є різною.

Отже, головним джерелом банківських ресурсів є залучені кошти, частка яких в середньому по банківській системі України складає 90 % від загальної величини ресурсів, а решта 10% припадає на власний капітал.

Варто відзначити, що структура ресурсів окремих комерційних банків є індивідуальною і залежить від ступеня їх спеціалізації, особливостей їх діяльності, стану ринку кредитних ресурсів та інших факторів. Так, універсальні комерційні банки, які здійснюють переважно операції з короткострокового кредитування, як основний вид залучених ресурсів використовують короткотермінові депозити, а іпотечні банки, які займаються довгостроковим кредитуванням під заклад нерухомості, мобілізують кошти шляхом випуску та реалізації довгострокових зобов'язань.

Для стабілізації банківської системи України та банківського переходу української економіки у новий стан необхідне істотне збільшення як капіталу банківської системи, так і ресурсів у цілому. Можна уявити, що на початковому етапі випереджувальними темпами має відбуватися нарощування саме поточних пасивів як результату розвитку підприємницької діяльності, й згодом, у міру збільшення доходів як суб'єктів підприємницької діяльності, так і населення, структура залучених коштів зміниться з нарощуванням частки строкових ресурсів, передусім вкладів населення. Ця послідовність має забезпечити Україну та її банківську систему самодостатньою ресурсною базою економічного зростання.

Висновки. Отже, важливим чинником нарощення та зміцнення ресурсної бази банківської системи України є оптимізація її джерел формування. Сучасна банківська установа повинна формувати найефективнішу комбінацію джерел коштів для створення своєї ресурсної бази. Крім власних ресурсів, надзвичайно важлива роль у діяльності комерційних банків належить і кредитним ресурсам, котрі утворюються шляхом залучення коштів. Банківським установам для нарощення ресурсної бази в умовах гострої конкурентної боротьби варто приділяти значну увагу депозитній та маркетинговій політиці установи – пропонувати населенню гнучкі та взаємовигідні умови розміщення депозитних коштів.

Варто зазначити, що від обсягу ресурсної бази залежить успішність та прибутковість діяльності банків, конкурентне положення на ринку, а також розвиток економічної системи держави загалом. Проблеми у формуванні ресурсної бази комерційних банків на ринку України будуть залишатися незмінними, поки не налагодиться стабільна система кредитних відносин у нашій економіці.

Список використаних джерел:

1. Аналітичний огляд банківської системи України за 2017 рік URL: http://rurik.com.ua/documents/research/bank_system_2017.pdf
2. Васюренко О. Ресурсний потенціал комерційного банку. *Банківська справа. Науково-практичний журнал*. 2002. № 1. С. 58-64
3. Долан Дж. Э., Кэмпбэлл К. Д., Кэмпбэлл Дж. Р Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика : пер. с англ. М.: Профико, 1991. 448 с.

Рецензент д.е.н., професор Вахович І.М.

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА

УДК 331.101

Дзямулич М.І. к.е.н. доцент

Копера К.П., здобувач вищої освіти СВО «Магістр»

Луцький національний технічний університет

ІНВЕСТИЦІЇ В ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ

У статті розглянуто підходи до розуміння сутності поняття «людський капітал». Висвітлено значення інвестування в людський капітал та його значущість як основного ресурсу економіки знань та чинника економічного розвитку. Розглянуто людський капітал як найважливіша складова частина сучасного продуктивного капіталу, що представлена властивим людині багатим запасом знань, розвинених здібностей, визначених інтелектуальним і творчим потенціалом. Підкреслено зростаюче значення людського капіталу в наші дні, що пов'язане з посиленням ролі освіти в економічному розвитку та із серйозними змінами у взаємодії суб'єктивного і об'єктивного чинників виробництва. Проведено аналіз структури людського капіталу, інвестицій в нього, визначено особливості інвестування в людський капітал.

Ключові слова: людський капітал, людський потенціал, економічне зростання, інвестиції, інвестування в людський капітал.

Dzyamulych N., Kopera K.

INVESTMENTS IN HUMAN CAPITAL

The article deals with approaches to understanding the essence of the concept of "human capital". The importance of investing in human capital and its significance as the main resource of the knowledge economy and the factor of economic development are highlighted. Considered human capital as the most important component of modern productive capital, represented by a person possessing a rich stock of knowledge, developed abilities, determined by intellectual and creative potential. Emphasized the growing importance of human capital in our day, which is connected with the strengthening of the role of education in economic development and with serious changes in the interaction of subjective and objective factors of production. An analysis of the structure of human capital, investments in it, features of investment in human capital are determined.

Key words: human capital, human potential, economic growth, investment, investment in human capital.

Дзямулыч Н.И., Копера К.П.

ИНВЕСТИЦИИ В ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ

В статье рассмотрены подходы к пониманию сущности понятия «человеческий капитал». Освещены значение инвестирования в человеческий капитал и его значимость как основного ресурса экономики знаний и фактора экономического развития. Рассмотрены человеческий капитал как важная составная часть современного производительного капитала, которая представлена свойственным человеку богатым запасом знаний, развитых способностей, определенных интеллектуальным и творческим потенциалом. Подчеркнуто возрастающее значение человеческого капитала в наши дни, что связано с усилением роли образования в экономическом развитии и с серьезными изменениями во взаимодействии субъективного и объективного факторов производства. Проведен анализ структуры человеческого капитала, инвестиций в него, определены особенности инвестирования в человеческий капитал.

Ключевые слова: человеческий капитал, человеческий потенциал, экономический рост, инвестиции, инвестирование в человеческий капитал.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В сучасній економічній літературі існує велика кількість визначень поняття «людський капітал», однак у сукупності вони можуть бути зведені до наступного: людський капітал – це сформований у результаті інвестицій і накопичений певний запас здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивацій,

що використовується в тій чи іншій сфері суспільного життя. Інвестування в людський капітал доцільно першою чергою розглядати як систему вкладень, які посилюють здатність людини до творчої праці з метою створення товару, послуг, доданої вартості тощо та покращення якості її життя.

Відтворення людського капіталу можна представити як інвестиційний цикл, який охоплює стадії руху інвестицій у людину від первинного вкладення коштів до отримання соціально-економічного ефекту. Отже, важливою умовою інноваційного відтворення людського капіталу є створення умов та стимулів для інвестицій у людський розвиток, забезпечення їх ефективності, що є одним із важливих завдань із забезпечення інноваційної спрямованості розвитку економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення проблеми. Значний внесок у розвиток теорії інвестування людського капіталу зробили в різні періоди такі відомі зарубіжні вчені, як: Г. Беккер, Е. Денісон, Дж. Кендрик, Дж. Кларк, Д. Мінцер, Дж. Стігліц, Л. Туроу, Дж.Р. Уолш, Л. Хансен, Б. Чізвік, Т. Шульц та інші. Серед українських вчених найбільш яскравими представниками є: О. Будякова, Н. Дучинська, О. Грیشнова, А. Бикова, О. Івашина, О. Чмельова, Ю. Благодир, С. Краснопорова, О. Коваль, І. Шевченко, О. Склярора, А. Горова, Т. Степура, А. Рофе, Б. Збишко, В. Ішин, В. Приймак та ін. В основному людський капітал, розглядається як об'єкт інвестування, в той час недостатня увага приділяється людському капіталу як суб'єкту цього процесу. Тому виникає потреба подальшого дослідження питання сутності інвестицій в людський капітал та їх відмінності від інших видів капіталу та дослідження ефективності інвестицій у людський капітал.

Ціль статті - розкриття сутності і значення людського капіталу як чинника економічного розвитку в будь-якій сфері виробництва й на будь-якому його рівні, дослідити сутність соціально-економічної категорії «інвестиції у людський капітал» та уточнити класифікацію видів інвестицій та особливості процесу інвестування у людський капітал.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Інвестування в людський капітал населення є найбільш дієвим засобом підвищення їхніх статків, подолання майнової нерівності, а отже, і зменшення бідності. У науковій літературі відсутня єдність поглядів щодо трактування сутності категорії «людський капітал». Однак існуючі підходи можна об'єднати у дві групи: людський капітал у широкому та вузькому розумінні. У звуженому розумінні цей капітал пов'язують лише з людиною як носієм знань. Розширений підхід, якого дотримується більшість сучасних науковців, передбачає включення до цієї категорії не лише знання, науки, виховання, а й інструментів інтелектуальної праці та середовища функціонування людського капіталу в частині виконання ним виробничих функцій [1].

Що стосується розуміння сутності інвестування в людський капітал, то О. А. Грیشнова наводить визначення, за яким інвестування в людський капітал – це всі види витрат, які можна оцінити у грошовій або іншій формі і які сприяють зростанню в майбутньому продуктивності та заробітків працівника [2, с. 370].

За твердженням Г. Беккера, інвестиції в людський капітал є утворенням, нагромадженням виробничого досвіду, збереженням здоров'я, географічної мобільності, пошуком інформації [3, с. 63].

Інвестиції в людський капітал, таким чином, є вкладенням певних ресурсів, спрямованих на його розвиток, вдосконалення тощо і покликаним забезпечити стійкий розвиток підприємства в цілому у довгостроковій перспективі [4].

Інвестиції в людський капітал являють собою будь-які дії, що підвищують професійну кваліфікацію та продуктивні здібності людини і тим самим продуктивність її праці. Інвестиції в людський капітал бувають різних видів. Передусім це, звичайно, витрати на освіту, включаючи загальну та спеціальну, формальну та неформальну освіту, підготовку за місцем роботи та інше. Вони є найочевиднішим, найпоширенішим

і найважливішим видом інвестицій у людський капітал. Освіта формує працівників, які стають більш кваліфікованими і більш результативними. Витрати на охорону здоров'я мають також велике значення. Добре здоров'я, як результат витрат на профілактику захворювань, медичне обслуговування, дієтичне харчування та поліпшення життєвих умов, продовжує тривалість життя, підвищує працездатність і продуктивність праці.

Тобто у сучасному світі ціну кінцевої продукції дедалі менше визначає вартість матеріалу, натомість у ній зростає інтелектуальна складова. Нині головним джерелом багатства суспільства, нації стають знання, інтелект, завдяки яким додана вартість виникає у процесі генерування і використання нових ідей, нестандартних рішень і технологій [5].

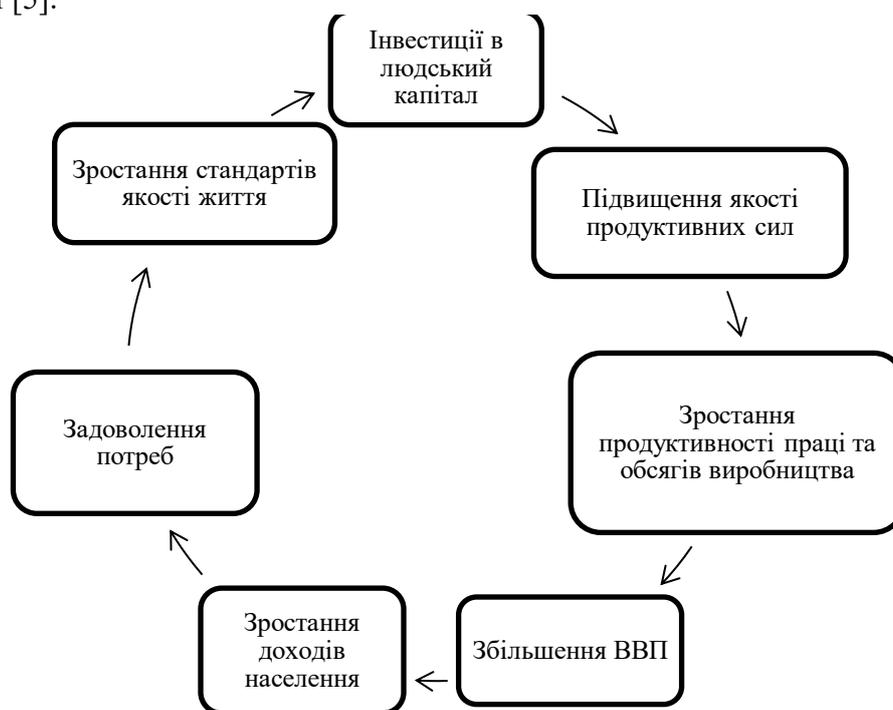

Рис.1 Взаємозв'язок між рівнем життя та інвестиціями в людський капітал (складено автором за [6])

Формування людського капіталу – це процес створення продуктивних здібностей людини за допомогою інвестицій у конкретні процеси її життєдіяльності. При цьому інвестування здійснюється двоюко: як вкладення коштів та ресурсів і як витрати часу та сили, тобто як певні види людської діяльності.

Інвестиції в людський капітал мають особливості, що відрізняють їх від інших видів інвестицій. Віддача від інвестицій у людський капітал залежить безпосередньо від терміну його використання, тобто визначається часом, що залишився до закінчення працездатного періоду життя людини. Чим раніше зроблено інвестиції в людину, тим довше, за інших рівних умов, вони даватимуть віддачу. Але слід враховувати, що якісніші та триваліші інвестиції приносять, як правило, більший і триваліший ефект.

Порівняно з інвестиціями в інші форми капіталу інвестиції в людський капітал, за оцінками багатьох економістів, є найвигіднішими як для окремої людини, так і для суспільства в цілому [7].

Характерною особливістю інвестування в людський капітал є те, що людина – не лише об'єкт інвестування, а і його мета. Це обумовлено тим, що розвиток і розширення освітніх, інтелектуальних, інформаційних, організаційних, управлінських, мотиваційних ресурсів, погляд на людину як на визначальний і якісно невичерпний чинник економічного зростання нового типу, а також як на мету цього зростання, є визначальною рисою нашої доби [8].

Крім того, на думку О. Грішнової переваги від інвестування в людський капітал визначають наступні вигоди [2]:

- інвестиції в напрямі зростання трудового потенціалу повертаються в декілька разів вищою віддачею, ніж вкладення в основний та оборотний капітали, адже в процесі формування та використання людський потенціал не зношується, а вдосконалюється шляхом набуття людиною професійного досвіду;

- незалежно від суб'єкта інвестування дохід від вкладень у людський капітал має тристоронній ефект: для працівника – зростання доходів, якості життя, задоволення від роботи та самоповага; для власника підприємства – підвищення продуктивності праці та конкурентоспроможності виробництва, скорочення втрат робочого часу та економія витрат; для держави – зростання ВВП, підвищення добробуту громадян, їхньої економічної активності;

- кумулятивна (суспільна) вигода від інвестицій у вдосконалення трудового потенціалу перевищує суму тих вигод, які отримує кожен учасник окремо.

Однак є фактори, які стримують інвестування в людський капітал [9]:

- важко гарантувати отримання очікуваного результату та високий ризик (робітник може з часом змінити роботу та перейти на більш високооплачувану, в той самий час економічна вигода від модернізації основних фондів є цілком передбачуваною та чітко прогнозованою вартістю);

- інвестиційний період людського капіталу є значно тривалішим, ніж вкладення у фізичний капітал (підготовка фахівця в установах вищої освіти триває 5–6 років, у той час як заміна обладнання та модернізація основних фондів відбуваються в декілька разів швидше);

- інвестиції у зростання якостей трудового потенціалу не можуть мати тимчасовий або одноразовий характер, оскільки це зменшує їх загальну ефективність;

- із закінченням активного трудового життя використання накопиченого людського капіталу значно знижується;

- віддача від інвестицій залежить від тривалості життя вкладника.

Головна складність оцінки ефективності інвестування в людський капітал полягає в тому, що велика частина вкладень в його розвиток має нематеріальний характер, вартість яких оцінити неможливо. Так, окрім грошових витрат на навчання, охорону здоров'я, підвищення кваліфікації, нарощення людського капіталу вимагає, щонайменше, кропіткої праці самого носія цього виду капіталу – людини. Слід також пам'ятати, що в результаті нарощування людського капіталу отримується інтегральний соціальний ефект, від якого виграє не лише конкретна людина, а й суспільство та економіка в цілому [1].

Висновки. В умовах конкурентного середовища підвищення конкурентоспроможності сучасного підприємства повинно супроводжуватися нарощуванням обсягів інвестицій у людський капітал. Від того, як держава буде фінансувати створення нового людського капіталу, отримуючи право на майбутні прибутки від його використання, залежить її соціальний, економічний, культурний розвиток у майбутньому. Формування та розвиток людського капіталу повинні відбуватися не лише державою, а й за участі підприємств та організацій. Рівень освіти людини та медичного обслуговування є не лише найважливішим показником якості життя в країні, а й засобом поліпшення перспектив економічного росту. На державному рівні повинна ставитися задача нагромадження людського капіталу країни шляхом збільшення кількості здорового дієздатного населення та росту рівня освіти і кваліфікації людей. Витрати на освіту та охорону здоров'я слід розглядати не як споживання, а як інвестиції в людський капітал, які є вигідними не лише для людини, а й для суспільства в цілому, адже вони забезпечують значний, тривалий та стабільний ефект економічного зростання країни в цілому.

З метою подолання перешкод до формування й розвитку людського капіталу в умовах глобальної конкурентоспроможності, можна запропонувати такі заходи та напрями інвестування:

- 1) першочергове фінансування державою тих ВНЗ, які відзначаються високим рівнем працевлаштування випускників;
- 2) фінансова підтримка або повне фінансування за рахунок коштів державного чи місцевих бюджетів навчання за найбільш актуальними у сучасних умовах професіями на ринку праці;
- 3) чіткий контроль з боку держави процесів інвестування у людський капітал підприємствами всіх видів економічної діяльності;
- 4) податкове стимулювання підприємств, які здійснюють інвестування у людський капітал, та в першу чергу інвестування професійної підготовки та працевлаштування молоді.

Поки що держава є основним інвестором у людський розвиток. Тому необхідно створити умови для збільшення інвестицій підприємствами. Це можливо здійснити на основі суттєвого зростання доходів населення, підвищення рівня ефективності підприємств та впровадження на них сучасного кадрового менеджменту, спрямованого на розвиток персоналу. Разом з тим інвестиції держави у людський розвиток та формування людського капіталу мають збільшуватись. Необхідно заохочувати та підтримувати бажання персоналу здобувати вищу освіту, створювати умови для підвищення його культурного рівня, охорони здоров'я.

Список використаних джерел:

- 1.Гізело О. І. Інвестиції в людський капітал як умова соціального розвитку України / О. І. Гізело // Ринок праці та зайнятість населення. – 2015. – № 1. – С. 11–14.
- 2.Грیشнова О. А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки / О. А. Грیشнова. – К.: Знання, 2001. – 254 с.
- 3.Беккер Г. С. Человеческое поведение : экономический подход / Г. С.Беккер ; пер. с англ. / сост.,науч. ред., послесл. Р. И. Капелюшников. – М.: ГУ ВШЭ, 2003. – 672 с.
- 4.Оксенюк Т. М. Інвестиції в людський капітал як фактор стратегічного розвитку промислового підприємства / Т. М. Оксенюк // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2015. – № 4(2). – С. 21–24.
- 5.Біліченко О. С. Інвестиції в людський капітал / О. С. Біліченко // Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Серія: Економічні науки. – 2015. – № 1. – С. 97–102.
- 6.Базилук А. В. Зв'язок якості життя з інвестиціями в людський капітал. / А. В. Базилук, В. В. Гошовська // Формування ринкових відносин. – К., 2009. – № 1 (92). – С. 163–167.
- 7.Антонов А. П. Інвестиції в людський капітал: джерела формування / А. П. Антонов // Формування ринкових відносин в Україні. – 2015. – № 8. – С. 61–64.
- 8.Чередник В. А. Інвестиції в людський капітал як чинник економічного розвитку / В. А. Чередник // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. – 2016. – Вип. 19. – С. 134–137.
- 9.Кубатко О. В. Інвестування в людський капітал як фактор зростання конкурентоспроможності підприємства / О. В. Кубатко, Ж. С. Пронікова // Mechanism of Economic Regulation. – 2013. – № 3. – С. 92–99.

Рецензент д.е.н., професор Шубалий О.М.

УДК 331.108

Дзямучич М. І. к.е.н., доцент

Урбан О.А., к.е.н., доцент

Гура О. С. здобувач вищої освіти СВО «Магістр»

Луцький національний технічний університет

ПРОГРАМНО ЦІЛЬОВИЙ МЕТОД ЯК ДОМІНУЮЧИЙ ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

В статті було вивчено програмно цільовий метод системи управління персоналом, визначені засади організаційного забезпечення розвитку людського капіталу підприємства шляхом формування системи управління розвитком персоналу, визначено роль управління персоналом у досягненні стратегічних цілей підприємства, досліджено вітчизняний та зарубіжний досвід, здійснено оцінку

дієвості їх використання. На основі проведеного аналізу запропоновано схему стратегічного управління персоналом у забезпеченні ефективності господарювання, основою якого є програмно-цільвий підхід.

Ключові слова: персонал, стратегія, управління персоналом, стратегічні цілі, ефективність, програмно-цільвий підхід.

Dzyamulych N., Urban O., Gura O.

SOFTWARE TARGET METHOD AS THE DOMINANT ELEMENT OF PERSONNEL MANAGEMENT SYSTEM IN THE CONDITIONS OF THE FORMATION OF THE GLOBAL ECONOMY

The article explores the programmatic target method of the personnel management system, defines the principles of organizational support for the development of human capital of the enterprise through the development of a personnel development management system, defines the role of personnel management in achieving the strategic objectives of the enterprise, examines domestic and foreign experience, evaluates the effectiveness of their use. On the basis of the conducted analysis, the scheme of strategic human resources management in providing economic efficiency is proposed, the basis of which is a program-oriented approach.

Key words: personnel, strategy, personnel management, strategic goals, efficiency, program-target approach.

Дзямулыч Н.И., Урбан О.А., Гура О.С.

ПРОГРАММНО ЦЕЛЕВОЙ МЕТОД КАК ДОМИНИРУЮЩИМ ЭЛЕМЕНТОМ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ПЕРСОНАЛОМ В УСЛОВИЯХ ФОРМИРОВАНИЯ ГЛОБАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

В статті було вивчення програмно цільової метод управління персоналом, визначені принципи організаційного забезпечення розвитку людського капіталу підприємства шляхом формування системи управління розвитком персоналу, визначені роль управління персоналом в досягненні стратегічних цілей підприємства, досліджені вітчизняний і зарубіжний досвід, здійснено оцінку ефективності їх використання. На основі проведеного аналізу запропонована схема стратегічного управління персоналом у забезпеченні ефективності господарювання, основою якого є програмно-цільвий підхід.

Ключевые слова: персонал, стратегия, управление персоналом, стратегические цели, эффективность, программно-целевой подход.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Дослідити застосування програмно-цільового підходу в управлінні персоналом і забезпеченні ним стратегічних цілей підприємства, розробка методичних засад формування системи управління розвитком персоналу, яка дозволить забезпечити зростання трудового потенціалу вітчизняних підприємств.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Застосування програмно-цільового методу в Україні розпочато з 2002 року і триває нині [1]. Даний метод досліджується у працях таких зарубіжних та вітчизняних учених, як: Лютий І.О., Чугунов І.Я., Запатріна І.В., Луніна І.О., Федосов, В.М., Бабич Т.С., Кульчицький М.І. та інші. Використання програмно-цільового підходу в управлінні, сутність формування цільових програм розроблені та досліджені у працях нобелівського лауреату Г. Саймона, вітчизняних та російських учених М. Комова, В. Сутягіна, В. Лексина, О.Шевцова, О. Воронкова, В. Бесєдіна, Я. Маркової та інших. Високо оцінено систему програмно-цільового управління західними економістами: Діккі Террі Друр та К., Кінг Альфред М., Майер Е., Райан Б., Фалуді А., Фостер Дж., Хан Д., Хорнгрен Ч.Т., Шим Джей

К. Проте питання управління персоналом підприємства у забезпеченні його стратегічних цілей з використання інструментарію програмно-цільового підходу не достатньо вивчені, що і обумовило вибір теми та обґрунтовує актуальність дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В умовах невпевненості у майбутньому та нестійкості ринку, спричинених кризовими явищами, виникають і труднощі як в управлінні, так і у розробці стратегії розвитку підприємств. Одним з ресурсів підприємства, який здатний забезпечити його стратегічні цілі є персонал. Відповідно виникає потреба у створенні механізмів його розвитку, що є ключовим у розробці ефективної системи управління. На сьогоднішній день основними вимогами до працівника повинні стати: конкурентоспроможність та здатність адаптуватися до змін зовнішнього і внутрішнього середовища. Усі ці фактори спонукають підприємства впроваджувати різні варіанти стратегічного розвитку та використовувати безліч сучасних інструментів менеджменту. Один з методологічних підходів, що дасть можливість забезпечити досягнення стратегічних цілей підприємства є програмно-цільовий підхід.

В даний час управління людськими ресурсами є важливою частиною успіху компанії. Тому більше уваги буде приділено тому, як керівна компанія керує своїми підлеглими.

Співробітники компанії гарантують успіх своєї роботи. Таким чином, сучасна концепція корпоративного управління охоплює велику кількість областей управління, включаючи управління персоналом бізнес-компонентів.

Зростаюча роль персоналу досягається шляхом створення стабільних груп, зменшення обороту працівників та зміцнення трудової дисципліни, що забезпечить підприємства необхідною кількістю співробітників, фахівців і допоміжного персоналу, конкретними професіями, професіями та класифікацією відповідно до конкретних потреб.

Методологічний підхід стосовно кадрового менеджменту передбачає використання певних прийомів пізнання і способів діяльності, спрямованих на досягнення цілей управління персоналом.

Ефективність і якість управлінської праці визначаються, насамперед, обґрунтованістю методології рішення проблем, тобто підходів, принципів, методів. Однак до менеджменту застосовують лише деякі підходи і принципи, хоча в даний час відомі більше 14-ти наукових підходів: комплексний; інтеграційний; маркетинговий; функціональний; динамічний; відтворювальний; 195акрорівня; нормативний; кількісний; адміністративний; поведінковий; ситуаційний; системний; програмно-цільовий підхід.

Широке поширення в сучасному кадровому менеджменті отримали системний, програмно-цільовий і ситуаційний методологічні підходи.

Виходячи з особливостей функцій управління ми вважаємо, що доцільно використовувати програмно-цільовий підхід.

Інструменти програмно-цільового підходу повністю відповідають специфіці перехідного періоду ринкових перетворень і дозволяють розглядати його як один з основних методів здійснення якісних змін соціально-економічної ситуації як на макро-, так і 195акрорівнях. Він передбачає чітке визначення цілей, формування і здійснення програми дій, спрямованих на досягнення цих цілей та взаємозв'язок у часі і просторі завдань та їх виконавців, оперативне управління ними і контроль отриманих результатів на кожному етапі розвитку.

Програмно-цільовий метод є однією з ключових форм комплексного системного підходу до процесів управління об'єктами, процесами, виробничими відносинами [2].

Найважливішим етапом програмно-цільового підходу щодо управління персоналом у забезпеченні стратегічних цілей підприємства є визначення цілей розвитку та об'єктів управління. Об'єктами у системі управління персоналом можуть бути: працівники підприємства, умови праці, структура персоналу. Проведені нами теоретичні дослідження стосовно стратегії, яку використовують різні підприємства дають можливість констатувати, що система управління персоналом використовує безліч підходів – розглядає її як стратегію організації в цілому, так і сумісну з нею (представлену єдиним цілим). Проте в обох випадках стратегія управління персоналом орієнтована на конкретний тип корпоративної або ділової стратегії (бізнес-стратегії). Для кожної стратегії підприємства розробляється найбільш оптимальний варіант стратегії управління персоналом, і застосовується метод програмно-цільового підходу. На основі орацьованих літературних джерел [1,3,4,5] було розглянуто кожну із стратегій розвитку підприємства у розрізі такого методу і з врахуванням специфічних особливостей та представлено узагальнені результати:

розвиток нових напрямів діяльності реалізовується через механізми стратегії підприємництва. У такому випадку потрібні працівники-новатори, які володіють гнучким мисленням, мають бажання брати на себе відповідальність за управлінські ризики, погоджуються працювати по 14 годин на добу, здатні до роботи в групах;

- зміну цілей і структури організації та знаходження балансу між необхідними змінами і стабільністю забезпечують, використовуючи положення стратегії динамічного зростання. Програма розвитку персоналу передбачає підвищення кваліфікації, мотивацію сумлінних працівників, їх адаптивність до змін, можливостей швидко набувати компетенції у вирішенні відповідних завдань;

- завдання програмно-цільового підходу – розробити програму щодо виготовлення більшої кількості продукції і мінімізації витрат можливо виконати, застосувавши стратегію прибутку. Система управління персоналом базується на бюрократичному підході і передбачає розробку чітких процедур, правил, орієнтованих на регулярний і жорсткий контроль та на усунення невпевненості, невизначеності;

- для підприємства, у яких все або основні напрями діяльності знаходяться в занепаді з погляду отримання прибутку, ринкової ніші, якості виробів вибирається стратегія ліквідації. При реалізації стратегії ліквідації доцільно акцентувати увагу на соціальних заходах захисту працівників, що полягають у пошуку лояльних способів скорочення (перехід на неповний робочий тиждень, скорочений робочий день, працевлаштування працівників, що вивільняються на інших фірмах за рахунок даного підприємства, внутрішні переміщення). Програмою не передбачено участь персоналу в розробці і реалізації рішень; в умовах, що створилися, не проводиться наймання нових працівників. Винагорода працюючих здійснюється виключно відповідно до посадових окладів, жлдних інших форм стимулювання не застосовується.;

- швидке збільшення об'єму прибутку, а також освоєння нового або розширення вже наявного ринку лежить в основі стратегії зміни курсу підприємства. Відповідно програма розвитку передбачає зміну усієї системи управління і відносин на підприємстві, важливим елементом якої є участь кожного працівника у пошуку нових рішень. Створення нових напрямів діяльності дозволяє пропонувати працівникам нові можливості просування, нові посади, кар'єрне зростання.

Висновки. Теоретичні узагальнення досвіду застосування стратегій різними фірмами показують, що вони рідко зупиняють свій вибір на якомусь одному варіанті. Найчастіше загальна стратегія є комбінацією вищеперахованих, причому їх послідовність визначається значимістю і очікуваними результатами. Окремі

підприємства як стратегічний орієнтир свого розвитку вибирають максимальне використання у виробництві «високих технологій», об'єднуючи на практиці стратегії підприємництва і прибутку. Така стратегія передбачає уміле поєднання стабільного виробництва з постійним освоєнням принципово нових технологій і видів продукції. При цьому проводяться ґрунтовні наукові дослідження, але проекти з більшою часткою ризиків не стають центральною частиною стратегічного плану. Це достатньо складне, динамічне управління, що вимагає постійного розрахунку фінансових та інших ризиків, гнучких структур управління, високого рівня професіоналізму всього персоналу фірми.

Вищеперелічені загальні положення знаходять своє відображення у побудові системи управління персоналом фірми, модифікації наймання і навчання персоналу, прогнозуванні майбутніх потреб у працівниках. Отже, практика функціонування передових зарубіжних фірм свідчить про переваги чіткого взаємозв'язку стратегічних рішень щодо управління підприємством з системою управління персоналом на основі послідовного застосування програмно-цільового підходу.

Для реалізації стратегії яка базується на програмно-цільовому методі щодо управління персоналом використовують інструменти економічної політики. Особливо у тих випадках, коли підприємство не завжди має можливість повністю мобілізувати додаткові фінансові і матеріальні ресурси для розвитку персоналу. Успішно вирішуючи завдання використання ресурсів, підприємство недостатньо вирішує питання їх відтворення, що вимагає більшої тривалості інвестиційного циклу. Основним інструментом такого підходу стосовно розвитку персоналу є розробка цільових програм, які формуються, виходячи із державних програм розвитку.

Отже, управління на основі цілей розглядається як новий «гнучкий» метод, що забезпечує взаємозв'язок творчих підходів працівників із завданнями, які окреслюють керівники. Суттю програмно-цільового управління є формування цілей управління, виявлення проблем, що вимагають вивчення, розробка програми або стратегічного плану вирішення проблем, усунення перешкод на шляху досягнення поставлених цілей.

Список використаних джерел:

1. Корсикова Н.Н. Программно-целевой подход в управлении процессами реструктуризации на предприятиях промышленности. Экономика: проблемы теории та практики : зб. наук. праць. вип. Т. 2. Вип. 192. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2004. - С. 516-524.
2. Павлова І. І. Теоретичні аспекти управління персоналом на підприємстві. *Вчені записки університету "КРОК". Серія : Економіка.* – 2013. – Вип. 33. – С. 189-196.
3. Стратегія управління персоналом. Режим доступу: <http://www.grandars.ru/college/biznes/strategiya-upravleniya-personalom.html> Електронний ресурс:
4. Удалов Д.А. «Методические рекомендации по количественной оценке состояния корпоративного управления». // «Журнал Финансы и кредит». - 27(411) - 2010г.
5. Пархоменко Н.А. Середовище стратегічного управління персоналом. Науковий вісник ЛНАУ. – 2010. – № 17. – С. 172-180.
6. Романюк Л.М. Теоретичні аспекти стратегічного управління підприємством та його персоналом. Наукові праці КНТУ. – Економічні науки. – 2010. – Вип.17. – С. 210-218.

Рецензент д.е.н., професор Шубалий О.М.

УДК [330.101:163.14] (477)

Кічурчак М.В., д.е.н., професор

Львівський національний університет імені Івана Франка

ОЦІНЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ІНФРАСТРУКТУРИ ОСВІТНІХ СУСПІЛЬНИХ БЛАГ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано специфіку формування соціального капіталу в національній економіці на підставі оцінювання регіональних особливостей розвитку інфраструктури освітніх суспільних благ у

2000–2017 рр. Вивчено досвід Польщі щодо реорганізації мережі навчальних закладів за їхніми видами та окреслено ризики у сфері нагромадження соціального капіталу в Україні. Сформовано рекомендації з поліпшення стану соціального капіталу з урахуванням необхідності зменшення регіональних диспропорцій розвитку інфраструктури освітніх суспільних благ в українській економіці.

Ключові слова: соціальний капітал, освітні суспільні блага, інфраструктура, регіональна варіація, інтегральний коефіцієнт нерівномірності розміщення навчальних закладів, економіка України.

Кичурчак М.В.

ОЦЕНИВАНИЕ СОЦИАЛЬНОГО КАПИТАЛА В КОНТЕКСТЕ РАЗВИТИЯ ИНФРАСТРУКТУРЫ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОБЩЕСТВЕННЫХ БЛАГ В ЭКОНОМИКЕ УКРАИНЫ

В статье проанализирована специфика формирования социального капитала в национальной экономике на основе оценивания региональных особенностей развития инфраструктуры образовательных общественных благ в 2000–2017 гг. Изучен опыт Польши относительно реорганизации сети учебных заведений за их видами и очерчены риски накопления социального капитала в Украине. Сформированы рекомендации по улучшению состояния социального капитала с учетом необходимости уменьшения региональных диспропорций развития инфраструктуры образовательных общественных благ в украинской экономике.

Ключевые слова: социальный капитал, образовательные общественные блага, инфраструктура, региональная вариация, интегральный коэффициент неравномерности размещения учебных заведений, экономика Украины.

Kichurchak M.

SOCIAL CAPITAL EVALUATION IN CONTEXT OF EDUCATIONAL PUBLIC GOODS INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT IN UKRAINIAN ECONOMY

The specific character of social capital formation in the national economy due to evaluation of regional peculiarities of educational public goods infrastructure development in 2000–2017 has been analyzed in the article. The Polish experience concerning the reorganization of the educational institutions network by their types was studied and risks in the field of social capital formation in Ukraine were structured. The author has formed recommendations for the improvement of social capital state taking into account the necessity of regional disproportions decreasing of educational public goods infrastructure development in Ukrainian economy.

Key words: social capital, educational public goods, infrastructure, regional variation, integral index of irregularity allocation of educational institutions, economy of Ukraine.

Постановка проблеми в загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Формування і нагромадження соціального капіталу (СК) в національній економіці передбачає існування галузей, що створюють сприятливі умови для розвитку людини і підвищення її здатності до соціальної комунікації. Серед цих галузей особливе місце посідає освітня діяльність як один з важливих чинників людського розвитку, підґрунтям чого є розбудова інфраструктури забезпечення суспільними благами (СБ) сфери освіти. Це зумовлене тим, що освіта сприяє формуванню низки синергетичних ефектів, які позитивно впливають на соціалізацію та екологізацію господарської діяльності, активізують інноваційну діяльність, поліпшують конкурентоспроможність економіки та СК. Інфраструктура СБ сфери освіти дає змогу охопити якомога ширше коло їхніх споживачів, підґрунтям чого є розгалуженість мережі навчальних закладів. У зв'язку з цим необхідно оцінити особливості формування СК з урахуванням характеру варіативності різних видів

інфраструктури освітніх СБ у розрізі регіонів. Крім того, в економіці України трансформують підходи до управління системою освіти з орієнтацією на децентралізацію і реорганізацію наявної мережі навчальних закладів.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковане вирішення проблеми. Наукове пізнання теоретико-методологічних і прикладних засад формування СК з позиції освітньої діяльності та розвитку інфраструктурного забезпечення освітніх СБ має міждисциплінарний характер. І.Каленюком [1] вивчено досвід економічно розвинених країн світу щодо наявних критеріїв фінансування освітньої діяльності в умовах децентралізації управління системою освіти та окреслено напрями його адаптації до вітчизняної практики. Сформовано О.Макаровою [2] науково-методологічні підходи щодо визначення цілей модернізаційної освітньої політики в Україні, підґрунтям чого стали врахування основних закономірностей сучасного етапу економічного розвитку та необхідність активізації інноваційної діяльності. Детерміновано В.Новіковим [2] головні напрями розвитку професійно-технічної освіти на регіональному рівні з позиції функціоналізму під час розподілу повноважень державних і регіональних органів влади у цій сфері. Науковцями Н.Павліхою, І.Цимбалюк та Ю.Долиняк [4] ідентифіковано сутність регіонального ринку освітніх послуг, визначено його особливості і проблеми розвитку в економіці України.

Питання оптимізації навчальних закладів для формування мережі шкіл європейського зразка, створення прозорої системи управління освітою і забезпечення гарантованого рівня бюджетного фінансування освітніх послуг в умовах міжсекторальної децентралізації з'ясовано О.Кириленко і А.Марчук [5]. Проаналізовано Т.Затонацькою, О.Герасименко і М.Лаврентьевим [6] характер розподілу видатків зведеного бюджету України на освіту за її просторовими рівнями та специфіковано чинники трансформації інституціонального середовища фінансування середньої освіти в контексті реформ міжбюджетних відносин і децентралізації. Визначено Л.Шевчук [7] головні проблеми функціонування регіональних освітніх систем і обґрунтовано теоретико-прикладні вектори інноватизації стандартів освіти в Україні як основи розвитку таких систем. На підставі економіко-статистичного аналізу взаємозв'язку показників кадрового потенціалу вищої освіти та науки в регіонах нашої країни і результатів інноваційної діяльності О.Гринькевич [8] встановлено наявність серйозних просторових асиметрій кількості фахівців вищої кваліфікації, обґрунтовано необхідність їхнього збереження у Донецькій та Луганській областях.

У контексті модернізації системи фінансування і управління освітньою сферою І.Сторонянською та Л.Беновською [9] розкрито особливості бюджетного забезпечення освіти об'єднаними територіальними громадами в Карпатському регіоні. На підставі міжкраїного порівняння наявних освітніх практик і структури СК Я.Алганом, П.Кахуком і А.Шлайфером структуровано значення освіти для формування СК [11]. Через побудову ендегенної моделі зростання з людським капіталом і різнорідними учасниками проаналізовано взаємозв'язки між фіскальним федералізмом і економічним зростанням Ф.Керніглом і Р.Лонгаретті [11]. Наукові розвідки знаних українських і зарубіжних учених-економістів, які охоплюють питання дотичні до розкриття основних закономірностей нагромадження СК з позиції фінансового забезпечення освітньої діяльності на національному і субнаціональному рівнях, визначення стану розвитку регіональних ринків освітніх послуг і реорганізації мережі навчальних закладів, є ґрунтовними і сприяють поступу економічної науки. Проте вимагають конкретизації науково-методологічні підходи до оцінювання СК на підставі визначення характеру

просторової диференціації інфраструктури надання освітніх СБ на регіональному рівні в національній економіці.

Цілі статті. Метою є визначення особливостей формування СК в контексті розвитку інфраструктурного забезпечення СБ сфери освіти в економіці України. Для цього оцінимо стан просторової диференціації розміщення навчальних закладів різних видів в Україні у 2000–2017 рр. за допомогою показників варіації, обчислимо інтегральний коефіцієнт нерівномірності навчальних закладів на 100 тис. га та його субкоефіцієнти для нашої країни та Польщі. Це дасть змогу розробити низку рекомендацій щодо мінімізації асиметрій розвитку інфраструктури надання освітніх СБ з огляду на необхідність нагромадження СК в національній економіці.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В Україні існує розгалужена мережа навчальних закладів (табл. 1), що свідчить про відповідне інфраструктурне забезпечення надання СБ. Це дає змогу поетапно нагромаджувати СК з огляду на вік індивідів і поліпшувати соціальну взаємодію для вирішення спільних господарсько-екологічних завдань розвитку національної економіки. В Україні інфраструктура освітніх СБ має свої особливості просторового охоплення за видами навчальних закладів. Найвища концентрація таких закладів на 100 тис. га є в м. Києві, у десятки разів перевищуючи їхню середню кількість в Україні та м. Севастополі. Це зумовлене особливим статусом м. Києва, що сприяє активізації підприємницької діяльності, зосередженню значної частини фінансових ресурсів, посиленню внутрішніх міграційних процесів від периферії до центру. Для СК наявність такої просторової асиметрії свідчить не лише про негативні явища (його “відплив” з регіонів), а й позитивні (посилення просторової конкуренції). У часовому розрізі формування інфраструктурного забезпечення СБ сфери освіти зазнало низки змін за видами навчальних закладів. Середню кількість дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів на 100 тис. га в Україні, м. Києві та м. Севастополі поступово скорочували. Основною причиною цього є демографічна ситуація у нашій країні. Проте не це вплинули й функціональна спроможність регіональних органів влади утримувати відповідні навчальні заклади, заходи з реформування відносин власності, інновації у сфері надання освітніх послуг. Для вищих навчальних закладів (ВНЗ) I–II рівнів акредитації ситуація є однією з найнесприятливіших. Якщо у 2000 р. їхня кількість на 100 тис. га становила 1,1 одиниця, то у 2017 р. – вже 0,6 (скоротили в 1,8 раза). Це є індикатором падіння престижності навчання у цих закладах, погіршення координації у системі освіти, зумовлених структурними змінами у національній економіці, модифікації характеру взаємодії із роботодавцями, полегшення здобуття освіти у ВНЗ III–IV рівнів акредитації. У просторовому розрізі кількість ВНЗ III–IV рівнів акредитації на 100 тис. га залишалася стабільною у 2000–2017 рр. Для нагромадження СК така сталість є не лише ознакою сталості їхнього функціонування, а й дотримання паритету між освітніми рівнями. З огляду на наявні тенденції розвитку інфраструктури освітніх СБ в економіці України поліпшення СК пов'язане з розв'язанням демографічної кризи, створенням сприятливих соціально-економічних умов у регіонах для скорочення внутрішньої міграції, завершення реформування ВНЗ I–II рівнів акредитації.

Для оцінювання СК з позиції розвитку інфраструктури освітніх СБ важливо відстежити регіональні зміни за допомогою індикаторів варіації (табл. 2).

Таблиця 1.

Середня кількість навчальних закладів в Україні, м. Києві та м. Севастополі у 2000–2017 рр., навчальні заклади на 100 тис. га

Показник	Регіон	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014*	2015	2016	2017
Дошкільні навчальні заклади	Україна	27,1	25,4	24,9	24,7	24,9	25,0	25,4	25,5	25,7	25,9	26,6	27,2	27,6	24,9	24,5	24,8	24,7
	м. Київ	821,8	807,4	796,7	799,0	802,6	801,4	807,4	811,0	811,0	812,2	820,6	827,8	826,6	741,6	712,9	724,9	730,9
	м. Севастополь	104,2	99,5	98,4	98,4	98,4	98,4	98,4	98,4	98,4	99,5	105,3	103,0	105,3	...	...	...	...
Загальноосвітні навчальні заклади	Україна	36,8	36,6	36,3	36,0	35,8	35,8	35,1	34,7	34,1	33,6	32,9	32,6	32,0	29,2	28,7	27,9	26,8
	м. Київ	594,5	627,9	632,8	636,4	638,8	638,8	640,0	638,8	635,2	628,0	617,2	613,6	604,1	605,3	593,3	588,5	589,7
	м. Севастополь	88,0	87,9	87,9	88,0	86,8	85,6	85,6	85,6	85,6	85,6	84,5	84,5	84,5	...	...	...	...
ВНЗ I–II рівнів акредитації	Україна	1,1	1,1	1,1	1,0	1,0	0,9	0,9	0,9	0,9	0,8	0,8	0,8	0,8	0,6	0,6	0,6	0,6
	м. Київ	55,0	56,2	59,8	59,8	61,0	59,8	59,8	53,8	52,6	56,2	55,0	51,4	49,0	35,9	35,9	35,89	35,89
	м. Севастополь	5,8	8,1	8,1	5,8	5,8	5,8	5,8	5,8	5,8	5,8	5,8	5,8	5,8	...	...	...	...
ВНЗ III–IV рівнів акредитації	Україна	0,5	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
	м. Київ	79,0	80,1	78,9	77,8	77,8	75,4	81,3	81,3	82,5	82,5	84,9	86,1	86,1	84,9	84,9	80,1	83,7
	м. Севастополь	3,5	6,9	6,9	5,8	5,8	4,6	4,6	4,6	4,6	4,6	5,8	5,8	5,8	...	...	...	...

* – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях. Джерело: обчислено на підставі [12].

Таблиця 2.

Показники регіональної варіації кількості навчальних закладів за їхніми видами в Україні в 2000–2017 рр., навчальні заклади на 100 тис. га*

Роки	Дошкільні навчальні заклади			Загальноосвітні навчальні заклади			ВНЗ I–II рівнів акредитації			ВНЗ III–IV рівнів акредитації		
	середнє значення	дисперсія	квадратичний коефіцієнт варіації	середнє значення	дисперсія	квадратичний коефіцієнт варіації	середнє значення	дисперсія	квадратичний коефіцієнт варіації	середнє значення	дисперсія	квадратичний коефіцієнт варіації
2000	26,403	81,211	0,341	38,583	189,490	0,357	1,050	0,252	0,478	0,407	0,074	0,669
2001	25,395	74,276	0,339	38,525	189,865	0,358	1,049	0,228	0,455	0,419	0,080	0,676
2002	24,855	72,170	0,342	38,356	191,916	0,361	1,056	0,217	0,441	0,428	0,086	0,685
2003	24,527	70,011	0,341	38,055	191,541	0,364	1,059	0,232	0,455	0,448	0,097	0,697
2004	24,484	72,494	0,348	37,747	193,217	0,368	0,978	0,237	0,498	0,461	0,110	0,719
2005	24,786	73,346	0,346	37,535	194,034	0,371	0,958	0,224	0,495	0,462	0,104	0,698
2006	24,837	69,990	0,337	37,241	193,229	0,373	0,896	0,219	0,522	0,473	0,100	0,668
2007	25,318	69,867	0,330	36,944	194,997	0,378	0,864	0,193	0,508	0,467	0,098	0,671
2008	25,593	72,875	0,334	36,536	194,422	0,382	0,824	0,191	0,531	0,471	0,097	0,662
2009	25,808	73,544	0,332	35,898	193,978	0,388	0,796	0,169	0,516	0,462	0,090	0,652
2010	26,080	74,005	0,330	35,434	190,834	0,390	0,783	0,161	0,513	0,458	0,087	0,642
2011	26,910	77,797	0,328	34,735	189,443	0,396	0,779	0,156	0,508	0,446	0,084	0,648
2012	27,452	77,181	0,320	34,394	188,229	0,399	0,765	0,153	0,512	0,426	0,077	0,654
2013	27,954	78,686	0,317	33,773	186,072	0,404	0,747	0,150	0,519	0,411	0,076	0,669
2014**	26,781	85,133	0,345	32,613	208,527	0,443	0,645	0,077	0,430	0,361	0,079	0,779
2015	26,564	89,513	0,356	32,164	206,372	0,447	0,629	0,080	0,451	0,376	0,072	0,714
2016	26,817	92,078	0,358	31,339	206,511	0,459	0,628	0,080	0,450	0,376	0,075	0,727
2017	26,781	95,629	0,365	30,071	192,256	0,461	0,630	0,082	0,453	0,373	0,069	0,702

* – без врахування м. Києва та м. Севастополя; ** – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях. Джерело: обчислено на підставі [12].

Середню кількість дошкільних навчальних закладів на 100 тис. га у регіональному розрізі до 2006 р. поступово скорочували, у 2006–2013 рр. – її збільшили, у 2014–2017 рр. – практично не змінювали. Щодо показника дисперсії таких закладів, то його динаміка була іншою. Якщо у 2000–2007 рр. його значення поступово зменшувалось, то від 2008 р. і дотепер – вже збільшувалось. Це свідчить про часткове ігнорування принципу однорідності надання освітніх послуг для дошкільних навчальних закладів на регіональному рівні в Україні. Щодо квадратичного коефіцієнта варіації дошкільних навчальних закладів, то його величина у 2007 р., 2010–2013 рр. свідчила про однорідність досліджуваної сукупності у розрізі регіонів. Для інших років перевищувала 0,330. Це опосередковано вказувало на зміну підходів регіональних органів влади щодо формування мережі дошкільних навчальних закладів, зумовлену посиленням їхньої просторової неоднорідності в Україні. Основними причинами цього є прихована приватизація дошкільних навчальних закладів, демографічні зміни, спричинені гібридною війною Російської Федерації з Україною, особливості розміщення за видами агломераційних утворень. Для СК такі тенденції розвитку цього виду інфраструктури СБ свідчать про наявність неоднозначностей під час його нагромадження у віковому аспекті.

Зміна середньої кількості загальноосвітніх навчальних закладів має спадний характер, у 2017 р. порівняно з 2000 р. їхня кількість зменшилася на 8,512 одиниць на 100 тис. га (табл. 2). При цьому величину дисперсії цих закладів у 2000–2008 рр. поступово збільшували, у 2009–2013 рр. – незначно зменшили, у 2014–2017 рр. – знову зростає. Підґрунтям розвитку цього виду інфраструктури освітніх СБ була успадкована мережа навчальних закладів під час перебування України у складі СРСР. Фактично у регіонах України прагнули зберегти вже наявну інфраструктуру для забезпечення надання освітніх послуг, оскільки зміна характеру розсіювання досліджуваної ознаки була хвилеподібною. Від 2014 р. зміни головно зумовлені анексією АР Крим і тимчасовою окупацією окремих територій Донецької і Луганської областей. Згідно із динамікою величини квадратичного коефіцієнта варіації, яке у 2000–2017 р. зросло у 1,45 рази й перевищувало 0,330, посилювали неоднорідність мережі загальноосвітніх навчальних закладів. Це свідчить про наявність прихованих проблем у розвитку цього виду інфраструктури освітніх СБ. Оскільки відбулося послаблення формування належних синергетичних ефектів, які поліпшують взаємодії індивідів на регіональному рівні, визначають умови кооперації й координації діяльності. Особливістю участі загальноосвітніх навчальних закладах у процесах нагромадження СК в Україні має звужений характер.

Для ВНЗ I–II рівнів акредитації загальною закономірністю стало поступове скорочення їхньої мережі у розрахунку на 100 тис. га, вона у 2017 р. становила 57 % рівня 2000 р. (табл. 2). Особливістю є те, що значення дисперсії кількості ВНЗ I–II рівнів акредитації на 100 тис. га за цей період поступово скорочувалось і наближалось до 0. Це є своєрідним індикатором того, що у регіонах України використовували практично однакові підходи до формування мережі таких закладів на одиницю площі. Динаміка квадратичного коефіцієнта варіації ВНЗ I–II рівнів на 100 тис. га у 2000–2017 рр. перевищувала 0,330. У розрізі регіонів це свідчить про неоднорідність досліджуваної сукупності, причому у 2000–2003 р. тренд вказав на незначне її послаблення, у 2004–2013 рр. – на її посилення, у 2014–2017 рр. – відбулося різке скорочення значення цього коефіцієнта, згодом його величина збільшилася. У цьому виді інфраструктури освітніх СБ формування СК наражається на ризики системного характеру, пов'язані з низькою мотивацією суспільства до здобуття професійних кваліфікацій, виникненням дефіциту кадрів на відповідних сегментах ринку праці і порушенням цілісності освітнього простору України.

Тенденції розвитку ВНЗ III–IV рівнів акредитації вказують, що їхня мережа на 100 тис. га до 2006 р. ставала усе більш розгалуженішою, збільшившись від 2000 р. на 0,066 одиниць, або 1,2 раза, від 2007 р. – поступово почала скорочуватися (табл. 2). Щодо значення дисперсії ВНЗ III–IV рівнів акредитації на 100 тис. га, то зміна її величини відбувалася за такою ж траєкторією, що й попередній індикатор. Проте динаміка квадратичного коефіцієнта варіації у 2000–2017 рр. була дещо іншою. Особливістю є те, що за цим показником досліджувана сукупність є найбільш неоднорідною у розрізі регіонів України. Причинами цього є різний рівень урбанізованості території, диференціація соціально-економічного розвитку регіонів, культурно-історичні особливості становлення системи вищої освіти. Непрямо це вказує й на те, що на загальнонаціональному рівні в Україні не має чітких орієнтирів розвитку вищої школи, заходи освітньої політики у цій сфері мають декларативний характер, є реакцією на зміни кон'юнктури ринку освітніх послуг. Для СК це вказує на повільність удосконалення соціальних взаємозв'язків у регіоні, формалізм у підходах щодо здобуття знань.

Стан просторової диференціації розміщення інфраструктурних об'єктів СБ сфери освіти в економіці України пропонуємо оцінювати за допомогою інтегрального коефіцієнта нерівномірності розміщення навчальних закладів:

$$K = 1 - \frac{\sum_{j=1}^n \sum_{i=1}^m (L_{ij} / L_{maxj})}{m \cdot n} \quad (2)$$

де K – інтегральний коефіцієнт нерівномірності розміщення навчальних закладів на 100 тис. га, $0 \leq K \leq 1$; L_{ij} – середня кількість навчальних закладів на 100 тис. га j -ого виду в i -ому регіоні; L_{maxj} – найбільша кількість навчальних закладів на 100 тис. га j -ого виду серед усіх регіонів; i – номер регіону ($i=1,27$); j – вид навчального закладу ($j=1,4$). Якщо значення коефіцієнта дорівнює 0, то йдеться про рівномірність охоплення навчальних закладів на 100 тис. га; якщо ж – 1, то навпаки.

Згідно з даними табл. 1 розвиток інфраструктури освітніх СБ за видами навчальних закладів на 100 тис. га демонстрував суперечливі тенденції (табл. 3). Для дошкільних навчальних закладів значення відповідного субкоефіцієнта у 2000–2013 рр. демонструвало тенденцію до зменшення (на 21 %). Тобто заходи регіональних органів влади у цій сфері орієнтували на створення розгалуженої мережі цих навчальних закладів для поліпшення рівномірності розміщення і забезпечення доступності їхніх послуг цільовій категорії споживачів. Від 2014 р. і дотепер ситуація протилежна, свідчить про посилення нерівномірності розміщення дошкільних навчальних закладів у просторовому аспекті. Основними причинами цього стали порушення територіальної цілісності України, зміна пріоритетів соціально-економічного регіонального розвитку, реформа освітньої галузі.

Для загальноосвітніх навчальних закладів і ВНЗ I–II рівнів акредитації у 2000–2017 рр. характерним стало збільшення нерівномірності їхнього розміщення на 100 тис. га у регіональному розрізі з незначним її зменшенням в окремі періоди (табл. 3). Це зумовлене чинниками реорганізації наявної інфраструктури освітніх СБ, змінами вектора реформування сфери освіти в економіці України, скороченням фінансування цих навчальних закладів. Для ВНЗ III–IV рівнів акредитації у 2000–2008 рр. простежували тенденцію, пов'язану із зменшенням нерівномірності їхнього розміщення на 100 тис. га, у 2009–2016 рр. відбувалися зворотні процеси, бо рівномірність їхнього просторового охоплення погіршували, у 2017 р. зафіксовано рух у бік зменшення цієї нерівномірності. Це є індикатором того, що процес формування СК з огляду на ці види інфраструктури освітніх СБ перебуває під дією поточної соціально-економічної і політичної ситуації в Україні.

Динаміка інтегрального коефіцієнта нерівномірності розміщення навчальних закладів свідчить про існування регіональної диференціації інфраструктури освітніх СБ (табл. 3). Якщо до 2011 р. хвилеподібно асиметричність мережі навчальних закладів зменшували, то від 2012 р. і дотепер на регіональному рівні її посилили, особливий вплив на це мала анексія АР Крим і тимчасова окупація окремих територій Донецької і Луганської областей. Це стало одним з головних чинників порушення цілісності освітнього простору України, відповідно, зумовивши погіршення середовища формування СК. Крім того, динаміка величини інтегрального коефіцієнта нерівномірності розміщення навчальних закладів у 2000–2017 рр. опосередковано вказує на млявість протікання освітньої реформи, її інертність в досягненні прогресивних зрушень під час формування СК в економіці України. На нашу думку, важливо у стратегії реформування сфери освіти звернути увагу на розроблення заходів, націлених на зменшення просторової асиметрії інфраструктури освітніх СБ задля поліпшення середовища соціальної взаємодії індивідів і поновлення цілісності освітнього простору.

Таблиця 3.

Динаміка інтегрального коефіцієнта нерівномірності розміщення навчальних закладів та його субкоефіцієнтів за регіонами України в 2000–2017 рр.*

Роки	Субкоефіцієнти				Інтегральний коефіцієнт
	Дошкільні навчальні заклади, закладів на 100 тис. га	Загальноосвітні навчальні заклади, закладів на 100 га	ВНЗ I–II рівнів акредитації, закладів на 100 тис. га	ВНЗ III–IV рівнів акредитації, закладів на 100 тис. га	
2000	0,501	0,430	0,591	0,645	0,542
2001	0,474	0,433	0,585	0,634	0,531
2002	0,465	0,437	0,582	0,655	0,535
2003	0,446	0,443	0,575	0,639	0,526
2004	0,443	0,447	0,601	0,619	0,527
2005	0,431	0,449	0,597	0,640	0,529
2006	0,428	0,451	0,623	0,631	0,533
2007	0,411	0,455	0,630	0,623	0,530
2008	0,407	0,457	0,636	0,604	0,526
2009	0,402	0,461	0,630	0,608	0,525
2010	0,402	0,457	0,622	0,611	0,523
2011	0,405	0,469	0,617	0,622	0,528
2012	0,398	0,471	0,624	0,638	0,533
2013	0,393	0,477	0,626	0,651	0,537
2014**	0,481	0,539	0,652	0,706	0,594
2015	0,486	0,541	0,662	0,701	0,597
2016	0,481	0,545	0,661	0,706	0,598
2017	0,485	0,529	0,659	0,684	0,589

* – без врахування м. Києва та м. Севастополя; ** – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях. Джерело: обчислено на підставі [12].

Порівняння тенденцій формування СК в економіці України в контексті розвитку інфраструктури СБ передбачає оцінювання ситуації у Польщі. Це зумовлене тим, що ця країна, як і Україна, провела реформу сфери освіти на підставі децентралізації управління нею. Хоча наявні деякі статистичні розбіжності у структуруванні навчальних закладів за їхніми видами у Польщі та Україні, проте вони не матимуть значного впливу на визначення основних закономірностей розвитку інфраструктури освітніх СБ. Вважаємо, що для нашої країни характер розвитку польської мережі навчальних закладів є своєрідним індикатором того, яку систему формування і нагромадження СК прагнуть створити у перспективі в Україні.

Згідно з даними табл. 4 у Польщі порівняно з Україною існує розгалуженіша мережа дошкільних навчальних закладів, що створює кращі умови для просторового охоплення потенційних споживачів освітніх СБ, полегшуючи їхню доступність та диверсифікуючи можливості вибору. Особливістю є те, що значення дисперсії і квадратичного коефіцієнта варіації є вищими, ніж в Україні. Це є індикатором того, що під час розміщення дошкільних навчальних закладів на 100 тис. га у Польщі не дотримано принципу забезпечення їхньої рівномірності. У Польщі у 2009–2017 рр. значення дисперсії та квадратичного коефіцієнта поступово зростало. Це свідчить про посилення на регіональному рівні диференціації розміщення цього виду інфраструктури освітніх СБ, зумовлюючи й просторові асиметрії формування СК у цій країні.

Подібні тенденції демонструє й динаміка загальноосвітніх навчальних закладів Польщі за аналізований період (табл. 4). Особливістю є те, що на 100 тис. га найбільше є початкових шкіл, найменше – загальних середніх шкіл. Головними причинами стали зміна підходів до надання освітніх послуг з огляду на характер дорослішання учнів, диверсифікація можливостей одержання спеціалізованих знань і вибору майбутніх видів діяльності. Для України такі закономірності розвитку цього виду інфраструктури освітніх СБ Польщі непрямо вказують на ймовірний сценарій формування мережі загальноосвітніх навчальних закладів (започаткування процесів укрупнення, посилення спеціалізації). Для СК це стає додатковим чинником посилення ризиків соціальної дезінтеграції та ослаблення міжгрупових зв'язків індивідів для вирішення спільних економічних, екологічних і соціальних питань.

Стосовно професійно-технічної освіти і вищої освіти, то у Польщі кількість таких закладів на 100 тис. га є розгалуженішою порівняно з Україною. Їхня динаміка у 2009–2017 рр. свідчить про те, що у Польщі ці види інфраструктури освітніх СБ поступово реорганізують. Основними чинниками цього є демографічна ситуація, міграційні процеси та зміна підходів до розвитку освітніх СБ у зв'язку із набуттям членства в ЄС. Зміна величини дисперсії та квадратичного коефіцієнта варіації за цими видами інфраструктури освітніх СБ вказує на те, що у розрізі регіонів Польщі однорідність досліджуваної сукупності послабили. З позиції нагромадження СК для нашої країни слід уважно вивчити досвід Польщі з проведення освітньої реформи в умовах децентралізації для того, щоб мінімізувати втрати, пов'язані з посиленням регіональних диспропорцій формування цього виду інфраструктури освітніх СБ.

У Польщі зміна величини інтегрального коефіцієнта нерівномірності розміщення навчальних закладів вказувала на те, що асиметричність інфраструктури освітніх СБ на регіональному рівні не зазнала суттєвих змін, у 2009–2017 рр. цей показник був в околі 0,594 (табл. 5). Для дошкільних навчальних закладів динаміка інтегрального субкоефіцієнта нерівномірності їхнього розміщення за цей період була спадною (просторова однорідність посилювалась); для загальноосвітніх навчальних закладів – прагнули зменшити нерівномірність розміщення, до 2017 р. – її посилили. Для професійно-технічних училищ Польщі у 2009–2013 р. величина відповідного інтегрального субкоефіцієнта зменшувалась, у 2014–2017 рр. – почала зростати, для ВНЗ значення цього субкоефіцієнта у 2017 рр. зменшилося на 8 % порівняно з 2009 р.

Особливістю є те, що зміна просторової диференціації різних видів інфраструктури освітніх СБ мала різновекторний характер.

Спільним для України і Польщі стало те, що в обох країнах регіональні диспропорції розвитку інфраструктури СБ сфери освіти не вдалося пом'якшити.

Для СК ця тенденція є несприятливою, бо вказує на нерівномірність його формування в контексті наявної інфраструктури освітніх СБ.

Реформа у сфері освіти Польщі не повною мірою сприяла подоланню регіональних асиметрій розміщення інфраструктури освітніх СБ.

Таблиця 4.

Показники регіональної варіації кількості навчальних закладів за їхніми видами в Польщі в 2009–2017 рр., навчальні заклади на 100

тис. га

Роки	Дошкільні навчальні заклади			Загальноосвітні навчальні заклади									Професійно-технічні училища			Школи для осіб із середньою освітою			Вищі навчальні заклади		
				Початкова школа			Нижча середня школа			Загальна середня школа									середнє значення	дисперсія	квадратичний коефіцієнт варіації
	середнє значення	дисперсія	квадратичний коефіцієнт варіації	середнє значення	дисперсія	квадратичний коефіцієнт варіації	середнє значення	дисперсія	квадратичний коефіцієнт варіації	середнє значення	дисперсія	квадратичний коефіцієнт варіації	середнє значення	дисперсія	квадратичний коефіцієнт варіації						
2009	60,5	924,9	0,503	44,4	511,8	0,510	21,5	148,5	0,567	7,7	18,7	0,561	7,5	15,1	0,515	10,8	42,7	0,605	1,4	0,8	0,636
2010	63,1	981,5	0,496	44,2	506,9	0,509	21,6	151,2	0,569	7,6	17,9	0,554	7,5	14,7	0,514	9,9	42,7	0,659	1,4	0,8	0,638
2011	65,5	1083,4	0,503	43,7	503,9	0,513	21,8	152,5	0,567	7,6	17,0	0,544	7,3	14,3	0,515	9,5	41,0	0,671	1,4	0,8	0,631
2012	67,3	1160,3	0,506	43,0	500,8	0,520	21,9	152,8	0,565	8,5	21,3	0,544	6,9	10,9	0,481	9,2	39,8	0,684	1,4	0,8	0,642
2013	70,7	1282,5	0,506	42,8	500,7	0,523	22,0	154,0	0,565	8,0	19,4	0,547	6,8	11,0	0,490	8,4	30,6	0,663	1,3	0,7	0,626
2014	71,1	1285,6	0,504	43,0	507,0	0,524	22,1	155,1	0,565	7,3	15,1	0,535	6,5	10,8	0,504	8,0	28,2	0,660	1,4	0,7	0,630
2015	69,4	1242,7	0,508	43,0	510,6	0,525	22,2	159,1	0,568	7,1	15,1	0,547	6,4	10,7	0,515	8,0	26,7	0,650	1,3	0,7	0,630
2016	71,1	1329,9	0,513	42,9	512,9	0,528	22,3	158,9	0,565	7,1	14,4	0,537	6,3	10,4	0,509	7,9	25,3	0,638	1,2	0,5	0,596
2017	72,0	1369,6	0,514	45,8	609,5	0,539	5,1	3,4	0,363	7,1	14,8	0,543	6,3	10,3	0,510	7,3	21,6	0,635	1,2	0,6	0,605

Джерело: обчислено на підставі [13].

Підґрунтям цього є соціально-економічні відмінності розвитку польських регіонів та їхня спроможність фінансувати утримання відповідних навчальних закладів. Тому в Україні необхідно ґрунтовніше підходити до проведення освітньої реформи, буручи до уваги оцінювання можливих результатів децентралізації управління сферою освіти. Для формування СК важливим є окреслення чіткої стратегії реформування української інфраструктури освітніх СБ задля збереження цілісності освітнього простору.

Таблиця 5.

Динаміка інтегрального коефіцієнта нерівномірності розміщення навчальних закладів та його субкоефіцієнтів за регіонами Польщі в 2009–2017 рр.*

Роки	Субкоефіцієнти						Інтегральний коефіцієнт	
	Дошкільні навчальні заклади, закладів на 100 тис. га	Загальноосвітні навчальні заклади, закладів на 100 тис. га			Професійно-технічні училища, закладів на 100 тис. га	Школи для осіб із середньою освітою, закладів на 100 тис. га		ВНЗ, закладів на 100 тис. га
		Початков а школа	Нижча середня школа	Загальна середня школа				
2009	0,548	0,515	0,588	0,627	0,618	0,683	0,610	0,598
2010	0,545	0,520	0,588	0,621	0,618	0,689	0,611	0,599
2011	0,547	0,527	0,586	0,617	0,597	0,693	0,611	0,597
2012	0,547	0,531	0,585	0,623	0,600	0,685	0,616	0,598
2013	0,547	0,532	0,586	0,619	0,611	0,685	0,594	0,596
2014	0,539	0,532	0,587	0,629	0,619	0,677	0,592	0,597
2015	0,533	0,535	0,585	0,622	0,615	0,672	0,582	0,592
2016	0,537	0,559	0,435	0,619	0,617	0,669	0,559	0,571
2017	0,536	0,571	0,598	0,636	0,624	0,664	0,566	0,599

Джерело: обчислено на підставі [13].

Висновки. Отже, запропоновано науково-методологічні підходи до оцінювання особливостей формування СК з огляду на розвиток інфраструктури освітніх СБ в економіці України. Для визначення характеру просторової диференціації розміщення навчальних закладів в Україні обчислено такі показники, як середня кількість відповідних навчальних закладів на 100 тис. га, дисперсія і квадратичний коефіцієнт варіації. Динаміка цих показників у 2000–2017 рр. виявила, що в економіці України існують тенденції до посилення регіональної диференціації розміщення навчальних закладів на 100 тис. га, що загрожує формуванню СК. Для характеристики регіональних диспропорцій у розвитку інфраструктури СБ сфери освіти визначено інтегральний коефіцієнт нерівномірності розміщення навчальних закладів. Зміна його величини в Україні у 2000–2017 рр. засвідчила послаблення просторової однорідності формування мережі цих закладів. Для виявлення ризиків формування СК в економіці України оцінено показники регіональної варіації кількості навчальних закладів за їхніми видами на 100 тис. га і динаміку інтегрального коефіцієнта нерівномірності розміщення навчальних закладів у Польщі. На нашу думку, нагромадження СК в економіці України на підставі мінімізації регіональної асиметрії розвитку інфраструктури освітніх СБ пов'язане із забезпеченням цілісності освітнього простору, модифікацією існуючих підходів до обґрунтування стандартів розміщення навчальних закладів, врахуванням наявної демографічної ситуації та стану гібридної війни з Російською Федерацією. Перспективи подальших досліджень орієнтують на структурування чинників формування СК в національній економіці умовах фіскальної децентралізації.

Список використаних джерел:

1. Каленюк І.С. Напрями трансформації механізмів фінансування освіти в сучасному світі. *Демографія та соціальна економіка*. 2017. № 1 (29). С. 24–36.
2. Макарова Е.В. Образование в модернизационном обществе: цели и приоритеты для Украины. *Демографія та соціальна економіка*. 2014. № 1 (21). С. 27–47.
3. Новіков В.М. Розвиток професійно-технічної освіти в умовах децентралізації системи управління в Україні. *Демографія та соціальна економіка*. 2017. № 2 (30). С. 126–137.
4. Павліха Н.В., Цимбалюк І.О., Долиняк Ю.О. Особливості розвитку регіональних ринків освітніх послуг в Україні. *Економіка та суспільство*. 2018. № 15. С. 540–544.
5. Кириленко О.П., Марчук А.П. Модернізація бюджетного забезпечення освіти в рамках секторальної децентралізації. *Фінанси України*. 2018. № 6. С. 75–90.
6. Затонацька Т.Г., Герасименко О.О., Лаврентьев М.М. Інституціональний інструментарій формування видатків на

- загальну середню освіту в Україні. *Фінанси України*. 2018. № 8. С. 91–105.
7. Шевчук А.В. Стандартизація освіти як важлива умова розвитку регіональних освітніх систем. *Регіональна економіка*. 2013. № 1. С. 107–113.
8. Гринькевич О.С. Кадровий потенціал освіти і науки України у контексті інноваційної активності її регіонів. *Регіональна економіка*. 2016. № 3. С. 113–119.
9. Сторонянська І.З., Бенюк Л.Я. Бюджетне забезпечення сфери освіти в територіальних громадах Карпатського регіону: виклики сучасних реформ. *Фінанси України*. 2017. № 7. С. 7–24.
10. Algan Ya., Cahuc P., Shleifer A. Teaching Practices and Social Capital. *American Economic Journal: Applied Economics*. 2013. № 5 (3). P. 189–210.
11. Cerniglia F., Longaretti R. Federalism, Education-Related Public Good and Growth when Agents are Heterogeneous. *Journal of Economics*. 2008. № 109 (3). P. 271–301.
12. Державна служба статистики України. Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
13. Statistics Poland. Режим доступу : <https://stat.gov.pl/en/topics/statistical-yearbooks/statistical-yearbooks/statistical-yearbook-of-the-regions-poland-2018,4,13.html>.

UDC 338.46

Kuchyn S.P., Doctor of economic science, assistant professor, Professor of the Department of Economics of Enterprise, Marketing and Economic Theory, Luhansk National Agrarian University, Starobilsk.

THE FORMATION OF PRIORITY DIRECTIONS OF THE STRATEGY OF STATE REGULATION BY THE ECONOMIC MECHANISM OF THE SPHERE OF CULTURE IN UKRAINE

Purpose. The purpose of the study is to identify current trends in the strategy of state regulation of the economic mechanism of the sphere of culture in Ukraine.

Design/methodology/approach. During the study, the classical methods of scientific knowledge (analysis, synthesis, grouping, analytical, forecasting, studying of scientific and statistical sources) were used.

Findings. The problem of choosing of the priorities of the strategy of state regulation by the economic mechanism of the sphere of culture is extremely relevant, considering the structural changes in economy of Ukraine and manifestations of crisis phenomena. We propose to improve the state regulation by the economic mechanism of the sphere of culture in Ukraine on the basis of introduction of elements aimed at its reforming and consisted of a group of administrative, organizational and economic methods. The group of administrative methods includes the use of motivational means, the provision of an appropriate legal framework and the use of an arsenal of methods of non-material incentives. There must be a correspondence between the main purpose of improving of the state regulation by the economic mechanism in the field of culture and the such organizational methods: training and qualification improvement; creation and implementation of management and monitoring; effective management; appropriate analytical support. Economic methods of improving of the state regulation by the sphere of culture include the economic benefits, the material incentives, the use of effective methods and effective tools of fundraising. However, there are a significant number of unresolved issues and contradictions in the field of remuneration. One of them is the absence of a solid dependence of the wage on the actual efforts of the employee. The fee system of remuneration in cultural institutions needs to be more widely implemented, but without reducing the link between remuneration and collective achievements.

Research limitations/implications. The obtained results and conclusions are the basis for in-depth scientific research of the problems of development of the national and world socio-cultural sphere.

Originality/value. Results and conclusions can be used in the development of national economy development programs, in the formation of a modernization strategy for modern economic systems. The practical value of the work consists in the fact that the provisions and practical recommendations make it possible to solve the broken scientific and practical problem, and the results of the research, which are of an applied nature, can have practical application in the activities of government and local self-governments.

Keywords: state regulation, economy, mechanism, culture, strategy.

Кучин С. П.

ФОРМУВАННЯ ПЕРШОЧЕРГОВИХ НАПРЯМІВ СТРАТЕГІЇ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИМ МЕХАНІЗМОМ СФЕРИ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ

У статті виявлено першочергові напрями стратегії державного регулювання економічним механізмом сфери культури в Україні. Метою дослідження є виявлення сучасних тенденцій у стратегії державного регулювання економічного механізму сфери культури в Україні. У ході дослідження використовувалися класичні методи наукового знання (аналіз, синтез, групування, прогнозування, вивчення наукових і статистичних джерел). Проблема вибору пріоритетів стратегії державного регулювання економічним механізмом сфери культури є надзвичайно актуальною з урахуванням структурних змін в економіці України та проявів кризових явищ. Запропоновано вдосконалити державне регулювання економічним механізмом сфери культури в Україні на основі впровадження елементів, спрямованих на його реформування, які складаються з групи адміністративних, організаційних та економічних методів. Отримані результати та висновки є основою для поглибленого наукового дослідження проблем розвитку національної та світової соціально-культурної сфери. Результати та висновки можуть бути використані при розробці програм розвитку національної економіки, у формуванні стратегії модернізації сучасних економічних систем. Практична цінність роботи полягає в тому, що положення і практичні рекомендації дають можливість вирішити порушену науково-практичну проблему, а результати досліджень, що мають прикладний характер, можуть мати практичне застосування в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування.

Ключові слова: державне регулювання, економіка, механізм, культура, стратегія.

Кучын С.П.

ФОРМИРОВАНИЕ ПЕРВООЧЕРЕДНЫМ НАПРАВЛЕНИЕМ СТРАТЕГИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ МЕХАНИЗМОВ СФЕРЫ КУЛЬТУРЫ В УКРАИНЕ

В статье выявлены первоочередные направления стратегии государственного регулирования экономическим механизмом сферы культуры в Украине. Целью исследования является выявление современных тенденций в стратегии государственного регулирования экономического механизма сферы культуры в Украине. В ходе исследования использовались классические методы научного знания (анализ, синтез, группировки, прогнозирование, изучение научных и статистических источников). Проблема выбора приоритетов стратегии государственного регулирования экономическим механизмом сферы культуры является чрезвычайно актуальной с учетом структурных изменений в экономике Украины и проявлений кризисных явлений. Предложено усовершенствовать государственное регулирование экономическим механизмом сферы культуры в Украине на основе внедрения элементов, направленных на его реформирования, которые состоят из группы административных, организационных и экономических методов. Полученные результаты и выводы являются основой для углубленного научного исследования проблем развития национальной и мировой социально-культурной сферы. Результаты и выводы могут быть использованы при разработке программ развития национальной экономики, в формировании стратегии модернизации современных экономических систем. Практическая ценность работы состоит в том, что положения и практические рекомендации дают возможность решить возбужденное научно-практическую проблему, а результаты исследований, имеющих прикладной характер, могут иметь практическое применение в деятельности органов государственной власти и местного самоуправления.

Ключевые слова: государственное регулирование, экономика, механизм, культура, стратегия.

Formulation of the problem. Now the sphere of culture in Ukraine belongs to the least protected part of the competitive environment of the market economy, so its position is quite difficult and often not predictable. In modern Ukraine, this has led to the aggravation of a number of socio-economic, managerial, organizational problems that hinder the process of effective development of the sphere of culture as a part of the socio-cultural sphere. The relevance of our study is underlined by the fact that the culture of society and its social development are recognized in Ukraine as an important factor of national security. In a context of the current complexity of social relations in Ukraine, significant attention should be paid to the creation of an effective mechanism for the functioning of the sphere of culture, considering the fact that a significant part of the cost of maintenance and development of this sphere falls on the bodies of state power and local self-government. That is why the urgent task which belongs to the domestic economic

science is to improve the state regulation by the economic mechanism of the sphere of culture in Ukraine, taking into account the specifics of the formation and development of a competitive environment in the socio-cultural sphere in terms of overcoming negative macroeconomic trends, stabilization and transition of the national economy to sustainable growth.

Analysis of recent research and publications. A significant contribution to the study of state regulation by the economic mechanism of the sphere of culture was made by scientists such as T. Abankina [2], W. Baumol [1], I. Bezgin [3], M. Dyha [7], A. Dehtiar [6], G. Zadorozhnyi [9], A. Kolot [10], A. Rubinstein [12] and others.

Despite the importance of the scientific achievements of the above-mentioned researchers, there are problems that remain insufficiently developed both in theoretical and practical aspects, that necessitates the further scientific justification of theoretical and methodological aspects and applied recommendations for improving of the state regulation by the economic mechanism of the sphere of culture in Ukraine.

Formulating the aims of the article. The purpose of the study is to identify the current priorities of the state regulation strategy with an economical mechanism of the cultural sphere in Ukraine. The subject of the research is the current trends in the development of state regulation methods in Ukraine and in the world. The study uses classical methods of scientific knowledge (analysis, synthesis, grouping, analytics, forecasting, the study of scientific and statistical sources).

Presenting main material. Since the first years of independence of Ukraine, the actions of the authorities in relation to the problems in the field of culture are hardly called contributed to the rapid overcoming of crisis phenomena in this area. In recent years, the consolidated budget expenditures on culture and art in 2010 amounted to 1.6 % of the total budget expenditures, in 2015 and 2016 – 1.3%, and in 2017 – 1.5% [4]. In addition, the share of expenditures of the consolidated budget as a percentage of GDP shows a decreasing trend and in 2010 it was only 0.5%, and in 2016 – 0.4% . Number of professional cultural institutions during the years of independence has decreased almost twice, it concerns the number of theatres and libraries, and the number of their visits has also decreased [11].

To increase the effectiveness of scientific researches it is appropriately to separate an infrastructure "cultural and artistic infrastructure" into the independent element as a complex of objects and subjects of the sphere of culture, which are the object of systematic state regulation and which are responsible for achieving of a human development through the mechanisms of formation in society of moral and ethical values, worldview, established value orientations as the foundation of socio-economic development of the state and the priority direction of the state cultural policy.

The category "socio-cultural sphere" is characterized by a set of subjects of the national economy, which, thanks to the methods of state regulation and factors of social reproduction, provide society with products, primarily spiritual production, aimed at satisfaction of the socio-cultural needs in social and creative activities, communication, knowledge, physical and psychological protection, spiritual and value improvement of the person and, considering the importance of its development for the social security of the state, it requires enhanced control and regulation by public authorities and local self-government.

Also, despite the wide applicability of the concept of "infrastructure", in economic researches there is no certainty in the understanding of its essence, and therefore a single well-established meaning. In this article we interpret the concept of "infrastructure" through its interpretation as a complex set of interrelated physical and material complexes (objects), individuals and legal entities (subjects), which function for the formation and satisfaction of cultural needs of society.

If we consider the development of the state from an economic point of view, the economic growth in Ukraine cannot be achieved only through the development of industry. All developed countries and a number of developing countries in recent years have shifted the structure of the

national economy from the production of goods to the production of services. There were services that have become a source of long-term economic growth of countries. The insufficient level of development of the service sector is often defined as a "mismatch" of the structure of the domestic economy to the conditions of integration into the European space.

As part of the specification of the features of state regulation by the economic mechanism of the sphere of culture in Ukraine, it should be noted that the state policy in the sphere of culture should be focused on the preservation of the national cultural and artistic heritage, the support of academic directions of art, the raising of the professionalism, the support of artistic and culturological education, material and technical re-equipment of the sphere of culture, promotion of Ukrainian art in the world. After all, in Ukraine, today, in most cases, there are outdated approaches to the formation of appropriate state policy. Modern socio-economic conditions and the lack of "flexibility" of subjects of the sphere of culture in the direction of adaptation to new conditions of management do not contribute to the effective development of subjects of the sphere of culture in Ukraine.

The solution of the problems that have been accumulated in the sphere of culture requires not only the appropriate budget financing, but also the improvement of state regulation by the economic mechanism of the sphere of culture, the financial support, the improvement of the system of corporate governance, the increasing of management efficiency in the institutions of the sphere of culture.

Studying the world experience of financing of the socio-cultural sphere, we can distinguish two groups of countries that apply fundamentally different approaches to the mechanisms of budget financing of the socio-cultural sphere.

The first group of countries has a socially oriented economy characterized by a high level of taxes and social orientation of budget expenditures at different levels. A characteristic feature of these countries is that their socio-economic systems are set to work to achieve a high standard of living of the vast majority of the population (Sweden, Germany, Denmark, Austria, Spain). This model can function effectively only on condition of the high level of socialization of national income, the accumulation of large financial resources by the state. It is impossible to choose such model of budget financing of the socio-cultural sphere as a basis for the implementation of the model of budget financing of the sphere of culture in Ukraine due to lack of financial resources, although this model is more consistent with the mentality of Ukrainian society, because it is based on such principles as the social justice, solidarity, collectivism.

The second group of countries has a liberal economy, lower taxes and social spending from the budget. Financing of the social sphere takes place on a conditionally residual principle, in which the state assumes the performance of those functions which are not properly performed by the market (USA, Canada).

These models differ in the level and composition of social spending. Thus, on average, the share of social spending in the gross domestic product in the developed countries is about 25%, including in the USA – 21%, and in Japan – about 18%. Among the European countries, Greece and Switzerland lag behind the average level, while the rest of the European countries are ahead. The share of the social budget in them is about 30%, significant part of which is directed to the financing of the sphere of culture [13, P. 154-158].

One of the acute problems of the modern development of the sphere of culture is that the specifics of the functioning and the system of management and administration in the sphere of culture do not allow them to use the opportunity to strengthen their material and technical base entirely due to the development of effective financial, personnel management, diversification of financial resources. In this regard, there is a need to improve the professional requirements for applicants for senior and economic positions in the field of culture by making of appropriate changes to the "Directory of qualification characteristics of workers professions" [8].

Meanwhile, economic science and social practice faced serious challenges, revealing a tendency to reduce the interest, especially of the younger generation, to artistic and aesthetic values. This has a very negative impact on the number of consumers of cultural services. In such circumstances, the problem of studying of the social aspects of pricing is significantly actualized. State influence on prices is appropriate in those markets where the privileged place belongs to social and cultural, but not economic processes. An objective necessity in this case is the intervention of the state in the process of pricing in areas where there is one of the laws of consumption and production of services in this area – the so-called "cost disease", the opening of which belongs to W. Baumol and W. Bowen [1].

In modern Ukrainian society there is a tendency to reduce the interest in artistic and aesthetic values – this has a negative impact on the number of consumers of cultural services. During the period of independence of Ukraine, the market of cultural and educational services has been shrinking due to significant demographic and economic problems, which are the determining factors for ensuring of the stable, effective and innovative development of the country. It is also necessary to take into account the negative geopolitical factors of 2014-2019, which previously had no manifestation in the development of Ukraine [5].

The most important for the state is the education of innovative type of thinking and culture for human, the design of acmeological educational space, taking into account the innovative development of education, the requests of the individual, the needs of society and the state, "merging" into a single mechanism of formation and satisfaction of the cultural and educational needs of institutions of the sphere of education and culture.

In this direction, security issues are relevant, considering the desire of the state to protect its national interests and create the new formation of educated, fully developed individuals as a fundamental link of Ukrainian society. The decline of the cultural sphere inevitably leads to spiritual degradation of the person, which negatively affects the development of the labor potential of the country, causes deterioration of the quality of business ethics and culture of communication. The formation of appropriate value orientations in society and on their basis the ensuring of the security of the state are one of the priorities of state secure and cultural policy.

On the basis of the development of the system of interrelated elements of organizational culture, social partnership, social responsibility of business and on the principles of formation of value and moral orientations of society it is necessary to build appropriate principles of organizational economic culture within the enterprise (organization), to motivate adequate policy in the social and economic responsibility of business. This can eventually become the "locomotive" of economic development in the sphere of culture and the guarantee of social security of the state.

Conclusions. Thus, the study of the dynamics of the main economic processes allow us to conclude that the sphere of culture is at the stage of a deep crisis, which demonstrates its depth and unpredictable high rates of deterioration as a branch of the national economy.

The problem of choosing of the priorities of the strategy of state regulation by the economic mechanism of the sphere of culture is extremely relevant, considering the structural changes in economy of Ukraine and manifestations of crisis phenomena.

We propose to improve the state regulation by the economic mechanism of the sphere of culture in Ukraine on the basis of introduction of elements aimed at its reforming and consisted of a group of administrative, organizational and economic methods.

The group of administrative methods includes the use of motivational means, the provision of an appropriate legal framework and the use of an arsenal of methods of non-material incentives.

There must be a correspondence between the main purpose of improving of the state regulation by the economic mechanism in the field of culture and the such organizational methods: training and qualification improvement; creation and implementation of management and monitoring; effective management; appropriate analytical support.

Economic methods of improving of the state regulation by the sphere of culture include the economic benefits, the material incentives, the use of effective methods and effective tools of fundraising. However, there are a significant number of unresolved issues and contradictions in the field of remuneration. One of them is the absence of a solid dependence of the wage on the actual efforts of the employee. The fee system of remuneration in cultural institutions needs to be more widely implemented, but without reducing the link between remuneration and collective achievements.

Taking into account the abovementioned, we note that the state regulation by the economic mechanism of the sphere of culture is an important component of the state economic policy. A kind of "litmus" of development of society is the shape and level of financial and material support of cultural and artificial infrastructure. The effective and sustainable economic development of Ukraine is impossible without the formation and implementation of the strategic state program of development of subjects of the sphere of culture. The economic feasibility of the modern market "suppresses" the importance of the subjects of the sphere of culture. The sphere of culture loses the functions of social consolidation, spiritual and moral self-determination of a person. The current socio-economic situation forces the subjects of the sphere of culture to stand on the rails of market relations and look for ways to ensure their existence in a strict competition and "primacy" of economic reasonability, that increases the probability of turning of their highly artistic product into a product of "mass unconscious" consumption. Traditionally, one of the first victims of the financial and economic crisis is the sphere of culture. The procedure of implementation of directions of improvement of state regulation by the economic mechanism of the sphere of culture should be realistic and adequate to the objective conditions of the national economy.

The improvement of the state regulation by the economic mechanism of the sphere of culture is a necessary and non-alternative condition for the formation of an effective system of national economy in Ukraine. Contributing to the development of culture, Ukraine should become a highly developed, stable and prosperous country.

References:

1. Baumol W. Performing arts: the economic dilemma: a study of problems common to theater, opera, music, and dance / W. Baumol, W. Bowen. – Kraus Reprint Co., 1978. – 582 p.
2. Абанкіна Т. Многоканальне фінансування культури і мистецтва: зарубіжний досвід / Т. Абанкіна // Журнал Нової економічної асоціації. – М.: ОАО «Первая образовательная типография». – 2012. – №2(14). – С. 138-141.
3. Безгін І. Мистецтво і ринок: нариси / І. Безгін. – К.: ВВП «Компас», 2005. – 544 с.
4. Бюджет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.minfin.gov.ua/news/bjudzhet>
5. Геостратегічні пріоритети України в політичній, економічній, правовій та інформаційній сферах : матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції, 19 жовтня 2017 року, Київ / Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – О.: Фенікс, 2017. – 207 с.
6. Державне та регіональне управління в соціальній сфері: монографія / [А.О. Дегтяр та ін.]; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. А.О. Дегтяра. – Харків: С.А.М., 2015. – 551 с.
7. Диха М. Стратегічне планування соціально-економічного розвитку країни: еволюційно-історичний аспект і сучасні реалії / М. Диха // Економіка України. – 2014. – 7. – 82-93.
8. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS3690.html
9. Задорожний Г. Духовно-культурні чинники соціоекономічної динаміки. Монографія молодих вчених / Під наук. ред. д. е. н., проф. Г. В. Задорожного, к. е. н., доц. О. І. Давидова. – Х.: Точка, 2013. – 266 с.
10. Колот А. Соціально-трудова сфера: стан відносин, нові виклики, тенденції розвитку: монографія / А. Колот; Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана. – К., 2010. – 252 с.
11. Культура [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
12. Рубинштейн А.Я. Опекаемые блага в сфере культуры: признаки и последствия «болезни цен». – М.: Институт экономики РАН, 2012. – 78 с.
13. Швайко М. Зарубіжний досвід бюджетного фінансування соціальної сфери та можливості його використання в Україні / М. Швайко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми, 2003. – Т. 7. – С. 154-158.

УДК 364.05

Купира М.І., к.е.н., ст.викладач

Луцький національний технічний університет

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

У статті обґрунтовано сутність соціального захисту з виділенням характерних особливостей даного поняття. Розроблено системну структуру політики соціального захисту за рівнями, цілями, завданнями в процесі фінансового забезпечення. Проаналізовано заходи соціального характеру, на які передбачено виділення коштів із державного бюджету. Подано напрямки реформування системи соціального захисту в напрямку фінансового забезпечення, з використанням досвіду розвинутих країн., обґрунтовано необхідні умови реформування та ключові аспекти розвитку соціального захисту для України.

Ключові слова: соціальний захист, фінансове забезпечення, видатки, доходи, модернізація.

Купира М.И.

ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ НАСЕЛЕНИЯ

В статье обосновано сущность социальной защиты с выделением характерных особенностей данного понятия. Разработана системная структура политики социальной защиты по уровням, целями, задачами в процессе финансового обеспечения. Проанализированы меры социального характера, на которые предусмотрено выделение средств из государственного бюджета. Подано направления реформирования системы социальной защиты в направлении финансового обеспечения, с использованием опыта развитых стран. Обосновано необходимые условия реформирования и ключевые аспекты развития социальной защиты Украины.

Ключевые слова: социальная защита, финансовое обеспечение, держава, расходы, доходи, модернізація.

Куруга М.

PRACTICAL ASPECTS THE FINANCIAL PROVIDING SOCIAL PROTECTION OF POPULATION

In the article essence of social protection is reasonable with theselection of characteristic features of this concept.

The system structure of politics of social protection is workedout after levels, aims, tasks in the process of the financial providing. The measures of social character, on that the provision of funds from the state budget, are analysed. Directions of reformation the system of social protection are given in direction of the financial providing, with the use of experience developed countries, necessary terms of reformation and key aspects of development social protection are reasonable for Ukraine.

Key words: social protection, financial providing, expenses, revenues, modernization.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В Україні діяльність держави з приводу фінансування соціальної сфери є досить суперечливим питанням, що зумовлено високим рівнем інфляції в напрямку різкого падіння доходів переважної більшості населення в умовах соціально-економічних дисбалансів. Відтак, традиційним виступає налаштованість громадян на отримання різного роду соціальних послуг від держави, що свідчить про низьку ефективність економічної і соціальної політики. В цьому контексті і виникають проблеми з фінансуванням соціальної сфери. Відтак, аналіз та пошук шляхів фінансового забезпечення соціального захисту є одним з найважливіших аспектів діяльності держави. Тобто, створити

сприятливі умови для безперервності відтворювального процесу в напрямку системної фінансової політики соціального захисту населення.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питання соціального захисту та соціального забезпечення завжди цікавили науковців. Дослідженням сутності соціального захисту в теоретичному і практичному аспектах, питаннями політики соціального захисту та фінансового забезпечення даного напрямку займалися вітчизняні та зарубіжні вчені, серед яких найбільшою обґрунтованістю вирізняються наукові праці: Флорескул Н., Грушко В.І., Гриненко А.М., Бендасюк О., Мельник К.Ю., Мальоничий М.І., Борецька Н.П., Скуратівський В.А.. Однак, дослідження економічної сутності соціального захисту акумулює в собі різні трактування, що не мають єдиного бачення та потребують детального вивчення в напрямку ефективного його фінансового забезпечення.

Цілі статті. Полягають в обґрунтування сутності соціального захисту та напрямків його фінансового забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Соціальний захист населення України є одним із найважливіших показників розвитку, фінансового забезпечення та функціонування держави. Вважається, що забезпечення соціального захисту громадян повинна надавати держава на чолі зі своїм керівництвом. Однак, в нашій країні дане питання носить суперечливий характер, так як державне фінансування соціальної сфери потребує перегляду на законодавчому рівні в напрямку використання іноземного досвіду.

Питання теоретичного аспекту визначення поняття «соціальний захист» відображені у багатьох наукових працях, що висвітлюють різні погляди на його суть. З метою формування суті соціального захисту охарактеризовано категорію через функцію, комплекс заходів і дій, систему та політику держави.

В результаті дослідження сутності соціального захисту виділено характерні особливості даного поняття:

- 1) категорія;
- 2) вивчення з інституційної точки зору;
- 3) використання системного підходу в напрямку оцінки та аналізу;
- 4) дослідження через призму соціальних інститутів та інституцій.

Відтак, під соціальним захистом будемо розуміти комплексну систему заходів держави в напрямку фінансового забезпечення населення та формування безпечного середовища для життя та розвитку кожної людини.

Дослідження сутності та змісту поняття соціального захисту зумовлює потребу у структуруванні суб'єктів (державні структури, органи місцевого самоврядування, громадські організації та фонди, союзи й асоціації підприємців), об'єктів (населення), рівнів, цілей, функцій та форм, що є важливими показниками у вивченні проблеми фінансового забезпечення соціального захисту.

На рисунку 1 зображено системну структуру політики соціального захисту за рівнями, цілями та завданнями в процесі фінансового забезпечення.

Отже, в процесі формування та здійснення політики соціального захисту населення виконується ряд функцій, що в комплексі забезпечують реалізацію поставлених цілей та завдань, серед яких основними є: загальні, спеціальні та допоміжні.

В процесі дослідження дотримуємось думки щодо важливості загальних функцій, які спрямовані на забезпечення розвитку населення в цілому, регулювання суспільних відносин у сфері розподілу і перерозподілу матеріальних благ та фінансових ресурсів, попередження виникнення негативних процесів і явищ у суспільстві.

Сьогодні пріоритетними завданнями у сфері соціального захисту є підвищення ефективності управління бюджетними коштами для державної підтримки соціально бідних

верств населення, подальше реформування сфери надання соціальних послуг і соціального захисту [1].

Рис. 1. Системна структура політики соціального захисту

Отже, загальний ресурс місцевих бюджетів на 2019 рік становить 588,9 млрд грн, в тому числі [2]:

– власні доходи місцевих бюджетів (із них реверсна дотація – 6,8 млрд грн) складають – 291,1 млрд. грн, що більше на 16,6 % у порівнянні із затвердженими місцевими бюджетами на 2018 рік, та більше від очікуваних надходжень на 12,5 %), із них:

загальний фонд становить 265,7 млрд. грн (збільшується на 16,9 % порівняно із затвердженими обсягами);

спеціальний фонд – 25,5 млрд грн збільшується на 13,5 %;

– трансферти з державного бюджету становитимуть 304,6 млрд грн.

Розмір субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам передбачено в загальній сумі 257,3 млрд грн, зокрема:

– субвенція на здійснення державних програм соціального захисту населення – 122,0 млрд грн: з них на: виплату допомоги сім'ям з дітьми, малозабезпеченим сім'ям, особам – 63,0 млрд грн; надання пільг та житлових субсидій населенню на енергоносії – 55,1 млрд

грн; надання пільг та житлових субсидій населенню на придбання твердого та рідкого пічного побутового палива і скрапленого газу – 2,9 млрд грн; виплату державної соціальної допомоги на дітей-сиріт – 997,1 млн грн;

– освітня субвенція – 71,0 млрд грн (15,1 % більше порівняно з 2018 роком, у 2018 р. – 61,7 млрд грн).

Усього Міністерство соціальної політики України в держбюджеті на 2017 р. виділило 88,659 млрд грн. Пенсійний фонд із цієї суми становить 83,233 млрд грн. Це на 18,7 млрд грн (або на 29 %) більше, ніж у 2016 р.. У бюджеті на 2019 р. передбачено вирішення низки питань соціального характеру проти показників 2018 р. (табл. 1).

Таблиця 1

Заходи соціального характеру, на які передбачено виділення коштів із державного бюджету у 2017-2019 роках, %

Питання соціального характеру	Кошти, які передбачено виділити, млрд грн / %		
	2017	2018	2019
Збільшення допомоги малозабезпеченим сім'ям, інвалідам з дитинства і дітям-інвалідам та допомоги на догляд за інвалідом I чи II групи	53,9 млрд грн	59,9 млрд грн	63,0 млрд грн
Збільшення мінімальної заробітної плати	на 8,7 %	на 14,0 %	на 10,8 %
прожиткового мінімуму для працюючих осіб	на 9,2 %	на 8,3 %	на 5,2 %
Збільшення (зменшення) субвенції на соціальний захист	на 24,1 % 124,7 млрд.грн.	на 0,5 % 125,3 млрд.грн.	на -2,7 % 122 млрд.грн.

Переглянувши таблицю, ми можемо сказати, що держава планує підвищити рівень життя населення, проте чи результатні будуть такі дії покаже час. Незважаючи на значні розміри соціальних видатків, багато соціальних програм та допомог в Україні фінансується вкрай незадовільно. Окремі види соціальних допомог у деякі роки зовсім не фінансувалися або їхні розміри у законодавчому порядку зменшувалися, оскільки у Державному бюджеті України на це не вистачало коштів. Проаналізуємо структуру видатків Державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення у 2015-2017 роках (рис. 2)

Рис. 2. Динаміка фінансування соціального захисту у структурі видатків Державного бюджету України у 2015-2017 роках [3]

Проведений аналіз свідчить про те, що всі розглянуті програми соціальної підтримки мали помітний вплив на рівень бідності одержувачів допомоги. При цьому найбільший вплив мала програма житлових субсидій, незважаючи на низький рівень її адресності: рівень абсолютної бідності серед учасників програми знизився на 12,9 %. Значний вплив на рівень бідності (зменшення на 8,4 %) також мала допомога малозабезпеченим сім'ям та допомога самотнім батькам, що свідчить про кращу націленість програм на бідне населення та важливість виплат для їх учасників. Допомога при народженні дитини також дозволила покращити рівень життя серед її одержувачів, де рівень бідності за абсолютним критерієм знизився на 7,6 %.

Значною проблемою у фінансовому забезпеченні соціального захисту є те, що значна частина фінансових ресурсів спрямовується на підтримку населення, яке не потребує такої допомоги, що негативно впливає на рівні життя найменш захищених верств населення. Крім цього, для національної системи соціального захисту характерним є наявність великої кількості натуральних трансфертів, частка яких складає близько 13 %.

Таким чином, модернізація соціального захисту є вкрай важливою в системі євроінтеграційних викликів. Зміни забезпечать зменшення видатків державного бюджету та покращать добробут незахищених верств населення, в напрямку забезпечення достойного рівня життя (табл. 2). Адже, соціальна реформа має мати на меті створення нової моделі соціального забезпечення громадян України, яка здатна забезпечити мінімально належний соціальний захист населення за простою формулою, водночас з ефективним соціально-економічним розвитком, створити стимули для саморозвитку, відтворення та розвитку здорової української нації.

Необхідними передумовами проведення ефективної соціальної реформи є забезпечення ефективної взаємодії між громадянами та органами влади та місцевого самоврядування, забезпечення максимальної прозорості на усіх рівнях та напрямках. Тобто стратегія соціально-економічного розвитку України передбачає створення умов для прискорення євроінтеграційних процесів шляхом масштабного впровадження загальноєвропейських норм і стандартів до законодавства та системи державного управління.

Модернізацію системи соціального захисту доцільно проводити в напрямку зростання в ній частки страхових відносин, які відповідають ринковим соціально-економічним умовам та забезпечують розподіл матеріальної відповідальності щодо компенсації та мінімізації соціальних ризиків на максимальну можливу кількість учасників, посилити адресність соціальної допомоги і підвищити ефективність її використання; більшою мірою залучати громадські організації до соціального захисту окремих категорій населення.

Існуючий ряд чинників не дозволяють швидко змінити напрацьовану соціальну інфраструктуру, що і позначається на майбутніх реформах: низька довіра населення до фінансових установ, негативна демографічна ситуація, відсутність стимулу до нарощення власної фінансової бази, що призводить до додаткових зобов'язань в системі соціального захисту, які нічим не підкріплені та поглиблюють диспропорції в цьому напрямку.

Відтак, окреслені проблеми потребують дієвих кроків в напрямку зменшення асиметрій за рівнем забезпечення соціального захисту без винятку всіх верств населення, перегляд соціальної політики в сторону підвищення фінансової спроможності та забезпечення реалізації цілей та завдань соціального захисту населення власними силами.

Система реформування соціального захисту населення

Країна	Характеристика системи соціального захисту	Необхідні умови реформування [5]	Ключові аспекти для України
1	2	3	4
Нідерланди	<p>1) Соціальна система включає в себе: страхування службовців, державне страхування та соціальну допомогу;</p> <p>2) До соціальної допомоги вдаються у двох випадках: у разі крайньої необхідності – як до останнього засобу, та коли допомога соціального страхування менша гарантованого доходу;</p> <p>3) П'ять різновидів соціальної допомоги, що фінансуються із загальних податкових надходжень (допомога дітям, додаткова допомога безробітним і непрацездатним, допомога за віком і частковою непрацездатністю, безробітним і тим, хто працює не за договором);</p> <p>4) Закон про допомогу інвалідам забезпечує їх життєдіяльність незалежно від віку та працездатності.</p>	<p>✓ створення повноцінних відкритих реєстрів громадян, нерухомого майна та землі, і впровадження персональних ID-карт;</p> <p>✓ поступовий перехід до системи виключно безготівкових стосунків, навіть у сфері правовідносин між громадянами;</p> <p>✓ забезпечення максимальної прозорості фінансових потоків;</p> <p>✓ відмова від системи тристороннього соціального партнерства, натомість стимулювання розвитку двостороннього соціального партнерства;</p> <p>✓ забезпечення максимальної прозорості відносин організацій державної системи соціального страхування з громадянами;</p> <p>✓ впровадження системи обов'язкового медичного страхування</p>	<p>1) До соціальної допомоги вдаються у двох випадках: у разі крайньої необхідності – як до останнього засобу, та коли допомога соціального страхування менша гарантованого доходу</p> <p>2) Соціальна допомога фінансуються із загальних податкових надходжень (допомога дітям, додаткова допомога безробітним і непрацездатним, допомога за віком і частковою непрацездатністю, безробітним і тим, хто працює не за договором);</p>
Данія	<p>1) Національна програма медичного страхування надає 4/5 населення Данії безкоштовну первинну медичну допомогу й всім громадянам – безкоштовне лікування в державних лікарнях.;</p> <p>2) Всі громадяни, що проживають у країні та досягли 67-річного віку, одержують щомісячні пенсії, а робітники, що вийшли на пенсію, і службовці одержують додаткові пенсії різних розмірів.;</p> <p>3) Муніципалітети та уряд країни надають субсидії на житло для малозабезпечених і старих; останні користуються також обслуговуванням вдома.;</p> <p>4) Жінки отримують безкоштовну дородову та післяпологову медичну допомогу, а жінки, що раніше працювали – до 90 % заробітної плати протягом 14 тижнів декретної відпустки.;</p> <p>5) Родині на кожну дитину до 16-ти років надається неоподатковувана грошова допомога, що індексується з урахуванням вартості життя.</p>	<p>1) Безкоштовна первинна медична допомога громадянам та безкоштовне лікування в державних лікарнях.</p> <p>2) Субсидії на житло для малозабезпечених верст населення</p> <p>3) Безкоштовна дородова та післяпологова медична допомога.</p>	

1	2	3	4
Фінляндія	<p>1) Соціальне забезпечення, будується за скандинавською моделлю соціальної держави - всі мають рівні права на одержання тих самих послуг, незалежно від економічного й соціального статусу;</p> <p>2) Існує система обов'язкового страхування по старості й непрацездатності, за рахунок державних програм виплачуються допомога по безробіттю, допомоги по вагітності та догляду за дитиною, допомоги багатодітним родинам, фінансуються дитячі садки й групи продовженого дня в школах, соціальна допомога інвалідам тощо.;</p> <p>3) Інвалідам у Фінляндії надаються такі послуги: курси адаптації та реабілітаційні консультації, надання житла, особиста допомога й послуги перекладача для осіб, які погано бачать абочують. Їм відшкодовується вартість відповідної реконструкції їхнього житла, придбаних ними устаткування й пристосувань, якщо така реконструкція, устаткування або пристосування необхідні для забезпечення незалежного способу життя інваліда. Компенсується також вартість медичних послуг і ліків.</p>	<p>✓ впровадження системи прямого державного соціального страхування громадян з персональною накопичувальною і солідарною складовими;</p> <p>✓ впровадження стимулів для розвитку добровільного пенсійного та медичного страхування, зокрема через виведення частини внесків з бази оподаткування; стимулів для саморозвитку і оздоровлення громадян і системи франшиз для ведучих нездоровий спосіб життя;</p> <p>✓ впровадження системи стимулів для збільшення віку фактичного виходу на пенсію за віком, з можливим поступовим фактичним збільшенням пенсійного віку через застосування франшиз;</p> <p>✓ визначення реального прожиткового мінімуму та встановлення мінімальної пенсії з коефіцієнтом 1,2 до цього мінімуму</p>	<p>1) Рівні права на одержання соціальних послуг, незалежно від економічного й соціального статусу.</p> <p>2) Система обов'язкового страхування по старості й непрацездатності.</p> <p>3) Компенсація медичних послуг і ліків для інвалідів, відшкодування вартості реконструкції житла, придбаних устаткування й пристосувань необхідних для забезпечення незалежного способу життя</p>
Велика Британія	<p>1) Британці створили ринок соціальних послуг, який складається з державних, приватних соціальних служб й громадських організацій, що надають ці послуги. Таким чином, у людей є вибір, і в той же час створюється конкуренція стосовно якості й стандартів послуг між державою та приватними організаціями.;</p> <p>2) В Британії завжди точно знають, яка кількість людей має потребу в соціальних послугах.;</p> <p>3) Стандарти життя дитини в прийомній родині стосуються не тільки умов проживання, але й, наприклад, таких речей, як право дитини на доступ до телефону, на спілкування зі своїми біологічними батьками, якщо вона цього хоче, ще на низку інших, передбачених Конституцією прав.</p>	<p>✓ впровадження системи прямого державного соціального страхування громадян з персональною накопичувальною і солідарною складовими;</p> <p>✓ впровадження стимулів для розвитку добровільного пенсійного та медичного страхування, зокрема через виведення частини внесків з бази оподаткування; стимулів для саморозвитку і оздоровлення громадян і системи франшиз для ведучих нездоровий спосіб життя;</p> <p>✓ впровадження системи стимулів для збільшення віку фактичного виходу на пенсію за віком, з можливим поступовим фактичним збільшенням пенсійного віку через застосування франшиз;</p> <p>✓ визначення реального прожиткового мінімуму та встановлення мінімальної пенсії з коефіцієнтом 1,2 до цього мінімуму</p>	<p>1) Створення ринку соціальних послуг.</p> <p>2) Системний моніторинг кількості людей, що потребують належного соціально захисту та соціального забезпечення.</p> <p>3</p>

Висновки. В такому напрямку державі необхідно чітко формувати цілі, завдання та порядок проведення політики в ключі ефективності, етапи формування та використання фінансових ресурсів, скорочення соціальних допомог та пільг, підвищення адресності, зміни основних умов та принципів фінансування в напрямку збільшення частки приватних коштів, заохочення підприємців до участі в соціальних програмах, встановлення контролю за адресністю соціальних допомог, здійснення перевірки соціальних установ на постійній основі, а також використання досвіду іноземних партнерів. Подібні кроки забезпечуватимуть ефективність реалізованої політики соціального захисту населення в системі збалансованого фінансового забезпечення.

Отже, реалізація стратегічного курсу на досягнення в Україні європейських стандартів життя має ґрунтуватися насамперед на радикальному підвищенні якості та ефективності надання послуг соціальної сфери, створення та впровадження правових й організаційних умов недопущення зниження рівня життя населення України.

Список використаних джерел:

1. Гриненко А. М. Соціальна політика : навч.-метод. посіб. для самостійного вивчення дисципліни. Київ : КНЕУ, 2003. 309 с.
2. Інфраструктурна субвенція від держави - скільки отримали волинські ОТГ. URL : <https://voladm.gov.ua/new/infrastruktorna-subvenciya-vid-derzhavi-skilki-otrimali-volinski-otg/>.
3. Статистичний збірник : «Бюджет України 2017» підготовлено відділом статистики державних фінансів Департаменту державного бюджету Міністерства фінансів України. URL : [https://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/Budget%20of%20Ukraine%202017%20\(publish\).pdf](https://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/Budget%20of%20Ukraine%202017%20(publish).pdf).
4. Що очікує місцеві бюджети у 2019 році. URL : <https://decentralization.gov.ua/news/9753>.
5. Концепція Громадянської соціальної реформи. URL : <http://ukrstrategy.org/uk/projects/37-kontseptsiya-sotsialnoji-reformi.html>.
6. Флорескул Н. Система соціального захисту населення як чинник формування соціальної держави. Вісник КНТЕУ, 2009. №2. С.34-46.
7. Грушко В. І. Пенсійна система України : навч. посіб. К., 2006. 496 с.
8. Бендасюк О. О. Державне управління соціальним захистом населення в умовах ринкової економіки. Галицький економічний вісник. 2010. № 1(26). С. 123-126.
9. Мельник К. Ю. Проблеми соціального захисту працівників органів внутрішніх справ. Право і безпека. 2002. № 2. С. 97-101.
10. Мальований М. І. Фінансові аспекти функціонування системи соціального захисту населення в Україні : монографія. Умань : СПД Сочінський, 2016. 496 с.

Рецензент д.е.н., професор Вахович І.М.

УДК 316.4

Ситник О.І., к.п.н., доцент

Сільвестрова О.Ю., к.ф.н., доцент

Луцький національний технічний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В ТРАНСФОРМАЦІЙНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Досліджено еволюцію і наступність підходів до розуміння соціальної політики. Визначена сутність державної соціальної політики. Здійснено ґрунтовний аналіз основних підходів та проведено їх класифікацію. Визначені об'єкти та суб'єкти соціальної політики. Обґрунтовані основні завдання державної соціальної політики.

Ключові слова: політика, соціальна політика, об'єкт соціальної політики, суб'єкт соціальної політики, завдання соціальної політики.

Ситник О.І., Сильвестрова О.Ю.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВАНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СОЦИАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ В ТРАНСФОРМАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКЕ

Исследовано еволюцию и поступательность подходов к пониманию социальной политики. Определена сущность государственной социальной политики. Осуществлен детальный анализ основных подходов и проведено их классификацию. Определены объекты и субъекты социальной политики. Обоснованы основные задачи государственной социальной политики.

Ключевые слова: политика, социальная политика, объект социальной политики, субъект социальной политики, задачи социальной политики.

Sytnyk O., Sil'vestrova O.

THEORETICAL PRINCIPLES OF THE STATE SOCIAL POLICY IN TRANSFORMATION ECONOMY

The evolution and continuity of approaches to the understanding of social policy are explored. The essence of the state social policy is defined. A thorough analysis of the main approaches was carried out and their classification was performed. The objects and subjects of social policy were defined. The main tasks of the state social policy are substantiated.

Key words: politics, social policy, object of social policy, subject of social policy, tasks of social policy.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Україна декларується як соціальна держава, а людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються як найвища соціальна цінність. Увага до людини, її прав і свобод та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Враховуючи, що людина є основою державної політики, це не може не відбитися на формуванні сучасної моделі соціальної політики. Сьогодні ми спостерігаємо загострення проблем соціального спрямування, серед яких: істотний розрив між рівнем доходів багатих і бідних верств населення, невідповідність оплати праці її реальній продуктивності, криза солідарної системи пенсійного забезпечення, проблеми трудової міграції тощо. Соціальні питання в пріоритеті передвиборчих програмах політичних партій і лідерів держави.

Глобалізаційні зрушення і питання внутрішньої політики держави зумовлюють необхідність і доцільність розробки нової моделі соціальної політики, яка б адекватно реагувала б на виклики сьогодення.

У даному контексті важливим є уточнення теоретичних аспектів соціальної політики, її категоріального апарату, методологічних засад.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Увага до соціальної політики як центральної ранки державної політики є значною. Серед науковців, які займаються різноманітними питаннями вивчення соціальної

політики варто відмітити праці таких як: Р. Баркер, Л. Безтелесна, Ю. Бондаренко, Н. Волгін, О. Воронін, Б. Гаєвський, Н. Галіцина, Т. Ганслі, І. Григорієва, О. Давидюк, О. Іванова, В. Копіцин, А. Колот, О. Крентовська, І. Лавриненко, Г. Лопушняк, Е. Лобінова, У. Лоренц, В. Мелянюк, О. Новікова, І. Садова, Т. Семінога, В. Скуратівський, В. Співок, П. Спікер, П. Шевчук, О. Яременко та інші.

В працях даних авторів розглянуті питання сутності категоріального апарату соціальної політики, соціальних відносин, реалізації соціальної політики.

Проте залишаються питання теоретичної чіткості розуміння феномену «соціальна політика», визначення пріоритетності соціальної політики серед інших складових державної політики.

Цілі статті. Аналіз основних теоретичних підходів до розуміння феномену «соціальна політика», реалізація її вихідних принципів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Категорія «соціальна політика» широко використовується в соціальних науках, теорії і практиці державного управління, в офіційних державних документах. Поняття «соціальна політика» в науковий обіг було запроваджено у Франції теоретиком утопічного соціалізму Ш. Фур'є, який наголошував на обов'язках держави надавати своїм громадянам певні соціальні гарантії.

Відсутність чіткої визначеності поняття «соціальна політика» створює певні методологічні труднощі в її розумінні. В свою чергу відсутність базового теоретичного розуміння соціальної політики перешкоджає специфіці її практичної реалізації.

З огляду на це основним завданням вважаємо детальне опрацювання наявних у наукових дослідженнях підходів до розуміння соціальної політики і формування на основі власних висновків перспективного розуміння соціальної політики.

Можна виділити кілька підстав для класифікації основних підходів щодо розуміння соціальної політики. Розширимо класифікацію, яка була запропонована Л.І. Безтелесною, Г.М. Юрчик [1, с.142-143].

Таблиця 1.

Зміст та основні підходи до визначення соціальної політики

Підстави	Авторське визначення соціальної політики	Автор/джерело
1	2	3
Діяльність	«... діяльність та принципи суспільства, які формують спосіб, за допомогою якого воно втручається та регулює відносини між індивідами, групами, громадами, соціальними закладами»	Р. Баркер, 1994 [2, с.38]
	Система цілеспрямованої діяльності суб'єктів соціально-політичного життя, сукупність принципів, норм, правил, рішень, дій, спрямованих на забезпечення ефективного оптимального функціонування та розвитку процесів соціального буття	В. Скуратівський, О. Палій, Е. Лібонова, 1997 [3, с.342]
	... цілеспрямована діяльність держави та інших суб'єктів у галузі формування умов життя населення та міжособистісних відносин	А. Райкевич, 1997 р. [4, с.7]
	«... діяльність держави щодо збалансування розвитку суспільства, забезпечення державного правління, соціального захисту населення, створення сприятливих умов для існування індивідів і соціальних спільнот»	В. Піча, Н. Хома [5, с.114]

1	2	3
Діяльність	«це діяльність державних та громадських інститутів, суспільних груп та окремих осіб (суб'єктів соціальної політики), спрямована на реалізацію природних прав людини, що забезпечують її життєдіяльність та розвиток як соціальної істоти при беззастережному дотриманні її громадянських прав і свобод»	О. Сергієнко, 2002 [6, с.36]
	В широкому розумінні – «цілеспрямована діяльність держави та інших політичних інститутів і громадських об'єднань, спрямована на вдосконалення соціальної сфери»; у вузькому розумінні «діяльність суб'єктів соціальної політики, спрямована на захист груп населення, неспроможних до самозахисту та самозабезпечення, організація соціальних служб»	О. Яременко, 2006 [7, с.27]
Взаємодія і регулювання	«Система взаємодії державної влади, що постійно оновлюється, недержавних структур, самої особистості щодо забезпечення та розвитку людини»	А. Сіленко, 2003 [8, с.120]
	«... це один із напрямів суспільного регулювання, спрямований на зменшення суперечливостей у всіх сферах»	Г. Осадча, 1999 [9, с.145]
	«... як складова частина внутрішньої політики держави, що регулює стосунки в суспільстві в інтересах та через інтереси основних соціальних груп населення»	С. Тетерський, 2000 [10, с.103]
	«один із елементів повної моделі державного регулювання економіки, конкретна форма, інструмент державної економічної політики (разом з фінансовою, кредитно-грошовою, зовнішньоекономічною та 225н..)»	Л. Дмитриченко, 2001 [11, с.53]
Сукупність ідей (положень, уявлень, підходів)	«сукупність науково сформованих ідей, положень та концептуальних підходів (як довготермінового, стратегічного, так і короткотермінового, тактичного характеру, що поєднується із системою конкретних дій, заходів, важелів, стимулів і механізмів, за допомогою яких практично регулюються соціальні процеси)»	В. Мандибур, 2000 [12, с.22]
	«... сукупність ідеологічних уявлень суспільства і держави про цілі соціального розвитку та діяльність щодо досягнення соціальних показників, які відповідають цим цілям»	Е. Холостова, 2001 [12, с.21]
	«... система ідеологічних уявлень та ціле напружену діяльність держави, громадсько-політичних інститутів, підприємств та окремих громадян на соціальну сферу для забезпечення безконфліктності соціальних відносин, урегульованості соціальних процесів та задоволення соціальних потреб в цілях соціального (людського) розвитку»	А. Безтелесна, Г. Юрчин, 2013 [1, с.146]
Сукупність (система, комплекс) заходів, програм, рішень	«... в організаційному відношенні соціальна політика становить систему принципів, заходів і методів задоволення за допомогою політики основних потреб людини, соціальних прошарків, усього населення країни»	Б. Гаєвський, 1999 [13, с.164]
	Комплекс заходів, що здійснюються державними інститутами та недержавними суб'єктами з метою виявлення, задоволення та узгодження потреб та інтересів громадян, соціальних груп, територіальних громад	А. Крупнік, 2002 [14, с.9]
Вид та регулювання економічної політики	«по-перше, як один із видів саме економічної політики; по-друге, як цілісну автономну систему в системі економічної політики, що дозволяє виділити мінімум два напрямки у цій системі: перший, пов'язаний із забезпеченням ефективності реалізації цілей інших видів економічної політики, другий із забезпеченням соціального захисту тих верств населення, індивідів, які потребують саме захисту, підтримки з боку суспільства у прямому розумінні цього слова»	Монографія за заг. ред. Д. Лук'яненка [16, с.97]
	«... сфера переважно економічних досягнень»	Т.Перглер, 1998 [17]

Проведений аналіз підходів до визначення соціальної політики показує, що найбільш вживаним є діяльнісний підхід. Проте слід заважити, що політика, соціальна політика зокрема, не лише зводиться до діяльності (уряду, держави, партій тощо). Суттєвим є і ідеологічні чинники, які заповнюють діяльнісний підхід.

Автори термінологічно-понятійного словника «Соціальна політика і соціальна робота» зазначають, що державна соціальна політика – це «ідея, втілена в конкретний документ, затверджений законодавчою владою, який є керівництвом до дії і, у свою чергу, результатом політичного процесу» [18, с.386].

Проте, соціальна політика це не лише ідея, але і діяльність, і процес, і результат. Тому доцільно під державною соціальною політикою розуміти, «... діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також діяльність партій, громадських об'єднань, державних установ і організацій, що регламентується відповідними законодавчими та нормативними актами, відображає суспільний устрій і регулює взаємовідносини в суспільстві для забезпечення гідного рівня життя населення та визначається їх цілями й інтересами» [19, с.28].

Проаналізувавши основні підходи до розуміння соціальної політики, визначивши її сутність важливо акцентувати увагу на баченні об'єкта і суб'єкта соціальної політики. Аналіз наукової літератури показує відсутність єдиного бачення об'єкта і суб'єкта соціальної політики.

Варто погодитися з думкою О. Яременка, що соціальна політика є передусім, регулятором соціальних процесів і соціальних перетворень й охоплює такі основні складові: «... суб'єкти, які розглядають і впроваджують соціальні програми, об'єкти, які підлягають регулюванню, канали впливу суб'єктів на об'єкти» [7, с.23].

Суб'єкти соціальної політики мають складну структуру. До них належить людина, держава, суспільство, соціальні спільноти та інститути, політичні партії, громадські організації, асоціації громадян, колективи, різноманітні фонди, що здійснюють свою діяльність у різноманітних формах як у межах інституціональних структур, так і на громадських самодіяльних засадах.

Об'єктивною основою багатосуб'єктності в здійсненні соціальної політики є різноманітність соціальних відносин у суспільстві, які створюють суб'єктивні умови для багатства, різного прояву способів реалізації соціального потенціалу людини та інших суб'єктів соціальної політики.

Складніше з визначенням об'єкта соціальної політики. До об'єктів соціальної політики дослідники відносять соціальний захист, соціальні служби, соціальне забезпечення тощо.

З поміж підходів щодо об'єктів соціальної політики найбільш точнішим є підхід запропонований О. Яременком. До об'єктів він відносить соціальну структуру (вивчення соціального складу, усталеності, стабільності організації, режиму керування, системи мотивації, символіки, традицій, способу життя), соціальні умови праці і життя, соціальні відносини, соціальні норми [7, с.36].

Значна увага в науковій літературі приділяється визначенню основних завдань (напрямів) соціальної політики. Завдання соціальної політики чітко виписані у чинному законодавстві України. Основними засадами внутрішньої політики в соціальній сфері визначено:

- забезпечення гарантованих Конституцією України прав і свобод громадян на основі впровадження європейських стандартів соціального захисту, підвищення якості соціальних послуг;
- надання громадянам упродовж всього життя соціальних гарантій на основі вдосконалення системи соціальних стандартів і пільг;
- досягнення ефективного демографічного розвитку;
- поліпшення соціального захисту дітей, утворення духовно і фізично здорової, матеріально забезпеченої та соціально благополучної сім'ї;

- сприяння молоді в реалізації творчих можливостей та ініціатив, залучення її до активної участі в соціальному, економічному та гуманітарному розвитку держави;
- забезпечення доступним житлом громадян, насамперед малозабезпечених, із обмеженими фізичними можливостями, молоді, працівників бюджетної сфери, формування потужного державного замовлення на будівництво соціального житла, відродження доступного іпотечного кредитування;
- трансформацію державної політики у сфері зайнятості та ринку праці, зокрема через розвиток партнерства між роботодавцями і найманими працівниками, власниками підприємств, установ, організацій та професійними спілками;
- подолання бідності і зменшення соціального розшарування, зокрема шляхом само зайнятості населення, розвитку малого та середнього бізнесу, недопущення виникнення заборгованості із заробітної плати на підприємствах, установах, організаціях усіх форм власності;
- забезпечення державних гарантій щодо реалізації соціальних прав працівників підприємств, установ, організацій усіх форм власності;
- забезпечення захисту прав громадян України, які працюють за кордоном та сприяння їх поверненню в Україну;
- поетапне погашення зобов'язань держави за знеціненими заощадженнями громадян;
- удосконалення системи пенсійного забезпечення, створення умов для гідного життя людей похилого віку, стимулювання розвитку недержавної системи пенсійного страхування;
- забезпечення розміру соціальних виплат, які є основним джерелом доходів, на рівні не нижчому за прожитковий мінімум, удосконалення системи підтримки соціально незахищених верств населення;
- подолання бездомності громадян, безпритульності та бездоглядності дітей [20].

Дані засади чітко визначають завдання державної соціальної політики. Ефективність подальших теоретичних узагальнень сутності, змісту, структури, принципів та завдань соціальної політики буде перспективним у напрямі уніфікації різнопланових підходів до даної проблематики.

Висновки. Державну соціальну політику слід розглядати як багаторівневу і багатофункціональну систему, яка зможе забезпечити соціальний та економічний розвиток країни внаслідок активізації людського капіталу та максимальної реалізації його інноваційного потенціалу. Під нею розуміємо діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, політичних партій і громадських об'єднань, державних установ і організацій, діяльність яких направлена на забезпечення достойного рівня життя населення.

Головним завданням соціальної політики визначено забезпечення чіткого функціонування всієї системи соціально-політичних інститутів, які є суб'єктами такої політики, здійснення координації, узгоджувальної діяльності різних елементів системи.

Список використаних джерел:

1. Безтелесна Л.У., Юрчик Г.М. Сутність та складові соціальної політики: теоретичний аспект. Вісник соціально-економічних досліджень. 2013. Вип. 2 (49). ч.2, с.141-147.
2. Баркер Р. Словарь социальной работы. Пер. с англ. Москва, 1994. 345с.
3. Скуратівський В.А., Палій О.М., Лібонова Е.М. Соціальна політика: навч. посіб. Київ: УАДУ, 1997. 364с.
4. Соціальна політика. / за ред. А. Райкевича. Москва: Прогресс, 1997. 400с.
5. Піча В.М., Хома Н.М. Політологія: навч. посіб. Київ: Коровелла, 2001. 344с.
6. Сергієнко О. Соціальна політика в сучасному світі та в Україні. Україна: аспекти праці. 2001. №1. С.31-37.
7. Яременко О.О. Соціальна політика: теоретико-методологічні основи дослідження процесів формування та ефективності реалізації: монографія. Київ: Ін-т економіки та прогнозування НАН України; УІСД ім. О. Яременко, 2006. 480с.
8. Сіленко А. Соціальна політика та її пріоритети у перехідному суспільстві. Людина і політика. 2003. №1. С.118-128.
9. Осадчая Г.И. Социология социальной сферы. Москва: Союз. 1999. 279с.
10. Тетерский С.В. Введение в социальную работу. Москва: Академический проспект. 2000. 496с.
11. Дмитриченко А.И. Государственное регулирование экономики: методология и теория: монография. Донецк: УкрНТЕК. 2001. 329с.
12. Мандибура В. Соціальна політика держави та її складові. Україна: аспекти праці. 2000. №7. С.21-23.
13. Холосова Е.М. Социальная политика: учеб. пособие. Москва: ИНФРА-М, 2001. 204с.

14. Гаєвський Б.А. Сучасна українська політологія. Київ: МАУП, 1999. 265с.
15. Крупнік А.С. Соціально-захисна спрямованість державної соціальної політики в умовах трансформації українського суспільства: монографія. Одеса. 2002. 169с.
16. Стратегія економічного розвитку в умовах глобалізації: монографія / за ред. Д.Г. Лук'яненка. Київ: КНЕУ, 2001. 538с.
17. Перглер Т.І. Роль соціально-правової держави Німеччини у стабілізації суспільства: автореф. дис.... канд. політ. наук: 23.00.02. Київ, 1998. 20с.
18. Головатий М.Ф., Панасюк М.Б. Соціальна політика і соціальна робота: термінол.-понятійн. слов.: Київ: МАУП, 2005. 560с.
19. Лопушняк Г.С. Державна соціальна політика як передумова економічного розвитку України: монографія. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. 372с.
20. Про засади внутрішньої та зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010р. №2411-ІУ. Дія та оновлення: 08.07.2018р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17> (дата звернення 28.02.2019).

Рецензент д.е.н., професор Шубалий О.М.